
Korthol
de
Canoni
Scriptu
Sacra
XL
KORTH
1669
11
6
576

XL
KORTH

CHRISTIANI KORTHOLTI,
Holſati, S. Theol. D. ejusque in Academia patria Profeſs. Ordin.

DE

CANONE SCRIPTURÆ SACRÆ TRACTATUS;

Quo de libris Scripturæ Canonicis, & Apocryphis tum in genere tum in ſpecie, ex inſtituto diſputatur, errores Card. BELLARMINI, hujusq; propugnatorum, JACOBI GRETSERI & VITI ERBERMANNI, Jeſuitarum, refelluntur, variaque ad Philologiam, hiſtoriam, antiquitatem, pertinentia data occaſione explicantur.

KILONI,
Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr.
ANNO M. DC. LXIX.

LECTORI CHRISTIANO.

Quantum sit apud Pontificios & quam illustre nomen ROBERTI Francisci Romuli BELLARMINI, Politiani, ex JESUITA Romanæ Ecclesiæ CARDINALIS Presbyteri, itemq; Capuæ ARCHIEPISCOPI, neminem eruditorum facile præterit. Hunc Concussorem hæreticorum, & Theologorum apicem *vocavit Card. de Sourdis*; hæreticorum malleum, sanctæ Ecclesiæ propugnaculum, Christianæ fidei columen, Catholicæ veritatis assertorem & vindicem, *Card. Centinus*; alterum nostri seculi AUGUSTINUM, *Card. Verallo*; ATHANASIUM atq; AUGUSTINUM ætatis nostræ, a divina providentia commodatum orbi, ut monstra hæresum affligeret atq; ad terram daret, *Card. Ubaldinus*; magnum CHRISTI athletam, *imo* magnum APOSTOLUM seculi nostri, *Card. Valerius. Eundem,*

vide Jac. Fuligattum in vita Bell. lib. 2. cap. 5. 6. lib. 3. cap. 1. lib 4. cap. 3. 4. lib. 6. cap. 1. & Phil. Alegambe in Bibliotheca scriptorum Soc. Jesu, pag. 410. seq.

jam inter Purpuratos adlectum, quoties adiit Card. Perronius, dixit asseclis suis : ad MAGISTRUM eamus. *Quin ipse Pontifex Clemens IIX, ubi in Cardinalium collegium cooptaret Bellarminum*, Hunc eligimus, *inquiebat*, quia non habet parem Ecclesia DEI quoad doctrinam. *Idem aliis audit* Magister orbis: qui intra limites ævi sui neminem habuerit majorem se, aut etiam parem; Spiritus sancti amanuensis; validus Ecclesiæ DEI colossus; in confutandis hæreticis IRENÆUS, a divina providentia destinatus, nunquam satis laudatus nostro seculo, posterioribus semper laudandus; vir non seculi sui, & tantum non similis claris Ecclesiæ luminibus, GREGORIO, BASILIO, AMBROSIO, AUGUSTINO: Tutor, Præses, Consiliarius, Senator Christianæ reip. magnus: lucerna lucens in caliginoso loco, tenebrasq; omnes discutiens: vir ingenio tam acri, ut fere nihil adeo alte sapientia constituerit, quo mens ejus non posset eniti, tantisque adornatus virtutibus, quantas mortalis conditio capit: novus ALCIDES aquilonis; Romanæ sacræ purpuræ decus immortale; sacræ militiæ Princeps; ingens gloria temporum suorum. *Et quis omnia, quæ a viris Pontificiis* BELLARMINO *scribuntur, recenseret elogia? Peperit autem tantas ipsi laudes inprimis vastum illud*, *quod* DE CONTROVERSIIS CHRISTIANÆ FIDEI

edidit,

edidit, opus: cujus fama omnes Europæ partes adimplevit, quodq; cū res Pontificias non male stabilivisse videretur, Romæ galerum Cardinalitium autori meruit. Etenim de his ejus lucubrationibus inter alios Card. Baronius: Robertus Bellarminus, Politianus, hoc ipso anno, quo hæc nostra cudimus, suas de Controversiis Christianæ fidei disputationes adversus hæreticos, ab eruditis omnibus avidè expectatas, & jam acceptas, & mirificè prædicatas, edidit: nobilissimum planè opus, quod instar *turris* illius, quam *David* ædificavit *cum propugnaculis, ex qua mille pendent clypei, & omnis armatura fortium*, in Ecclesia habeatur. *Card. Perronius, in quadam ad ipsummet Card. Bellarminum epistola*, pluris a se æstimari *scribit* opus Controversiarum *Bellarmini*, quam opus aliud quodcunque, editum quod pro Ecclesiæ defensione vel a millesimo anno repetatur. *De iisdem disputationibus Cornelius a Lapide*: Solidè & exactè *e Scriptura omnes hæreses revicit & jugulavit* Illustrissimus Bellarminus, fidei hyperaspistes, & hæresium strator, in suis Controversiis. Quod opus proinde impenetrabile est & incomparabile: nec à CHRISTI temporibus hucusq; simile in hoc genere vidit Ecclesia; ut merito veritatis Catholicæ murus & antemurale vocari possit. *ac alibi de eodem affirmat, quod sit* verè Panoplia rectæ fidei, & opus

Tom. 1. Annal. ad ann. 53. num. 32.

Cant. 4, 4.

apud Fulig. l. c. lib. 2. cap. 7.

Enco. Scripturæ Comment. in Pentateuchum præfixo, num. 38.

Proœm. super Epist. Paul.

Dedic. Tom. 1. Def. Bell.

æternâ memoriâ dignum. *Porro Jacobus etiam Gretſerus iſthæc volumina Bellarmini* monumenta *vocat* incredibili eruditione referta, ſummaque diſſerendi facilitate & perſpicuitate omnium ſtudia non tam ad ſe trahentia, quam rapientia. Quid enim, *ait*, Tomis Bellarminianis ſcriptum modeſtius? quid mitius? quid doctius? *& rurſum de eodem opere*, Illud, *inquit*, toto Chriſtiano orbe notius & celebratius eſt, quam ut mea laudatione egeat: cujus excellentiam prædicant toties iteratæ editiones typographicæ in Germania, Gallia, Italia, & exemplarium adeo fortunata & properа diſtractio & venditio, ut certatim non modo Orthodoxi, ſed & ſectarii, ad emptionem horum voluminum, tanquam præſtantiſſimæ mercis, convolarint; adeo ut in veſtibulo forſan non immeritò ſcribi poſſit illud Horatii: HIC MERET ÆRA LIBER SOSIIS. *Jacobo item Fuligatto opus hoc tale eſt*, quod, ſive ordo rerum, ſive ſententiarum pondera, & teſtimonia Patrum, ſive hiſtoriarum linguarumq; peritia, doctrinæ firmitas & profunditas, in dicendo vero junctæ elegans ſimplicitas & majeſtas conſiderantur, eſt inter ejus generis exempla maximum. Tenet hoc, *ait*, publica fama, & illud ſatis affirmat, quod in ſolo ſeptentrione vigeſimam habuerit editionem: ut, quia meruit ita feliciter multiplicare lucem, non

Ibid. præfat. ad Lect.

d. l. lib. 2. cap. 6.

ſit

sit unde inposterum vel obscuritas ei vel oblivio metuatur. *Idem Fuligattus*, Non intelligebant homines, *inquit*, quo pacto unus animus rerum congeriem adeo fusam indigestamque committere atque distinguere illud permixtum chaos collidentium se invicem sententiarum potuisset, ita ut in lucem clarescerent, quæ prius quorundam ingeniis noctem offundere videbantur. *et deinde*: Communis omnium fuit admurmuratio, qui Controversias primi legerunt, illas non humanæ, sed cœlestis sapientiæ fœtum esse: ab ea sonum, ab ea vim & sensum accepisse: cui obstrepere aut obloqui non possint adversarii ejus. *Nec minus Vito Erbermanno Bellarminianæ disputationes sunt* Panoplia illa Catholica, quâ nihil instructius & locupletius vidit Ecclesia, *& cujus* robur invictum. *Atq; hinc factum scribit Petrus Cottonus, ut suo tempore* in Gallia & Anglia idē *esset* BELLARMINISTA quod PAPISTA: quemadmodum, *inquit*, antiquitus pro eodem ponebatur Athanasii confessio, & fidei Catholicæ professio. *Refer quoq; huc, quod ex Reformatis narrat Franciscus* Junius. Quum in Germania superiore essem, *inquit*, ante annos duodecim, & eo amplius, audiebam multa de Roberti Bellarmini, societatis (ut vocant) Jesu, opere magnificentissimè prædicari. Nam & plurima ab illo diligenter copioseq; tractari de fidei argu-

cap. 5.

cap. 6.

Dedic. & proœm. Bell. Vindicati.

apud. Fulig. l. c.

præf. Animadv. in 2. Contr. Bell.

argumento in disputationum libris dicebantur, & multorum ea sententia esse, quod nemo unquam nostrorum hominum integrum illud opus aggressurus esset refellendum, pedemq; cum tanto artifice justa veluti pugna collaturus. *et alibi:* Sunt profectò, sunt multi, qui Bellarmino dicenti & scribenti credunt, qui folia Sibyllæ altera esse putant, qui testimonia & rationes invictas ab ipso produci existimant, qui denique de scriptis ejus haud secus gloriantur, quam si veritas esset divina ipsa, & hic murus aheneus pro veritate staret in oculis omnium. *Quibus gemina habet Guilielmus Whitakerus*; Bellarminus, *inquiens*, tanquam athleta invictissimus à suis celebratur, quo cum nostrûm nemo congredi ausit, cui respondere nullus possit, quem vincere si quis se posse speret, ab his insanus habeatur. *Sed & Whitakerus ipse, Bellarmini antagonista, profitetur*, se illũ judicare virum sanè doctum, ingenio felice, judicio subtili, lectione multiplici præditum: qui soleret etiam apertiùs ac simplicius agere, quam reliqui consveverunt Papistæ, & argumentum pressiùs urgeret, & arctius ad causam adhæresceret. Sic enim, *inquit*, homo eruditus in scholis, & controversias ex instituto tractans, in argumento totus, missis circuitionibus atq; ambagibus, versari, hærere, habitare debuit: cumque legisset, quos hacte-

præf. in Contr. de Purgat.

Dedic. libri de S. Script.

ibid.

hactenus libros quisquam de his causis scripserit, eas argumentationes responsionesq; selegit, quas valere plurimùm & nervosiores esse judicaret. In quo cùm rerum momenta secum altiùs diligentiusq; expenderet, nonnunqvam ab aliis omnibus, qvos seqvebatur, discessit, & novas expositiones invenit: credo, quòd veteres parum esse firmas tutasq; arbitraretur. *Quænam præcipua operis adeo decantati fuerit occasio, in præfatione ejus exponit BELLARMINUS ipsemet.* Cum, *inquit*, beatæ memoriæ Gregorius XIII. Pontif. Max. Germanicæ atque Anglicæ nationis adjuvandæ studio, Germanorum Anglorumq; adolescentium amplissima duo Collegia in urbe Roma, id est, in ipsa arce religionis, instituisset, ea mihi provincia demandata est, ut eorum Collegiorum alumnis controversias fidei, quam diligentissime & planissime fieri poterat, nostro in Gymnasio explicarem; & quasi novos Ecclesiæ milites, in suis ipsorum provinciis cum inferorum copiis congressuros, pro mea tenuitate armarem. Ea igitur oblata occasione rem aggressus, eam disputandi rationem inivi, ut controversias fidei omnes complecterer, ac partim eas in sua membra tribuerem, partim cum aliis jungerem & copularem, ut alia aliam sereret, & alia penderet & nasceretur ex alia, & ex omnibus unum doctrinæ corpus integrum & perfe-

Conf. etiam Fuligattum lib. 2. cap. 5.

ctum ſuiſq; numeris abſolutum exiſteret. Quæ noſtræ diſputationes ab auditoribus primum in Gymnaſio inter docendum exceptæ, deinde à multis iterum atque iterum, non ſine magno vel labore vel ſumptu, deſcriptæ, atque ad varia loca delatæ, tanta contentione ad prælum cœptæ ſunt poſtulari, ut etiam aliqui minarentur, ſe typis eas, nobis invitis ac repugnantibus, mandaturos. Quare coactus ſum opus — ipſe emittere; ne magno meo cum dolore diſputationes in ſcholis exceptas, laceras videlicet, ac mutilas, & mendis undique refertas, typis excuſas cernerem. *Prodiit itaque primum volumen anno cIↃ IↃ LXXXI, alterum biennio poſt, tertium diutius hæſit; totum denique corpus anno cIↃ IↃ XCII fuit abſolutum. Et quanquam tribus initio tomis univerſum opus circumſcriberetur, poſtea tamen, propter acceſſiones varias, in quatuor tributum eſt, uno tomo, primo videlicet, quem ob varia additamenta oportuit ſpiſſeſcere, in duos diſſecto. Ceterum ubi tantopere exultarent ac tripudiarent ſuo Pontificii BELLARMINO, ejusq; Controverſiarum voluminibus adeo ſe efferrent, ut, neminem fore Proteſtantium, ſibi perſuaſum irent, qui vel hiſcere adverſum illa auderet, inventi ſunt, tum ex noſtris, tum ex Reformatis, non pauci, qui Bellarminianas ſibi diſputationes ſumpſere examinandas. Quanquam omnibus integrum non fuerit univerſum opus excutere, quod morte*

morte prævenirentur alii, alios non sinerent id exequi ordinariorum laborum moles aliaq; incommoda quamplurima. De quibus Junius; Nostri, *ait*, incredibili mole incommodorum pressi, exigua plurimum supellectile, otio pene nullo, circumventi occupationibus, tenentur fundere, quasi in transcursu, quæ illi (*Jesuitæ*) in tanta tamq; festiva commodorum copia curare possunt ex animi sui sententia. Atque hæc causa fuit, *scribit porro*, cur viri aliquot boni, graves, & doctrina judicioq; præstantes, certa quædam membra solummodo illius corporis sumpserunt oppugnanda, ac non adversus universam istam & grandem molem disputationum Bellarmini à se nervos ingenii contendi duxerunt oportere, prudente consilio, opera laudabili. Maluerunt enim in uno aut altero disputationum loco, aut parte aliqua, demonstrare, quid de Bellarmini labore sit faciendum judicii, quàm planè conticescere, ne aut ille causam obtinere, aut perpetuo silentio bonorum illa ἀεινίκητος veritas doctrinæ falsæ cedere videretur. *Posteaquam vero calamum ita adversus Bellarminum strinxerant, præter Junium hunc, Ægidius Hunnius, Gvilielmus Whitakerus, Lambertus Danæus, Daniel Chamier, Sibrandus Lubbertus, Matthæus Sutlivius, Robertus Abbatus, Gabriel Pouelus, aliiq; jussu Claudii Aquavivæ, Societatis JESU, quam vocant, tunc*

Præf. in 2. Contr. Bell.

temporis Præpositi Generalis, & ipsomet quidem Bellarmino annuente, JACOBUS GRETSERUS, Jesuita, Theologus Ingolstadiensis, ille, si Pontificiis credimus, fortissimus Athleta, vigilantissimus veritatis defensor, magnus Lutheranorum domitor ac malleus, hæreticorum & calumniatorum Societatis terror; cujus laus ingens in Ecclesia DEI; cujus scriptorum varietatem, multitudinem, eruditionem, jure mireris: *hic, inquam, Gretserus defensionem in se suscepit Controversiarum Bellarmini, editis adversus supramemoratos earundem impugnatores spissis duobus tomis, quorum prior anno* cIↄ Iↄc VII *prodiit, posterior anno* cIↄ Iↄc IX. *Quanquam mirari subit, non nisi tres controversias, de Verbo DEI puta, de CHRISTO, & de Pontifice Romano, propugnavisse tantum athletam, cum sane ipsius antagonistæ plerique longe ulterius fuerint progressi, nec spatium ei ad defensionem suam continuandam defuerit, ut qui, postquam alterum vulgasset tomum, ipsos adhuc sedecim annos fuit superstes, mortuus videlicet anno demum hujus seculi* XXV. *Sed nimirum, Protestantes si quando, operis Bellarminiani refutationem aggressi, integrum ejus examen haud absolvunt, ita id accipitur, quasi, causæ suæ, vel viribus etiam, diffisi, manum de tabula subducere fuerint coacti: si vero Pontificii, quæ nostrorum scriptis anti-Bellarminianis, publica etiam autoritate adacti, opponunt, ad umbilicum non perducunt,*

Vid. Alegambe in Bibl. Jes. p. 199.

eunt, justam merentur veniam, nec quisquam id interpretari debet sinistre. Interim quod commodum haud fuit Gretsero olim, id non adeo pridem perficere ausus est ex eadem societate VITUS ERBERMANNUS, *Theologus primum Moguntinus, post Herbipolensis; non quidem continuando, eadem prolixitate, & contra eosdem plane adversarios, Gretseri defensionem, sed novam, eamq; compendiosam magis, adornando Apologiam, magni illius nostri Johannis Gerhardi Bellarmino ὀρθοδοξίας testi, & Gvilielmi Amesii, Theologi Reformati, Bellarmino enervato, speciatim oppositam; in qua omnes & singulas Bellarmini controversias vindicare satagit. Atque hic ipse Erbermanni* BELLARMINUS VINDICATUS *(quo titulo suum isthunc librum insignivit autor) qualicunque huic labori meo, quem examinandæ Bellarminianæ de Canone Scripturarum doctrinæ impendi, ansam dedit & occasionem. Cum enim initio certum mihi esset solas Erbermanni vindicias excutere, & vero animadverterem postea, in prioribus controversiis subinde scriptorem hunc lectores suos remittere ad Gretserum, ut qui earundem defensionem jam ante adornasset, visum fuit eadem opera utriusque Apologetæ exceptiones & impugnationes in considerationem vocare; præsertim quod non occurreret, qui justum & κατὰ πόδα institutum examen Gretseriano operi hactenus opposuisset. Porro cum praeviderem facile, magnis obscuritatibus*

 involu-

involutum iri totum istud negotium, ni ipsæ Bellarmini rationes, & ad has nostræ responsiones, lectori perspicue ob oculos ponerentur, oleum ac operam me perditurum credidi, si non ab ovo, quod ajunt, rem ordirer, & præter considerationem eorum, quæ pro vindicando Cardinali suo Gretserus & Erbermannus ediderunt, ipsius etiam BELLARMINI novum veluti examen quoddam aggrederer. Unde factum, ut creverint sub manibus paginæ, & in prolixiorem, quam speraveram initio, tractatum abierit præsens de Canone disquisitio. In qua tamen malui aliquanto esse prolixior, quam, brevitati intempestive studendo, tenebris, quod fit, rem universam involvere, vel etiam, qui Erbermanni cumprimis in disputando mos est, potiora aut omnino relinquere intacta, aut certe non nisi vellicando tangere. Quantumvis autem nihil sine justa & sufficienti censura consulto dimiserim, quod quidem, sive a Bellarmino, sive a memoratis ejus Apologetis, in quantum talibus, allatum fuit veritati & orthodoxiæ repugnans, aliena tamen non egi. Quin potius, si apologiæ limites forte excesserunt (ut sane excedunt, ad aliena labentes freqventer) Gretserus & Erbermannus, non secutus sum divagantes ab instituto, sed intra illius terminos me continui. Et potuissem utique de his etiam, quæ propius ad rem accedere videntur, nonnulla sine crimine missa facere, quod, ob rerum evidentiam, responsio cuivis, nemine quoque indicium faciente,

faciente, obvia sit. Verum nec illa quidem transilire semper placuit, ut nimirum hinc adversariorum, tum in manifestissimis etiam impugnandis, tum absurdissimis adstruendis, obstinatio cunctis pateret. Ceterum quod attinet ad modum scribendi, quo in sacris his rebus pertractandis usus sum, utut cum iis mihi antagonistis res sit, qui, (Bellarminum forte si excipias, modestiorem aliquanto & moderatiorem) in maledicendi arte palmam omnibus sine dubio praeripiunt, non tamen eo perducere me potuit ipsorum scribendi intemperies, ut par pari referrem, & pro convitiis redderem convitia. Insidet quippe animo meo illud sancti Patris magniq; Doctoris Augustini ad Petilianum Donatistam: Si ego tibi vellem pro maledictis maledicta rependere, quid aliud quam duo maledici essemus? ut ii, qui nos legerunt, alii detestatos abjicerent sana gravitate, alii suaviter haurirent malevola voluntate. Ego (*ita pergit illustre illud Ecclesiae sidus*) quando cuique vel dicendo vel scribendo respondeo, etiam contumeliosis criminationibus lacessitus, quantum mihi Dominus donat, frenatis atque coercitis vanae indignationis aculeis, auditori lectorive consulens, non ago, ut efficiar homini conviciando superior, sed errorem convincendo salubrior. *Nec immerito quis miretur, iis, qui a JESU peculiariter titulum gerere, hujusq; prae aliis socii audire amant, tam male cum ipso*

lib. 3. cap. 1.

convenire

convenire, ut fœda ejusmodi maledicentia sese collutulent, totq; convitiorum & calumniarum plaustra etiam in mortuorum capita exonerent: quæ sane a mitissimi Salvatoris & doctrina & moribus longissime absunt. Sed retineant illi sibi, si qua est, maledicentiæ laudem: nobis, in actu sacro convitiis certare, inq; publico totius Ecclesiæ conspectu turpiter adeo ac intemperanter sese gerere, peccatum est haudquaquam leve, sed revera gravissimum. Missis ergo turpibus maledictis, convitiis & cavillis, quibus adversariorum scripta sunt referta, unice rem ipsam, & quidem, ut decet veritatis amantes, candide tractavimus; idq; rursus juxta venerabilis Augustini dictum: Quid prodest, omnia contumeliosa verba retexere? Aliud est, documenta firmare, aliud, maledicta refellendo tractare. *Tu, lector cordate, qualemcunque hunc meum laborem æqui boniq; consule. Quem si non displicere tibi intellexero, dabo operam, annuente DOMINO, ut brevi continuatum habeas hoc Bellarmini Bellarministarumq; examen.* DEUS NOS SANCTIFICET IN VERITATE SUA: VERBUM EJUS VERITAS EST!

l.c. lib. 1. cap. 1.

Joh. 17, 17.

DE

De CANONE SCRIPTURÆ SACRÆ.

PRÆFATIO.

SCripturam sacram primum Theologiæ principium esse, adeo certum est, ut ipsi id Pontificii, ni vel in manifesto circumagi velint circulo, vel fide tantum humana Christianæ religionis capitibus assentiri, diffiteri nequeant. Quanquam enim communiter Scripturæ autoritatem in ordine ad nostram cognitionem illi suspendant ab autoritate Ecclesiæ, tamen hancipsam autoritatem Ecclesiæ ex Scriptura probare ac demonstrare satagunt. Nisi ergo in hoc Scripturæ testimonio & autoritate ultimo acquiescant, sed hinc vicissim ad autoritatem ac testimonium Ecclesiæ relabantur, circulum sane vitare non possunt. Quod quidem ita est evidens, ut ipse Jesuita Jacobus Gretserus id fateri fuerit coactus. Sic enim diserte scribit in tractatu: unde scis? cap. IV: Rogatur Catholicus (*Pontificius*) unde noverit, Ecclesiam Spiritu sancto infallibiliter regi; non tantum respondebit, se id nosse ex

Scriptura; sed ex verbo DEI sive scripto sive non scripto: utrumq; enim verbum testatur, Ecclesiam Spiritu sancto regi; & in omnem veritatem, absq; erroris periculo, duci. Quia verò Ecclesia non tantum scripto sed & non scripto DEI verbo testimonium perhibet, atq; adeò infallibilitas verbi non scripti æquè nobis innotescit per infallibilem Ecclesiæ testificationem, atq; infallibilitas verbi scripti; dicere quis posset, non cessare circulum, licet respondeatur, infallibilem Ecclesiæ auctoritatem compertam & exploratam nobis esse ex verbo DEI tam scripto quam tradito; quia in promptu est quærere; unde tibi infallibilitas verbi DEI tam scripti, quam non scripti constat? respondebitur utiq;: ex Ecclesiæ testimonio. & unde tibi hujus testimonii infallibilitas patescit? utique ex verbo DEI seu scripto seu non scripto. Quocirca idem adhuc manebit circulus. *Ubi nihil obstat, quod Gretserus verbo DEI scripto jungit verbum non-scriptum: notum quippe est, etiam hujus verbi non-scripti autoritati non minus quam autoritati Ecclesiæ ex verbo scripto sive Scriptura sacra, (v. c. II Thess, II, 15. I. Cor. XI, 23.) a Pontificiis probationem quæri; sive, hoc principium:* Quicquid verbum non-scriptum testatur, id infallibiliter verum est; *æque atque illud:* Quicquid Ecclesia testatur, id infallibiliter verum est; *demonstrari ab iis per istud:* Quicquid Scriptura sacra dicit, id infallibiliter verum est; *tanquam per prius. Ut proinde nihilominus maneat, ni Scripturam sacram pro primo Theologiæ principio agnoscere velint Pontificii, sed ejus autoritatem vicissim ex Ecclesiæ testimonio firmare, non posse ipsos declinare circulum. Atque id audivimus jamjam profitentem ipsum Gretserum. Qui tamen satis suæ se causæ*

heic

heic consuluisse putat, si diceret, non omnem circulum esse vitiosum & improbandum, *cum* apud Aristotelem & alios Philosophos admittatur circulus seu regressus syllogisticus & demonstrativus. *Adeo scilicet sui oblitus est hic homo, ut, quam in Defensione Bellarmini libr. 1 de Verbo DEI cap. IV vocaverat* in orbem relabentem delirationem, *eam heic veluti legitimam tueri nitatur probandi rationem. Sed quam frustra id faciat, & quam inepte circularem illam suam demonstrationem comparet cum regressu apodictico, fuse & ex professo in peculiari de* Circulo Papistico *dissertatione jam olim demonstravimus. Interim Gretserus, dum id agit ut circuli crimen excuset & elevet, in alterum illud prolabitur incommodum, ut scilicet admittere cogatur, se suosq; humana tantum fide Christianæ doctrinæ capitibus assentiri. Scilicet ita mox pergit, loco paulo ante citato:* Tunc repudiari debet *circulus*, quando ab eodem prorsus ad idem, nulla interim utriusq; variatione, quoad notitiæ rationem, interveniente, fit regressus. --- Quod tum demum accidit, quando consequens, ex antecedente illatum, nulla alia præterquam antecedentis notitia fultum & probatum, mox iterum ad sui antecedentis probationem assumitur. Sic enim plane idem, ejusdem respectu, foret prius & posterius, aut certe notius & ignorius: sic idem ex seipso probaretur; ut optime Aristoteles contra veterum quorundam errorem argumentatur. Secus est, quando consequens alio quodam diverso medio innotescit, atq; sic demum ad sui antecedentis probationem assumitur. Hoc vero in proposito accidere ita manifestum fit. Quando enim ex infallibili ecclesiæ propositione persvadetur alicui fides, sive to-

tius Scripturæ divinæ, sive certæ tantum alicujus partis, de qua dubitat, jam certe illa ecclesiæ propositio, qua talis, infallibilis non creditur (etiam loquendo de motivis credendi) ex ipsius Scripturæ, quæ svadenda est, infallibili auctoritate; sed vel ex communibus ecclesiæ motivis, in priori casu, vel ex alterius cujuspiam libri canonici jam antea explorata auctoritate, in posteriore. E converso, quando ex aliquo Scripturæ loco, verbi gratia Matth. 16. 1. Tim. 3. svadetur infallibilis ecclesiæ in proponendo auctoritas, jam pro argumento fidem svadente non adhibetur Scriptura, prout præcise ex ecclesiæ infallibili auctoritate & propositione disciturs; sed ut vel ex aliis Scripturæ locis, vel ex communibus motivis fidei, quibus, ut diximus, ipsa ecclesiæ auctoritas quidem, sed non ut infallibilis, & infallibili fide credita, continetur, rectissime creditur. *Hæc Gretserus. Quæ quidem non video quomodo cum iis, quæ supra ex eodem proferebamus, cohæreant; ubi sane absolute, Ecclesiam Spiritu sancto infallibiliter regi, probari dicebat ex verbo* DEI, *& vicissim infallibilitatem verbi per Ecclesiæ testimonium, nulla facta mentione talis quoad notitiæ rationem intervenientis variationis. Utcunq; interim sit, si posteriori illo modo probandi ac demonstrandi processus instituatur, nunquam de dogmatibus Christianis haberi poterit assensus, qui sit* fidei divinæ, *assensus, inquam, omnem metum & suspicionem deceptionis excludens, in tantum, ut assentiens quodvis supplicium subire, & centies mori malit, quam vel minimam de semel agnita veritate dubitationem admittere. Id sic ostendo: Dicit Gretserus, quando per autoritatem ecclesiæ svadetur autoritas Scripturæ, Ecclesiæ infallibilitatem non credi ex ipsius Scripturæ, quæ probanda est, infallibili autoritate; sed*

ex com-

ex communibus ecclesiæ motivis: *vel, quod idem est, quando ex hac propositione:* Quidquid ecclesia docet, verum est, *tanquam ex principio complexo, deducitur altera illa:* Quidquid Scriptura docet, verum est; *priorem illam propositionem non probari vicissim per posteriorem; sed fidem ipsi conciliari per communia motiva, qualia, v. c. sunt, constantia martyrum, miracula, ejusque commatis alia. Jam vero ipse Gretserus, cumque eo cæteri Jesuitæ, fatentur, ex illis motivis, utpote argumentis solummodo* probabilibus, *non generari assensum* immotum *&* divinum; *sed* opinionem *tantum &* fidem humanam. *Oportet proinde assertionem istbanc:* Quidquid ecclesia docet, verum est; *in quantum ejus veritas per communia motiva innotescit, non nisi probabilem esse, seu ita esse certam in ordine ad nostram cognitionem, ut non excludat omnem formidinem falsi. Quæ cum ita sint, oppido patet, propositionem, quam diximus, ita comparatam non esse, ut ex ea dogmata creditu necessaria sic deduci possint, quo iis assensu immoto & fide Christiana atque divina adhæreamus. Quia enim conclusio, etiam ratione materiæ, partem imitatur debiliorem, ita ut, si in alterutra præmissarum certitudinis defectus sit, is quoque in conclusionem redundet: ut, inquam, si, una præmissarum existente certa & immota, altera probabilis tantum & dubia sit, etiam conclusio sequatur tantummodo probabilis & dubia, hinc, si in isto syllogismo Theologico:* Quidquid Ecclesia docet, verum est: atqui hoc vel illud Ecclesia docet: Ergo id verum est; *si, inquam, in hoc syllogismo Major propositio non est immotæ veritatis, sed tantum probabilis, etiam conclusio inde emergens alio assensu digna non est quam opinionis & fidei humanæ; quidquid etiam sit de Minori. Quod si itaque de veritate sæpius ante dictæ propositionis certo constare*

ſtare debet, neceſſe eſt, ut aliunde, quam ex communibus motivis, robur ei quæratur. Unde vero illud deſumendum? num ab autoritate Scripturæ ſacræ, infallibile teſtimonium eccleſiæ perhibentis, v. c. Matth. XVI? atqui & ipſius Scripturæ autoritatem, prout per eam eccleſiæ autoritas probatur, ex communibus motivis credi Gretſerus aſſerit: unde aſſenſus, qui Scripturæ præbetur, non majoris erit ponderis, quam qui eccleſiæ. Clarius: Huic propoſitioni: Quidquid eccleſia docet, verum eſt; *juxta Gretſeri hypotheſes non poteſt indubitata & Chriſtiana fide credi, ſi vel maxime demonſtretur per hoc principium:* Quidquid Scriptura dicit, verum eſt: *idque ideo, quia & hæc poſterior propoſitio, quando ad probandum illam priorem aſſumitur,* per communia motiva credibilis redditur, *dicente Gretſero, adeoque non niſi aſſenſum, qui opinionis & fidei humanæ, meretur: Unde ſequitur, quidquid ex ea deducitur, probabile tantum eſſe, nec alio aſſenſu, quam qui opinione conſtat, dignum, cum concluſio nunquam ſit neceſſario vera, quando vel utraque, vel altera præmiſſarum, dubia eſt & non ſatis certa. Sed hæc operoſius perſequi noſtri nunc non eſt inſtituti. Puto autem, vel ex his ipſis, quæ modo monuimus, luce clarius eſſe, quisquis vitare velit incommoda, de quibus diximus, & abſurda, oportere eum, velit nolit, fateri, principium, ad quod ſiſtat ultima reſolutio totius diſcurſus Theologici, non eſſe aliud præter hoc ipſum:* Quidquid Scriptura ſacra docet, id infallibiliter verum eſt. *Quæ cum ita ſint, ut illud principium recte intelligatur, cæteris de capitibus fidei controverſiis merito præmittitur diſputatio de Scriptura ſacra. Et quamvis alias in iis, quæ de primo Theologiæ principio docent, Bellarminum* ὁμόψηφον *non habeant Proteſtantes, hactenus tamen recte is facit, quod, de controverſiis fidei diſputaturus, non, ut Eckius,*

Staple-

Stapletonus, aliiq; ejus sectæ homines, a capite de Ecclesia, sed de Verbo DEI, *disputationes suas orditur. Cujus sui consilii rationem ipsemet exponit in præfatione, quam toti operi præmisit. Utinam vero æque in re ipsa, in iis, inquam, quæ de Scripturarum sacrarum canone, editionibus, interpretatione, insufficientia, contra manifestam veritatem iidem illi docent, divortium ab ipsis faceret! Sed heic majorem Concilii Tridentini, quam veritatis & conscientiæ rationem & ipsum & ejus hyperaspistas habuisse, evidenter, juvante Domino, posthac sumus ostensuri.*

CAP. I.

Vindicatur Lutherus ab accusatione, quasi Svencfeldianismum Pontificiis tribuat.

I.

ORditur opus suum Card. Bellarminus a manifesta falsitate. Nimirum, ubi dixisset, Svvenckfeldium & Libertinos sacram Scripturam pro verbo DEI non habere, sed tanquam literam mortuam respuere, soloq; spiritu interno contentos nos esse jubere: *Martinus Lutherus*, pergit, *& Johannes Calvinus, & quotquot sectatores & discipuli eorum sunt, huncipsum Swenckfeldii & Libertinorum errorem Romano Pontifici totiq; Catholicæ Ecclesiæ impudentissimo mendacio adscribere non verentur.* Quod ut de Luthero ostendat, affert locum ex libro ejus de Conciliis, & præterea ad librum contra Regem Angliæ, item de falso statu cleri, provocat.

Calumnia in Lutherum.

II. Quantum ad primum locum, verba Lutheri, ad quæ provocat Bellarminus, Tom. VII Jen. Germ. f. 274.

Primus Lutheri locus expenditur.

f. 274, b. Tom. VII Witt. f. 510, b. in fonte ita habent: Der Bapst hat hievon (de externis ritibus & humanis constitutionibus loquitur) die Welt vol Bücher geklickt/ und eitel Strick / Gesetz / Recht / Artikel des Glaubens/ Sünde und Heiligkeit draus angericht / das wol werd were noch einst sein Decret mit Fewer zu verbrennen / denn man solchs Buchs wol geraten künd / welchs gros schaden gethan hat. Es hat die heilige Schrifft unter die Banck gestossen/ und die Christliche Lehre fast unterdrückt. Quæ sane, ut quivis Germanicæ linguæ gnarus videt, nihil aliud volunt, quam, Decreto Papali & mole illa commentariorum de ceremoniis rebusq; ad salutem haud necessariis id effectum esse, ut a lectione Scripturæ sacræ homines paulatim abducti sint, ejusq; studium susq; deq; tandem habuerint. Num vero hoc est Svencfeldii & Libertinorum errorem (quod Scriptura Prophetica & Apostolica non sit ut verbum DEI recipienda, sed id solum pro verbo DEI habendum, quod Spiritus sanctus privatim unicuiq; in corde loquitur) Romano Pontifici totiq; Catholicæ ecclesiæ adscribere? Aliud sane est, sacras literas negligere, nec ea qua par est sedulitate scrutari, aliud, negare verbum DEI iis contineri.

Gretseri exceptio. col. 22.

III. *Atqui*, excipit in sua Controversiarum Bellarmini defensione Jacobus Gretserus, *nec Bellarminus dicit, hos hæresiarchas* (Lutherum & Calvinum) *Orthodoxis errorem hunc adæquatè attribuere: sed hoc dicunt*: Catholicos scripturam vilipendere & floccifacere, & sub scamnum abdidisse, contentos traditionibus & sanctionibus Ecclesiasticis. *An contemnere Biblia, patiq;, ut pulvere & situ obducantur, & ex usu & lectione hominum eripiantur,*

antur, non est pars erroris vel potius deliramenti Swenckfeldiani? annon hunc errorem Lutherus Catholicis affingit?

IV. Resp. Bellarminus expresse Lutherum insimulat, quod HUNC IPSUM, quem Suencfeldius & Libertini errant, errorem Romano Pontifici totiq; Catholicæ ecclesiæ impudentissimo mendacio adscribere non vereatur. Quisnam, obsecro, ille error? annon, Scripturam non esse verbum DEI, sed tanquam literam occidentem respuendam, soloq; spiritu interno contentos nos esse debere? Frivola ergo est illa Gretseri exceptio. Et dic, sodes, quî adeo perfrictæ frontis fuerit Bellarminus, ut propterea Lutherum impudentissimi mendacii postularet, quod scripserit, Pontificios, tempore cumprimis reformationem proxime antegresso, Scripturam vilipendisse, floccifecisse, sub scamnum abdidisse? annon enim cum Luthero hoc fassi sunt ipsi Romanæ ecclesiæ Cardinales, Archiepiscopi, aliiq; magni nominis Pontificii? Sane Franciscus Ximenius, Cardinalis, Archiepiscopus Toletanus, & Hispaniarum Archicancellarius, in præfatione ad Leonem x, Bibliis Complutensibua præmissa, labores suos eo tendere scribit, *ut incipiant divinarum literarum studia, hactenus INTERMORTUA, nunc tandem reviviscere.* Benedictus Arias Montanus, e Patribus Tridentinis unus, præfatione in Biblia Regia, quorum editioni nomine Philippi II, Regis Hispaniarum, præfuit, conqueritur, ejus, quæ tum proxime effluxerat, ætatis vitio, *divinarum scripturarum studia inter Christianos nimium remissa, imo SEPULTA pene fuisse.* Stanislaus Hosius, Cardinalis, Episcopus Varmiensis, qui Tridentinæ Synodo, una cum aliis Cardinalibus, usq; ad finem ejus, Legatus

Respondetur Gretsero.

Ipsorum Pontificiorum confessio de neglectu & contemptu Scripturæ in Papatu.

App. sacr. tom. 2. præf. lib. de Concil.

gatus præfuit, *vir*, si Possevino credimus, *summæ integritatis, synceritatis, & vere doctus*, imo, si ipsi Bellarmino, *vir æterna memoria dignus*, Epistola XCV: *Multos*, inquit, *cernere licuit proximis superioribus annis, qui præter Thomam aut Scotum vix quemquam alium auctorem legerent: quodq; magis dolendum est, ne sacra quidem Biblia, quæ diligentius evolverent, digna judicarunt.* Cornelius Mussus,

App. tom. 1.

Episcopus Bitontinus, *vir*, qui, Possevino teste, *incomparabili pene ingenii felicitate, ut continentia & pietate, præditus fuit*, in caput VI Epistolæ ad Romanos: *Divinæ*, ait, *Scripturæ olim, proh dolor! quanto omnium damno* NEGLIGEBANTUR! *Vigebat spinosa & molesta nescio quæ Theologia, de instantibus, de relationibus, de quidditatibus, de formalitatibus. ---- POSTHABEBANTUR Evangelia, Epistolæ: Christiana Philosophia* DELITESCEBAT; *a paucissimis tractabatur, sed frigide: non enim dicam insincere.* Sic etiam, *Scripturam sacram cum summo Christianismi totius detrimento nimium* DELITUISSE, agnoscit & fatetur Renatus Benedictus, Andegavensis, Theologus Parisiensis, in dedicatione suorum Stromatum, quæ anno CIↃ IↃ LXV edidit. En tibi testes, quos profecto animus Romanæ ecclesiæ addictissimus non pateretur, quod ejus existimationi detrahere queat, proferre, nisi irrefragabilis veritas exprimeret.

Reliqua Lutheri loca considerantur.

V. Sed quid de reliquis Lutheri libris, ad quos provocat Bellarminus? num in iis forte occurrit, cui suam accusationem superstruat Cardinalis? Minime vero: uti ipsa opusculorum istorum inspectio quemvis docebit. Quin potius in libro de statu clericorum contrarium manifeste reperitur. Sic enim ibi Lutherus, Tom. II Jen. f. 132, a. Tom. VII Witt. f. 314, a. Ich acht

das

das der Bapst selb mit allen Teuffeln / wiewol er alle GOttes Wort unterdrückt / dennoch nicht leugnen müge oder thar / das S. Paulus Wort GOttes Wort / und sein Ordnung des heiligen Geistes Ordnung sey. Denn er leugnet nicht GOttes Wort / sondern thut nur alles / was dawider ist / unter GOttes Wort schein und deckel; hoc est: *Existimo, ipsum Papam cum omnibus diabolis, quamvis verbum Dei supprimat, negare tamen nec posse nec audere, S. Pauli verbum DEI verbum, ejusq; constitutiones Spiritus sancti constitutiones esse. Etenim NON NEGAT VERBUM DEI, sed tantum omnia, quæ verbo DEI adversantur, sub ejusdem prætextu agit.* Quid clarius pro averruncandis Bellarmini cavillis proferri posset?

VI. Quam candide cum Luthero ipso, tam cordate cum ejus quoq; asseclis agit Bellarminus. *QUOTQUOT*, inquit, *sectatores & discipuli* Lutheri *sunt, Svenceldii & Libertinorum errorem Romano Pontifici totiq; Catholicæ Ecclesiæ impudentissimo mendacio adscribere non verentur.* Quanta hominis audacia! Producantur, sodes, illorum sectatorum & discipulorum Lutheri vel aliqui, qui aut Romano Pontifici, aut toti Papisticæ ecclesiæ (hanc enim augusto Ecclesiæ Catholicæ titulo autor indigitat) sæpius dictum Svencfeldii ac Libertinorum errorem tribuat. Quamquam profecto id negari possit minime, esse inter Doctores Pontificios autores magni nominis, qui ita de Scriptura sacra loquantur, ut verba eorum vix aliud tinniant, quam a Svencfeldiana hæresi non omnino ipsos fuisse alienos. Considera, quæso, illa Melchioris Gani, Episcopi Canariensis, (qui Concilio Tridentino interfuit,) ex ipsius libro III de Locis Theo-

Protestantes falso a Bellarmino accusantur.

Paradoxa Pontificiorum de

Scriptura asserta. Theologicis, cap. III, fundam. IV: *Ubi vero gentium est verbum, quod tantopere Lutherani jactare solent? nam scriptum verbum, si vere ac proprie loqui volumus, non est verbum. Apud nos autem, qui Christi & Apostolorum oracula vocesq; tuemur, verbum Domini vere & proprie manet in æternum: verbum, inquam, vivum, quod ex Doctorum ore in discipulorum transfusum aures fortius resonet.* Illa, inquam, Cani considera, & cogita, num durior assertio ab ipso Svencfeldio vel Libertinis proficisci potuerit quam hæc ipsa, scriptum verbum, seu Scripturam sacram, non esse, vere & proprie loquendo, verbum Domini quod manet in æternum? Porro, annon Franciscus Costerus, qui Philippo Alegambe *hæreticorum malleus* audit, & in præcipuis Jesuiticæ Societatis scriptoribus eidem videtur numerandus, in Enchiridio controversiarum cap. I Scripturam sacram conceptis verbis vocat *literam mortuam*, aitq;, *Christum nec ecclesiam suam a chartaceis scriptis pendere, nec membranis mysteria sua committere voluisse?* annon item Bartoldus Nihusius, titularis postmodum Mysiæ Episcopus, sacram Scripturam appellat *mortuam & suspectam literam in libro, conditam ab hominibus partim aperte, partim etiam occulte forsitan facinorosis*; apud Calixtum, Digressione de arte nova? annon deniq; Gulielmus Lindanus, Episcopus Ruræmundensis, ille, si Possevino credimus, *hæresum expugnator*, libro I Panopliæ cap. XXII eandem Scripturam dogma esse dicit *in mortuas, imo occidentes adeo literas relatum?* annon idem, eodem loco, cap. XXIII, *verbi DEI Evangelici naturam a scripto abhorrere* affirmat? Mittimus alia.

Bibl. script. soc. Jes.

p. m. 20. 21.

App. tom. I.

CAPUT

CAPUT II.

Argumenta, quibus Bellarminus probat, Scripturæ sacræ libris verbum Dei contineri, expenduntur.

I.

SCripturas sacras *certissimas atq; verissimas esse, nec humana inventa, sed oracula divina continere*, a complemento vaticiniorum, harmonia scriptorum θεοπνεύστων, cœlesti in eos animadversione qui sacras literas profanare voluerint, ab ipsius Scripturæ assertione, a miraculis deniq; ad dogmata Scripturarum comprobanda editis, probat Bellarminus.

II. Ut autem appareat, quantum roboris istis argumentis subsit, sciendum est, ea, unde de veritate & certitudine Scripturæ homini constat, esse in duplici differentia: nonnulla enim assensum gignunt qui *opinionis* tantummodo est vel *fidei humanæ*, hoc est, inducunt quidem & inclinant animum ad assentiendum Scripturis, tanquam quæ divina oracula contineant, sed ita, ut non tollant formidinem oppositi, sive, ut non excludant omnem metum ac suspicionem falsi: quædam autem assensum gignunt qui est *fidei divinæ*, assentientem ab omni suspicione deceptionis liberans, & usq; adeo certum reddens, ut nihil in toto universo æque ratum esse credat, imo centies mori malit, quam vel minimam de sacrarum literarum veritate & certitudine dubitationem admittere.

Argumenta, unde veritas Scripturæ innotescit, duplicia.

III. Prioris generis sunt illa, quæ desumuntur a *communibus*, ut vocant, *motivis*, seu *signis credibilitatis externis*; (in quibus recensendis præ cæteris operosus est Gregorius de Valentia, in Analysi fidei lib. I, cap. XV, & Tom. III in Thomam, disp. I, quæst. I, puncto IV) ex his

Argumenta generantia opinionem, ac fidem humanam.

ex his enim, utpote argumentis modo probabilibus, non generari assensum immotum ac divinum, sed fidem tantum humanam, ipsimet Pontificii ultro fatentur. In iis Bellarminus lib. VI de Gratia & lib. arbitr. cap. I: *Nulla*, inquit, *est persvasio, quæ cogere possit hominem ad credendos articulos supernaturales; ac ne ipsa quidem miracula omnino mentem convincere queunt.* Et capite III: *Argumenta, quæ articulos fidei nostræ credibiles faciunt, non talia sunt, ut fidem omnino indubitatam reddant, nisi mens divinitus adjuvetur.*

Fundamentum fidei veræ Christianæ & assensus immoti.

IV. Hoc vero divinum adjutorium est illud ipsum motivum, quo intellectus ad certum & immotum assensum determinatur, fidesq; divina in animo nostro accenditur. Nimirum DEUS cum suo verbo agit & per suum verbum non tantum concursu generali ad modum causæ primæ, sed etiam speciali gratia & naturam superante virtute, quæ animos audientium vel legentium inenarrabili quadam vi subit, percellit, afficit, sibi devincit, certosq; eos reddit, hujusmodi doctrinam seu scripturam esse divinam, atq; ab alio primo autore non profectam quam ab ipso DEO. Quæ quidem vis ac virtus divina cum verbo individuo nexu & arcte adeo cohæret, ut ab eo nunquam absit, imo sine eo nunquam (siquidem de hodierno ordinario divinæ illuminationis modo loquamur) adsit. Ut ita assensus, quo DEUM in Scripturis loqui, easq; DEI quasi vocem esse credimus, simul dependeat a DEO, tanquam a causa principali, intrinsecus operante, deq; Scripturæ sacræ veritate in animis hominum testimonium perhibente, & a Scriptura ipsa, tanquam a causa instrumentali, supernaturali Dei concursu ultra verborum, quibus constat,

constat, nativam vim & indolem, ad movendos hominum animos, sibiq; ipsi fidem faciendum, elevata. Vide 1 Thess. II, 13. Matth. VII, 28, 29. Rom. I, 16. 1 Cor. I, 18, 23, 24. cap. II, 4, 5. Hinc optime Origenes lib. IV περὶ ἀρχῶν cap. I: *Si quis*, inquit, *cum omni studio & reverentia, qua dignum est, Prophetica dicta consideret, in eo ipso dum legit & diligentius intuetur, certum est quod aliquo diviniore spiramine mentem sensumq; pulsatus agnoscet, non humanitus esse prolatos eos, quos legit, sed Dei esse sermones; & ex semetipso sentiet, non humana arte, nec mortali eloquio, sed divino (ut ita dixerim) cothurno libros esse conscriptos.* Scilicet Scriptura sacra, animo discendi aut cognoscendi lecta vel audita, *proprias vires demonstrat*, ceu loquitur Chrysostomus homil. in Natalem Domini; & *a semetipsa sortitur vim faciendæ fidei*, ut inquit Nemesius, lib. de natura hominis cap. II; vel, ut Gregorius Nyssenus, Orat. de Gregorio Thaumaturgo, *hoc ipso, quod supra fidem est, vim fidei faciendæ habet.* Atq; hoc est quod ait Salvianus, Massiliensium Episcopus, lib. III de providentia: *Alia omnia, id est, humana dicta, argumentis ac testibus egent; Dei autem sermo sibiipsi testis est.* Huc item respicit Clemens Alexandrinus lib. VII Stromatum, quando Scripturam vocat ἀρχὴν ἀναπόδεικτον.

Argumenta Bellarmini non generant assensum indubitatum.

V. Atq; ex iis, quæ hactenus dicta sunt, facile nunc apparet, quo loco habenda argumenta illa, quibus veritatem & certitudinem Scripturarum probare, sive (ut sub capitis IV initium loquitur) *demonstrare* conatur Bellarminus. Videlicet motiva sunt, quæ, quod sacræ literæ a Deo sint profectæ, nec humana inventa, sed divina oracula contineant, credibile quidem reddunt, assensum tamen immotum, & cui falsum subesse nequeat, minime gignunt. VI. Di-

Objectio. VI. Dicis: Bellarminus quartum suum pro sacrarum literarum veritate & certitudine argumentum petit ex ipsius Scripturæ testimonio; quod utiq; animum plene convincere ac fidem divinam generare paulo ante dicebatur.

Responsio. VII. Resp. Quando dicitur, quod Scriptura sacra immotæ veritatis & certitudinis sit, constare ex ipsius Scripturæ testimonio, dupliciter id intelligi potest: 1. ut sermo sit de ipsis Scripturæ dictis, quibus, quod sacræ literæ a Deo profectæ sint, asseritur, præcisa singulari illa, quæ individuo nexu cum Scriptura cohæret, efficacia; 2. ut sermo sit de testimonio interno, quod consistit in supernaturali illa ac divinitus Scripturæ indita virtute percellendi, movendi, convincendi mentem humanam. Nos, quando Scripturam sibi ipsi testem esse dicimus, de divina illius efficacia & ἐνεργείᾳ loquimur, qua, tanquam interno testimonio, intellectus ad certum & immotum assensum determinatur: Bellarminus autem loquitur de dictis Scripturæ (qualia, v. c. sunt: *Deus locutus est per os sanctorum Prophetarum*, Luc. 1, 70. *Spiritu sancto inspirati loquuti sunt sancti Dei homines*, II Petr. 1, 21. *Omnis Scriptura divinitus inspirata*, II Tim. III, 16.) & quidem, quatenus his dictis, sive huic Scripturæ de sua ipsius divinitate testanti, ideo credimus, quod de aliis, v. c. de futuris, vera dixisse deprehensa est. *Testis*, inquit, *est ipsa Scriptura*, (se a Deo esse profectam;) *cujus si veræ fuerunt prædictiones rerum futurarum, ut eventus postea comprobavit, cur vera non sint rerum præsentium testimonia?* Ex quibus sane apparet, assensum, qui ex testimonio Scripturæ, eo modo quo Bellarminus vult, generatur, non opinionis

nis & fidei humanæ, cum in motivum commune & extrinsecum ultimo resolvatur. Nam si quæras, unde constet, sacram Scripturam a DEO esse profectam, adeoq; veritatis & certitudinis immotæ; respondetur, quia ipsa Scriptura id testetur. Si quæras ulterius, unde autem constet, hoc Scripturæ testimonium, quod de seipsa perhibet, esse verum; respondetur, quia de aliis rebus Scriptura, quæ vera sunt, elocuta sit. Ubi accurate notari velim, quod dixi, assensum, qui ex testimonio Scripturæ, *EO MODO QUO BELLARMINUS VULT*, generatur, non esse nisi opinionis & fidei humanæ. Neq; enim adeo sive impius sum, sive ineptus, ut absolute affirmem, testimonium, quod de seipsa Scriptura perhibet, opinionem solummodo gignere ac fidem humanam. Nam quid hoc esset aliud, quam ipsum Christianæ fidei fundamentum penitus evertere? Sane quemadmodum primo Theologiæ principio: *Quidquid Scriptura dicit, id infallibiliter verum est;* divina fide assentitur homo Christianus: ita eundem omnino assensum habet omnibus & singulis, quæ ex primo isthoc principio deducuntur, conclusionibus, *quatenus* nimirum *inde deducuntur*: atq; sic divina fide credit, DEum locutum esse per os sanctorum Prophetarum; divina fide credit, Spiritu sancto inspiratos locutos esse sanctos DEI homines; divina fide credit, totam Scripturam esse divinitus inspiratam. Sed hoc est quod volo: si ideo tantum credas, Scripturam verum dicere, dum asserit, v. c. DEUM locutum esse per os sanctorum Prophetarum, quia eadem Scriptura verum dixit, quando de rebus futuris aliquid prænunciavit, (quam sane rationem hoc loco urget Bellarminus) u-

tiq; aſſenſus ille tuus non niſi humanus eſſe poteſt. Ecce enim, ſit argumentum:

Quæcunq; Scriptura verum dixit, quando de futuris aliquid prædixit, illa verum quoq; dicit, dum ſibi ipſi θεοπνευςίας teſtimonium perhibet;

Atqui Scriptura ſacra verum dixit, quando de futuris aliquid prædixit;

Ergo Scriptura ſacra verum quoq; dicit, dum ſibi ipſi θεοπνευςίας teſtimonium perhibet. Et proinde verum eſt, quod DEUS locutus ſit per os ſanctorum Prophetarum: verum eſt, quod acti a Spiritu ſancto locuti ſint ſancti DEI homines; ac ita porro.

Majorem hujus argumenti talem eſſe, ut aſſenſum immotum mereatur fidemq; divinam, haud dices, opinor. Num ergo hujuſmodi merebitur aſſenſum, quæ inde elicitur, concluſio, & quæ hinc dependent? Minime vero. Repeteſis, quæ ſupra in præfatione in hanc rem diſſeruimus. Et hucusque de argumentis, quibus pro ſacrarum literarum veritate ac certitudine militat Bellarminus.

Pontificii Proteſtantibus objiciunt Spiritum fanaticum. col. 25.

IIX. Porro in hoc capite diſputat Cardinalis contra *privatam Spiritus revelationem*, qvam jactant Anabaptiſtæ; ſed ita, ut noſtram qvoq; de *interno* illo *teſtimonio*, qvo animum hominis plene convinci, fidemq; divinam ipſi ingenerari dicimus ſententiam a ſe tangi minime obſcurum faciat indicium. Sane Gretſerus absq; ambagibus: *Spiritus ille veſter*, ait, *qvem vos* Proteſtantes *jactatis, nihil differt à Spiritu Libertino aut Swenckfeldiano, niſi qvod ille ſe, ut turpitudinem ſuam velet, ſcripturæ teſtimoniis, qvaſi veſtimentis, tegit: iſte autem ſcripturam*

pturam, ut apertè, ita prorsus inverecundè rejicit. Cætera pares sunt ac gemelli. Et infra: *Certè omnia, quæ toto hoc capite Bellarminus optimè disserit, Calvinianum quoq; & Lutheranum Spiritum confodiunt; licet ipsi jactent esse Spiritum sanctum. At insolens gloriatio non efficit ex Spiritu malo & Diabolico Spiritum sanctum; alioqui etiam Libertinorum Spiritus esset Spiritus sanctus, cùm æque impotenter de Spiritu glorientur ac Lutherani & Calviniani.* Adde Vitum Erbermannum in Bellarmino vindicato, Tom. *1*, lib. *1*, cap. *1*.

col. 33.

IX. Verum enim vero quam injuriosi in nos sint Pontificii, quando ἐνθουσιασμῶν & phantasticorum afflatuum nos patronos faciunt, vel ex iis, quæ supra num. IV disseruimus, abunde liquere potest. Nempe cum Svencfeldius aliiq; fanatici occultas revelationes somnient, quæ extra & citra verbum obtingant, nos sane specialem illam gratiam ac virtutem, quam intus & in animo operari dicimus, divino verbo ita annectimus, ut non nisi cum illo & per illud extrinsecus acceptum se eam exserere statuamus. Quod dum facimus, non Spiritum aliquem fanaticum jactamus, sed cum Scriptura profitemur, Spiritum sanctum cum verbo prædicato, lecto, audito, specialiter concurrere, eoq; ultra communem alterius cujusq; doctrinæ sortem elevato hominum animos supernaturaliter percellere, ut a DEO profectum esse ex efficaci illius motione in semetipsis experiantur. Illustria sunt in hanc rem verba Johannis Apostoli, quando 1 Ep. V, 6. *Spiritus est*, ait, *qui testificatur, Spiritum veritatem esse.* Ubi vox *spiritus*, bis posita, primo sumitur proprie, pro Spiritu sancto, tertia Trinitatis persona; deinde

Depellitur calumnia de Spiritu fanatico.

De interno Spiritus S. testimonio Scripturæ & Patrum dicta.

 meto-

metonymice, pro doctrina a Spiritu sancto revelata; ut sensus sit, Spiritum sanctum peculiari ratione cum doctrina cœlesti concurrendo, & per istam corda humana movendo, testificari eam esse veritatem, id est, verissimam. Atq; hoc est quod dicit Gregorius M. homilia XXX in Evangelia: *Nisi Spiritus cordi adsit audientis, ociosus est sermo doctoris. ------ Nisi intus sit qui doceat, doctoris lingva exterius in vacuum laborat.* Confer eundem lib. XXIX Moralium cap. XIII. De eodem divino *testimonio, quod habet* fidelis *in seipso*, (ut ait Johannes memorato loco comm. 10.) etiam Augustinus loquitur Concione de gestis cum Emerito, ubi: *Nos*, inquit, *aurem forinsecus percutimus, DEUS novit intrinsecus loqui.* Quibus gemina sunt quæ habet idem tract. III in 1 Johannis Epistolam: *Sonus verborum nostrorum aures percutit, magister intus est. ------ Admonere possumus per strepitum vocis nostræ; si non sit intus qui doceat, inanis fit strepitus noster. ------ Magisteria forinsecus adjutoria quædam sunt & admonitiones: cathedram in cœlo habet qui corda docet.* Item in Evangelium Johannis tract. III: *Melius illud dicit qui intus habitat, quam qui foris clamat.* Et tract. XXVI: *Quid faciunt homines forinsecus annunciantes? quid facio modo ego cum loquor? strepitum verborum ingero auribus vestris. Nisi ergo revelet ille qui intus est, quid dico? quid loquor?* Eodem modo lib. I de peccatorum meritis cap. XXV: *Audit homo dicentem vel hominem vel angelum; sed ut sentiat & cognoscat verum esse quod dicitur, illo lumine intus mens ejus adspergitur, quod æternum manet, quod etiam in tenebris lucet.* Adde Epistolam CVII ad Vitalem, & lib. XI Confess. cap. III.

De eodem X. Videtis, Gretsere & Erbermanne, Spiritum,

quem

quem jactant Protestantes, esse ipsissimum illum, de quo tam manifesta in Scriptura & antiquitate sacra extant testimonia. Sed si forte illa nondum vobis sufficiunt, jungite quæ leguntur apud ipsosmet Doctores Pontificios. Nicolaus Serarius (quem *jubar Germaniæ ecclesiæ* in ipsis suis Annalibus vocat Card. Baronius) Prolegomen. Biblicorum cap. VII, quæst. V: *Deus*, inquit, *in omni actu, quo sacrarum literarum creditur auctoritas, cuilibet in corde* PRIVATIM TESTIMONIUM (notent id Gretserus & Erbermannus, qui *privatum* nobis Spiritum tantopere exprobrant) *de authoritate illa perhibet.* Cardinalis Hosius (cujus elogia, quibus a Possevino & ipsomet Bellarmino ornatur, supra capite 1, 4. annotavimus) Confessione fidei Synodi Petricoviensis nomine scripta, capite XVI.: *Nos libenter concedimus, accipienda esse Evangelia ut verba DEI intus docentis & revelantis, neq; credendum illis esse nisi propter DEI vocem intus loquentis.* Gregorius de Valentia, ubi XVII ad fidem Christianam inducentia argumenta proposuisset, locis num. III laudatis, subjungit XIIX, quod ita habet: *Quum hactenus ejusmodi argumenta pro autoritate Christianæ doctrinæ fecerimus, quæ per seipsa satis prudentibus esse debeant, ut animum inducant velle credere, tamen nescio, an non sit argumentum iis omnibus majus, quod, qui vere Christiani sunt, ita se animo affectos esse, quod ad fidem attinet, sentiunt, ut præcipue quidem propter nullum argumentum, quod vel hactenus fecimus, vel ratione similiter excogitari possit, sed propter aliud, nescio quid, quod alio quodam modo, & longe fortius quam ulla argumenta, animis nostris persvadeat, (est autem id revera divinum ipsum testimonium) ad firmiter credendum moveri se intelligant.* Idem lib. 1 Analys.

ipsorummet Pontificiorum suffragia.

ad ann. 1126, n. 18.

 nalys.

nalyſ. fidei cap. xxv: *Cum multa ſint*, ait, *in ipſa Chriſtiana doctrina, quæ ipſa per ſe fidem illi & autoritatem conciliare poſſunt, tamen mihi maximum illud eſſe videtur, (ut a Clemente Alexandrino, & a Lactantio, & ab aliis eſt obſervatum,) quod ſua neſcio qua admirabili vi divinè prorſus hominum animos afficit. ------ Eſt ſcripta verbis ſimplicibus, & caret ferè artificio orationis & ornamentis. Nihilominus ita vehementer lectoris mentem commovet, ut nulla alia doctrina. Quod argumento eſt, illius autoritatem omnino divinam eſſe, non humanam.* Ita Valentianus ille, quem, teſte Adamo Contzen, Papa Clemens IIX *Doctorem Doctorum* nuncupavit. Ad eundem modum Melchior Canus lib. II Loc. Theolog. cap. IIX: *Externæ omnes*, ſcribit, *& humanæ perſvaſiones non ſunt ſatis ad credendum, quantumcunq; ab hominibus competenter ea quæ ſunt fidei proponantur: ſed neceſſaria eſt inſuper cauſa interior, hoc eſt, divinum quoddam lumen incitans ad credendum, & oculi quidam interni, DEI beneficio ad videndum dati.* Et deinde: *Univerſis doctrinæ Chriſtianæ principiis aſſentio per infuſam fidem; non quod Johannes dixerit, aut quivis alius homo, ſed quod DEUS revelaverit: huic autem, DEUS revelavit, immediate credo, a DEO motus per inſtinctum ſpecialem.* Similia reperiuntur apud alios; qui *inſtinctum* iſtum *ſpecialem* nunc vocant *lumen fidei a DEO infuſum, intellectum inclinans ad aſſenſum*, ut Card. Toletus in cap. v Evangelii Johannis, annot. XXXIIX; nunc *divinum lumen, quod nos de rebus credendis dubitare non ſinit*, ut Catechiſmus Romanus, ex decreto Concilii Tridentini editus, parte I, cap. II, quæſt. II; nunc *interiorem inſtinctum DEI invitantis*, ut Dionyſius Carthuſianus lib. II Summæ fidei orthodoxæ, art. XI, ex Thoma, Secunda IIdæ, quæſt. II, art. IX; nunc *intrinſecam reflexionem actus*

lib. 5. Polit. c. 1.

in

in seipsum, qua DEUS *dicit se dicere*, ut Fr. Svarez, tract. de Fide, disp. III, sect. XII; nunc *motionem* & *impulsum supernaturalem, qui excitat & adjuvat hominem, ut velit & possit credere mysteria fidei*, quæ ipsi per prædicationem proponuntur, ut Martinus Becanus, parte II Theologiæ Schol. Tomo posteriori, tract. I, cap. I, quæst. IV, num. IV; nunc *internam Spiritus sancti impulsionem*, qua *animus permovetur, ut fidem* Scripturæ *verbis adjungat: arcanam quandam vim*, qua DEUS *efficit, ut singulari ea fide, mente & cogitatione prosequamur, quæ corporis auribus usurpavimus*; & *cœlestem afflatum*, ut Jacobus Payua Andradius lib. III Denfensionis Concilii Tridentini.

XI. Satis, opinor, nunc constat, quam calumniose Gretserus asseruerit, Spiritum abs nobis jactari, qui nihil differat a spiritu Libertino aut Svvenckfeldiano: superest ut paucis dispiciamus, quam vere idem scribat, omnia, quæ toto capite II Bellarminus contra Spiritum fanaticum disserit, Lutheranum quoq; Spiritum (sic ille loquitur) confodere.

Bellarmini disputatio contra Spiritum fanaticum nihil ad Protestantes.

XII. Videlicet Bellarminus id unice agit, ut ostendat, Spiritum, quem Svencofeldius & Libertini somniant, non posse esse regulam Catholicæ fidei. Ecquid vero hoc ad nos? Num dicimus nos, admittendum esse Spiritum aliquem internum qui sit regula fidei? Absit. Regula fidei nobis est sola Scriptura sacra, qua comprehendi dicimus omnia ad salutem creditu necessaria: quamvis ad id, ut fide divina ea complectamur, necessarium esse statuamus, ut Spiritus sanctus cum Scriptura isthac sive cum hoc suo verbo revelato supernaturaliter concurrat, perq; illud cor aperiat, pulset, & ad assentiendi actum commoveat. Quæ omnia cum

ex supra disputatis ipsa meridiana luce clariora sint, nolo in re adeo manifesta latius me diffundere.

Eadem vero infallibilitatem R. P. evertit.

XIII. Ipsi potius Pontificii viderint, annon, quæ contra Spiritum Svencfeldicum Bellarminus disputat, illam tantopere jactatam Romani Præsulis ἀναμαρτησίαν & infallibilitatem funditus eversum eant. *Privata Spiritus revelatio*, ait Cardinalis, *ut in se certa sit, nobis tamen nota nullo modo esse potest, nisi fortè divinis testimoniis, id est, veris miraculis, confirmetur; quorum extrema penuria ii præsertim laborant, qui hoc nostro seculo non minus quam cæteri Spiritum jactant. Nam quis mihi fidem faciet, non mentiri Anabaptistam, cum se a Spiritu afflatum dicit?* Ego pari ratione: Revelatio illa Spiritus sancti, quam jactat Pontifex, & cui infallibilitas ejus innititur, si vel maxime in se certa sit, nobis tamen nota esse nullo modo potest, nisi forte divinis testimoniis, id est, veris miraculis, confirmetur; quorum extrema penuria ipsum laborare experientia testis est. Nam quis mihi fidem faciet, non mentiri Papam, cum se a Spiritu sancto afflatum dicit? Sane cum ante aliquot annos Innocentius x in causa Janseniana monnulla definiret, utq; definitio ista per omnia legitima esse indubitato crederetur, se, ante factam determinationem, coram certis Cardinalibus ad id specialiter sæpius congregatis, a pluribus in S. Theologia Magistris damnatas Jansenii propositiones sigillatim diligenter examinari fecisse, eorumq; suffragia, tum voce tum scripto relata, mature considerasse, & eosdem Magistros, variis coram se actis congregationibus, prolixe super iisdem, ac super earum qualibet, disserentes audivisse; insuper initio hujus discussionis, ad divinum

im-

implorandum auxilium, multorum Christi fidelium preces tum privatim tum publice indixisse, & solicite sancti Spiritus assistentiam implorasse, in Bulla sua testaretur, inveniebantur nihilominus in ipsa ecclesia Pontificia, qui hanc Jansenii damnationem justam ac a Spiritu sancto profectam esse intrepide & acriter negabant.

XIV. Porro Bellarminus: *Cum tam multi*, inquit, *hoc tempore ducem ac doctorem Spiritum sanctum habere se glorientur, & tamen inter se sic animis sententiisq; dissideant, ut alii aliis sint hæretici, fieri certè non potest ut omnes rectè sentiant. Quod si aut falluntur omnes, aut, quod est omnino necessarium, aliqui; quis affirmare audebit, ex eorum numero se non esse, qui a Spiritu Satanæ deluduntur?* Nos simili modo: Cum omnes Romani Pontifices ducem ac doctorem Spiritū sanctum habere se glorientur, & tamen inter se sic animis sententiisq; dissideant, ut alii aliis sint hæretici, fieri certe non potest ut omnes recte sentiant. Quod si aut falluntur omnes, aut, quod est omnino necessarium, aliqui, quis affirmare audebit, ex eorum numero se non esse, qui à Spiritu Satanæ deluduntur? Certe Pontifices ita interdū dissidere, ut alii aliis sint hæretici, Nicolai III & Johannis XXII exemplum evidenter docet. Nempe cum controversia fuisset excitata: utrum possessionis omnium bonorum abdicatio in Evangelio esset fundata, & exemplo Christi ac Apostolorum niteretur; Nicolaus III pro Franciscanis, affirmativam amplectentibus, definivit, edita Constitutione *Exiit*, c. III de verb. signif. in Sexto: sed hanc sententiam tanquam hæreticam damnavit, definivitq; contrarium, c. *Cum inter*, IV de verb. signif.

id amplius ostenditur.

Contrariæ definitione Pontificum

Extrav. & c. *Quia quorundam*, eod. Johannes XXII; quem hac in parte sequuti sunt Benedictus XII, Clemens VI, Innocentius VI, Urbanus V; quemadmodum a Nicolai partibus stant Martinus IV, Nicolaus IV, Clemens V, & plures alii. Sic Innocentius I *definivit, parvulos, nisi manducaverint carnem filii hominis, vitam prorsus habere non posse*: uti refert Augustinus, libro I contra Julianum Pelagianum, cap. II, & libro II contra duas Epistolas Pelagianorum, cap. IV. Contra Concilium Tridentinum, sess. XIX, canone IV, ita definit: *Si quis dixerit, parvulis, antequam ad annos discretionis pervenerint, necessariam esse eucharistiæ communionem, anathema sit.* Anathema ergo dicunt Innocentio Pius IV (sub quo decretum hoc est sancitum) & quotquot præterea Tridentinam synodum probant Pontifices. Plura exempla non produco: siquidem hujus loci non est, ostendere, cum quot Pontificibus quot & quanti ex adverso concurrant; sed alio id spectat.

CAPUT III.

Nonnulla, quæ circa explicationem loci Paulini, II Cor. III, 6. Bellarminus affert, considerantur.

I.

Bellarmini opinio de litera & spiritu rejicitur.

VErba Apostoli, II Cor. III, 6, *Litera occidit, spiritus autem vivificat*; in quibus causæ suæ præsidium quærere solent fanatici, ita exponit Bellarminus, ut dicat, nihil aliud esse Paulo *literam* & *spiritum*, quam quod Johanni cap. I, 18. est *lex* & *gratia*. De *gratia* autem illa, fere circa finem capitis, asserit, quod *nihil sit aliud quam caritas DEI diffusa in cordibus nostris per Spiritum*

tum ſanctum, qui datus eſt nobis, ex Rom. V, 5. Exiſtimat ergo, *ſpiritum*, qui *literæ* heic opponitur, nihil eſſe aliud quam *habitum infuſum* & *creatum*: talem enim qualitatem homini inhærentem per *caritatem DEI in cordibus noſtris diffuſam* intelligi, conceptis verbis affirmat ac operoſe probat Bellarminus lib. I de gratia & lib. arbitrio cap. V & IIX. Sed cum illa Pontificiorum de caritate infuſa juſtificante hypotheſis falſa ſit & erronea, uti ſuo loco oſtenditur, merito quoq; rejicitur, quam eidem Cardinalis ſuperſtruit, loci Paulini interpretatio.

II. Excipit Gretſerus, Bellarminum nequaquam dicere, quod gratia Novi Teſtamenti nihil aliud ſit quam qualitas & habitus infuſus, cui nomen *Charitas*. Loco enim ex libro I de Gr. & lib. arb. citato ipſum nihil aliud docere, quam Charitatem eſſe habitum infuſum; *quod longè aliud eſt*, ait, *quam gratiam Novi Teſtamenti nihil aliud eſſe quàm* habitum infuſum. *Quis enim neſcit*, inquit, *omnia dona & bona ſupernaturalia, in novo teſtamento nobis divinitus conceſſa, dici poſſe & debere* gratiam novi teſtamenti? *ſive poſtea illa dona & bona nobis conferantur conſtanter per modum habitus, ſive per modum opis & auxilii, ſive per modum remedii ac medicinæ, ſive per modum favoris & extrinſecæ benevolentiæ, ſive alia quacunque demum ratione ad ſalutem mortalium accommodata.* Ad hunc modum Gretſerus.

Gretſeri exceptio. col. 44.

III. Sed ut appareat, quam frivola ſit hæc exceptio, argumentor ita:

Reſponſio.

Charitas DEI diffuſa in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, nihil aliud eſt quam habitus infuſus;

 Gratia

Gratia N. T. est charitas DEI diffusa in cordibus nostris per Spiritum sanctum;

E. Gratia N. T. nihil aliud est quam habitus infusus.

Major est Bellarmini, libro de Gratia & libero arbitrio capite V & IIX; Minor est ejusdem, hoc ipso, quem nunc excutimus, loco. Quid ergo heic tricatur Gretserus?

IV. Argumentamur nunc amplius:

Gratia N. T. ex mente Bellarmini, nihil aliud est quam habitus infusus;

Spiritus vivificans, de quo loquitur Paulus II Cor. III, 6. juxta eundem Bellarminum, est gratia N. T.

E. Spiritus vivificans, de quo loquitur Paulus II Cor. III, 6. ex Bellarmini hypothesi nihil aliud est quam habitus infusus.

Major præcedenti syllogismo firmata est; Minor ex toto illo capite, in cujus examine heic occupamur, satis superq; constat.

Locus Matth. 5, 21. seqq. perpenditur.

V. Porro, ubi quæstio tractatur apud Bellarminum: cur lex sive litera propria Testamenti Veteris esse dicatur, cum nec in Novo Testamento regnet spiritus sine litera, sive gratia sine lege? inter alia mentio fit loci Matth. V, 21. seqq. ac si ex eo constaret, ipsum Christum in N. T. multas leges præscripsisse. In quæ cum ita animadvertisset Franciscus Junius: *Hic locus nihil ad argumentum. Non enim de lege simpliciter, sed magis de Pharisaica legis depravatione illic agit Christus, ut illa verba ipsius demonstrant: audistis dictum fuisse antiquis, sive ab antiquis*; cum, inquam, ita heic animadvertisset Junius, Gretse-

Gretserus: *Cur ita vero?* ait. *Annon probare volebat Bellarminus, ne novum quidem testamentum sola gratia duci ac regi, absq; ullis legibus; sed legibus quoq; constare? an ad hoc ostendendum non facit locus ille Matthæi? Annon dat Christus præceptum de non occidendo? annon dat præceptum de fratre contumeliosa appellatione non afficiendo & dehonestando? Nec verum, quod ait Junius;* Christum hic non agere de lege simpliciter, sed magis de Pharisaica depravatione: ut illa verba demonstrant: dictum est antiquis. *Nihil sanè Christus hoc loco de Pharisaica depravatione; sed de perfectione legis novæ supra perfectionem legis antiquæ: hæc enim longè minora exigebat à suis; illa longè majora & exactiora; ut patet ex toto illo quinto capite S. Matthæi.*

col. 43.

VI. Ita Gretserus. Qui an heic Bellarmini sui mentem satis recte sit assecutus, lectori arbitrandum relinquo. Sane videtur Cardinalis, quando, objectionem proponens, loci Matth. V mentionem injicit, ex aliorum potius quam sua ipsius id mente facere. Expendantur inprimis, quæ circa finem capitis leguntur. Quidquid autem hujus sit: alibi certe sui defensoris commenta ita dilucide refellit Bellarminus, ut non potuerit dilucide magis. Exponens videlicet sermonem Domini in monte habitum, lib. IV de Justificatione cap. III, huncin modum scribit: *Depravabant Scribæ & Pharisæi præcepta gravissima de homicidio & adulterio, docentes, in ejusmodi præceptis actum externum solum esse prohibitum, non autem internum, nisi signis exterioribus proderetur. ------ Adversus ejusmodi corruptelas declarat Dominus, legem, non occides, non solum manum, sed etiam linguam & animum cohibere; & legem, non mœchaberis, extendi usq; ad concupiscentiam in ipsa mente conceptam. Deinde*

Gretserus ex Bellarmino refutatur.

inde Pharisæi depravabant legem de repudio: quod enim ob infirmitatem eorum hominum lex impunitum dimiserat, ipsi ut rem absolute justam proponebant. Dominus autem docuit, non licere uxorem dimittere, nisi caussa fornicationis, & legem de libello repudii penitus abrogavit. Tertio Pharisæi docebant, non esse pejerandum, tamen frequentare juramenta, etiam levi de caussa, nullum peccatum esse ducebant. Contra Dominus jubet, non esse jurandum omnino, nisi (videlicet) subsit jurandi necessitas. Quarto corrumpebant Pharisæi legem illam talionis, oculum pro oculo, dentem pro dente. Nam cum non animadverterent, eam legem constitutam fuisse ad justitiam conservandam, non ad appetitum vindictæ saturandum, docebant, licitum esse vindictam appetere. Dominus igitur monet, non esse appetendam vindictam, nec malum pro malo reddendum; sed potius paratum esse debere hominem probum, si opus sit, percutienti maxillam unam præbere etiam alteram. Quinto pervertebant Pharisæi primarium dilectionis præceptum. Quoniam enim lex jusserat, ut hostes suos occiderent, non odii causa, sed zelo justitiæ, qua justa bella interdum etiam à piis Regibus indicuntur, illi generale præceptum tradebant, diligendos esse amicos, odio habendos inimicos. Dominus ergo gravissime admonet, diligendos esse inimicos, benefaciendum his qui nos oderunt, orandum pro persequentibus & calumniantibus nos. Et sequenti capite IV: *Illa quoque, quæ videntur in Evangelio esse gravissima, de dilectione inimicorum, & de concupiscentia cohibenda, inveniuntur Exod. 20. Proverb. 25. & alibi, ut sanctus Augustinus demonstrat in libro contra Adimantum, ca. 3. & libro 19. contra Faustum, cap. 28. Itaque non ait Dominus Matth. 5. Nisi abundaverit justitia vestra plusquam legis & Prophetarum, sed plusquam Scribarum & Pharisæorum, ut videlicet significaret,*

ret, se non tam addere velle ad onera præceptorum legis, quam tollere de medio corruptelas Scribarum & Pharisæorum. Ad eum modum ipse Bellarminus satis recte hyperaspistæ suo respondet.

VII. Et quid? annon ipse Gretserus, eadem illa columna, qua Junianam assertionem, quod videlicet Christus Matth. v de Pharisaica legis depravatione agat, falsitatis arguit, talia omnino affert, quæ assertionem isthanc ex asse confirmant? Dixerat Junius, quod memorato loco de Pharisaica legis depravatione agatur, id inter alia inde constare, quod a Christo adducantur, quæ in lege Mosis non compareant usquam; cujusmodi illud: *odio habebis inimicum tuum.* Quid ad hæc Gretserus? *Quod*, inquit, *verba illa*: odio habebis inimicum tuum; *non inveniuntur in lege, quid mirum? cum in lege nunquam fuerint, orta nimirum ex traditione & interpretatione Scribarum, qui ex eo, quod lex præcipiebat*; diliges proximum tuum; *perperam concludebant, inimicos odio habendos esse. Quorum vanam persvasionem refellens Salvator, etiam inimicos diligendos esse monet.* En, fatetur Gretserus, verba illa: *odio habebis inimicum tuum*; orta esse ex interpretatione Scribarum; fatetur, eos perperam sic legem fuisse interpretatos; fatetur, Salvatorem hanc falsam illorum interpretationem & vanam persvasionem Matth. v refellere. Quid, quæso, hoc est aliud, quam quod scribit Junius, Pharisæos legem depravasse; & de isthac depravatione agere Christum apud Matthæum? Sane quisquis legem *perperam interpretatur*, eum hoc ipso legem *depravare* palam est.

Gretserus propria cædit vineta.

IIX. Sed audiamus porro Apologetam: *Non immerito miretur quis*, pergit ille, *quomodo, si lex jam Christi tem-*

Gretserus pervertit statum

controver-*sti tempore falsaria manu Pharisæorum corrupta erat, idq;*
sia.
l. c.

Christus ipse apud Matthæum Pharisæis objecit, Prædicantes perpetuo vociferentur, Hæbræos fontes esse purissimos ac limpidissimos, omnisq; corruptionis penitus expertes? *Deinde quærendum est ex Junio, ubi in toto illo capite quinto Redemptor noster Judæos accusaverit, quasi ex contextu legis quædam subtraxerint ac amputarint?* Imo vero non immerito miretur quis, Gretserum in re adeo liquida cavillos venari; dum Junio tribuit, ac si statueret, legem Christi tempore *falsaria manu Pharisæorum corruptam* fuisse, ita quidem, ut illi *ex contextu legis quædam subtraxerint ac amputarint*; quæ profecto isti viro ne per somnium quidem in mentem venerunt. Num forte Gretsero ea est vocis DEPRAVANDI vis, ut non possit nisi de tali corruptione, quæ *falsaria manu* fiat & *quorundam ex contextu legis subtractione*, accipi? Quid ergo de Bellarmino suo dicet? qui certe, loco num. VI citato: *DEPRAVABANT*, ait, *Scribæ & Pharisæi præcepta gravissima de homicidio & adulterio*; nec tamen hoc ipso Scribis ac Pharisæis imputare vult, quod falsariam manum istis præceptis intulerint, aut ex eorum contextu quædam subtraxerint: sed statim addit, depravationem hanc ab ipsis fuisse commissam, dum docuerint, *in ejusmodi præceptis actum externum solum esse probibitum.* Quemadmodum proinde Bellarmino *depravatio* legis est *prava* ejusdem *interpretatio*, sic quoq; Junio. Sed hæc ita sunt manifesta, ut, si diutius immorari iis vellemus, merito verendum nobis, ne tædium lectori essemus creaturi. Habemus autem heic sive incogitantiæ sive Sophisticæ Gretserianæ exemplum adeo evidens, ut vix possit dari evidentius.

IX. Quæ

IX. Quæ præterea in hoc capite III affert Bellarminus veritati haud consona, ut quod Christus non tantum de Baptismo & Eucharistia, sed etiam de aliis sacramentis novas quasdam leges tulerit, & similia, de iis suo loco agitur. Nos unum heic, antequam præsens caput concludamus adhuc monemus. Reprehendit, & recte quidem, Bellarminus sententiam illam, quæ per *literam occidentem*, de qua II Cor. III, 6. Paulus agit, Scripturam, cum juxta propriam verborum significationem exponitur, per *spiritum* autem *vivificantem*, eandem, si mystice & spiritualiter exponatur, intelligendum censet. At ecce, ipse Pontifex Romanus, ille, juxta Bellarminum, Scripturæ sacræ Interpres infallibilis, ad hunc modum Apostoli verba explicat. Nempe cum Imperator Constantinopolitanus, ostensurus, etiam Sacerdotes seculari potestati subesse debere, inter alia ad exemplum Josuæ provocasset, qui imperium in Sacerdotes acceperit; Papa Innocentius III, ei rescribens: *Quod*, inquit, *de Jesu Benjamin, eum commendando, prælationem ejus scripsisti, magis secundum spiritum quam secundum literam debet intelligi; quia, secundum Apostolum, litera occidit, spiritus autem vivificat: pro eo, quod ipse veri* JESU *figuram expreßit, qui populum suum in terram promißionis induxit.* Vide c. *Solicitæ*, X. de major. & obed.

Quantopere in expliatione loci 2 Cor. 3, 6. discordent Pontificii.

Interpretatio Innocentii 3.

Jesuitarum difformis expositio.

X. Tandem observetur, quam discordibus tibiis canant ipsi Jesuitæ, de genuino sæpius memorati loci Apostolici sensu quando res est. Bellarmini quæ sit sententia, supra vidimus. Ab ea toto cœlo distat illa Adami Tanneri, qua per *literam* nudam scripturam secundum se præcise spectatam, per *spiritum* autem legitimam Scripturæ interpretationem intelligit, disput. I

 de fi-

de fide, quæſt. III. Quam explicationem Martinus quoque Becanus amplectitur, parte II Theol. Scholaſticæ, tomo poſteriori, tract. 1, cap. VII, num. X, & in Manuali, lib. I, cap. V, num. VII; ubi verba Paulina ſic παραφράζει: *Si ſequaris verum Scripturæ ſenſum, qui eſt quaſi ſpiritus & anima vivificans, proderit tibi ad ſalutem: ſi autem, neglecto vero & legitimo ſenſu, hæreas tantum in externa littera, & contendas, illum eſſe ſenſum quem externa littera præ ſe fert, ſæpe errabis.* Confer quæ produximus ſupra ſub finem capitis I, & junge expoſitionem Hieronymi Emſeri, quam examinat Lutherus Tom I Jen. Germ. f. 377, ſeqq. Tom. VII Witt. f. 144, ſeqq.

CAPUT IV.

Circa ea, quæ de libris univerſæ eccleſiæ conſenſu apocryphis Bellarminus affert, nonnulla monentur.

I.

Diſputationem de numero ſacrorum librorum in tres partes diviſam eſſe, ait Bellarminus. Primum enim de iis libris agendum eſſe, de quorum auctoritate nulla unquam fuerit inter Catholicos homines diſceptatio: deinde de iis, qui tametſi vere Prophetici aut Apoſtolici ſint, non tamen ſemper æque certa & explorata eorum auctoritas fuerit: poſtremo de iis, qui, quanquam a nonnullis clariſſimis doctiſſimisq; viris aliquando in numerum divinorum voluminum haberentur, publico tamen totius Eccleſiæ judicio nunquam approbati ſint. Atque ex his ordinibus tertium & ultimum illa omnia comprehendere ſcribit, quæ recenſentur ab Innocentio, Epiſtola III ad Exuperium, Gela-

Gelasio, dist. xv, canon. *Sancta Romana*, Athanasio, in Synopsi, & Eusebio, lib. III Histor. cap. XXV: ex quibus solummodo extare putat orationem Manasse, III & IV librum Esdræ, III item & IV Machabæorum, Psalmum CLI, Appendicem libri Job, librum Hermetis qui inscribitur Pastor.

II. Circa hæc Bellarminiana non immerito alicui dubia quædam subnasci possunt. Et primo quidem nullo modo assequi valeo, qua vel specie veri Cardinalis dicere queat, OMNIA ILLA, quæ recensentur ab Innocentio, Gelasio, Athanasio, Eusebio, locis paulo ante citatis, *a nonnullis clarissimis doctissimisque viris aliquando in numero divinorum voluminum* habita fuisse, utut publico totius ecclesiæ judicio nunquam approbata sint. Quid enim? an unquam extitere clarissimi doctissimique viri in ecclesia, qui Actus Andreæ, Philippi, Pauli, Thomæ; Evangelium item Thomæ, Barnabæ, Bartholomæi, Andreæ; Evangelia quæ falsarunt Lucianus & Hyrcius; Revelationes Pauli, Thomæ, Stephani; libros quos fecit Lenticius seu Leucius, discipulus diaboli; librum proverbiorum ab hæreticis conscriptum: an, inquam, in ecclesia aliquando extitere clarissimi doctissimique viri, qui recitatos istos libros divinis voluminibus annumeraverint? Minime vero. Quin potius contrarium manifeste docet Augustinus, quando libro XXII contra Faustum Manichæum, cap. LXXIX, de his & similibus: *Legunt*, ait, *Scripturas apocryphas Manichæi, a nescio quibus sutoribus fabularum sub Apostolorum nomine scriptas: quæ suorum scriptorum temporibus in autoritatem sanctæ ecclesiæ recipi mererentur, si sancti & docti homines, qui tunc in hac vita erant, & examinare talia*

Bellarmini incogitantia.

 pote-

poterant, eos vera locutos esse cognoscerent. Et tamen omnia illa, quæ enarravimus, imo plura etiam alia, ut opuscula Fausti Manichæi, Montani, Priscillæ, ac similia damnatissimorum hæreticorum scripta, abs Gelasio, c. *Sancta Romana*, dist. xv, tanquam apocrypha recensentur.

Aliud ejus exemplum.

III. Porro nec illud satis capio, quî affirmet Bellarminus, ex iis, quæ Innocentius, Gelasius, Athanasius & Eusebius memoratis locis recensent, nonnisi Orationem Manassæ, III & IV librum Esdræ, III & IV Maccabæorum, Psalmum CLI, Appendicem libri Job, & Pastorem Hermetis extare; cum sane Gelasius inter Apocrypha ibi referat Epistolam JESU ad Abgarum Regem, Canones Apostolorum, & alia non pauca, quæ in hunc usque diem superesse nemo est qui ignoret. Sed forte Cardinalis non tam absurde heic sensit, quam incommode scripsit.

CAPUT V.

De iis, quos Veteris Testamenti libros, totius alias ecclesiæ suffragio Θεοπνεύστους, *oppugnasse scribit Bellarminus, agitur.*

I.

Simon & Basilides nô docuerunt, V.T. esse projectû a malo Deo.

INter hæreticos, qui libros Testamenti Veteris, quod eos a malo DEO quodam dictatos existimarent, in universum respuerint, primo loco Bellarminus Simonianos numerat & Basilidianos. An satis recte, dubito. Sane apud Irenæum, ad quem heic provocat Cardinalis, de malo isto DEO, a quo ex Simonianorum ac Basilidianorum mente Veteris Testamenti libri dictati

ctati sint, nihil quicquam habetur; sed ita Simonis hæresin describit Irenæus, quod dixerit, se esse sublimissimam virtutem, & illum ipsum, qui in Samaria ut Pater, in Judæa ut Filius, inter reliquas vero gentes ut Spiritus sanctus apparuerit. Selenen autem (alii Helenam vocant) quam secum circumducebat, esse primam mentis suæ conceptionem seu ἔννοιαν, quæ ad inferiora egressa, angelos condiderit ac potestates, a quibus vicissim mundus creatus sit. Atque ex horum angelorum inspiratione prophetasse Prophetas; quos proinde non opus sit ut curent, quotquot in se suamq; Selenen credant. Basilides vero, eodem Irenæo autore, docuit, ab ingenito Patre primo omnium natum esse νοῦν, ab hoc λόγον, a λόγῳ φρόνησιν, a φρονήσει σοφίαν & δύναμιν, a δυνάμει autem & σοφίᾳ angelos, qui primum cœlum condiderint: ab his vero alios productos fuisse angelos, secundi cœli fabricatores, & ab iis iterum alios, qui tertium cœlum fecerint, & sic deinceps, (numerabat quippe CCCLXV cœlos) usque ad ultimum, cujus conditores (quorum Princeps Judæorum DEUS fuerit) mundum quoque hunc visibilem fecerint. Atq; ab his angelis quasdam prophetias esse dixit, sicut quædam sint à Satana: legem vero esse ab eo Principe, qui Israëlitas eduxit ex Ægypto.

Simonis hæresis.

Basilidæ hæresis.

II. Porro, postquam eorum mentionem fecerat Bellarminus, qui nec librum Iob in divinis voluminibus habent, nec ipsum Job unquam vixisse inter homines putant, non obscure illis Lutherum nostrum accenset: *Martinus quoque Lutherus*, ajens, *in convivialibus sermonibus, tit. de Prophetis, affirmat se non credere omnia ita esse gesta, ut in libro Job narrantur. Et rursus tit: de*

Lutherus accusatq quod de libro Job minus recte senserit.

libris veteris & novi Testamenti, ait, librum Job esse veluti fabulæ argumentum, ad proponendum patientiæ exemplum.

Liber symposiacorum Lutheri sermonum quo loco apud Protestãtes.

III. Ubi initio recolendum, illum sermonum symposiacorum librum perexiguæ apud Protestantes auctoritatis esse, quippe a Luthero nec visum, nec approbatum, sed viginti demum post ejus obitum annis a Johanne Aurifabro, ex Antonii Lauterbachii cumprimis, Viti Dieterici, Hieronymi Besoldi, Johannis Matthesii, & aliorum manuscriptis collectaneis consarcinatum: ubi sane in rhapsodica ejusmodi consignatione fieri perquam facile potuit, ut sermones Lutheri ab eo, qui in literas retulit, non satis percepti fuerint, aut etiam memoria non usque adeo fideliter scriptori illos suggesserit: neque enim crediderim, omnia, quæ in libro isto habentur, inter prandendum fuisse consignata; sed plurima haud dubie domi in museo, prout memoria (quæ facile in talibus imponere nobis potest) suggessit, in chartam conjecta sunt. Ut taceam, non semel hoc colloquiorum volumen privato quorundam arbitrio esse vel auctum, vel mutilatum, vel alia ratione mutatum.

De Lutheri sententia non ex symposiacis, sed ex genuinis ejusdem scriptis judicandum.

IV. Sed fac, illa, quæ in symposiacis recitantur, ad eum modum abs Luthero fuisse prolata, (quod tamen de omnibus nequaquam credo) numquid ex hujusmodi potius inter prandendum habitis sermonibus, quam de rebus fidei & sacrorum librorum autoritate Lutherus tenuit sententiam æstimabimus, quam ex genuinis ac indubitatis ejusdem scriptis? Certe ipse Lutherus, quæ in istiusmodi familiaribus colloquiis interdum protulit, cum aliis suis sermonibus nõ eodem prorsus loco habenda monet. Ita nimirum in Postil-

lis

lis Domesticis (editionis Jenensis, anno CIϽ IϽ LXV per Donatum Richzenhain & Thomam Rebart procuratæ) super Evangelium Ioh. XVI, 16. seqq. Dominica Jubilate explicari solitum, in hanc rem loquitur: In S. Augustini büchern findet man viel Sprüche welche fleisch und blut geredet hat. Und ich muß auch von mir bekennen / daß ich viel wort rede welche nicht Gottes Wort sind; wenn ich rede außerhalb dem Predigampt / daheim über Tische / oder sonst; *In S. Augustini libris multa reperiuntur dicta quæ caro & sanguis protulit. Et ego de memetipso quoque fateri cogor, quod multa verba loquar quæ non sunt verba DEI, quando loquor extra ministerium, domi inter prandendum vel alias.* Rectius proinde facturi essent Pontificii, si, imitati exemplum sui Pistorii, in Anatomia Lutheri parte III, azoara III, colloquiis convivialibus posthabitis, ad genuina & indubitata Lutheri scripta, si quid proferendum, provocarent.

Luthero ne in ipso quiqem sermonum covivialium libro aliquid tribuitur, quo divinæ libri Job autoritati ille detraxerit.

V. Interim videamus, an, quæ in sæpe memoratis symposiacis de Iobi Libro Lutherus disseruisse scribitur, ita comparata sint, ut satis causæ habuerit Bellarminus, quare in eorum societatem, qui nec librum Iob in divinis voluminibus habent, nec ipsum Iob unquam vixisse inter homines putant, pertrahere illũ satageret. Urget, quod Lutherus affirmaverit, se non credere, omnia ita esse gesta ut in libro Iob narrantur; item qood dixerit, librum Iob esse veluti fabulæ argumentum, ad proponendum patientiæ exemplum. Sed noluisse istis verbis veritatem facti in dubium vocare Lutherum, inde manifestissimum est, quod illis ipsis locis, quos Bellarminus citat, & eodem plane sermonis contextu, diserte ait, se librum Iobi pro vera historia habe-

habere, & credere, quod, quæ in eo narrantur, reapſe ita geſta ſint; **daß es alſo ergangen mit der that und im werck;** quomodo etiam in iisdem colloquiis, tit. XXVI, de tentationibus, hæc ipſi verba tribuuntur: **Ich halt das Hiobs Buch ſey ein Hiſtorie / und darnach in ein** *poema* **und geticht gebracht / das einem widerfahren ſey / doch nicht mit ſolchen worten wie es beſchrieben iſt**; *Exiſtimo, librum Hiobi eſſe hiſtoriam, quæ poſtmodum poëmate expreſſa ſit, ita ut omnino contigerit, quamquam non illis ipſis verbis quibus deſcripta eſt.* De veritate ergo ipſius hiſtoriæ in ſe ſpectatæ non dubitat Lutherus, ſed tantum de eo, an omnia verba formalia, quæ in hiſtoria illa Iobo tribuuntur, tam diſerte fuerint ab eodem pronunciata.

Gretſeri exceptio. col. 71

VI. Mire heic ὡσδιλεγυμῳδεῖ Bellarmini Apologeta Gretſerus. *Mentitur ergo*, ait, *liber ille, cum Iob ita locutum, & cum amicis ſuis ita diſſerentem nobis proponit, quandoquidem, ut Lutherus ait*, non ita locutus eſt, ſicut in ipſius libro narratur. *Nec eſt ut quis ad allegorias & myſticos ſenſus confugiat; quia liber eſt hiſtoricus: ipſo Luthero teſte, qui ait*, titulo de Patriarchis: Iobi librum judico eſſe veram hiſtoriam. *Si igitur vera eſt hiſtoria, oportet Iobum ita eſſe locutum, ſicuti locutus ſcribitur, ſi ſcriptorem libri illius mendacii nota liberare velimus.* Et paulo poſt: *Hic nota in Luthero ſpiritum vertiginis & contradictionis. Dicit*, Jobum non ita locutum eſſe, ſicut locutus deſcribitur: & tamen re & opere ita eveniſſe, ſicut in libro Iob narratur. *Si re & opere ita evenit, ſicut in libro Iob narratur, ita ergo Iob locutus eſt ſicut in libro illo deſcribitur: ſi autem Iob non ita locutus eſt ſicut in illo libro deſcribitur, ergo re & opere non ita evenit ſicut in illo libro memoratur.* Iterum poſt quædam interjecta: *Cur negat Iobum ita locutum eſſe quemadmodum*

col. 72.

col. 74.

dum

dum locutus esse scribitur in libro Iob? An hoc veræ historiæ competit, ut aliter aliquem locutum referat quàm revera locutus est?

VII. Prorsus ergo ἀσύςατα sunt Gretsero, librum Iobi proponere veram historiam, nec tamen omnia verba formalia, quæ Iobo in isto libro tribuuntur, ab eodem ita esse prolata. Sed unum ex antagonista quærere libet: annon videlicet concedat, librum Iobi, saltim qua maximam sui partem, esse scriptum metricum seu Poëticum? Ita sane statuunt non tantum cuncti Hebræi, sed etiam S. Hieronymus, Christianorum omnium sui temporis Hebraice doctissimus, aliique Patres, & scriptores insuper Pontificii non infimæ classis. Hieronymi verba sunt, præfatione in librum Iob: *A principio voluminis usque ad verba Iob apud Hebræos prosa oratio est. Porro a verbis Iob, in quibus ait: pereat dies, in qua natus sum, & nox, in qua dictum est, conceptus est homo; usque ad eum locum, ubi ante finem voluminis scriptum est: Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in favilla & in cinere; hexametri versus sunt dactylo spondæoque currentes, & propter linguæ idioma crebro recipientes & alios pedes, non earundem syllabarum, sed eorundem temporum. Interdum quoque rythmus ipse dulcis & tinnulus fertur numeris lege solutis. Quod metrici magis, quam simplex lector, intelligunt. A supra dicto autem versu usque ad finem libri, parvum comma, quod remanet, prosa oratione contexitur.* Sic Hieronymus: qui ibidem mox ad aliorum etiam antiquissimorum scriptorum testimonia provocat: *Quod si cui videtur incredulum*, inquiens, *metra esse apud Hebræos, &, in morem nostri Flacci, Græcique Pindari, & Alcæi, & Sapphus, vel Psalterium, vel lamenta-*

Respondetur Gretsero.

Liber Iobi metricus.

tiones Hieremiæ, vel omnia ferme scripturarum cantica comprehendi; legat Philonem, Josephum, Origenem, Cæsariensem Eusebium, & eorum testimonio me verum dicere comprobabit. Ita quoque Epistola CIII ad Paulinum, in qua singulorum librorum Biblicorum summæ strictim tanguntur, de eodem libro Iob Hieronymus: *Prosa incipit*, ait, *versu labitur, pedestri sermone finitur.* Confer ejusdem sancti Patris præfationem in Chronica Eusebii; & adde Marianum Victorium, Episcopum Amerinum, scholiis in præfationem Hieronymi paulo ante citatam, Johannem de Pineda, præfat. Commentarii in Jobum cap. IV, alios. Quod si ergo liber Jobi metricum scriptum est, quæro ex Gretsero amplius: an existimet, Jobum cum amicis in acerbissima illa sua afflictione locutum esse metrice? haud affirmabit, opinor. Ergo, inquam ego, Job non ita locutus est (si formalia verba spectemus) quemadmodum locutus esse scribitur in libro isto: locutus quippe est in prosa, cum liber ille sermonem ei tribuat ligatum? Quid heic dicet Gretserus, vel quisquis ejus causam agit? num propterea negabit, librum Jobi veram continere historiam? num scriptorem ejus insimulabit mendacii? Quidquid mihi heic respondebitur, idem sibi responsum Apologeta habebit.

Exceptio Gretseri ulterior. col. 73.

VIII. Sed audiamus amplius illum. Ita pergit: *Dicit Lutherus*, se non credere omnia facta esse eo modo quo in libro Job referuntur. *Si non eo modo omnia acta sunt, quo in libro Job describuntur, mentitur ergo auctor, cum res illas dicit actas eo modo quo actæ non sunt. Quæso te, annon mentiretur ille, qui diceret Lutherum venisse Wormaciam peditem, si eo venit non pedes sed eques? Annon mentiretur*

Evangelista, si narraret, Christum quidem pro salute hominum esse mortuum, sed narraret id alio modo quàm mortuus est? Et post pauca: *Si vera historia est, cur ait Lutherus, se non credere omnia eo modo gesta esse quo narrantur gesta? An modus rei gestæ non pertinet ad veritatem historiæ? Annon mentiretur historicus, qui scriberet Hunnium esse mortuum Lipsiæ peste, licet alioqui verissimum sit, eum esse mortuum Wittebergæ? Et cur talis mentiretur, nisi quia locum & modum mortis falsò litteris mandaret? --- Si quis diceret, Evangelium S. Matthæi esse veram historiam, se tamen non credere omnia eo modo gesta esse quo à sancto Matthæo gesta memorantur, annon hoc ipso veritatem historiæ negaret, & prius illud dictum suum funditus tolleret?* Argumentum Gretseri est tale:

col. 84.

Quicunque dicit, non omnia, quæ in libro aliquo proponuntur, eo modo gesta esse, quo ibi gesta narrantur, is autorem ejus libri mendacii insimulat, nec credit librum istum veram continere historiam,

Atqui Lutherus de libro Job id dicit; E.

Responsio.

Subsumo ego pari ratione: Atqui Origenes, Gregorius, Salvianus, Philippus Presbyter, Thomas, Cajetanus, Carthusianus, Isidorus Clarius, Titelmannus, dicunt, non omnia, quæ in libro Job proponuntur, eo modo gesta esse quo ibi gesta narrantur: negant quippe, fatente Johanne de Pineda Comment. in Job. 1, 6. quæ de Satana cœtui filiorum DEI sese immiscente & cum DEO colloquium instituente apud Jobum referuntur, secundum historiam debere intelligi, censentque, tantum quasi fictione quadam Poetica aut figurata scriptione rem nobis proponi, adeoque subesse

prosopopoeiam quandam fictamque personarum introductionem, *quæ*, inquit Pineda, *potius esset dicenda mimesis, per quam verarum personarum verba & dicta, interdum etiam gestus, per imitationem effinguntur & repræsentantur.* Quam in rem Johannes etiam Mercerus, Professor Parisiensis, ita scribit: *Hoc decretum Domini humanorum Regum more describitur, quod venerint angeli, ut se coram eo sisterent, colloquium Domini cum Satana: non quod alioqui ita crasse hæc ad literam facta fuerint; sed scriptura sese nostro captui & ruditati accommodare voluit. Tale colloquiũ Domini exponitur in fine* 3. alias 1. *Reg. à Michæa Propheta, quum ex omnibus malignis spiritibus, qui Domino adstabant, roganti, quis iret deceptum Achab, unus sese obtulit, qui id se facturum reciperet. Non habet alioqui opus Dominus cum Satana ita colloqui, cum omnium gnarus sit, nec Princeps tenebrarum in* DEI *clarissimæ lucis conspectum venire possit, nec quicquam Belial cum* DEO *commune habeat.* Quod si ergo Gretseri Major sibi constat, jamjam memorati Patres & Doctores Pontificii autorem libri Job mendacii insimulabunt, nec credent, librum illum veram continere historiam. Quod tamen falsum esse ipse Gretserus haud ibit inficias. Non itaque procedit illa Major. *Neque* enim, ait Pineda loco citato, in proœmio, cap. 1, *historiam lædit universam, quod quædam particula non accipiatur ut sonat: non enim ideo Augustinus creationis rerum veritatem elevat, quod illos creationis dies non re ipsa, ut sonat, sed in mente & cogitationibus angelorum distinguat.* Quemadmodum igitur supra laudatis scriptoribus, quia non simpliciter, sed secundum quid tantum negant, quæ in libro Jobi narrantur, revera sic fuisse peracta, Pineda judice immerito tribueretur, quod mendacii

dacii

dacii postularent autorem hujus libri, eoque veram historiam haud proponi statuerent: ita, quia nec Lutherus negat simpliciter, quæ in hoc libro afferuntur, revera contigisse, sed de quibusdam tantum loquitur, & quidem non tam de ipsis rebus gestis in se, quam de serie, ordine & modo, quo illæ descriptæ, præter rem insimulatur, quasi autorem libri Job mendacii reum agat, nec veram eo libro historiam proponi arbitretur. Exempla quæ Gretserus affert, nihil ad rem faciunt. Quod si enim in narratione historica, quam totam juxta literam intelligendam esse extra controversiam sit, res aliter proponatur ac revera est gesta, autorem mendacii recte argui palam est. Secus autem se res habet, si historiæ admisceantur quædam figurata: id quod in historia Jobi fieri Lutherus cum aliis autoribus non paucis sibi habuit persuasum.

Quo sensu Lutherus dixerit, ea, de quibus in Iobo agitur, esse fere ut argumentũ fabulæ.

IX. Atque ex his nullo nunc negotio perspicitur, sicut idem ex ipso quoque sympoſiacorum contextu satis liquet, quo sensu dixerit Lutherus, ea, de quibus in libro Jobi agitur, *esse fere ut argumentum fabulæ, ad proponendum patientiæ exemplum.* Scilicet non loquitur de fabulosa & fictitia narratione, sed comparat historiam Jobi, ratione tractationis & confabulantium personarum, ratione item moralis seu documenti quod inde capitur, cum comœdia: quo pacto sane de verissimis etiam historiis, v. c. Josephi, Rebeccæ, (quæ in exempla adducit Lutherus,) dicere licet, quod subministrent argumentum fabulæ, hoc est, in formam comœdiarum cogi aptæ natæ sint. Verba Lutheri sunt: **Es ist schier ein** argumentum fabulæ, **wie man ein Spiel agirt und behelt / in welchem etliche Personen eingeführet**

 werden/

werden / da einer mit und nach dem andern redet und disputiret wie ihm ůmbs Hertz ist / und wie ers meinet.

Nova Gretseri exceptio. col. 74.

x. Obvertit Gretserus: *Ut maximè daremus, Lutherum* fabulæ *vocem usurpasse eo sensu quo tu* (Hunni) *dicis, ab impietate tamen non liberaretur; tantum enim sequeretur, Jobi librum partim esse veram historiam, partim fabulam: quis enim nescit, comœdias, etiam tunc, cum veræ alicui historiæ innituntur, nihilominus fabulas & esse & dici; quia semper ab illis, qui historias in comœdias redigunt, adduntur & finguntur ex Poëtices præscripto illa, quæ nunquam acta sunt? Inspiciat, oro, lector comœdias illas, quæ Latinè & Germanicè circumferuntur de Josepho, Tobia, Judith, Johanne Baptista, Susanna, & id genus infinitis argumentis ex sacrarum literarum penu depromptis; clareque videbit, propter additionem & fictionem verè ludos & fabulas esse. Nec propterea fabula non est fabula, quia fundamento vero nititur; alioqui nec Ilias, nec Odyssea Homerica, nec Virgiliana Æneis, fabula esset. Satis est, ut veras fictitia misceantur, idque etiam, quod non accidit, quasi acciderit, à Poëta exhibeatur.*

Responsio.

xi. Resp. Repetenda heic sunt, quæ num. IIX monuimus, videlicet, esse inter priscos ecclesiæ Doctores, imo inter ipsos Pontificios, qui contendant, partem aliquam libri Job non proponere veram historiam, sed quasi fictionem quandam Poëticam continere. Quod si illis citra impietatis notam sic statuere licet, cur impius proclamandus sit Lutherus, si vel maxime censeat, in illo libro quædam recitari, quæ non ita, ut ibi narratur, acciderint. Neque vero existimandum est, dignitati & autoritati hujus libri aliquid decedere, si historia Jobi à qvopiam in formam comœdiæ redacta statuatur: frustra quippe hoc metuitur, si supponatur,

natur (quod utique supponit Lutherus) factum id esse a scriptore θεοπνεύστῳ, cujus operam Spiritus sanctus per immediatam assistentiam ita moderatus sit, ut nihil, nisi quod ad nutum ipsius esset, in literas retulerit.

XII. Sed nondum quiescit Gretserus. *Lutherus*, ait, *librum Job cum fabulis Terentii & Virgilii Æneide contulit. Quocirca simpliciter pro fabula habuit. Quis enim est, qui comœdias Terentianas & Virgilianam Æneidem absolute & sine ulla exceptione inter fabulas non deputet?* Imo, inquam ego, Lutherus librum Job cum historia Josephi & Rebeccæ contulit; quocirca non simpliciter pro fabula habuit. Quis enim est, qui historias de Josepho & Rebecca, etiam in comœdiæ formam redactas, absolute ac sine ulla exceptione inter fabulas deputet? Cur vero non ita colligit Defensor: Lutherus librum Job cum fabulis Terentii & Virgilii Æneide contulit; quocirca Latinis eum Jambicis & hexametris conscriptum esse, deque Pamphilio, Chremete, Ænea, agere statuit: quis enim est, qui comœdias Terentianas & Virgilianam Æneida Latinis Jambicis & hexametris conscriptas esse, deque Pamphilo, Chremete, Ænea, agere ignoret? Scilicet manifeste Gretserus suam heic prodit calumniandi & cavillandi pruriginem; dum, quæ secundum quid abs Luthero intelligi non nescit, ita interpretatur, ac si simpliciter ab eodem fuerint intellecta. Comparat Lutherus librum Job cum comœdiis Terentii & Virgiliana Æneide ratione *formalis*, ut sic loquar, hoc est, ratione tractationis; quatenus nimirum utrobique introducuntur, qui varia de variis rebus instituunt colloquia: non autem

Objectio Gretseri alia. col. 75.

Responsio.

tem

autem ratione *materialis*, hoc est, ratione ipsarum rerum de quibus agitur. Sed hæc manifestoria sunt, quam ut operosiorem deductionem mereantur.

Vox fabulæ *interdum notat veram historiam.*

XIII. Antequam ad alia progrediamur, unum adhuc monemus; nempe, ipsum Bellarminum asserere, quod vox *fabulæ* nonnunquam pro vera historia veniat. Nam libro I de Verbo DEI cap. IX diserte ait, *interdum veteres nomine fabularum non res fictas, sed veras narrationes appellare. Quomodo*, inquit, *Luc. ult.* Et factum est dum fabularentur & secum quærerent, &c. *& Minutius Felix, initio dialogi, quem Octavium inscripsit, fabulam vocat veram quandam narrationem nescio cujus navigationis. Clemens quoque Alexandrinus apud Eusebium lib. 3. histor. cap. 23. narraturus verissimam historiam S. Johannis*: Audi, *inquit*, fabulam non fabulam, &c. *quasi dicat, audi fabulam, non tamen fictam & falsam, sed certam & veram.* Ita Bellarminus; etiam ex Hieronymo talem vocis *fabulæ* significatum exsculpere ibidem satagens. Et sane Hieronymum non semel vocabulo *fabulæ* pro vera historia fuisse usum, dudum agnovit quoque Io. Ludovicus de la Cerda, scriptor inter Pontificios satis nobilis; cujus hæc sunt verba, in Adversariis sacris, cap. CXXXIII: num. XXVIII: *Certissimũ est, Hieronymũ abuti fabularũ nomine, cum res certissimas verissimasque* fabulas *nuncupet. Nam in epist. ad Castrucium*: & ne veteres replicando historias longum faciam, brevem tibi fabulam referam, quæ infantiæ meæ temporibus accidit; *& narrat consolationem datam Didymo à sancto Antonio super illius cæcitate. & epist. 24. ad Marcellam, narrans recens acceptum nuntium de sanctæ Leæ & Prætextati obitu, ita ait*: Denique in mediis fabulis, *id est, colloquiis*, rursum didicimus, reli-

qviis

quias hujus jam Ostiam fuisse delatas. *Sic sæpe dicimus*, pergit de la Cerda, *confabulari cum aliquo, id est, colloqui.* & dum fabularentur discipuli *euntes in Emaus*, & secum quærerent, Jesus appropinquans erat cum illis. *Fabulas deniq; Poëtæ vocabant actiones, quæ sint theatralium dramatum fundamentum, sive actiones hujusmodi veræ sint, sive falsæ, sive ex utroq; mistæ.* Hæc si ita se habent, apparet sane, si vel maxime Lutherus historiam Jobi *fabulam* appellarit, nondum tamen inde sequi necessario, quod veritatem hujus historiæ negatum iverit aut vocaverit in dubium.

Gretseri exceptio ridicula.

XIV. Sed quid heic Gretserus? Ubi ad locum supra memoratum, quo Bellarminus dicit, Hieronymum voce *fabulæ* usurpare pro *historia*, provocasset Ægidius Hunnius: *Nosse debet Prædicans*, inquit, *Lutherum & S. Hieronymum magno discrimine distare.* Quid audio? Ergo, judice Gretsero, cum Hieronymus historiam Susannæ & Draconis *fabulas* vocat, *fabula* sumi potest pro *historia*, ideo nempe, quia S. Hieronymus est qui heic utitur voce *fabulæ*: sed quando Lutherus historiam Jobi appellat *fabulam*, non debet *fabula* accipi pro *historia*; quia scilicet Lutherus non est Hieronymus. Egregia vero ratio! Pari certe modo quis inferret, quando Hieronymus Julium Cæsarem vocat *hominem*, vocẽ *hominis* notare *animal rationale*, ideo nempe, quia S. Hieronymus est qui heic utitur vocabulo *hominis*: at quando Lutherus Alexandrum M. *hominem* nuncupat, non debere *hominem* accipi pro *animali rationali*; quia videlicet Lutherus non est Hieronymus. Si usus permittit, ut vox *fabulæ* notare possit *historiam*, cur magis Lutherus culpandus sit quam Hieronym9, quod in hu-

l. c.

Responsio.

jusmodi acceptione vocabulo isthoc utatur? Si vero usus non permittit, ut in tali significatu vox *fabulæ* capiatur, nec ipsi Hieronymo integrum est eam ita usurpare, ut cui non magis licet novas & a recepto usu deflectentes significationes vocabulis indere quam Luthero aut alii cuivis. Sed satis tandem de libro Jobi.

Lutherus accusatus, quod autoritati Ecclesiastæ deroget.

XV. Accusat præterea Bellarminus Lutherum, quasi libri Salomonis, qui Ecclesiastes inscribitur, autoritati detraxerit. *Martinus*, inquit, *Lutherus, in convivialibus sermonibus, tit. de lib. veteris & novi Testamenti, dicit auctorem libri, qui Ecclesiastes inscribitur, sibi videri, ocreis ex calcaribus destitutum, equitare tantum in soccis, quemadmodum ipse soleret, cum adhuc esset in cœnobio.*

Responsio.

XVI. Verumenimvero vel hic ipse locus evidenter ostendit, quid de isthoc Colloquiorum libro habendum sit, & quantum ipsi tribuendum. Cum enim autor primum dicat, Lutherum verba fecisse de Ecclesiaste, mox eum locutum ait de libro, quem tempore Maccabæorum Siracides ediderit, & quidem ex variis libris, forte ex Bibliotheca Ptolemæi Evergetæ depromptis, collectum; quiq; doctrinas de officiis œconomicis proponat. Per quem librum non posse alium quam Ecclesiasticum abs Luthero intelligi, ex hujus præfatione in librum Siracidæ manifestissimum est. Sic enim ibi Lutherus: **Es dünckt uns / weil er (JEsus Sirach) selbst in der Vorrede bekennet / Er sey zu des Königes Evergetis zeiten in Egypten kommen / und daselbst dis Buch vollendet (welches sein GroßVater hatte zuvor angefangen) daß Er habe aus vielen Büchern zusammen gelesen das beste so er funden hat. Sonderlich / weil in Egypten ein**

köstlich

köstlich Librarey war / durch Evergetis Vater / den König Philadelphum / zugericht. Et mox: Es ist ein nützlich Buch für den gemeinen Mann: Denn auch alle sein Fleiß ist / daß er einen Bürger oder Hauß-Vater gottsfürchtig / fromm und klug mache / wie er sich gegen GOtt / GOttes Wort / Priestern / Eltern / Weib / Kinder / eigen Leib / Güter / Knechten / Nachtbarn / Freunden / Feinden / und jedermann halten sol. Daß mans wol möcht nennen ein Buch von der Haußzucht / oder von den Tugenden eines frommen Haußherrn; *Opinamur, quia ipse Siracides in præfatione fatetur, se tempore Regis Evergetis in Ægyptum venisse, ibique librum hunc perfecisse (cui scribendo avus ipsius jam ante manum admoverat,) ex multis libris optima quæque eum collegisse; præsertim cum insignis in Ægypto haberetur bibliotheca, per Evergetis parentem, Regem Philadelphum, constructa. ---- Utilis liber est plebi: unice quippe id agit, ut civem seu patremfamilias pium, probum ac prudentem efficiat, ipsumque instruat, quomodo erga Deum, Dei Verbum, Sacerdotes, parertes, uxorem, liberos, seipsum, facultates suas, servos, vicinos, amicos, inimicos, magistratum, & unumquemque se gerere debeat: ut non immerito diceretur liber de disciplina œconomica, vel de virtutibus probi patrisfamilias.* Miscet ergo ima summis & summa imis sympoſiacorum autor, dum, quæ de *Ecclesiastico* forte Lutherus protulit, (si tamen protulit) ipse de *Ecclesiaste* prolata asserit. Qui de Ecclesiaste Lutheri judicium cognoscere avet, ejus in hunc librũ prælectiones, quæ postmodum editæ, & tomo III Ienensi ac tomo IV Wittebergensi Latino insertæ sunt, evolvat, & deprehendet, Lutherum ibi Ecclesiasten vocare *pulcherrimum & utilissimum librum*; in quo *aurum divinum* reperire liceat: item *librum multis nominibus*

dignum qui omnium manibus tereretur, ac quibusvis, tum vel maxime reipublicæ procuratoribus, notißimus, esset; quippe in quo humanarum rerum & privatarum & publicarum administratio graphice, & ut alias nusquam, descripta.

Quo tempore scriptus Ecclesiastes?

XVII. Porro quæstionem: an Ecclesiastes eo tempore conscriptus sit, quo Salomo amore mulierum corruptus erat, discutiens Bellarminus, & contra hæreticos, librum hunc ideo repudiantes, quod eum Salomo, feminarnm amore depravatus, composuerit, negativam defensurus, inter alia hanc rationem affert, quod III Regg. IV & XI, item Ecclesiastici XLVII, cum ordine recenseantur acta Salomonis, prius de libris ejus quam de amoribus narretur. In quæ cum ita animadvertisset Junius: *Hæc prapositio infirma est ac non necessaria: quicquid prius est narrationis ordine, id esse prius tempore. Hæc propositio multis Scripturæ exemplis, & usu communi, & doctorum consensu, evertitur. Notum est illud Hebræorum dictum in commentariis, non esse prius & posterius in Scriptura:* ubi, inquam, ita in memoratam Bellarmini rationem animadvertisset Junius, reponit Gretserus: *Nec Bellarminus attulit tanquam necessariam, sed ut probabilem & topicam. Quid tricaris nugator? An tu omnes verisimiles rationes ex disputationibus tolles, ut & ordinem prioris & posterioris? Laudas enim illud tuorum Rabbinorum:* non est prius & posterius in scriptura. *Quo Judaico axiomate conficitur, Abraham non fuisse priorem Isaac, neq; hunc Jacobo, neq; istum filiis suis, neq; Moysen Davide, neq; hunc Salomone; quia* non est prius & posterius in scriptura, *inquit ex Hebræorum commentariis Calvinista Junius.* Sed ut de illo, an Bellarminus rationem suam pro necessaria, an pro topica tantum & probabili, haberi

Bellarmini ratio infirma.

Gretserus inique carpit Junium & Rabbinos. col. 77.

beri velit, nihil dicam, (tametsi sane eā sententiam suā se DEMONSTRATURUM pollicetur) in hoc profecto frustra est Gretserus, quod ex isto Rabbinorum effato, *non esse prius & posterius in scriptura sacra*; confici existimat, Abrahamum, v. c. non fuisse priorem Isaaco: neq; enim adeo dementes sunt Hebræorum Magistri, ut illo suo dicto innuere vellent, inter ea, de quibus in Scripturis agitur, nihil prius esse, nihil posterius, ratione durationis & temporis; sed tantum volunt, in historia sacra frequentissime occurrere τὸ ὕστερον πρότερον, hoc est, cum in sacris literis aliquid narratur, id, quod prius contigit, sæpissime in historica relatione postponi ei quod postea demum accidit, & contra. Quod utiq; verissimum esse, nemo, qui vel a limine sacrum codicum salutavit, ignorare potest.

Quare scriptores sacri prius librorum quam amorum Salomonis meminerint.

XVII. Ego certe existimem, si vel maxime Ecclesiastes a Salomone tunc demum, quando (quod factum esse non pauci credunt) ad saniorem mentem ille rediit, fuisset concinnatus, adhuc rationem reddi posse satis plausibilem, quamobrem scriptores sacri, dum acta Salomonea recensent, prius de ejus libris quam amoribus agere voluerint. Scilicet omnia, quæ tum in priori Regum libro, tum in Ecclesiastico, de Salomone annotata leguntur, ad duo capita commodissime revocantur. Quædam enim talia sunt, ut insignē ipsi laudem, gloriam & majestatem concilient; quædam vero hujusmodi, ut in magnum ejus vergant opprobrium. Cum ergo librorum editio ad priorem pertineat classem, merito cæteris illuc spectantibus in historica enumeratione jungeretur, si vel maxime inter eam & reliqua ista lapsus Salomonis, unde tantum

ipsi enatum dedecus, ratione temporis fuisset interjectus.

Aliud Bellarmini argumentum itidem nauci.

XIX. Amplius Bellarminus suam sententiam ita confirmat: *In hoc ipso libro, de quo agimus, constanter affirmat Ecclesiastes, sapientiam suam, quam videlicet divino munere quondam acceperat, ad eam usq; ætatem secum permansisse:* Sapientia quoq; *inquit*, perseveravit mecum. *Non est autem verisimile, cœlestis sapientiæ lumen cum ea cordis depravatione simul habitare potuisse, de qua loquitur scriptura, cum ait 3. Reg.* 11. Et averterunt mulieres cor ejus. Cumq; jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos. Junius, supponens, Salomonem post lapsum pœnitentiam egisse, & tunc Ecclesiasten conscripsisse: *Hoc sibi noluit eo in loco Salomon*, ait, *sed hoc tantum prædicat, se magnum fuisse, & omnibus commodis ac deliciis auctum, etiam quo tempore sapientia permanebat adhuc penes ipsum.* Hæc Junius. Ad quæ Gretserus inter alia: *Mirum*, inquit, *videri posset, si quis hæreticorum ingenia non novisset, Junium hic tergiversari, cum ipsemet palam fateatur, Ecclesiasten à Salomone conscriptum esse, cum adhuc saperet; quanquam paulo post hoc ipsum rursus evertit, cum dicit:* alia sapiens primùm scripsit, alia deinde resipiscens. *quasi Ecclesiastes partim ante lapsum, partim postea in statu pœnitentiæ compositus fuerit.* Sed quidquid de hypothesi & interpretatione Juniana sit, (de quibus in præsenti non sumus soliciti) id certum est, injuriam heic ipsi abs Gretsero fieri. Non dicit Junius, Ecclesiasten a Salomone conscriptum esse, cum ADHUC saperet, hoc est, antequam illicitis mulierum amoribus implicaretur; sed ita loquitur: *librum* (Ecclesiasten) *assentior à Salomone, quum saperet, conscriptũ esse.*

Gretserus iterum in Junium injurius. col. 78.

esse. Quæ ſane verba non id neceſſario important, quod Salomo ante ſuum lapſum Eccleſiaſten conſcripſerit, cum etiam, ſicubi ad meliorem mentem rediit, (quod ſupponit Junius) peracta pœnitentia ſapuerit Salomo, ut ſic illa quoq;, quæ tunc ab ipſo conſcripta ſunt, a Salomone, quum ſaperet, conſcripta eſſe recte dicantur. Deinde, quando ait Junius, Salomonem alia ſapientem primùm ſcripſiſſe, alia deinde reſipiſcentem; nequaquam id vult, quod Eccleſiaſtes partim ante lapſum, partim poſtea in ſtatu pœnitentiæ compoſitus fuerit; ut ipſi tribuit Gretſerus: ſed alios libros, Proverbia videlicet & Canticum, ante lapſum, alium, Eccleſiaſten puta, poſt peractam pœnitentiam Salomonem concinnaſſe innuit. Quid ſi heic Gretſero ſua verba, paululum immuta, reponam: Mirum videri poſſit, ſi quis hæreticorum ingenia non noviſſet, Gretſerum hic in re tam manifeſta cavillari?

Argumentũ ipſum, quod pro ſua ſententia Bellarminus ex Eccleſiaſte petit, expenditur.

XIX. Sed age, argumentum, quod Bellarminus pro ſua opinione ſtabilienda ex ipſo Eccleſiaſte petit, paulo preſſius conſideremus. Eſto (quod tamen neutiquam addimus) Salomonem iſtis a Bellarmino productis verbis id affirmare, quod vult Cardinalis, nempe, ſapientiam ſuam, quam divino munere quondam acceperat, *ad eam usque ætatem*, qua Eccleſiaſten ſcripſit, ſecum permanſiſſe: eſto inſuper, quod rurſum ſupponit Bellarminus, non eſſe veriſimile, cœleſtis ſapientiæ lumen cum ea cordis depravatione, quam per mulierum amores contraxerat Salomo, ſimul habitare potuiſſe; nondum tamen hac ratione adverſus eos, qui Salomonem illicitis voluptatibus immerſum Eccleſiaſten ſcripſiſſe contendunt, aliquid efficietur. Attende enim,

enim, benigne lector. Argumentum Bellarmini, si ad justam redigatur formam, est hoc:

Quidquid Salomo dicit, id necessario sic se habet;
At vero Salomo dicit, sapientiam, divino munere acceptam, ad eam usque ætatem, qua Ecclesiasten conscripsit, secum permanisse;
Ergo id necessario sic se habet; seu: ergo sapientia, quam divino munere quondam acceperat Salomo, ad eam usque ætatem, qua Ecclesiasten conscripsit, apud ipsum permansit: & per consequens non potuit hunc librum composuisse Salomo, quando mulierum amore cor ejus erat depravatum.

Quis heic non videt, propositionem Majorem, ita simpliciter propositam, nullatenus procedere, sed limitari debere hoc pacto: Quidquid Salomo dicit *tanquam scriptor θεόπνευστος*, seu *ex immediato Spiritus sancti afflatu*, id necessario sic se habet. Hoc autem modo limitata Majore, hæretici, contra quos disputat Bellarminus, illico negabunt Minorem; negabunt, inquam, Salomonem tãquam scriptorem θεόπνευστον dicere, quod sapientia, divinitus quondam sibi collata, usque ad illud tempus, quo Ecclesiastes editus fuit, secum perseveraverit. Quia enim, ipsomet Bellarmino fatente, supponunt, Salomonem Ecclesiasten composuisse, *cum, depravatus amore mulierum, summum bonum in corporis voluptatibus constituebat, atque ad Epicuri sive Aristippi Philosophiam aditum parabat;* quî concederent, ex immediata DEI inspiratione hunc librum fuisse profectum? Sane, sicut tantum abest, ut ea, quæ de ratione summi boni in voluptatibus corporis sita a Salomone in

Eccle-

Ecclesiaste proferri supponunt isti hæretici, a Spiritu sancto profecta credant, ut potius a spiritu Epicureo promanasse censeant: ita non minus, si idem autor dicat, cœlestem sapientiam sibi, cum hunc librum scriberet, affuisse, a mendaci spiritu id profectum asseverabunt. Confer infra cap. XIII, ubi simili probationis genere Cardinalis utitur.

An nomen DEI inveniatur in Cantico.

XX. Tandem, in examine opinionis, quæ Canticum non Spiritu DEI veri, sed Cupidinis afflatu scriptum esse, indeque nullum in toto libro DEI nomen inveniri, existimat, occupatus Bellarminus, concedit, ex decem nominibus DEI, quæ passim occurrunt in divinis libris Testamenti veteris, quæq; breviter explicantur in Epistola S. Hieronymi CXXXVI ad Marcellam, nullum in hoc Cantico occurrere. Sed fallitur. Expresse enim nomen יָה (quod in Veteris Testamenti libris frequentissime reperitur, quodq; unius DEI proprium esse, & agnoscit Hieronymus citato loco, & inter alia ex Psalmo LXIIX, 5. liquet) occurrit capite IIX, 6. ubi habetur: שַׁלְהֶבֶת-יָה, vel, ut in aliis codicibus legitur, שַׁלְהֶבֶתְיָה; quanquam Aben-Ezra mavult esse duas voces distinctas, & יָה, nomen divinum, subjunctum esse, ut אֵל & אֱלֹהִים etiam aliis vocibus simili sensu subjungi solent.

CAPUT VI.

Testimonia, quibus probare conatur Bellarminus, Lutherum favisse Valentino, nullum Evangelistam præter Iohannem agnoscenti, expenduntur.

I.

Otho Brunfelsius præter rem accusatus.

INter eos, qui Evangelia plurimis in locis vel ipsa secum vel cum veritate pugnare contendunt, Bellarminus

minus numerat, Johannis Cochlæi testimonio nixus, Othonem Brunfelsium. Sed Junius in suis Animadversionibus: *De Otthone*, ait, *Brunfelsio falsum est, mendacium Cochlæo dignum: nam etiam notas in Evangelia scripsit Brunfelsius, quæ exstant, & nihil spirant ejusmodi. Sed Cochlæo frequens est ψεύσασθαι, quod Bellarminum nescire non oportuit.* Ita, inquam, Junius: ad quod nihil invenit quod responderet Gretserus.

Lutherus insimulatus, quasi solum Evangelium Johannis pro genuino agnoscat.

II. Porro, ubi dixerat Bellarminus, esse qui Evgelistam nullum agnoscant præter unum Johannem, statim subjungit: *Atque hanc hæresim vigere ac florere vehementer optasse videtur Martinus Lutherus, tametsi, quoniam rem esse hoc tempore nimis difficilem intellexit, non nimium operæ ac laboris in eo ponendum esse putavit. Certè præfatione in novum Testamentum, ut etiam Johannes Cochlæus animadvertit in lib. de Scripturæ & Ecclesiæ auctoritate, c. 3. & in Septicipite, c. 5. abolendam esse dicit illam falsam opinionem, quòd sint tantùm quatuor Evangelia. Item Joannis Evangelium esse unicum, pulchrum, verum, ac principale Evangelium, aliisque longè ac latè præferendum.*

Bellarmini incogitantia.

III. Ubi initio non possum satis mirari, quid in mentem venerit Cardinali, ut, Lutherum favisse errori Valentini, quod solum Evangelium Johannis sit recipiendum, inde probare conetur, quod scripserit, abolendam esse opinionem, quod sint tantum quatuor Evangelia. Sane qui asserit, non esse tantum quatuor Evangelia, is eo ipso affirmat, esse plura quam quatuor Evangelia; sicut, qui ait, non esse tria tantum elementa, hoc ipso insinuat, esse plura quam tria elementa. Quod etiam animadvertit ipse Bellarmini hyperaspistes Gretserus, siquidem ait, forte Lutherum opinionem illam pervulgatam de quatuor tantum Evan-

fol. 86.

geliis

geliis ejectam cupivisse, ut sua & Philippi scripta Evangeliis paulatim associaret. Si proinde plura quam quatuor Evangelia agnovit Lutherus, dum dixit, abolendam esse opinionem illam, quod sint tantum quatuor Evangelia, qui ex hisipsis verbis probare audet Bellarminus, favisse illum hæresi Valentini, qui non nisi unum Evangelium, Johannis puta, agnovit?

Quo sensu plura quam 4 Evangelia agnoscat Lutherus.

IV. Deinde, quod ad ipsa verba abs Bellarmino producta (*abolendam esse illam falsam opinionem, quod sint tantum quatuor Evangelia*) attinet, certum est, non legi ea hodie in præfatione Novi Testamenti a Luthero versi: certissimum item est, nec legi in illo præfationis veteris fragmento, quod tomo I operum Lutheri, post Wittebergenses & Jenenses tomos a se editorum, producit Johannes Aurifaber: ut falsus omnino sit Gretserus, quando adeo confidenter scribit, *in hoc fragmento extare* OMNIA, *quæ Bellarminus adducit.* Num vero habeantur in vetusta illa Novi Testamenti editione Norimbergensi, ad quam idem Gretserus provocat, ignoro: neque enim ejus mihi datur copia. Sed esto: legantur ibi verba isthæc; ecquod tandem erit illud *portentum*, quod in iis quærit Gretserus? Quid per vocem *Evangelii* Lutherus velit intellectum, abunde docet ejus in Novum Testamentum præfatio, quæ hodie in Germanicis codicibus visitur. Ait nimirum ibi, *Evangelium* esse vocabulum Græcum, notans bonum ac lætum nuncium, quale, v. c. fuerit illud, quo Goliath victus nunciabatur abs Davide. Indeque Evangelium CHRISTI esse lætum nuncium & prædicationem de CHRISTO, qui de peccato, morte & Diabolo victoriam reportaverit, atque sic humanum genus ex

tantorum hostium potestate eripuerit. Verba sic habent: Evangelium ist ein Griechisch wort / und heisset auff Teutsch gute Botschafft / gute mähre / gute newe Zeitung / gut geschrey / davon man singet / saget und frölich ist. Als da David den grossen Goliath überwand / kam ein gut geschrey und tröstliche newe Zeitung unter das Jüdische Volck / daß ihr grewlicher Feind erschlagen / und sie erlöset / zu Frewde und Friede gestellet wären / davon sie sangen / und sprungen / und frölich waren. Also ist das Evangelium Gottes / und New Testament / eine gute Mähre und Geschrey / in alle Welt erschollen durch die Aposteln / von einem rechten David / der mit der Sünde / Tod und Teuffel gestritten / und überwunden habe / und damit alle die / so in sünden gefangen / mit dem tode geplaget / vom Teufel überwältiget gewesen / ohn ihr Verdienst erlöset / gerecht / lebendig und seelig gemacht hat / und damit zu frieden gestellet / und Gott wider heim bracht. Davon sie singen / dancken / Gott loben und frölich sind ewiglich / so sie das anders feste glauben / und im glauben beständig bleiben. Et nonnullis interjectis: So ist nun das Evangelium nichts anders denn eine Predigt von Christo / Gottes und Davids Sohn / wahrem Gott und Menschen / der für uns mit seinem sterben und aufferstehen aller Menschen Sünde / Tod und Helle überwunden hat / die an ihn glauben. Daß also das Evangelium eine kurtze und lange Rede mag seyn / und einer kurtz / der ander lang beschreiben mag. Der beschreibets lang / der viel werck und wort Christi beschreibet / als die vier Evangelisten thun. Der beschreibets aber kurtz / der nicht von Christus wercken / sondern kürtzlich anzeiget / wie er durch sein sterben und aufferstehen Sünde / Tod und Helle überwunden habe / denen die an ihn glauben; wie S. Petrus und Paulus. Hæc Lutherus. Quibus certe gemina sunt,

quæ

quæ leguntur apud notissimum illum scriptorem Pontificium, Albertum Pighium, lib. I Hierarchiæ Eccl. cap. II. Is nempe, considerans verba Salvatoris, Matth. XXVI, 13. Marc. XIV, 9. *Si quæras*, ait, *quodnam illud sit evangelium? ipsum est salutis & redemptionis nostræ felicissimum nuntium. Nam Evangelium bonum nuncium significare omnibus notum est. At non pro quocunque bono nuncio ipsum accepit Christus, sed pro nuncio redemptionis & salutis nostræ æternæ; ad quam annunciandam orbi universo mittebantur Apostoli. Ita etiam, nato Salvatore nostro, ad pastores angelus: Ecce, inquit, evangelizo vobis gaudium magnum: quia natus est hodie vobis Salvator. Hoc est illud, hoc, inquam, illud lætum est felixque nuntium; hoc evangelium, per Apostolos prædicandum omni creaturæ.* In tali itaque significatu (de quo etiam vide Eusebium lib. I præpar. Evangel. cap. I, Ambrosium, Theodoretum & Primasium, in Roman. I, Chrysostomum homil. IIX in Matthæum, Augustinum lib. XIIX de Civitate Dei cap. XXXV, & lib. II contra Faustum cap. VI, Theophylactum præfat. in Matthæum,) cum vocem *Evangelii* sumat Lutherus, quidni, citra omne incommodum, asserere possit, non esse quatuor tantum, sed plura evangelia? perinde enim id est, ac si diceret, lætum illud nuncium, seu prædicationem de CHRISTO, mundi Salvatore, non circumscribi quatuor illis libris, qui abs Matthæo, Marco, Luca, Johanne, sunt editi; sed & in aliorum scriptorum θεοπνεύστων monumentis hujusmodi doctrinam annunciari. Sane hocipsum & nil aliud voluisse Lutherum, sicubi verba, quæ ipsi a Bellarmino tribuuntur, protulit, manifestissime indicant, quæ jamjam ex præfatione N. T. citabamus, verba: **Der beschreibt (das**

Evangelium) kurtz/ der nicht von Christus wercken / sondern kürtzlich anzeiget / wie er durch sein sterben und aufferstehen Sünde/ Tod und Helle überwunden habe / denen die an ihn glauben; wie S. Petrus und Paulus. Quid ergo heic portenti, Gretsere? Annon ipse Apostolus conceptis verbis profitetur Rom. 1, 1. se separatum ad docendum (& voce & scriptis) EVANGELIUM Dei? annon dicit aliquoties Gal. 1, 8. seqq. se prædicasse Galatis EVANGELIUM? At vero non fuit ille unus ex quatuor Evangelistis, qui historiam Christi ex instituto in literas retulerunt. Ergo præter quatuor illos etiam alii scripserunt Evangelia; & sic non absurdus fuit Lutherus, si vel maxime asseruit, non esse tantum quatuor evangelia.

Quousq; Lutherus Evangelium Johannis cæteris præferat.

V. Quod ad alterum locum attinet, quo ait Lutherus, Johannis Evangelium esse unicum principale Evangelium, sive (ut tomo 1 Islebiensi f. m. 184, a. verba recitantur) das einige / zarte / rechte häubt Evangelium / und den andern dreien weit weit fürzuziehen; sciendum, quando asseritur, unum librum Biblicum præferendnm esse alteri, dupliciter id intelligi posse; (1) ut sensus sit, esse differentiam inter istos libros, quantum ad ipsam θεοπνευστίαν & autoritatem divinam attinet; (2) ut sensus sit, differre eos inter sese ratione capitum doctrinæ Christianæ, quæ in iis pertractantur. Priori modo nullus Scripturæ sacræ liber prærogativam quandam habet præ altero: sed sicut unus & idem est Spiritus sanctus, qui scriptores sacros interius excitavit, ut ad scribendam doctrinam cœlestem animum appellerent, quiq; eorum intellectum illuminavit, & omnium, quæ in literas erant referenda,

con-

conceptus supernaturalitér ipsis inspiravit: ita quoq; omnes libri canonici, quantum ad θεοπνευστίαν, ejusdem sunt valoris & æqualis autoritatis. Modo autem posteriori negari nequaquam potest, admitti oportere differentiam quandam inter libros Biblicos. Quid enim? an ejusdem rationis esse dices Genesin, v. c. & librum Ruth; Prophetiam Esaiæ & Obadiæ; Epistolam Pauli ad Romanos & ad Philemonem; si materiam spectes & res de quibus in his libris agitur? Quando itaq; Lutherus Evangelium Johannis cæterorum trium Evangelistarum scriptis præferendum censet, posteriori modo id accipiendum est: ut scilicet comparatio instituta intelligatur ratione rerum quæ in istis libris continentur. Quo pacto ipse etiam Augustinus *Johannem Apostolum in Evangelistis quatuor* EMINENTISSIMUM esse ait, lib. II de consensu Evangelistarum cap. VI; quia videlicet *longe a tribus istis superius fertur, ita ut hos videas quodammodo in terra cum* CHRISTO *homine conversari, illum autem transcendisse nebulam qua tegitur omnis terra, & pervenisse ad liquidum cœlum, unde acie mentis acutissima atq; firmissima videret in principio verbum* DEUM *apud* DEUM, *per quod facta sunt omnia; ----- & si qua alia sunt, quæ* CHRISTI *divinitatem, in qua æqualis est Patri, recte intelligentibus intiment, pene* SOLUS *Johannes in Evangelio suo posuit; tanquam de pectore ipsius Domini, super quod discumbere in ejus convivio solitus erat, secretum divinitatis ejus uberius & quodammodo familiarius biberit;* uti loquitur lib. I de consensu Evang. cap. IV, cum quo confer caput VI; ubi idem Augustinus: *Johannes*, inquit, *super nubila infirmitatis humanæ velut aquila volat, & lucem incommutabilis veritatis acutissimis atq; firmissimis oculis cordis intuetur.* Sic quoq;

Ambrosius

Ambrosius præfatione in Lucam: *Est vere sapientia naturalis in libro Evangelii qui scribitur secundum Johannem: NEMO enim, audeo dicere, TANTA SUBLIMITATE SAPIENTIÆ majestatem DEI vidit, & nobis proprio sermone reservavit. Transcendit nubes, transcendit virtutes cælorum, transcendit angelos, & verbum in principio, & verbum apud DEUM vidit.* Ad huncergo modum, ceu dixi, etiam Lutherus Evangelium Johannis præfert cœterorum Evangelistarum scriptis. Quemadmodum, inquam, Augustinus & Ambrosius eo nomine Johannem cæteris Evangelistis præferunt, quod sublimiora, quam illi, dogmata proponit: sic Lutherus ideo eum præponendum censet, quod, (uti etiam Augustinus lib. II de consensu Evang. cap. XLV & XLIIX id observat) magis in sermonibus & concionibus ab Salvatore habitis, quam in operibus ejusdem, (miraculose puta ab ipso, ad ostendendam majestatem divinam, perpetratis, qualia, v.c. resuscitatio mortuorum, sanatio ægrotorum: fallit enim Gretserus, dum de nativitate, passione & morte Salvatoris Lutherum heic loqui lectoribus vult persvadere) recensendis occupatur: quæ reliquorum Evangelistarum potissima cura est. Verba Lutheri sunt: **Weil Johannes gar wenig Werck von Christo / aber gar viel seiner predigt schreibt / wiederumb die andern drey Evangelisten viel seiner Werck / wenig seiner Wort beschreiben / ist Johannis Evangelium das einige / zarte / rechte häubt-Evangelium / und den andern dreyen weit weit fürzuziehen / und höher zu heben.**

col. 83.

VI. Quod

VI. Quod vero inde, quod Lutherus ait, Evangelium Johannis esse UNICUM PRINCIPALE EVANGELIUM (das einige rechte Haupt-Evangelium) Bellarminus conficere vult, nullum ipsum agnovisse verum Evangelium præterid quod abs Johanne est scriptum; perinde est, ac si quis ex eo, quod, v. c. Pontificii ajunt, Pontificem Romanum esse unicum principalem seu primarium Episcopum, (der einige rechte Haupt-Bischoff/) colligere velit, nullum ipsos agnoscere verum Episcopum præter Episcopum Romanum. Quemadmodum enim in posteriori hoc exemplo τὸ UNICUS non excludit alios Episcopos quoscunque, sed tantum alios Episcopos *primarios*: ita nec in priori per isthanc particulam excluduntur alia Evangelia quæcunque, sed tantum alia Evangelia *principalia* seu *præcipua*. Lutherus itaque de quatuor Evangelistis eorundemque scriptis sat recte sensit, & longe sane rectius quam Præfectus ille Gallicus, Pontificiæ religioni addictus; de quo Johannes Sleidanus, lib. XXV de statu religionis, ad annũ cIↃ IↃ LIII, refert, quod dixerit, duos tantum esse Evangelistas, Matthæum & Johannem. Sleidani verba hæc sunt: *Cum ex captivis* (qui scilicet Lugduni religionis causa ad supplicium debebant rapi) *Ludovicus Marsacus, homo militaris, è sacris literis multa recitaret, qui aderant inquisitores, rogabant, num ipsius esset, legere sacros libros, & qui sciret, hæc esse Evangelica? Præfectus etiam Regius duos esse tantum ajebat Evangelistas, Matthæum & Johannem: reliquos enim duos, & Paulum etiam, veluti centones quosdam consuisse.*

Quo sensu dicat Lutherus, Evangelium Johannis esse unicum principale *Evangelium.*

CAPUT VII.

De libro Esther hujusq; additamentis agitur.

I.

MOnet Bellarminus, librum Esther a tribus gravissimis scriptoribus, Melitone scilicet Asiano, Athanasio, & Gregorio Nazianzeno, extra canonem poni. Nec defuisse etiam, qui librum quidem hunc inter sacros libros numerandum censuerint, septem vero postrema capita vera ejus membra esse negaverint, &, tanquam adulterina atq; aliena, a reliquo corpore secanda putaverint. In qua sententia fuisse ait B. Hieronymum: quem secuti sint, non modo ante Concilium Tridentinum Nicolaus Lyranus, Dionysius Carthusianus, Hugo & Thomas de Vio Cardinales; verum etiam post illud Concilium Sixtus Senensis. Addit autem, non tantum librum Esther, prout in codice Hebræo legitur, vere canonicum esse, sed & septem illa posteriora capita, quæ in Hebræo non habentur, ad canonem pertinere.

Melito, Athanasius, Nazianzenus, cur librum Esther in canone non ponant.

II. Et quidem, quantum ad prius attinet, omnino cum Bellarmino censemus, librum Esther, prout Hebraice extat, esse librum Scripturæ canonicum: quicquid etiam sit de opinione Melitonis, Athanasii, & Nazianzeni; quos ipsam illam appendicem, quæ in fonte non habetur, in fraudem induxisse, libro 1 suæ Bibliothecæ non inepte conjectat Sixtus Senensis, scriptor Pontificius satis celebris: *Accidit*, inquiens, *ut propter has appendicum lacinias, hinc inde quorundam scriptorum temeritate insertas, liber hic, quamvis Hebraicus, & Hebræis receptus,*

ceptus, sero admodum apud Christianos canonicam autoritatem receperit. Unde nec ipsum Melito Sardensis Episcopus, nec Gregorius Nazianzenus, inter sacros libros enumerarunt; & Athanasius de catalogo canonicorum voluminum tanquam nothum nominatim abjecit. Sane Athanasius, quando in Synopsi de Estheræ libro agit, initium ejus hoc dicit esse: *Anno secundo, regnante Artaxerxe Magno, prima die mensis Nisan, somnium vidit Mardochæus filius Iairi, qui filius Semei, & hic Kisæi, e tribu Benjamin.* Hæc autem verba sunt, non Hebraici textus, sed appendicis ejus, quæ Græce tantum ac Latine extat. Unde in versione Latina vulgata autor translationis, proxime ante verba abs Athanasio producta: *Hoc*, inquit, *principium erat in editione vulgata, quod nec in Hebræo, nec apud ullum fertur interpretem.* Paulo superius, ubi nempe finita erant quæ in Hebræo textu leguntur, dixerat: *Quæ habentur in Hebræo, plena fide expressi. Hæc autem quæ sequuntur, scripta reperi in editione vulgata; quæ Græcorum lingua & literis continentur: & interim post finem libri hoc capitulum ferebatur; quod juxta consuetudinem nostram obelo, id est, veru prænotavimus.* Monet autem Athanasius citato loco, nonnullos ex veteribus dixisse, librum Esther apud Hebræos pro canonico reputari, (κανονίζεσθαι παρ' ἑβραίοις) & sicut historia Ruth a quibusdam sub libro judicum comprehendatur: ita Esther ad aliud quoddam volumen canonicum pertinere. Unde nec improbabilis conjectura est, abs Melitone & Gregorio Nazianzeno librum Esther ideo diserte non nominari, quod sub alio aliquo ex iis, quos recensent, eum comprehendant. Quanquam etiam affinitas nominum *Esdræ* & *Esther* facere potuit, ut librarius, qui Melitonis catalogum descripsit, dum prius posuisset, omiserit po-

sterius; sive quod festinaret, sive quod utrumq; pro eodem haberet, & alterutrum redundare existimaret: qualia παρεμβλήματα nonnunquã in priscos libros à primis aut proximis exscriptoribus invecta posteriorib⁹ multis imposuisse negari nõ potest. Quod si autẽ Melitonis textus vitio descriptoris fuit corruptus, facile itẽ fieri potuit, ut etiam Nazianzenus, antiquum ejusmodi Melitonis exemplar præ oculis habens, Estheræ librum omitteret.

III. Sed quidquid tandem hujus sit, hodie sane de canonica Hebraici Estheræ libri autoritate nemo dubitat. Quod vero & appendicem ejus, seu posteriora illa capita quæ in Hebraicis codicibus non habentur, ad canonem pertinere contendit Bellarminus, in eo quam maxime nos sibi adversantes habet. Equidem nititur ille quibusdam rationibus suæ opinioni fidem conciliare, sed quæ tales sunt, ut partim ipse Cardinalis alibi eas profliget, partim alias nullo negotio concidant.

Primum Bell. argumentum pro autoritate canonica adjectionum Esther.

IV. Primum argumentum his proponit verbis: *Negari non potest, quin vetera concilia, Laodicænum ca. 59. & Carthaginense III. can. 47. veteresque Patres Græci, Origenes in primum Psalmum, Eusebius lib. 3. hist. cap. 25. Cyrillus Catech. 4. & Damascenus lib. 4. cap. 18. nec non Patres Latini, Hilarius in primum Psalmum, Innocentius epi. 3. Ruffinus in Symbolo, & Augustinus lib. 2. doctr. Christia. ca. 8. cum inter sacros libros volumen Esther numerant, de eo volumine esse locutos* (sint locuti) *quo tum ipsi, tum Ecclesia universa eo tempore utebatur. Utebatur autem eo tempore universa Ecclesia libris sacris juxta eam editionem, quam S. Hieron. præfatione in librum Esther, & sæpe alibi, vulgatam appellare solet; quæ, ut ipse ait, Græcorum lingua & literis continetur. In qua editione*

editione septem illa capita libri Esther, de quibus nunc agimus, non defuisse, testes sunt inprimis ipsi Græci textus, qui nomine septuaginta duorum interpretum circumferuntur: testis quoque est S. Athanasius in Synopsi, ubi summam & primas sententias singulorum librorum adscribit: testis denique est S. Hieronymus, qui in sua translatione aliquot locis admonet, septem ista capita in Hebræis textibus non haberi, sed ex vulgata editione à se esse deprompta. Quare si Concilia & Patres librum Esther, qualem ipsi legere consueverunt, in sacrum canonem retulerunt, certè librum integrum, atque his septem junctis capitibus, retulerunt. Argumentum si in justa forma proponatur, est tale:

Quæ Concilia, & qui Patres, cum librum Esther in canone collocant, de eo loquuntur prout in veteri vulgata Græca editione olim extitit, illi etiam postrema hujus libri capita, quæ in Hebræis codicibus non habentur, in Græcis autem legebantur, canoni accensent;

Jam autem vetera Concilia, Laodicenum & Carthaginense III, veteresque Patres, Origenes, Eusebius, Cyrillus, Damascenus, Hilarius, Innocentius, Ruffinus, Augustinus, cum librum Esther in canone collocant, de eo loquuntur prout in veteri vulgata Græca editione olim extitit;

Ergo Concilia illa & Patres etiam postrema hujus libri capita, quæ in Hebræis codicibus non habentur, in Græcis autem legebantur, canoni accensent.

v. Resp. Ut manifestum fiat, quid de hoc Bellarmini argumento habendum sit, nos contra proponimus hunc syllogismum:

Quæ Concilia & qui Patres in exponendo canone Te-

stamenti veteris aperte sequuti sunt Hebræos, non Græcos, ii, cum librum Esther in canone collocant, non loquuntur de eo prout in veteri vulgata Græca editione olim extitit, sed ut apud Hebræos habetur;

Atqui Concilium Laodicenum, veteresque Patres, Origenes, Eusebius, Cyrillus, Damascenus, Hilarius, Ruffinus, in exponendo canone Testamenti veteris aperte sequuti sunt Hebræos, non Græcos;

Ergo Concilium Laodicenum Patresque memorati, cum librum Esther in canone collocant, non loquuntur de eo prout in veteri vulgata Græca editione olim extitit, sed ut apud Hebræos habetur.

Majorem hujus argumenti ejusdem rationis esse cum Majori ante propositi argumenti Bellarminiani, videt quivis: sed & amplius illa, sicubi opus esset, firmari posset ex eodem Bellarmino. Scilicet, quando quæritur apud hunc, lib. I de Verbo Dei cap. xx, an, cum duo libri Esdræ in Græcis codicibus sint nostri tres, veteres Patres & antiqua Concilia, quando duos libros Esdræ in canonem referunt, per duos illos, nostros tres intelligant? respondet Cardinalis, *etsi in Græcis codicibus duo libri Esdræ sint nostri tres, tamen non propterea Concilia antiqua, & veteres Patres, qui in canone ponunt duos libros Esdræ, intelligere nomine duorum nostros tres. Nam multi veterum*, inquit, *ut Melito, Epiphanius, Hilarius, Hieronymus, Ruffinus, in canone exponendo Testamenti veteris apertè sequuti sunt Hebræos, non Græcos: Hebræi autem tertium Esdræ non habent.* Ubi apparet, collectionem Bellarminianam huic inniti Majori: *Quicunque in canone exponendo T. V. aperte sequuti sunt Hebræos, non Græcos, illi, cum duos libros*

Esdræ in canone collocant, non loqvuntur de iis prout in Græca editione extant, sed ut apud Hebræos habentur; quæ sane propositio Majori nostri argumenti ex asse respondet. Porro & Minor, quantum ad Hilarium & Ruffinum, ex ipso Bellarmino probatur; cujus nempe diserta verba sunt, uti jam vidimus: *Multi veterum, ut Melito, Epiphanius, HILARIUS, Hieronymus, RUFFINUS, in canone exponendo Testamenti veteris aperte seqvuti sunt Hebræos, non Græcos.* Quod vero Synodus quoque Laodicena in recensendo V. T. canone Hebræos secuta sit, ipsa actorum inspectio unumquemque docere potest. Vide infra cap. XII, 7. Sic item Origenes, canonicorum librorum catalogum texens, apud Eusebium lib. VI Historiæ Eccles. cap. XXV, totidem enumerat, quot sunt in codice Hebræo; nisi quod, librariorum culpa, in Eusebiano codice excidit liber XII Prophetarum, sine quo sibi non constat numerus XXII, quem tamen diserte exprimit Origenes. Unde & Eusebii exscriptor Nicephorus, librarios forte accuratiores nactus, *duodecim Prophetarum librum Thereasar* exhibet, uti etiam versio Ruffini. Ipse Eusebius, cui, ceu dixi, servatum istud Origenis testimonium, quemadmodum & Melitonis, debemus, siquidem illa fragmenta ita recitat ut probet, merito quoque iis accenseatur, qui in exponendo canone V. T. Hebræos sunt secuti. Cui rei roborandæ & illa conducunt, quæ alibi apud eundem Eusebium leguntur. Nempe in Chronico suo, num. MDXCIV: *Ad Esdram,* scribit, *& Nebemiam usque hactenus canonicæ Hebraicæ Scripturæ.* Et ad annum I Seleuci: *Maccabæorum historia Græcorum hinc supputat regnum: verùm hi libri inter divinas Scripturas non computantur.* Idem libro IIX demonstr. Evangelicæ,

Concilium Laodicenum veteresque Patres in assignando canone secuti sunt Hebræos.

lib. 5. c. 16

lib. 4. c. 26.

cæ, statim sub initium, negat, se duces, qui post Zorobabelem populo præfuerint, exacte & distincte posse enumerare, *quod ab illo tempore usque ad tempora Salvatoris nullum extet sacrum volumen.* Sed & Cyrillus sub finem Catecheseos IV priscum Hebræorum canonem observandum docet. Eidem quoque inhæret Damascenus libro IV de fide orthodoxa cap. XIIX. De testimonio Concilii Carthaginensis III, Innocentii, & Augustini, agetur suo loco, nempe capite X. Et hæc de primo Bellarmini argumento, quo probare volebat, posteriora capita libri Esther canonicæ Scripturæ partem esse: cum quibus tamen conferri possunt, quæ monemus infra cap. IX, 7.

Secundum Bell. argumentum.

VI. Secundam rationem inde desumit Cardinalis, *quod Patres non modo librum ipsum* Estheræ *inter sacros numerant, sed etiam ex postremis septem capitibus non raro testimonia petunt.* Quam in rem provocat ad Chrysostomi Homiliam III ad populum Antiochenum, & Augustini Epistolam CXCIX ad Ediciam. Argumentum hoc est:

Ex quo Patres testimonia petunt, id est pars Scripturæ canonicæ;

At vero ex postremis Estheræ capitibus Patres testimonia petunt;

Ergo postrema Estheræ capita sunt pars Scripturæ canonicæ.

Responsio.

Resp. Major ita crude proposita plus quam inepta est. Liceret quippe statim sub ea sublumere: Patres petunt non raro testimonia ex libris Platonis & Aristotelis; ergo illi pars erunt Scripturæ canonicæ. Audiatur in hanc rem Adamus Tannerus, Jesuita Ingolstadiensis,

ensis, tomo III Theol. Scholasticæ, disp. 1, quæst. v, dub. 1, num. XXVI. *Ergone*, ait ille, *qui allegantur, sacri erunt? Erit igitur sacer scriptor Epimenides Poëta, cujus illud allegat Paulus Tit. 1. vers. 12.* κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι, &c. Cretenses semper mendaces. *Sacer etiam erit Menander, cujus illum senarium citat 1. Cor. 15. vers. 33.* φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαὶ, Corrumpunt bonos mores colloquia prava. *Sacer denique erit Aratus, ex quo in testem vocato hemistichium illud profert idem Paulus Act. 17. vers. 28.* τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν, Ipsius enim & genus sumus. *Sed forte non tam honorifice citantur Poëtæ isti quam Prophetæ veteris Testamenti? Sane Paulus, cum Epimenidem adducit, vocat eum* proprium *Cretensium* Prophetam, *ejusque testimonium tanquam verum aperte comprobat: quod vix ita de Moyse dicit.* -- -- *Ergo* EX SOLA PER SE CITATIONE ALICUIUS LIBRI NON SUFFICIENTER COLLIGITUR, EUM LIBRUM ESSE SACRUM ET CANONICUM. Quod si ne quidem ex citatione a scriptoribus θεοπνεύστοις facta id licet colligere, quî liceret ex citatione Patrum? Absque dubio ergo Cardinalis intelligi vult de citatione quæ fit tanquam ex *libro sacro*, seu *libro Scripturæ*; ut sensus Majoris sit: Ex quo Patres testimonia petunt *tanquam ex libro sacro seu libro Scripturæ*, id est pars Scripturæ canonicæ. Verum ne sic quidem informata propositio subsistere apta est, cum non statim canonicum sit censendum, quidquid etiam sub *Scripturæ* titulo citatur a veteribus, aut ex quo testimonia illi proferunt tanquam ex libro quodam sacro. Ita librum Hermæ, qui inscribitur *Pastor*, cum *Scripturæ* elogio adducit Irenæus libro IV, cap. XXXVII, (quem locum repetunt Eusebius lib. v Historiæ Eccl. cap. IIX, ac Athanasius Epistola pro decretis Nicenæ Synodi apologeti-

Ex nuda allegatione nō conciliatur scripto alicui canonica autoritas.

Quod sub elogio Scripturæ *citatur, non statim est canonicum.*

logetica;) & tamen ad canonem eum haud pertinere fatetur ac probat ipse Bellarminus lib. I de Verbo Dei cap. XX. Idem quoque, libro de Scriptoribus Ecclesiasticis, diserte ait: *Is liber quamvis à Sancto Hieronymo in lib. de Script. Ecclesiast. utilis esse dicatur, & nomine Scripturæ à Sancto Irenæo lib. 4. cap. 37. citetur, & ab aliis antiquissimis scriptoribus, ut Clemente Alexandrino & Origene, in testimonium adducatur, tamen nunquam fuit in canone sanctorum & divinorum librorum.* Sic in Concilio Niceno Episcopi Catholici, disputantes contra Philosophum Arianum, βίβλον ἀναλήψεως Μωσέως, *librum assumptionis Mosis*, itemque βίβλον λόγων μυστικῶν Μωσέως, *librum sermonum mysticorum Mosis*, nomine *Scripturæ* laudarunt. Vide Gelasii Cyziceni Commentarium actorum hujus Synodi, parte II, cap. XIIX. Similiter Origenes, Homil. XXVII in Numeros, libros Tobiæ & Judith cum elogio *divinorum voluminum*, & lib. II περὶ ἀρχῶν cap. I, libros Maccabæorum sub titulo *Scripturæ* allegat, neque tamen pro libris canonicis eos habet, quemadmodum patet ex catalogo ejus, quem nobis asservavit Eusebius lib. VI Hist. Eccl. cap. XXV; Athanasius, libro de Virginitate seu meditatione, producturus verba Siracidæ, quæ leguntur apud ipsum sub initium capitis XIII, *Scripturæ* nomine librum isthunc citat, cũ tamẽ expresse inter ἀκανονίστους illũ collocet in Synopsi, & in fragmento Epistolæ ἑορταστικῆς, quã ut Episcopus Alexandrin⁹ de festo Paschæ ad alias ecclesias scripsit, ubi libros Biblicos quos ut canonicos hodie etiamnum veneramur omnes, enumerasset, diserte subdat, istos SOLOS esse, in quibus pietatis schola recte annuncietur, & de quibus Dominus, quum Sadducæos confunderet, dixerit: *Erratis, nescientes SCRIPTURAS*; Judæos autem exhorta-

p. 34.

Matth. 22, 29.

hortatus: *Scrutamini SCRIPTURAS*; Gregorius Nazianzen⁹, Joh. 5, 39.
oratione II de Theologia, proferens aliquid ex libro Sapientiæ cap. 1, 7. *sacris* id *literis* proditum affirmat: cum tamen librum istum pro canonico non agnoscat in carmine de genuinis Scripturæ libris; imo, postquam canonem, eo modo quo hodie Protestantes, constituisset, expresse subdat: *OMNES SACRÆ SCRIPTURÆ libros habes. Si quid extra hæc invenitur, inter adulterinos libros numerandũ est.* Porro Epiphani⁹ in Ancorato allegans quædã ex Sapientiæ libro cap. XIV, 12, & Ecclesiast. cap. III, 22. rursumq; hæresi LXIV aliquid ex Sap. III, 4 seqq. nomine *Scripturæ* & *divinæ Scripturæ* libros istos adducit. Is ipse tamen autor, licet ter V. T. canonem consignaverit, semel hæresi VIII, & bis libro de ponderibus ac mensuris, nunquam tamen supra dictos libros canonicis scriptis annumerat. Quin posteriori loco conceptis verbis ait, librum Sapientiæ & Ecclesiasticum utiles quidem esse & commodos (χρησίμους καὶ ὠφελίμους) sed in numerum cæterorum librorum, qui scilicet in canone habentur, non referri. Eosdem libros Hieronymus quoque *Scripturæ*, imo *Scripturæ divinæ* titulo allegat; librum quidem Sapientiæ ad caput XIIX Jeremiæ, ubi citat locum qui habetur in istius libri capite 1, 4. Ecclesiasticum autem Epist. XXXIII, laudans verba ex capite ejus XXII, 6. Sed & ad caput XXIII Esaiæ libros Maccabæorum pari modo allegat, respiciens ad initium libri primi. Cum tamen istos libros manifesto ex canone excludat & inter apocrypha rejiciat in celebri illo prologo galeato, seu præfatione in libros Regum, tum quoque præfatione in Proverbia. Denique & Ambrosius, libro de bono mortis cap. X, proferens nonnulla ex libri IV Esdræ

 cap.

cap. v, 37. 42. 52. 53. VII, 32. 33. augusto *Scripturæ* titulo illum librum ornat. Sed tantum abest ut propterea pro canonico is sit habendus, ut potius ipse Bellarminus infra cap. XX scribere non dubitet: *Quartus Esdræ citatur quidem ab Ambrosio libro de bono mortis, & libro 2. in Lucam, ac in Epistola 21. ad Horatianum, tamen sine dubio non est canonicus.* Hæc latius quodammodo deducere hac occasione voluimus, quod argumentum istud ab allegatione petitum nusquam non inculcare soleat Bellarminus; quemadmodũ infra satis patebit. Vide inter alia cap. IIX, IX, item cap. XI, seqq. Tantum itaque ad Majorem argumenti supra propositi, si nimirum ea sic informetur, prout nos ex Bellarmini mente informandam putamus.

Gretseri exceptio. col. 132.

VII. Gretserus ait, secundum Bellarmini argumentum, quo probare vult, appendicem Estheræ pertinere ad canonem, esse hoc: *Patres non modo librum ipsum inter sacros numerant; sed etiam ex postremis capitibus non raro testimonia petunt, nimirum tanquã ex sacris, divinis ac canonicis.* Ita enim ejus argumentum intelligi debere. Juxta Gretserum proinde Major syllogismi Bellarminiani sic foret informanda: *Ex quo Patres testimonia petunt, tanquam ex scripto sacro, divino, & canonico, id est pars scripturæ canonicæ.*

Responsio.

Quamquam vero non credam hæc dicta esse ad mentem Bellarmini, fac tamen, voluisse eum ita colligere, unde tunc probabitur Minor, quod nimirum Patres testimonia petant ex postremis Estheræ capitibus, tanquam ex scripto SACRO, DIVINO, & CANONICO? Sane quod attinet ad Chrysostomum & Augustinum, ad quorum testimonia provocat Cardinalis, tantum abest ut illi, locis ab ipso citatis, appendicem libri Esther tanquam scriptum *canonicum* allegent, ut ne quidem allegent

gent tanquam *sacrum* & *divinum*. Unde, si vel maxime etiam ita informetur Major argumenti Bellarminiani, uti nos informavimus supra, adhuc tamen nondum video, quo pacto Minor tunc probari posset ex laudatis Patrum locis. Nam Chrysostomus (cujus diserta vox est Homilia IV in Genesin: *Omnes divini libri veteris federis primitus Hebræa lingua scripti fuerunt; & hoc omnes nobiscum fatentur*) Homilia III ad populum Antiochenum, ostensurus, qua ratione imminentes calamitates averterint veteres, in exemplum producit Estheram, de qua recitat quæ leguntur cap. IV additamentorum Esther, sive cap. XIV ejus libri, prout is in versione vulgata habetur. Sed audiamus ipsum Chrysostomum. Sic ille loquitur: *Terruit homo? curre ad supremum Dominum, & nil grave patieris. Sic antiqui calamitates avertebant, non tantum viri, sed & mulieres. Fuit quædam mulier Hebræa; Esther erat ipsi nomen. Hæc Esther universum Judæorum populum internecione delendum sic eripuit. Postquam Persarum Rex omnes passim Judæos interimi jussit, & nullus erat qui contra iram illius obsistere posset, splendidiorem vestitum exuta mulier, & sacco amicta, & cinere substrato, divinæ clementiæ supplicabat, ut secum ad Regem ingrederetur; & talia orans verba ad ipsum dabat: Grata, Domine, fac verba mea, & da sermonem ornatum in os meum.* Ubi vides, nude recitari imitandamque proponi historiam, neque ullam libri *sacri, divini*, vel *canonici*, unde deprompta sit, mentionem fieri. Similiter & Augustinus Epistola CXCIX docturus Ediciam, parendum esse marito, etiam si is jusserit cultu uti splendidiori; & posse etiam latere sub ornatiori, vestitu cor humile; provocat ad Estheræ exemplum, quod annotatum legitur eo ipso appendicis loco quem profert Chrysostomus.

Esth. 14. 13.

mus. Verba Augustini hæc sunt: *Apud patres Hester, illa Regina, DEum timens, DEum colens, Deo subdita, marito, Regi alienigenæ, non eundem secum colenti Deum, tamen subjecta serviebat: quæ cum extremo periculo, non suo tantum, sed etiam gentis suæ, qui tunc erat populus DEI, Domino prosterneretur orando, in ipsa oratione sua dixit, ita sibi esse ornatum Regium, sicut pannum menstrualem: & ita orantem confestim exaudivit, qui, cordis inspector, eam verum dicere scivit. Et utique maritum habebat multarum mulierum virum, & Deorum alienorum falsorumque cultorem.* En rursum allegatam historiam sine ulla mentione libri sive *sacri*, sive *canonici*, unde sit petita. Et tantum etiam de secundo Bellarmini argumento.

Tertiũ Bell. argumentum.

IIX. Tertium petit a testimonio Origenis, (autoris alias ipsi Bellarmino, libro de Scriptor. Eccl. ad ann. CCXXVI, & lib. II de purgatorio cap. IIX, hæretici, ac non minus quam Arius & Nestorius apud inferos damnati) quem ait in Epistola ad Julium Africanum demonstrare, hanc ipsam partem libri Esther, quæ in Hebræorum voluminibus non habetur, sacram & canonicam esse.

Responsio.

Sed nihil aliud verbis abs Cardinale productis dicit Origenes, quam non esse pro figmentis habenda, & ex ecclesia prorsus exterminanda, atque ex codice Biblico expungenda, quæ in isthac appendice leguntur. Quo ipso nondum asserit, appendicem illam esse partem Scripturæ canonicæ; cum non statim canonicum sit, quidquid fictum non est, aut recte in Ecclesia legitur & retinetur. Sane de Pastore Hermæ, qui liber, ipso Bellarmino judice, apocryphus est, adeo magnifice loquitur Origenes, ut *scripturam divinitus inspiratam* appellare non dubitet, quando in Rom. XVI, 14. commentatur.

tur. Quis vero credat, ipsum propterea hunc librum habuisse pro canonico? Potius censendum, dicere illum scriptum hoc divinitus inspiratum ea ratione, qua *omnis donatio bona & omne integrum donum est superne, descendens a patre luminum*, Jacob. I, 17. Verum de Epistola Origenis ad Africanum plura habebis infra cap. IX, 2.

IX. Postquam sua, quibus pro canonica appendicis libri Esther autoritate militat, argumenta protulit Bellarminus, ad examinanda illa, quibus eandem impugnare solent Protestantes, progreditur. Horum primum esse scribit, quod dicant, *cum liber Esther Hebraico sermone scriptus sit, septem ista capita, quæ apud Hebræos non habentur, sine dubio censeri debere supposititia.* Respondet autem, *probabile esse, aliquando ista etiam capita in textu Hebraico fuisse, deinde casu aliquo excidisse.*

Bell. responsiones ad argumenta Protestantium.

Ad primum.

X. Ubi primo observa, Cardinalem, dum ita disputat, sententiam nostram non tam infirmare, quam confirmare. Quod si enim textus Græcus, sub quo hodie extant postrema illa Estheræ capita, non est ipse textus originalis, sed versio tantum & translatio, utique non possumus illa capita pro canonicæ Scripturæ parte habere, ni prius constiterit, versionem isthanc ab autore θεοπνεύστῳ esse adornatam. Quippe ad hoc, ut scriptũ aliquod sit canonicum, non sufficit ab autore θεοπνεύστῳ id profectum esse quoad *formale*, seu quoad res ipsas, quæ eo continentur, sed requiritur insuper, ut etiam quoad *materiale*, hoc est, quoad idioma, a tali scriptore sit profectum. Unde est, quod ipse Bellarminus lib. II de Conciliis & Ecclesia cap. XII, *In Scriptura*, inquit, *non solum sententiæ, sed etiam verba omnia & singula ad fidem pertinent.* Enimvero si verba quoque omnia ac singula ad fidem

Examen.

perti-

pertinent, & ipsa non minus quam res ac sententias ex dictamine Spiritus sancti profecta esse oportet. Confer II Sam. XXIII, 2. I. Cor. II, 13. Matth. x, 20. & junge quæ afferimus infra cap. XV, 6.

XI. Deinde, qui probabile sit, postrema illa Estheræ capita, de quorum autoritate nunc controvertimus, aliquando in textu Hebraico fuisse, postea casu aliquo excidisse, nullo modo assequor. Certe ipse Bellarminus lib. *II* de Verbo Dei cap. II conceptis verbis fatetur, *incredibilem religionem Judæorum erga sacros libros* semper fuisse & adhuc esse; idque mox probat testimonio Philonis, celeberrimi illius Hebræi, & Johannis Isaac. *Scribit Philo,* inquit, *in libro de egressu filiorum Israel ab Ægypto, & citatur etiam ab Eusebio libro 8. cap. 2. præparat. Evangel. usque ad sua tempora, per spatium amplius quam duorum millium annorum, ne verbum quidem fuisse unquam in lege Hebræorum immutatum, & quemlibet Judæum centies potius moriturum, quam ut pateretur legem in aliquo mutari. De superstitione autem recentiorum Judæorum, qui legem fere ut numen adorant, &, si aliquando in terram ceciderit, jejunium publicum indicunt, vide Joannem Isaac in responsione ad libros Lindani de optimo genere interpretandi Scripturas.* Atque hinc falsitatis convincere ibidem satagit Cardinalis eorum opinionem, qui contendunt, Judæos in odium Christianæ fidei studiose depravasse & corrupisse multa loca scripturarum. Quod si ergo tanta semper Judæorum fuit erga Hebræum codicem religio, ut ne verbum quidem in eo immutari passi sint, quis credat, fuisse eos permissuros, ut integra inde exciderent capita, & quidem (uti paulo post Bellarminus se explicat) ita exciderint, ut quædam exciderint ex ipso libri

bri initio, quædam ex fine? quo pacto nimis miserè mutilatum, discerptum, hiatibusq; deformatum fuisse oporteret textum sacrum.

XII. Sed, inquit Bellarminus, *Josephus lib. II. antiq. c. 6. dum historiam Esther narrat, duas epistolas Assveri & orationem Mardochæi non prætermittit, cum tamen nihil horum nunc in Hebræorum codicibus habeatur.* Resp. Quæ vero consequentia: Josephus adducit duas epistolas Assveri, & orationẽ Mardochæi; ergo deprompsit illa ex codice Hebræo? Num omnia, quæ in Josephi Antiquitatibus Judaicis habentur, deprompta sunt ex codice Hebræo? Imo vero admiscuit ille historiis sacris plurima, quæ ne quidem in Latinis Bibliorum editionibus extant aut extitere unquam. Qualia sunt, v. c. quæ de duabus columnis ante diluvium erectis lib. I Antiqv. cap. III narrat; item quod de Absolome refert lib. VII cap. IIX, cæsariem ejus & comam tantam fuisse, ut vix octo diebus potuerit tonderi: cũ sane II Sam. XIV, 26. ubi de Absolomi capillis agitur, nullum sit vestigium hujus commenti quod attexuit Josephus, sed tantummodo dicatur cæsaries ejus sic excrevisse, ut, quandoquidem ob insigne pondus (quod ibidem etiam exprimitur) ipsum gravaret, semel quotannis eam tondere coactus fuerit. Perlegat quis insuper caput V libri II, & dispiciat, num in codice sacro invenire possit quæ ibi de Mose narrantur fabulas.

Bell. argumentum ab autoritate Josephi.

Responsio.

Josephi figmenta.

XIII. Excipit Gretserus: *Ut ita sit, hoc tamen Estheris fragmentum ex profanis, non ex sacris Hebræorum libris Josephum sumpsisse rationis nihil suppetit cur credere debeamus: præsertim cum fragmentum hoc antiquissimis Bibliorum*

Gretseri exceptio. col. 137.

liorum editionibus, iisque vulgatis tam Græcis quam Latinis, semper insertum fuerit, ut patet ex Origene & S. Hieronymo. Quocirca cum idem fragmentum, vel portio aliqua ejus, exstet in Josepho, jure optimo credimus, & ad Josephum & ad Christianam Ecclesiam aliunde non pervenisse quam ex sacris & Hebraicis Hebræorum codicibus.

Responsio.

XIV. Resp. Quæstio est: an supplementum Esther Hebraice aliquando extitisse credendum sit, quod in Josephi historia ejus quædam portio habeatur? Nos dicimus, ex Josephi allegatione nihil probari, cum is multa suis libris inseruerit quæ nunquam in Hebraico codice extitisse prorsus extra controversiam est. Obvertit Gretserus: Etsi de aliis forte hæc vera sint, Estheræ tamen fragmentum non ex sacris Hebræorum libris Josephum sumpsisse rationis nihil suppetere cur credere debeamus. Respondemus nos, utique rationem suppetere longe prægnantissimam, desumptam ab incredibili Judæorum, quam ipsemet Bellarminus agnoscit, erga libros sacros religione; quæ, uti jam supra monuimus, non passa fuisset partem illam interire, si quando Hebraice extitisset. Pergit Gretserus: Cum fragmentum Esther antiquissimis Bibliorum editionibus, iisque vulgatis tam Græcis quam Latinis, semper insertum fuerit, & vero idem fragmentum, vel portio aliqua ejus, extet in Josepho, jure optimo credi, & ad Josephum & ad Christianam ecclesiam aliunde non pervenisse quam ex sacris & Hebraicis Hebræorum codicibus. Sed nec illa quomodo cohæreant satis assequor. Quæ enim, obsecro, sequela: fragmentum Esther antiquissimis editionibus vulgatis Græcis ac Latinis semper insertum fuit, ejusdemque ali-

qua

qua portio etiam extat apud Josephum; ergo olim fuit pars voluminis Hebræi? Longe profecto aliter heic judicat celebris ille Judæus conversus, Nicolaus Liranus, qui, finem impositurus suo in librum Esther commentario: *Cætera*, scribit, *quæ sequuntur* (de adjectionibus loquitur sive postremis Estheræ capitibus) *non intendo exponere, quia non in Hebræo sunt, nec de Scriptura canonica; sed magis videntur a Josepho & aliis scriptoribus conficta, & postea editioni vulgatæ inserta.* Equidem Bellarminus ait, non esse credibile a Josepho hæc esse conficta, cum ipse idem aperte dicat, se nihil in sua historia narraturum quod non e libris desumptum sit Hebraicis. Sed protestationem isthanc facto contrariam esse jam supra num. XII patuit. Quin ipse Cardinalis alibi, nempe lib. IV de Rom. Pontif. cap. III, de Josepho, quod historiæ suæ *multas fabulas immisceat*, fatetur. Et quis negabit, in ipsa Estheræ historia, quam libro XI Antiqu. cap. VI Josephus persequitur, quædam referri, quæ nec in libro Estheræ Hebraico, nec in supplemento illo, quo de nunc agimus, habentur? Tale quid, v. c. omnino est, cum scribit Josephus, quando Ahasverus ex Annalibus aliquid sibi prælegi curasset, intellexisse eum, *quendam ob rem egregie gestam donatum amplis possessionibus in regione cujus nomen erat adscriptum; alium ob fidem munera accepisse pretii maximi*: item, quod mox subjicitur, Regem, ubi cognovisset quæ de Mardocho in commentariis fuerant annotata, sciscitatum fuisse, quota noctis esset hora? & audito, quod jam esset diluculum, mandasse ut viserent, quisnam amicorum esset præ palatii foribus. Ejusmodi quoque est, quod scribit, dum ad mandatum Regis Haman Mar-

Esth. 6, 1.

dochæum jusserit, sacco deposito, purpuram induere, Mardochæum, quod illudi sibi putaret, dixisse: *scelestissime, adeone calamitati nostræ insultas?* item, unum ex Estheræ Eunuchis, qui, ut ad cœnam vocarent Hamanem, erant ablegati, visa cruce difixa in ipsius ædibus, quæ parata erat Mardochæo, sciscitatum esse e quodam famulo, in quem usum parata sit. Hæc omnia, inquam, in sua historia narrat Josephus. Sed unde ea desumpsit? Non ex codice Hebræo: non ex versione aliqua sive Græca sive Latina. Finxit ergo talia sine dubio ipse; ut solent nonnunquam autores aliqui describere res, non ut gestæ fuerunt præcise, sed ut geri potuerunt. Quod si vero in his aliisque id fecit Josephus, qui adeo incredibile sit, confinxisse illum epistolas quoque Ahasveri & orationem Mardochæi, quas in Estheræ appendice hodie legimus? Digna sunt quæ heic notentur verba Hieronymi, doctissimi illius Scripturarum interpretis, quando de libro Esther, præfatione quam in eum scripsit: Hunc, inquit, *librum editio vulgata laciniosis hinc inde verborum sinubus* (*funibus*, legunt alii, alii *finibus*) *trahit, addens ea quæ ex tempore dici poterant & audiri; sicut solitum est scholaribus disciplinis sumpto themate excogitare, quibus verbis uti potuit qui injuriam passus est, vel qui injuriam fecit.* Et tantum de priori responsione Bellarmini ad argumentum primum, quod contra canonicam supplementi Esther autoritatem solet urgeri.

Aliud Bellarmini effugium.

XV. Ei mox jungit aliam: *Potest etiam responderi,* inquiens, *primum libri hujus auctorem, qui Hebraicè historiam Ebster scribendam suscepit, summam tantum historiæ conscripsisse: deinde alio tempore scriptam fuisse historiam eandem*

dem ab aliquo alio copiosius, & translatam in linguam Græcam à Lysimacho, regnante in Ægypto Ptolemæo Epiphane & Cleopatra, ut indicatur in hocipso libro cap. 11. Porro prioris auctoris librum ipsum Hebraicum, posterioris autem non ipsum librum, sed solum translationem ad nos pervenisse. Ubi Gretserus in Hunnium invehitur, quod tribuat Bellarmino, ac si duos comminiscatur Estheræ libros, cum nihil aliud innuat, quam duos esse autores libri Esther, sive, librũ hunc a duobus esse conscriptum, ad eum modum quo, v. c. Psalmorum liber uno plures agnoscit autores. Verum enim vero clariora sunt Bellarmini verba & manifestiora quam ut in alienum se sensum torqueri sinant. Nihil quippe aliud præ se ferunt aut ferre possunt, quam Estheræ historiam a distinctis autoribus in distinctos libros fuisse relatam, quorum unus summatim tantum historiam isthanc prosecutus fuerit, alter copiosius, unus sub textu originali Hebræo ad nos pervenerit, alter non nisi sub translatione. Quid, quæso, evidentius, quam Cardinalem, dum ait, *prioris auctoris* LIBRUM *ipsum Hebraicũ, posterioris autem non ipsum* LIBRUM, *sed solum translationem ad nos pervenisse*; hocipso assere-re, a gemino autore geminum conscriptum fuisse librum? Frustra proinde Gretserus heic carpit Hunnium: Hunnius vero recte absurditatis postulat Bellarminum, quod opinione plane nova, contra omnium Patrum sententiam, & unanimem consensum Ecclesiæ omnium temporum, quin & contra decretum Tridentinæ synodi, non jam unum librum Esther constituat sed duos pariter canonicos.

Gretser9 inique carpit Hunnium in col. 138.

XVI. Et quisnam, obsecro, erit ille liber, quem posteriori tempore de Estheræ rebus gestis copiosius con-

Figmentũ de gemino libro Esther exploditur.

conſcriptum eſſe, & ſub verſione tantum ad nos perve-niſſe Bellarminus aſſirmat? Utique enim de poſtremis illis capitibus loquitur, quæ in vulgata verſione hodie habentur, non autem in codice Hebraico. At quo jure iſta capita dicentur *liber*, qui *copioſius* deſcribat hiſtoriam Eſtheræ, quam liber ille qui Hebræo idiomate de eadem materia extat? Sane ſi excipias, quæ de ſomnio Mardochæi, inſidiis Regi Artaxerxi ſtructis, deque Eſtheræ ad eundem ingreſſu, in iſthac appendice leguntur, nihil ibi de ipſa hiſtoria habetur, ſed producuntur tantum aliquot Artaxerxis epiſtolæ, & Mardochæi Eſtheræque orationes. Cum tamen, ſi juſta hiſtoria texi debuiſſet, & quidem copichius quam ea hodie conſcripta extat in volumine Hebræo, nihil horum prætermittendum fuiſſet quæ in Hebraico textu narrantur, ſed univerſæ hiſtoriæ ſeries plenius debuiſſet contexi. Quid? quod ipſum ſæpius memoratæ appendicis initium ſatis indicat, juſtam in ea hiſtoriam non tradi, ſed cum alio libro ſupplementum iſtud connecti debere: ipſa etiam capitum cohærentia manifeſto arguat, mera heic fragmenta, continuum vero textum nullatenus proponi. At hæc evidentiora ſunt, quam utiis deducendis diutius inhærere, opus ſit.

Lyſimachus an hiſtoriam Eſther Græce verterit.

XVII. Quod ait Bellarminus, hiſtoriam Eſter copioſius conſcriptam fuiſſe in linguam Græcam translatam a Lyſimacho, regnante in Ægypto Ptolemæo Epiphane & Cleopatra, illud unde probabit? Dicit id indicari in ipſo Eſtheræ libro capite XI. Verum ibi non dicitur Lyſimachus librum aliquem Hebraicum in linguam Græcam transtuliſſe, ſed epiſtolam Phurim interpretatus eſſe. *At nec negatur*, inquit Gretſerus, *Lyſima-*

Gretſeri exceptio.

ſimachum plura ex Hebræo in Græcum transtuliſſe quam Epiſtolam illam Phurim ſeu ſortium. Non igitur hac objectiuncula conjecturam Bellarmini enervas. Cur enim ſolam illam Epiſtolam in Græcum vertiſſet? Reſp. Ego vero non video quæ hæc ſit collectio: Lyſimachus interpreratus eſt epiſtolam quam attulerunt Doſitheus & Ptolomæus, ergo etiam hiſtoriam iſtam, quæ id narrat, & in qua epiſtolæ illius habetur mentio, ex Hebræo in Græcum ſermonem transfudit. Sane quando Lyſimachus interpretatus eſt epiſtolam Phurim, & cum Doſitheus ac Ptolemæus eandem attulerunt, nondum conſcripta fuit, nec conſcripta eſſe potuit, hiſtoria in qua id annotatum extat, quod ſcilicet Doſitheus & Ptolemæus attulerint epiſtolam Phurim, eandemque dixerint interpretatum eſſe Lyſimachum, ſiquidem rem geſtam neceſſe eſt contigiſſe antea quam hiſtoria narrari poſſit & in libro annotari tanquam quæ ſit geſta. Ergo tunc, quando epiſtolam Phurim interpretatus eſt Lyſimachus, non potuit illa eſſe pars ejus libri in quem poſtmodum relata eſt, atque ita nec poteſt ab interpretatione iſtius epiſtolæ ad interpretationem libri in quo ea legitur, tanquam a parte ad totum, vel probabilis ſaltem argumentatio inſtitui.

col. 123.

Reſponſio.

XVIII. Vidit hanc difficultatem Gretſerus, ideo ait, illam de Lyſimacho particulā non eſſe primi ſcriptoris libri Eſther, ſed ab alio quodam autore poſtmodū adjectā. Verū hoc eadem facilitate rejicitur qua affertur. Nec ad rem faciunt, quæ de additionibus ad Deuteronomium & librum Jobi Gretſerus in exempla adducit, uti facile videt quivis. Et fac, inſeruiſſe hæc de interpretatione Epiſtolæ Phurim a Lyſimacho profecta hiſtoriæ

Novū Gretſeri effugium.

Reſponſio.

ſtoriæ Eſther autorem quendam alium, certe id Bellarmini & Gretſeri cauſam non tam juvabit quam evertet. Cur enim, obſecro, præciſe ac determinate de epiſtola Phurim annotare voluerit autor iſte quod in Græcam linguam translata ſit a Lyſimacho, ſi totam ille hiſtoriam tranſtuliſſet? Sane ineptiſſima foret talis admonitio. Si quis enim, v. c. in verſione vulgata Latina libri Eſther, quam Hieronymi eſſe ſupponit Gretſerus, ad caput de repudiata Vaſthi annotare vellet, eſſe id in Latinum ſermonem translatum ab Hieronymo, annon riſum eſſet meriturus? Nam quid attinebat peculiariter id monere de iſthoc capite, ſi totum librum verterit Hieronymus?

Qvo ſenſu Lyſimachus dicatur epiſtolam Phurim interpretatus.

XIX. Ego ſi quid judico, autor adjectionum, quando refert, Doſitheum & Ptolemæum, dum epiſtolam Phurim attulerint, dixiſſe, eam interpretatum eſſe Lyſimachum, hoc vult, quod, juxta virorum illorum narrationem, Lyſimachus epiſtolam iſthanc ex originali in aliam linguã transfuderit, ut, cum per omnes Aſſvero ſubjectas ditiones ſpargi deberet, etiam ab his, qui linguam, qua primitus concepta erat, haud callebant, legi ac intelligi poſſet. Nam ex Eſth. *I*, *22*. III, *12*. IIX, *9*. novimus, quando edicta promulgari & literas ad ſubjectas ſibi provincias mitti curavit Aſſverus, diverſis eas linguis fuiſſe ſcriptas, ut videlicet abs cunctis poſſent intelligi. Hæc ſi ita ſunt, (parum autem curo, quomodo iſta appendicis relatio cum veritate hiſtorica concordet vel non, cum conſtet, & alias non ſemel eam impingere) quam nihil illa ad ipſius libri Eſther translationem ex Hebræo in Græcum faciant, in propatulo eſt. Sed tempus eſt, ut ad ea, quæ contra ſecundum

Pro-

Proteſtantium argumentum Bellarminus excipit, conſideranda pergamus.

XX. Id hoc modo proponit: *Secundo objiciunt, non cohærere poſtrema iſta capita cum ſuperioribus. Nam cap. 2. narrantur inſidiæ duorum Eunuchorum, & detectio earundem induſtria Mardochæi. Deinde rurſum eadem narrantur cap. 11. & 12. ſed priori loco dicuntur inſidiæ factæ fuiſſe anno ſeptimo Aſſueri: & c. 6. additur, nihil omnino mercedis accepiſſe Mardochæum, qui eas patefecerat: in loco autem poſteriore dicuntur factæ anno ſecundo Aſſueri, & additur: datis pro delatione muneribus.* Reſpondet autem, *ſeptem illa capita libri Eſther, quæ ſunt poſtrema in editione Latina vulgata, non eſſe revera poſtrema, ſed quædam eorum pertinere ad initium libri, ut c. 11. & 12. quædam ad medium, ut c. 13. 14. 15. 16. quædam ad finem, ut c. 10.* Quo præſuppoſito pergit: *Narratio igitur inſidiarum, quæ habetur c. 12. in Latinis Bibliis, ad initium libri pertinet, atque ibi narrantur inſidiæ per anticipationem, quæ rurſum narrantur poſtea ſuo loco cap. 2. Factæ ſunt autem anno ſeptimo, ut habetur cap. 2. non autem anno ſecundo, ut videtur colligi ex c. 11. ſiquidem illa verba c. 11. anno ſecundo, regnante Artaxerxe, &c. non debent extendi usque ad narrationem inſidiarum, ſed ſolum ad ea, quæ dicuntur in ipſo cap. 11. id eſt, ad ſomnium, quod Mardochæus vidit antequam Eſther Aſſuero conjungeretur. Quod vero objiciebatur,* pergit amplius Cardinalis, *de mercede delationis, non habet difficultatem. Nam etſi non habuerat Mardochæus mercedem pro delatione, quando Rex juſſit relegi ſibi annales, ut dicitur cap. 6. tamen habuit poſtea ampliſſimam mercedem, quæ deſcribitur in eodem 6. c. & ea ſignificatur c. 12. per illa verba, datis pro delatione muneribus.* Ita Bellarminus.

Bell. reſponſio ad 2. argumentum Proteſtantium.

XXI. Verumenimvero quod attinet primo ad diſ-

Examen.

positionem fragmentorum Esther, non quidem negamus, eam jam tum Hieronymi tempore in vulgata Græca editione ita factam esse, ut vult Cardinalis, interim res ipsa clamat, historiam genuinam, quam Hebræus nobis textus exhibet, istiusmodi particularum cum ipsius libri capitibus connexionem prorsus respuere. Quod si enim textus ita legatur ut habetur in volumine Hebraico, recte cohærent omnia, nec ullus apparet hiatus, unde suspicari possis, amissum aliquid esse quod aliunde debeat suppleri. Si autem assuantur istæ laciniæ, protinus turbatur apta illa capitum junctura, & multa alia emergunt incommoda, quæ neminem præterire queunt vel obiter hanc rem considerantem.

XXII. Deinde, quantum ad narrationem de insidiis Regi structis, ut nihil nunc dicam de dura illa, quam heic Bellarminus comminiscitur, anticipatione, certe, an conciliatio, quam idem tentat inter caput II libri Esther & ejusdem libri appendicem, sive, juxta vulgatam Latinam, caput XI, subsistere possit, valde dubito. Quod enim scribit, illa verba: *anno secundo, regnante Artaxerxe*, non debere extendi usq; ad narrationem insidiarum, sed solum ad ea quæ dicuntur in ipso capite XI, hoc est, ad somnium quod Mardochæus vidit antequam Esther Assvero conjungeretur; id ipse contextus omnino videtur refellere, siquidem cap. XII expresse asseritur, Mardochæum EO TEMPORE, (ita quippe habet versio Latina, a qua Pontificiis secedere integrum non est) quando contigerint quæ secundo anno gesta dicuntur capite præcedenti, cum Bagatha & Thara, eunuchis Regis, in aula fuisse commoratum, & conspirationem, quam adversus dominum suum illi moliti sint, detexisse.

xisse. Adde, quod in textu Græco Mardochæus dicitur, cum surrexisset, multa secum animo de illo insomnio volvisse ἕως τῆς νυκτὸς, *usq; ad noctem*, & tum quiescens in aula cum eunuchis, illorum conjurationem intellexisse. Unde apparet, juxta narrationem appendicis, inter somnium Mardochæi, quod anno secundo eidem obtigit, & insidias evnuchorum, unius tantum diei, non vero quinq; annorum, fuisse intervallum. Nec est ut reponat Gretserus, verba, ἕως τῆς νυκτὸς, *non indicare, illa nocte insidias fuisse structas, sed, Mardochæum usq; ad noctem sedulo & cum cura de objecti somnii intelligentia cogitasse; quod verum esse potuerit, & vero verum fuerit, licet post quinq; demum annos insidiæ illæ structæ, & a Mardochæo intellectæ & detectæ fuerint.* col. 122. Neq; enim simpliciter & nude ex illis verbis argumentum petimus, sed ex toto contextu. Scilicet cum prorsus non sit verosimile, Mardochæum unius tantum diei spatio cogitasse de somnio nonintellecto, dicimus, τὸ ἕως νυκτὸς respicere ea quæ mox sequuntur, quod nimirum, ubi usq; ad vesperam meditabundus fuisset Mardochæus, quieverit in aula, ac tum cognoverit eunuchorum insidias.

XXIII. Sic porro neq; illa, quæ de mercede hujus delationis Mardochæo oblata Bellarminus affert, cum contextu supplementi satis videntur congruere. Scilicet verba ita habent, cap. XII, 4. seqq. juxta vulgatam Latinam: *Rex quod gestum erat scripsit in commentariis: sed & Mardochæus rei memoriam literis tradidit. Præcepitq; ei Rex, ut in aula palatii moraretur, datis ei pro delatione muneribus. Aman vero, filius Amadathi-bugæus, erat gloriosissimus coram Rege, & voluit nocere Mardochæo & populo ejus, pro duobus eunuchis Regis qui fuerant interfecti.* Ubi vides, primo

 dici,

dici, data esse Mardochæo munera pro delatione, & hinc demum subjungi, quod consilia agitaverit Haman, quo pacto Mardochæo hujusq; gentilibus noceret. Jam vero si per mercedem delationis intelligi deberet amplissimus ille honor, quo jussu Regis Mardochæus mactatus scribitur Esth. VI, ceu contendit Bellarminus, utiq; tum demum mercedem accepit Mardochæus, postquam sua adversus ipsum totumq; populum Judaicum consilia jam in rem contulerat Haman. Vide Esth. III. Et tantum etiam de his, quibus ad secundum Protestantium argumentum respondere conatur Bellarminus.

Bell. responsio ad 3. argumentum Protestantium.

XXIV. Posthac progreditur ad argumentum nostrum tertium, inde desumptum, quod postrema illa capita cum aliis capitibus libri Esther pugnent; siquidem in Epistola Assveri, quæ habetur capite XVI, Aman dicatur gente atq; animo Macedo fuisse, Persarumq; imperium ad Macedones transferre voluisse: unde colligatur, historiam Esther, juxta appendicem seu additiones, incidisse in ultima tempora Regum Persarum; id quod minime conveniat cum historia ipsa, prout in volumine Hebraico illa describitur; tum aliis de causis quas recenset Cardinalis, tum quod, si ad finem regni Persarum pertineret historia Esther, Mardochæum fere ad trecentos annos supervixisse, & Estheram, cum ad nuptias Assveri pervenit, minimum ducentorum annorum anum fuisse oportuerit. Quæ omnia absurda.

XXV. Hoc argumentum, ut ab ipsomet Bellarmino proponitur, duplicem insinuat difficultatem; quarum una concernit prosapiam Hamani, altera tempus quo contigerint quæ in Estheræ libro narrantur. Priorem difficultatem prorsus dissimulat Cardinalis. Est autem

tem hæc: Additamenta ajunt, Hamanum & animo & *gente* fuiſſe *Macedonem*; at ipſe liber cap. III, 1. & cap. VIII, 3. eundem *Agagæum* fuiſſe affirmat, id eſt, Amalechitam. Hunc nodum, uti dixi, non ſolvit Bellarminus. Alteri vero difficultati obviam iturus, operoſam inſtituit disquiſitionem de tempore quo vixit Eſther; & examinatis rejectisque diverſis diverſorum ſententiis, tandem concludit, Aſſverum, Eſtheræ maritum, non alium eſſe poſſe quam Artaxerxem Longimanum. Quo ſuppoſito remanere ait, Mardochæum ſuperaſſe annum CLXV, quod non ſit incredibile.

XXVI. Reſp. Si recte rationem inire vult autor, concedat neceſſum eſt, poſito etiam quod Aſſverus fuerit Artaxerxes Longimanus, adhuc Mardochæi ætatem ultra CLXXX annos produci oportere. Ecce enim. Juxta ipſiuſmet Bellarmini ſupputationem ab initio captivitatis Babylonicæ (quo tempore Mardochæus Jeroſolyma Babylonem translatus ſcribitur Eſth. II, 6.) usque ad Longimanum anni ſunt circiter CLXV. Jam vero ea, quæ de Mardochæo narrantur in libro Eſther, non contigere ſub ipſum ſtatim initium regni mariti Eſtheræ, ſed cœperunt evenire anno VII; quædam etiam geſta ſunt anno XII; tum quoque ex Eſth. X liquet, Mardochæum etiam poſt ſedatas illas turbas, quas Haman dederat, rebus in Perſico regno gerendis ſuffeciſſe. Adde igitur annis illis CLXV, quos inter initium captivitatis Babylonicæ & Longimanum intercedere ait Bellarminus, XII illos annos, ad quos Mardochæi res geſtas protendi diximus, & emergent anni CLXXVII. Ponamus nunc, Mardochæum, quando in captivitatem abductus eſt, fuiſſe non niſi IV annorum infantem, jam ultra CLXXX annos ætas ejus extendenda erit. Ut nihil dicamus de annis inſequentibus, quibus adhuc Mardochæum vixiſſe rebusq; peragendis idoneum fuiſſe hiſtoria innuit.

Examen.

Novum Bell. responsum.

XXVII. Quia proinde tanta difficultate priorem isthanc responsionem urgeri animadvertit Bellarminus, alia ratione objectum nodum solvere tentat. Ita nimirum porro disserit: *Quod Scriptura dicit, Mardochæum translatum fuisse in Babylonem cum Rege Joachim, recte intelligi potest, etiamsi nondum natus fuisset Mardochæus. Siquidem transferri potuit, non in se, sed in parentibus aut majoribus suis, quemadmodum Zorobabel & Josue dicuntur rediisse in Hierusalem ex captivitate quam transtulerat Nabuchodonosor, 2. Esdr. 7. & tamen Zorobabel natus est in ipsa captivitate, Matth. 1. & idem verisimile est de Josue filio Josedech. Et Genes. 46. ac Deuteron. 10 legimus, intrasse in Ægyptum cum Jacob septuaginta animas, in quo numero comprehenduntur duo filii Joseph, qui nati erant in Ægypto: nec alia ratione dici possunt in Ægyptum esse ingressi, nisi quia Joseph, in cujus lumbis ipsi erant, in Ægyptum intraverat.*

Examen.

XXIIX. Verumenimvero hæc Bellarmini interpretatio talis est, ut ipse ejus hyperaspistes Gretserus dissimulare nequeat, illam sibi haud arridere. Et sane nimis manifesta heic committitur verborum adeo disertorum depravatio. Ad quam excusandam frustra provocat Cardinalis ad Nehemiam, Genesin, ac Deuteronomium. Nam quod ad primum locum attinet, verba juxta Hebraicam veritatem ita habent: *Hi sunt filii ejus provinciæ, qui ascenderunt ex captivitate deportationis, quam deportavit Nebucadnezar Rex Babel; & reversi sunt Jerusulem & in Judæam, quisq; in civitatem suam; venientes cum Zerubabel, Jesua,* &c. Ubi sane nec Zerubabel nec Jesua dicitur *rediisse* Jerosolymam ex captivitate; sed tantummodo asseritur, illos, qui ascenderint e captivitate Jerosolymamq; reversi sint, quorum scilicet catalogus postmo-

Neh. 7, 6. 7.

dum

dum ſubjungitur, veniſſe cum Zerubabele & Jeſua. Potuerunt autem illi reverti Jeroſolymam, & illuc venire cum Zerubabele ac Jeſua, ut tamen hi non ſtatim illuc ſint *reverſi*. Et ſi vel maxime de toto cœtu ibi diceretur quod ex captivitate fuerit *reverſus*, ſynecdochica futura eſſet locutio, qua toti tribuitur quod de aliquibus tantum partibus verum eſt. Hoc autem quid juvaret Bellarminum?

XXIX. Quæ Gretſerus heic affert, vix ullam conſiderationem merentur. Ait: *annon* Scriptura *omnes illos, quos commemorat, revertiſſe affirmat? annon primus Zorobabel, ſecundus Joſue, tertius Nehemias? &c. annon de his aliisq; affirmaverat?* reverſi ſunt in Hieruſalem, & in Judæam, unusquisque in civitatem ſuam. *Nam quod ſubditur*: Qui venerunt cum Zorobabel; *quid Bellarmino officit? Venerunt* revertendo: *nam qui* revertitur, *is etiam venit. Et ſi Zorobabel non dicitur revertiſſe, ſed veniſſe ex captivitate, tunc nullus eorum, qui in longiſſimo illo catalogo commemorantur, reverſus eſt; quia de omnibus dicitur*; Qui venerant (*ſeu* venerunt) cũ Zorobabel. *Ergo de nullis in toto illo catalogo enumeratis verè affirmabitur, eos revertiſſe; & tamen ſacra ſcriptura hac phraſi utitur*: Et reverſi ſunt in Hieruſalem. Ita Gretſerus, non uno modo heic impingens. Falſum eſt, quod Scriptura *omnes* illos, quorum nomina Nehem. VII, 7. ſeqq. commemorantur, *revertiſſe* affirmet. Non affirmat *revertiſſe* Zerubabelem, non Jeſuam. Qui *revertitur*, is etiam *venit*, fateor; ſed non contra, qui *venit*, is ſtatim *revertitur*. Zerubabel & Jeſua *venerunt* Jeroſolymam, ſed, proprie loquendo, illuc non ſunt *reverſi*; alii, qui in captivitatem olim erant abducti, inde & *venerunt* & *reverſi ſunt*. Res manifeſta, quæ ulteriori

Gretſeri exceptio nauci. col. 143.

Reſponſio.

deductione non indiget. Revertimur ad Bellarminum.

Gen. 46, 27. XXX. Secundus locus, quem ille pro sua opinione adducit, in fonte ita habet: כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים *Omnes animæ familiæ Jacob, quæ ingressa est Ægyptum, septuaginta.* Ubi palam est, non dici LXX animas Ægyptum ingressas, sed ingressam esse familiam, ad quam tunc temporis, quando in Ægyptum veniebat Jacob, pertinuerint animæ LXX.

Deut. 10, 22. XXXI. Tertius denique locus habet ita: *Ad septuaginta animas descenderunt patres tui in Ægyptum; nunc autem disposuit te Ihova Deus tuus, ut sis sicut stellæ cœli multitudine.* Ubi iterum clarum est, nihil innui aliud, quam eo tempore, cum descenderent patres illi in Ægyptum, familiam Jacobi non nisi LXX fuisse animarum, quæ tamen in tantam postmodum excreverit multitudinem, ut stellas Cœli videretur posse exæquare. Quod autem descensus in Ægyptum heic toti illi familiæ tribuitur, quæ tamen etiam duos Josephi filios complectebatur qui in Ægypto erant nati, id rursum synecdochice fit, & ita ut a potiori fiat denominatio. Quia enim reliqui omnes Jacobitæ in Ægyptum descenderant, & vero Moses, dum numerum personarum, quæ ad isthanc familiam tunc temporis pertinuerint, expressurus erat, Josephi filios in Ægypto genitos nolebat prætermittere, hinc cæteris eos connumerat, & sic de toto cœtu affirmat, quod in Ægyptum descenderit. Quod si jam ad Mardochæum hæc applicare quis velit, videat quo id successu sit facturus.

Gretserus notatur.

CAPUT IIX.

De libro BARUCH *agitur.*

I.

PRincipio miror, adeo liberaliter concedere confidenterq; ſcribere Bellarminum, *nec Concilia antiqva, neqve Pontifices, neqve Patres, qvi catalogum librorum ſacrorum texunt, hujus Prophetæ* (Baruch) *diſertis verbis meminiſſe*; ac paulo poſt, *Concilia antiqva & Patres non poſuiſſe Baruch nominatim in canone.* Qvid enim? annon Concilium Laodicenum, dum libros V.T. recenſet canone ultimo, (qui eſt in Codice canonum eccleſiæ univerſæ CLXIII,) diſertis verbis meminit Baruch? annon Athanaſius, canonicorum librorum catalogum texens in fragmento Epiſtolæ ἑορταστικῆς, cujus jam ſupra cap. VII, 6. mentio facta, itidem expreſſe nominat Baruch? annon idem quoque facit, ſub finem Catecheſeos IV τῶν φωτιζομένων, Cyrillus Jeroſolymitanus? Interim quidquid hujus ſit, iſtis non obſtantibus librum Baruch ad canonem haud pertinere, alibi ſatis demonſtratur. Nec, quæ pro canonica ipſi autoritate concilianda affert Bellarminus, ejus ſunt roboris, ut contrarium perſvadere valeant veritatis amanti.

An nulla Concilia antiqua, Patresq; nulli, dum canonem texunt, mentionem injiciant libri Baruch.

II. Scilicet primo loco Cardinalis urget definitionem Concilii Tridentini, Prophetam Baruch inter ſacros libros numerantis. Sed hujus Synodi autoritate nos quidem teneri nolle ſatis conſtat. Quin ipſe Marcus Antonius de Dominis, doctiſſimus ille Spalatenſium Archiepiſcopus, idemq; Dalmatiæ & Croatiæ Primas, Bellarminum ridet, quando Synodi Tridentinæ decretum

Concilii Tridentini autoritas apud Proteſtates nulla. De eo judicium M. A. de Dominis.

cretum in hac materia urget. Sic nimirum scribit lib. VII de Republ. eccles. cap. 1, 28. *Protestantes cœperant apertioribus oculis sacra eloqvia perlustrare, & vere canonicas Scripturas à non canonicis separare. Quid Patres Tridentini? Suas non poterant nænias ex sacra Scriptura vere canonica probare, ideoq; noluerunt permittere, ut sibi aliæ Scripturæ etiam non canonicæ eriperentur, qvo suas qvalescunqve haberent pharetras, unde spicula desumerent: ac præterea, ne viderentur re in aliqva Protestantibus cedere aut consentire, maluerunt etiam falsa tueri & definire. Erravit igitur gravissime Concilium, dum apocryphas, & ex parte fabulosas, pro sacrosanctis nobis obtrudit Scripturis. Jam vero qvi Concilium tueri volunt, necesse est ut manifestos errores tueantur.* Et interjectis nonnullis: *Mens ipsorum* (Tridentinorum Patrum) *fuit, non veritatem inqvirere, sed errores Romanæ curiæ stabilire, ac Protestantibus in omnibus refragari, etiam ubi illi apertissimam docerent veritatem.*

Bell quo fine ad Concilii Tridentini definitiones provocet.

III. Nec existimo sane, adeo ineptum fuisse Bellarminum, ut Concilii Tridentini autoritatem ad Protestantes convincendos heic urgere voluerit. Quin ipsa ejus verba aliud insinuant, dum videlicet ait: *Nobis* (Pontificiis) *persvadet Ecclesiæ Catholicæ autoritas*, (librum Baruch esse canonicum,) *quæ in Concilio Tridentino, sess. 4. Prophetam Baruch inter sacros libros numerat.* Tum quoque alibi non semel Cardinalis innuit, quando decreta Tridentinæ Synodi inculcat, se id non facere Protestantium causa, sed propter suæ fidei asseclas. Sic capite VII, ubi pro additamentorum libri Esther autoritate disputaverat; *accedit postremo*, subjungit, *decretum Tridentini Concilii. Cujus Concilii autoritas quamvis apud hæreticos* (ita ab hæreticis Papistis Protestantes nuncupari constat)

nulla

nulla sit, apud Sixtum tamen (qui ſcilicet adjectiones illas canonicæ Scripturæ partem eſſe negat) *cæterosq; Catholicos, maxima atque antiquiſſima eſt.* Eodem modo capite ıx, agens de appendicibus Danielis: *Certum eſt*, ait, *has omnes partes Danielis verè eſſe canonicas. Quod probatur ex Concilio Tridentino & uſu Eccleſiæ*, Papiſticæ ſcilicet. *Quod argumentum apud Driedonem* (qui nempe additamenta iſthæc rejicit) *ceterosq; Catholicos magnam vim habere debet.*

ıv. Atque hæc monere volui propter Vitum Erbermannum; qui, ubi animadvertit, rationes, quas pro librorum nos inter ac Pontificios controverſorum canonica autoritate ſtabilienda affert Bellarminus, non eſſe ejus roboris, ut per illas propoſitum ſatis poſſit obtineri, prætendit, Cardinalem aliud principale fundamentum heic non urgere præter publicum totius eccleſiæ judicium, hoc eſt, ut ipſe ſe explicat, Tridentini Concilii decretum. Verba ejus hæc ſunt: *Doctrina Bellarmini in hac controverſia eſt perſpicuè tradita in decreto Synodi Tridentinæ omnibus noto: nec ille aliud principale fundamentum, præter publicum totius Eccleſiæ judicium, urget. Unde ſi quid Ameſius hìc enervare voluiſſet, unicè authoritatem Eccleſiæ, infallibilem in definitionibus, labefactare debuiſſet. Nam argumenta, quæ Eccleſiam ad ſtatuendum divinorum librorum canonem (uti & alia quævis dogmata controverſa) impulerunt, non eſt neceſſe ut ſingula per ſe ſint apodictica & irrefragabilia, cùm alioqui non opus foret Eccleſiæ ſententiâ definitivâ.* Sed non vidit Erbermannus, ſe, dum hoc pacto excuſare vult Bellarminum, & ſuum ipſius & ſui Bellarmini judicium ac eruditionem in manifeſtum diſcrimen adducere. Profecto enim ſtolidiſſimus mortalium fuiſſet Bellarminus, ſi, canonicam librorum controverſorum autori-

Erbermanni paradoxa.

c. 2. p. 33.

Reſponſio.

autoritatem evicturus adversus Protestantes, aliud suæ disputationi ac probationi fundamentum noluisset substernere, quam decretum Concilii Tridentini. Quia enim illud abs nobis pro absurdissimo haberi noverat, annon decumanam admissurus fuisset crassissimamq; petitionem ejus quod in principio, si adversum nos id urgere voluisset? Nec minus ineptum disputatorem egisset Amesius, si (quod ipsi incubuisse ait Erbermannus, si quid heic enervare voluisset) in præsenti de libris apocryphis contra Bellarminum instituta disputatione *unice authoritatem Ecclesiæ* Pontificiæ, *infallibilem in definitionibus, labefactare* voluisset: cum id non hujus loci esse, sed ad peculiarem de Ecclesia controversiam pertinere, quivis sanæ mentis intelligat. Certe si ab Erbermanno præscriptæ disputandi methodo insistendum, ima miscenda forent summis, & summa imis. At revertamur in viam.

Argumentum Bell. a citatione Patrum.

v. Provocat porro Bellarminus ad quosdam antiquos Patres, qui librum Baruch citent, etiam cum elogio *divinæ Scripturæ.* Verum quid ad hanc rationem veniat respondendum, ex præcedenti capite vII, 6. abunde liquet; quo proinde benignum lectorem remittimus, ne actum agere videamur.

Gretseri exceptio. col. 151.

Responsio.

vI. Sed excipit Gretserus, Patres diserte citare librum istum tanquam Scripturam *a Spiritu sancto suggestam ac dictatam.* Verum nec hæc objectio multum in recessu habet. Nam & Athanasius, v. c. allegans aliqua ex Sirac. xv, 9. *a Spiritu sancto* ea *dicta* esse affirmat, Epistola encyclica ad Episcopos Ægypti & Libyæ, sive disp. I contra Arianos; & nihilominus in Synopsi sua expresse Siracidem inter libros ἀκανονίστους collocat. Ac Epiphanius

nius, hær. XXVI, citans quædam ex Sap. III, 13. itidem a Spiritu sancto illa dicta esse subdit. Sic quoque de Origene jam supra cap. VII, 8. monuimus, quod Pastorem Hermæ *Scripturam divinitus inspiratam* appellet; quem tamen librum apocryphum esse ipsimet Pontificii profitentur. Et de VII Synodo observat Bellarminus lib. II de Conciliis cap. XII, quod Act. III decreta Conciliorum *divinitus inspiratas constitutiones* vocet, quæ tamen nec ipse, nec Synodus illa, Scripturæ canonicæ partem esse credit.

VII. Amplius urget Cardinalis, quod veteres passim allegent librum Baruch sub nomine Jeremiæ. Sed ne sic quidem aliquid effecit. Etenim & Hilarius, v. g. Enarrat. Ps. CXXVII, producens quædam ex Sap. VIII, 2. 9. bis Salomonis nomine illum librum citat; & Enarr. Ps. CXIIX, ex ejusdem libri capite XVII, 1. aliquid allegat sub titulo Prophetæ: cum tamen, prologo in explanationem Psalmorum, librum extra canonem ponat. Sic quoque Epiphanius in Ancorato, citans nonnulla ex Sap. IIX, 2. & hær. LXIV quædam ex ejusdem capite I, 4. 13. rursumq; ex capite III, 1. 4. seqq. hær. LXVII aliqua ex capite IV, 8. seqq. hær. LI ex capite VII, 2. Salomoni ea tribuit: cum tamen, quando canonicorum librorum catalogum proponit, nullam omnino libri Sapientiæ faciat mentionem. Et quid? ipse Hieronymus, qui toties & tam aperte, tum hunc ipsum librum Sapientiæ, tum Ecclesiasticum, a canone resecat, nihilominus utrumque Salomonis titulo allegat; illum quidem Epist. XIII ad Paulinum, cap. III, proferens aliquid ex ejus capite IV, 9. hunc vero, ad Ecclesiastæ caput X, citans verba quæ leguntur cap. XXVII, 29. item ad caput XXXIII Eze-

Aliud Bell. argumentum.

 chielis,

chielis, ubi aliqua adducit ex cap. xx, 32. Quemadmodum ergo Hilarius & Hieronymus jamjam memoratos libros nomine Salomonis citant, tantum quia illis temporibus *consuetudo obtinuerat, ut propter eloquii nonnullam similitudinem Salomonis dicerentur, licet non esse ipsius non dubitarent doctiores*; ceu docet Augustinus lib. xvii de Civ. Dei cap. xx, item in Speculo, & lib. ii de doctrina Christiana cap. iix, de cura pro mortuis cap. xv; quique eum heic imitatus est & exscripsit, Isidorus lib. vi Originum cap. ii, prooemio de libris Veteris & Novi Testamenti, lib. i de officiis ecclesiasticis cap. xii: ita quoque Patres, ad quos provocat Bellarminus, librum Baruch nomine Jeremiæ allegant, non quod ideo eum, ut Prophetiam Jeremiæ, canonicum statuant, sed quoniam abs Jeremiæ discipulo & Notario liber ille scriptus credebatur. Confer infra cap. xl. i, 9. xiv, 2.

Quare liber Sapientiæ & Ecclesiasticus interdum ab antiquis citentur Salomonis nomine.

Bellarmini oscitantia.

iix. Atque sic apparet, nihil efficere illas rationes, quas pro stabilienda libri Baruch autoritate canonica affert & urget Bellarminus. Quo magis mirandum, quod nihilominus ille præsens caput ita concludat: *Ut nulla fuit unquam apud veteres controversia de libro Hieremiæ, ita quoque censendum est de libro Baruch nullam apud eos controversiam extitisse.* Quî vero nulla fuerit unquam de libro Baruch apud veteres controversia? annon ipse Bellarminus statim sub initium capitis ait: *de libro Baruch controversia* FUIT *& est?* Quo ipso haud dubie nihil aliud vult, nec potest velle, quam non hodie tantum de hoc libro controverti, sed & apud veteres jam tum fuisse controversum. Et dic, obsecro, cum Hebræi nunquam in suo canone habuerint librum Baruch, sed illum constanter rejecerint, & vero Bellarminus infra capite xx

con-

conceptis verbis profiteatur, multos veterum in canonæ V. T. exponendo aperte sequutos fuisse Hebræos, quo pacto asserere potest, NULLAM fuisse UNQUAM apud veteres de libro Baruch controversiam? Sane si vel maxime omnes illi, qui sæpius memoratum isthunc librum sub Jeremiæ nomine citant, pro Scripturæ canonicæ parte ipsum habuissent, nondum tamen dicere liceret, nullam fuisse unquam apud veteres de eo controversiam: minimum enim contradixissent ex veteribus Melito, Epiphanius, Hilarius, Hieronymus, Ruffinus, quos in canone exponendo Testamenti veteris aperte seqvuutos esse Hebræos, totidem verbis, uti dixi, Bellarminus fatetur. Eqvidem Gretserus heic: *Bellarminus*, inqvit, *non intelligit quoscunque veteres, quando ait, censendum esse, apud veteres nullam de libro Baruch fuisse controversiam; sed illos veteres, qui opinati sunt librum Baruch esse partem Hieremiæ; nam apud hos, ut de Hieremia, sic & de Baruch nulla potuit esse controversia.* Verum quod absolute loquatur Bellarminus, & hæc Gretseriana interpretatio non sit nisi violenta verborum ejus detorsio, videt, opinor, qui non prorsus nihil videt. Verius dixisset, ex incogitantia Cardinalem sic scripsisse, vel saltem incommodius fuisse locutum quam reapse senserit.

Gretseri exceptio. col. 156.

Responsio.

CAP. IX.

De additamentis libri Danielis.

I.

ADditamenta Danielis veras canonicæ Scripturæ partes esse, Bellarminus ostendere conatur primũ inde, quod non solum hoc tempore palam in ecclesia Romana legantur, sed etiam, Ruffino teste, lecta fuerint

Primum Bell. argumentum.

rint in ecclesia ante annos cIↄ cc. Quam rationem & alias non semel in simili materia urget. Sed revera hoc argumenrum nullius est ponderis. Lecta enim olim in ecclesia fuisse scripta, ipsorummet Pontificiorum confessione non canonica, coustat exemplo Epistolæ Clementis Romani ad Corinthios perscriptæ, quam sua ætate publice in ecclesia fuisse recitatam testantur Eusebius & Dionysius; ille lib. III Hist. eccl. cap. XVI; hic apud eundem Eusebium lib. IV, cap. XXIII. Sic item inter libros non-canonicos, quos in ecclesia prælegi scribit Athanasius in fragmento XXXIX Epistolæ ἑορταστικῆς, numerantur διδαχὴ καλουμένη τῶν Ἀποστόλων, *doctrina quæ vocatur Apostolorum*, (num forte innunutur Canones Apostolici?) & ὁ Ποιμὴν, *Pastor*; celebris videlicet ille apud antiquos liber Hermæ, cujus jam supra meminimus capite VII, 6. Sic quoque Patres Concilii Carthaginensis III, cap. XLVII: *Liceat*, ajunt, *legi in ecclesia passiones martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur.* Quod etiam in praxi ita fuisse observatum, nemo, nisi qui plane hospes in antiquitate sacra, ignorat. Et qvid? annon ipse Benedictus Pererius, Jesuita nominatissimus, fatetur, hodie etiamnum in ecclesia Romana legi, ac publice usurpari, quæ nequaquam sunt in canone Scripturarum? Loquens enim de libro IV Esdræ, ipsorummet Pontificiorum judicio apocrypho, Comment. in Danielem lib. XV: *Quid ego*, inquit, *ejus libri Ambrosium, Cyprianum, aliosve Patres, probatores & laudatores memorem; quum ejus libri sententias aliquot etiam Catholica ecclesia in sacrosanctæ Missæ mysterio, & in publicis suis precationibus, usurpet? siquidem per singulos annos in feria tertia Pentecostes Missam orditur ab ea sententia, quæ in II capite libri quarti Esdræ legitur: Accipite jucunditatem gloriæ*

Lecta olim in ecclesia scripta etiam non-canonica.

Pererii testimonium.

gloriæ vestræ, gratias agentes DEO, *qui vos ad cœlestia regna vocavit. Et ex eodem capite in solennitatibus martyrum decantat illud: Modo coronantur & accipiunt palmam.* Confer infra cap. XII, 12.

II. Deinde pro canonica autoritate illarum adjectionum Cardinalis adducit, quod multi veteres illas citent, etiam *Scripturæ divinæ* titulo interdum iis tributo. Sed quid de hoc argumento habendum sit, supra capite VII, 6. & cap. IIX, 6. exposuimus. Quod vero amplius urget, Augustinum, etiam dum in dogmatibus probandis occupatur, ex istis adjectionibus testimonium producere, id nec ipsum alicujus est momenti. Nam & Athanasius, v. g. Oratione III contra Arianos, in gravissima disputatione de æternitate Verbi, probationem petit ex libro III Esdræ, & quidem ex capite ejus IV, 36. (confer quoque heic Augustinum lib. XIIX de Civ. DEI, cap. XXXXVI,) & tamen, ipsomet Bellarmino teste, liber iste est apocryphus. Sic item Ambrosius, agens de resurrectione mortuorum, supremo judicio, animarumque habitaculo, libro de bono mortis cap. x, provocat ad librum IV Esdræ, & qvidem ad illa quæ leguntur in ejus capite V, 37, 42, 52, 53, VII, 32, 33. num vero propterea liber ille erit canonicus? Observavit hæc quoqve, quem paulo ante citabamus, Jesuita Pererius, dum, laudato loco, hunc in modum scribit: *Nec mirandum accidat lectori, me usum esse sententiis libri quarti Esdræ, qui non modo non est canonicus, verum etiam ut apocryphus a Patribus rejectus est. Equidem sequutus in hoc sum B. Ambrosium, qvi in illo libro de bono mortis eum ipsum locum Esdræ, quem nunc memoravi, sub nomine Esdræ, & cum magna laude sententiæ, ad confirmandam fidei nostræ doctrinam, quæ est de resurrectione mortuorum, adhibuit.*

Secundum Bell. argumentum.

Patres, etiam in probandis dogmatibus occupati, testimonia ex apocryphis petunt.

Quin idem in Epistola vigesima prima, quam scripsit ad Horontianum, suadet, librum quartum Esdræ legendum esse, quod in ipso anima cœlestis esse naturæ demonstretur, & Philosophorum nugæ de ipsius substantia confutentur. Ipse etiam Bellarminus infra capite XX diserte, *Quartus*, inquit, *Esdræ citatur quidem ab Ambrosio libro de bono mortis, & libro 2. in Lucam, ac in epistola 21. ad Horatianum: tamen sine dubio non est canonicus.* Porro Eusebius lib. VI Hist. eccl. cap. XIII, agens de Clemente Alexandrino ejusdemq; στρωματέων libris: Κέχρηται, inquit, ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγομένων γραφῶν μαρτυρίαις, *Utitur in illis etiam earum scripturarum testimoniis, quibus contradicitur*, seu, quæ non admittuntur in ecclesia tanquam canonicæ: producitq; mox inter alia apocrypha exemplorum loco scripta Barnabæ & Clementis. Confer & initium sequentis XIV capitis, ubi insuper de Apocalypsi Petri. Et quid dicemus de Pastore Hermæ; quem librum haud esse canonicum, & agnoscit Bellarminus, & cum eo agnoscunt omnes? annon vetustissimus ille Episcopus & sanctissimus martyr Irenæus, quando de creatione hujus universi & uno omnium conditore Deo disputat, variisq; sacrarum literarum dictis orthodoxam sententiam firmat, lib. IV, cap. XXXVII; annon, inquam, tunc inter media illa sacri codicis testimonia etiam ex jamjam memorato illo Pastore, & quidem sub *Scripturæ* titulo citato, testimonium petit, his verbis: *Bene Scriptura dicit: Primo omnium crede, quoniam unus est Deus, qui omnia constituit & consummavit, & fecit ex eo quod non erat ut esse(n)t omnia, omnium capax, & qui à nemine capiatur?* Refer deniq; huc, quod Episcopi Catholici, disputantes in Nicena Synodo contra Philosophum Arianum de æterna filii

filii Dei eſſentia, cum dixiſſent, ſe probaturos eſſe τὰ ἐκ τῆς γραφῆς, *quæ in Scriptura habeantur*, mox teſtimonium afferant ex libro aſſumptionis & ſermonum myſticorum Moſis. Vide Gelaſii Cyziceni Commentarium actorum Concilii Niceni parte II, cap. XIIX. Scilicet in more poſitum eſt Patribus, omnibus generis arma contra hæreticos & infideles adhibere; idq; exemplo Apoſtoli Pauli, qui, cum Athenienſibus agens, etiam Arati, Poëtæ gentilis, teſtimonium, ac inſcriptionem aræ *ignoto Deo* ſacræ, arripit ad fidem veritati faciendam, Act. XVII, 20, 23. Bene in hanc rem Auguſtinus lib. XIII contra Fauſtum Manichæum cap. XV: *Sibyllæ, inquit, & Orpheus, & neſcio quis Hermes, & ſi qui alii Vates, vel Theologi, vel Sapientes, vel Philoſophi gentium, de filio Dei, aut de Patre Deo, vera prædixiſſe ſeu dixiſſe perhibentur, valet quidem aliquid ad paganorum vanitatem revincendam, NON TAMEN AD ISTORUM AUTORITATEM AMPLECTENDAM.* Confer eundem lib. XIIX de Civ. Dei cap. XLVII; & adde Irenæum lib. IV, cap. XIV, Euſebium lib. VI Hiſt. eccl. cap XIII, Theodoretum Dialogo III, nec non Nicolaum I Papam in Epiſtola ad Michaëlem Imperatorem, Thomam parte I, quæſt. I, art. IIX. Sed his pluribus immorari nihil attinet. Interim junge iis, quæ monemus etiam infra capite XIII, 2.

Argumentum Bell. ab Origenis autoritate ſumptum.

III. Porro ad Origenis autoritatem provocat Bellarminus: *Origenes, inquiens, ſtudioſe defendit has partes Danielis, & præcipuè Suſannæ hiſtoriam canonicam Scripturam eſſe contendit; tum hom. I. in Levit. tum in epiſtola ad Julium Africanum.* Sed quantum ad priorem locum attinet, deſumptus is eſt ex Homiliis in Leviticum, quæ nunc ſub Origenis, nunc ſub Cyrilli Alexandrini nomine circum-

Reſponſio ad priorem locum.

ferri

ferri notum est; ut proinde de illarum genuino autore non satis constet. Ac dubitat sane ipse Bellarminus lib. IV de verbo Dei cap. XII, sintne Origenis, num vero alterius scriptoris: addit qvoqve ibidem diserte, *homilias illas non esse magnæ auctoritatis.* Qvod si ita est, parum refert, qvid in iis de additamentis Danielis habeatur. Qvanqvam interim falsum sit, quod autor earum contendat, Susannæ historiam CANONICAM Scripturam esse. Non sane utitur voce *canonicæ* scripturæ, sed *divinis voluminibus* historiam isthanc annumerat: quo titulo etiam apocryphos libros non raro a veteribus ornari, patuit supra capite VII, 6. cap. IIX, 6.

Responsio ad locum posteriorem. Africanus nobis heic ὁμόψηφος.

IV. Quod vero deinde Epistolam Origenis ad Africanum attinet, nescio, dum ejus mentionem facit Bellarminus, annon causæ suæ plus obsit quam prosit. Africanum certe in ecclesia prisca non exiguæ fuisse autoritatis virum, ex Eusebii lib. I Hist. eccl. capite VI, & aliunde etiam, novimus; fuisse item Origene seniorem, inde colligere licet, quod, dum ad ipsum scribit, *filium* eum appellat. Hic itaque Africanus, in sua ad Origenem epistola, mirari se ait, provocasse ipsum in quadam disputatione ad historiam Susannæ, nec perspectum habuisse, *hanc libri* Danielis *partem esse adulterinam.* Quanquam enim, inquit, *hæc pars est alioqui scriptum elegans & lepidum, novum* tamen *& confictum ostenditur, & multis modis convincitur.* Cui assertioni suæ fidem facturus, inprimis urget, quod illa historia non habeatur in volumine Hebraico, quodq; elegans illa paronomasia, ἀπὸ τοῦ σχίνου & σχίσαι, πρίνου & πρίσαι, petita, non Hebraice, sed Græce eam fuisse scriptam arguat. Ita, inquam, de Susannæ historia sentit antiquissimus ille idemq; celeberrimus

rimus scriptor Africanus: quem proinde pro nostra sententia heic merito allegamus; imo cujus autoritatem jure possemus opponere autoritati Origenis, si quidem is nobis heic adversaretur. Quod tamen quomodo fiat, nondum me satis videre fateor. Etenim nihil aliud in illa sua epistola agit Origenes, quam ut evincat, historiam Susannæ non statim esse rejiciendam tanquam adulterinam & confictam, quod non inveniatur in codice Hebraico, cum alioqui pari ratione multa alia cogeremur repudiare, quæ tamen in ecclesia legantur, licet non nisi in Græcis compareant voluminibus. Unice ergo eo tendit Origenes, ut historiam de Susanna veram esse & non confictam ostendat. Id quod agnoscit ipse Bellarminus, libro de Scriptoribus eccl. ad ann. CCXXII, dum ait: *Extat hoc tempore solum* (ex scriptis Africani) *Epistola ad Origenem de historia Susannæ, quam* FABULOSAM *esse contendit: cui respondit Origenes,* VERAM *illam esse demonstrans.* Hæc autem contra nos, qui historiam de Susanna cæteraq; additamenta canonicæ Scripturæ partem esse inficiamur, nihil pugnant: nec enim quod fabula non est aut figmentum, sed vera historia, quodve e Scripturæ libro non est abolendum, sed recte in ecclesia legitur & retinetur, id *canonicum* statim est.

V. *Imo*, inqvit Gretserus, *Origenes in libris canonicis antiqui testamenti agnoscendis & acceptandis ejus fuit animi, ut non canonem Hebræorum, sed editionem septuaginta interpretum, normam statuerit. Quod clarum ex his verbis Euseb. Cæsar. lib. 6. hist. Eccles. cap. 23. Epistola fertur Africani, viri in scripturis Ecclesiasticis nobilis, ad Origenem scripta, objicientis ei vel proponentis, quod historia Susannæ, quæ in Daniele scripta est, ficta videatur, & aliena à scriptura Prophetica.*

Gretseri ratio. col. 169.

Cui Origenes magnificentisſimè reſcribens asſerit, nequaquam Judæorum commentis & fraudibus auſcultandum, ſed hoc ſolùm pro vero habendum in ſcripturis divinis, quod ſeptuaginta interpretes transtulisſent: nam id esſe ſolum quod autoritate Apoſtolica confirmatum ſit.

Reſponſio.

VI. Reſp. fac, ſcripſiſſe hæc talia Euſebium, eaq; noſtræ ſententiæ repugnare, num potius ei fides foret habenda qvam ipſi Origenis epiſtolæ, in qva non ita legitur? At minus ſincere heic agit Gretſerus. Verba enim, qvæ producit, non ſunt Euſebii, ſed Ruffini: quem haud ignorare poterat tanta licentia Evſebii hiſtoriam convertiſſe, ut ſæpe nonnullis additis, nonnullis detractis, opus non leviter immutarit. Euſebii textus ſic habet: ἐπιστολὴ τούτου ὠριγένει γραφεῖσα φέρεται, ἀπορῶντος ὡς ἂν νόθου καὶ πεπλασμένης οὔσης τῆς ἐν τῷ Δανιὴλ κατὰ Σωσάνναν ἱστορίας. πρὸς ἣν ὠριγένης ἀντιγράφει πληρέστατα, *Epiſtola bujus* (Africani) *ad Origenem ſcripta extat, dubitantis, an non notha & ficta ſit illa apud Danielem Suſannæ hiſtoria. Ad quem Origenes reſcripſit plenisſime.* Ubi heic dicitur, asſeruisſe Origenem, *hoc ſolùm pro vero habendum in ſcripturis divinis, qvod* LXX. *interpretes transtuliſſent: nam id eſſe ſolum qvod autoritate Apoſtolica confirmatum ſit?*

Additamenta Danielis non translata ſunt a 70 Interpretibus.

VII. Deinde, ſi vel maxime ad eum modum ſcripſisſet Origenes, annon Pontificiorum cauſæ obfuturum id esſet potius quam profuturum, conſiderandum propono. Quod ſi enim hoc ſolum pro vero habendum in Scripturis divinis, quod LXX transtulerunt, utiq; adjectiones Danielis pro veris agnoſci nequeunt: eas ſiquidem non habet translatio τῶν LXX, imo, quia ex Hebræo textu, in qvo additamenta illa haud reperiuntur, expresſa eſt, ne qvidem habere poteſt; ſed deſumptæ

ptæ ſunt ex editione Theodotionis; ceu teſtatur autor verſionis Latinæ vulgatæ,dum in fine capitis XII, (quod in codice Hebraico eſt ultimum) Prophetæ Danielis: *Hucusq;*, inqvit, *Danielem in Hebræo volumine legimus. Qvæ ſeqvuntur usq; ad finem libri* (ſeqvuntur autem additamenta illa, de qvibus nunc controvertimus,) *de Theodotionis editione translata ſunt*. Qvæ ipſa verba etiam habentur ſub finem Commentarii in Danielem Hieronymi, cui vulgata iſthæc verſio tribui ſolet. Confer qvoq; ejusdem Hieronymi Comment. in Jerem. I, II. ubi citans qvippiam ex hiſtoria Suſannæ ſanctus Doctor, *in Daniele JUXTA THEODOTIONEM ſcriptum* id eſſe ait. Unde & Sixtus Senenſis, autor apud Pontificios ſatis celebris, libro I Bibliothecæ ſanctæ: *Supplementum libri Danielis, quod in Hebræo non habetur, ex Græca Theodotionis editione ab Hieronymo transſcriptum eſt*. Niſi me omnia fallunt, etiam huc reſpicit Hieronymus, qvando,de additamentis iſtis agens,in præfatione Commentarii in Danielem, tam ſolicite lectorem admonet, *Danielem non juxta* LXX *interpretes, ſed juxta Theodotionem, eccleſias legere*. Vult, inqvam, innuere, adjectiones illas non haberi qvidem apud LXX, extare tamen apud Theodotionem, & proinde etiam legi in Eccleſia, qvippe qvæ non utatur translatione Danielis quæ LXX habet autores, ſed quæ Theodotionem. Inprimis vero huc facit,quod idem Hieronymus,excuſaturus ſe,quod ſæpius memorata additamenta ipſi Danielis textui adjunxerit, provocet (non ad translationem LXX viralem, ſed) ad editiones Aqvilæ, Theodotionis ac Symmachi, in qvibus additamenta iſta legantur. *Ignoſcant invidi labori meo*, ait, *qvi volui habere noſtros, qvod Græci in Aqvila & Theo-*

& Theodotionis ac Symmachi editionibus lectitant. Sane ſi etiam apud LXX extitiſſent illæ additiones, ad eos quoque haud dubie provocaſſet Hieronymus. Sed ad Origenem redeamus.

Origenem non habuiſſe additamenta Dan. pro Scripturæ canonicæ parte, ex Hieronymo oſtenditur.

IIX. Ille qvod additamenta Danielis pro canonicæ Scripturæ parte non habuerit, id vero nimis perſpicue docet Hieronymus præfatione Commentarii in Danielem, qvando ita ſcribit: *Noſſe debemus inter cætera, Porphyrium de Danielis libro nobis objicere, idcirco illum apparere confictum, nec haberi apud Hebræos, ſed Græci ſermonis eſſe commentum, qvia in Suſannæ fabula contineatur (dicente Daniele ad presbyteros)* ἀπὸ τοῦ σχίνου, σχίσαι, καὶ ἀπὸ τοῦ πρίνου, πρίσαι, *qvam etymologiam magis Græco ſermoni convenire qvam Hebræo. Cui & Euſebius & Apollinaris pari ſententia reſponderunt, Suſannæ Beliſq; ac draconis fabulas non contineri in Hebraico. Unde & nos ante annos plurimos cum verteremus Danielem, has verſiones obelo prænotavimus; ſignificantes, eas in Hebraico non haberi. Et miror, qvosdam* μεμψιμοίρους *indignari mihi, qvaſi ego decurtaverim librum, cum &* ORIGENES, *& Euſebius, & Apollinaris, aliiq; eccleſiaſtici viri & doctores Græciæ, has, ut dixi, viſiones non haberi apud Hebræos fateantur: nec ſe debere reſpondere Porphyrio pro his, qvæ nullam Scripturæ ſanctæ autoritatem præbeant.*

Gretſeri exceptio.

IX. Qvibus verbis licet adeo aperte aſſerat Hieronymus, Origenem additamenta Danielis pro Scripturæ canonicæ parte haud habuiſſe, ut non potuerit apertius, nihilo tamen ſecius nodum in ſcirpo qværit Gretſerus. Cum enim ad locum iſtum provocaſſet Whitakerus, ille e veſtigio: *At Witackerus,* inqvit, *ad verba illa:* apud Hebræos; *animum advertere debebat: nam ut fatebantur* (Origenes, Euſebius, Apollinaris,) *hæc* apud

col. 169.

Hebræos

Hebræos *non haberi*; *ita fatebantur eadem nullam ſcripturæ auctoritatem habere*, *ſed* apud Hebræos. *Nam qvod hiſtoria Suſannæ & alia, de qvibus controverſamur, ſcripturæ auctoritem apud Chriſtianos obtinuerint*, *non neſcivit Origenes*. Conatur itaq; lectori perſvadere Gretſerus, Origenem, qvum fateretur, adjectiones Danielis apud Hebræos non haberi, nec pro iis ſibi Porphyrio reſpondendum eſſe qvæ nullam Scripturæ ſanctæ autoritatem præbeant, id tantum voluiſſe, APUD HEBRÆOS eas in canonem non recipi.

x. Verum enim vero, qvam vanum ſit hoc Gretſeri effugium, invicto hoc oſtendimus argumento: *Reſponſio.*

Qvæ ita nullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem præbere dixit Origenes, ut pro eis ſe Porphyrio ethnico debere reſpondere negarit, illa, ipſius judicio, non tantum apud Hebræos, ſed etiam apud Chriſtianos, in canone non erant;

Atqui additamenta Danielis eo modo nullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem præbere dixit Origenes;

Ergo, ipſius judicio, additamenta iſthæc non tantum apud Hebræos, ſed etiam apud Chriſtianos, in canone non erant.

Minor eſt apud Hieronymum. Majori nihil evidentius. Quod ſi enim apud Chriſtianos in canone fuiſſe illas additiones credidiſſet Origenes, qui dicere potuiſſet, obſecro, ſe non debere pro iis reſpondere homini pagano? Certe quæ ad Scripturam canonicam pertinent, adverſus quosvis ἀντιλέγοντας defendere tenetur Chriſtianus, quidquid etiam de illis videatur Judæis. Sic ſi qvis cauſaretur, ſe non debere pro Epiſtolis Paulinis (qvas ut canonicas univerſus

Christianorum cœtus veneratur) respondere homini ethnico, quod illæ nullam Scripturæ sanctæ autoritatem habeant apud Hebræos sive Judæos, annon omnium se expositurus esset ludibrio? At vero, si Gretsero credimus, non aliter se gesserunt Origenes, Eusebius & Apollinaris. Existimarunt videlicet prisci illi doctores, non debere se pro additamentis Danielis, utut in Ecclesia canonicam illa autoritatem obtinerent, respondere Porphyrio, quia nullam Scripturæ sanctæ autoritatem præbeant apud Hebræos. Quid absurdius? Sed ad alia pergimus.

Argumentum Bell. ab autoritate Athanasii.

XI. Quærit nimirum amplius causæ suæ præsidium Bellarmino in Synopsi Athanasii. *Beatus*, inquit, *Athanasius in synopsi, ubi ad Danielem pervenit, & argumentum totius libri breviter explicat, disertis verbis meminit Susannæ, hymni trium puerorum, & draconis interfecti: & apertè indicat, hæc omnia ad corpus divinæ scripturæ pertinere.* Ubi qvidem non negamus, Athanasium, dum summam Danielis exponit, hymni trium puerorum & Beli ac destructi draconis meminisse; asserere item, qvod *Daniel causam Susannæ judicaverit, & seniores tanqvam sycophantas condemnaverit.* Interim tamen monemus, eundem Athanasium sub finem Synopseos historiam Susannæ aperte referre inter τὰ μὴ κανονιζόμενα (uti non semel in opusculo illo vocat) & ἀντιλεγόμενα, ac libro Sapientiæ, Siracidæ, Judith, Tobiæ, quatuor item libris Maccabæorum, aliisque ejusdem commatis non canonicis annumerare. Verba sic habent: *De his qvi ex veteri instrumento sunt, qvibus contradicitur, jam antea diximus, ut sunt Sapientia Salomonis, Sapientia Jesu Sirach, Esther, Judith & Tobias. Istis etiam connumerantur Machabæorum libri*

libri quatuor Ptolemaici, Psalmi, & Cantica Salomonis, SUSANNÆ HISTORIA. *Hi ex veteri Testamento sunt quibus contradicitur.*

XII. Tandem sic ratiocinatur Bellarminus: *Credibile est, Concilia vetera, ut Laodicenum, & Carthaginense III. & priscos Patres, qui Græca editione utebantur, cum Danielem in numerum sanctarum scripturarum retulerunt, de eo libro esse loqvutos, qvi in Græcis vulgatis codicibus habebatur. In Græcis autem vulgatis codicibus istæ omnes partes sine dubio habebantur.* Quod argumentum prorsus idem est cum eo quod supra capite VII pro astruenda appendicis libri Esther autoritate afferebat Cardinalis. Unde nec nos de nova heic responsione sumus soliciti, sed ad ea, quæ supra cap. VII, 4. 5. in hanc rem dicta sunt, benevolum lectorem amandamus. Unum tamē iis, quæ ibi allata sunt, hoc loco addimus: nempe, quantumvis codex Græcus vulgatus, qui priscorum Conciliorum ac Patrum tempore in usu fuit, præter ea, quæ in textu Hebræo habentur, continuerit insuper additamenta Estheræ & Danielis, satis tamen constare potuisse, ad canonem illa non pertinere, quod videlicet perpetuo asterisco, vel obelo etiam, a textu canonico distingverentur; uti nominatim de adjectionibus Danielis clare id docet Hieronymus, præfatione Commentarii in eundem Prophetam. *Et nos*, inqviens, *ante annos plurimos cum verteremus Danielem, has visiones obelo prænotavimus, significantes, eas in Hebraico non haberi. Sed & Origenes de Theodotionis opere in editione vulgata asteriscos posuit, docens, defuisse qvæ addita sunt; & rursus quosdam versus obelis prænotavit, superflua quæque designans.* Sic Hieronymus: qui statim subjicit, omnes Christi ecclesias, tam Græcorum quam Latinorum, Syrorumq; &

Aliud Bell. argumentū.

Ægyptiorum, hanc ſub aſteriſcis & obelis editionem legere. Et tantum de argumentis, quibus probare voluit Bellarminus, additamenta Danielis eſſe partem Scripturæ canonicæ. Nunc ea, quæ ad rationes in contrarium afferri ſolitas ille reſpondere conatur, nobis erunt expendenda.

Bell. reſponſio ad 1. Proteſtantium arg.

XIII. Itaque primo objici ait Hieronymi ſententiam; *qvi cum in præfatione Danielis à ſe in Latinum converſi, tum in præfa. commen. in Danielem, ſatis indicat, iſta capita non eſſe alicujus auctoritatis.* Putat autem hoc argumentum ſolvi ab ipſo Hieronymo, ut qui Apologia II contra Ruffinum dicat, *ſe non, qvid ſentiret, explicuiſſe in prologis illis, ſed qvid Judæi dicerent, indicaſſe.*

Examen.

XIV. Verum enim vero, quid in præfatione Commentarii in Danielem de adjectionibus iſtis Hieronymus ſtatuat, & annon ab Eccleſiæ canone manifeſto eas ſemoveat, ex iis, quæ paulo ante, num VII, inde nos produximus, obſcurum eſſe neqvit. Profitetur nimirum ibi ſanctus Pater, ſe de his additamentis idem ſentire, quod ſenſerint jam olim Origenes, Euſebius, & Apollinaris, aliique eccleſiaſtici viri & doctores Græciæ. Hos vero ita de illis ſenſiſſe ait, quod nullam Scripturæ ſanctæ auctoritatem præbeant, hoc eſt, qvod non tantum a Judæis, ſed etiam a Chriſtianis, extra canonem ponantur: id enim ſibi velle iſta verba, num. X adverſus Gretſerum evidenter demonſtravimus. Relinqvitur proin, & ipſum Hieronymum additiones Danielis, in iſta quidem, quam diximus, præfatione, habere pro non-canonicis.

XV. Porro in præfatione Danielis a ſe in Latinum translati ita ipſius habent verba: Daniel *apud Hebræos*

nec Susannæ habet historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis draconis fabulas; qvas nos, qvia in toto orbe dispersæ sunt, veru anteposito easq; jugulante subjecimus, ne videremur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse. Ubi adverte, primo, quod historiam Susannæ, hymnum trium puerorum, & Belis draconis fabulas, veru se *jugulasse* scribat doctissimus Scripturarum interpres. Qvo ipso sane nihil potuit innuere aliud, quam, capita ista pro genuinis libri Danielis partibus se non agnoscere. Quod si enim agnovisset, quanta fuisset audacia, imo qvanta impietas, veru, eoq; *jugulante*, in ea animadvertere? Nec est ut Gretserus excipiat, veru etiam eum fuisse usum, ut lectori indicaret, quid in Hebræis codicibus inveniretur, quid non. Hæc enim eodem recidunt: qvandoqvidem illudipsum, in Hebræo non inveniri, apud Hieronymum, qvum de V.T. Scripturis agitur, nihil aliud est, qvam, etiam apud Christianos apocryphum esse; ut ex omnibus ejus præfationibus constat. Deinde observa, qvod dicat Hieronymus, se, qvæ in Hebræo non leguntur, subjicere tamen voluisse libro Danielis, ne videretur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse. Certe si non nisi judicio *imperitorum* aliquam libri Danielis partem se detruncaturum fuisse censet Hieronymus, si historiam Susannæ, hymnum trium puerorum, & historiam Belis omisisset, seqvitur, non re ipsa eum aliquid de Daniele detruncare, qui illa omittat. Qvod si vero omitti possunt ista capita, ut tamen nihil a libro Danielis resecetur, nec ille mutiletur, evidens est, non esse ea partes hujus libri genuinas & canonica autoritate pollentes.

col. 157.

 XVI. Atque

XVI. Atque ex his, opinor, satis nunc manifestum est, Hieronymum omnino in prologis istis explicuisse, quid de additamentis Danielis senserit ipse, non vero indicasse tantum, quid Judæi dicerent. Cui ulterius firmando etiam id conducit, quod Hieronymus, Epist. LXXXIX ad Augustinum, ad suas illas præfationes ita lectorem remittit, ut ex iis rectam rationem Scripturas interpretandi petendam dicat. Quod utique non faceret, si ex aliena potius quam sua mente eas conscripsisset. Verba ejus, memorato loco, haud procul a fine, hæc sunt: *Quod genus interpretationis in Scripturis sanctis sequendum sit, liber, quem scripsi de optimo genere interpretandi, & omnes præfatiunculæ divinorum voluminum, quas editioni nostræ præposuimus, explicant: ad illasque prudentem lectorem mittendum puto.*

Locus Hieronymi ex 2. Apologia contra Ruffinum perpenditur.

XVII. Sed tempus est, ut dispiciamus, quomodo Hieronymus in II sua adversus Ruffinum Apologia fateatur, *se non, quid sentiret ipse, explicuisse in prologis illis, sed, quid Judæi dicerent, indicasse.* Qua de re ut accuratum ferre possis judicium, diligenter heic nota, Hieronymum, postea quam, præfatione in Danielem abs te translatum, attulisset, quæ jamjam in considerationem vocabamus, immediate statim subjungere, audivisse se quendam de Præceptoribus Judæorum, qui Susannæ deriserit Historiam, & ab aliquo Græco eam dixerit esse confictam, riserit item hymnum trium puerorum, nec non historiam de dracone ac Bele; & omnia illa argumentis aliquot, quæ ibi recensentur, impugnaverit; hisque sic narratis tandem addere, se super ea re lectoris arbitrio judicium derelinquere. Hæc, inquam, diligenter notanda sunt, ut quibus recte observatis tota res erit liquidissi-

dissima. Cum ergo ea legisset Ruffinus, infensissimus Hieronymi tunc temporis inimicus, ita accepit, veluti omnia ea, quæ ex ore Judæi Hieronymus protulerat, ipse suo calculo comprobaret, atque sic istas Danielis additiones, tanquam plane falsas & ineptas fabulas, prorsus ex Ecclesia vellet proscriptas. Ad hanc proinde accusationem respondet Hieronymus in II sua contra Ruffinum Apologia, se illud, quod nimirum additamenta Danielis adeo inepta & ridicula sint, ut ne quidem in Ecclesia legi ac proponi debeant, ex sua sententia haud proposuisse, sed tantum indicasse, quid de illis adjectionibus Judæi sentirent, & quid contra nos afferre solerent. Sic nimirum loquitur: *Quod refero, quid adversum Susannæ historiam, & hymnum trium puerorum, & Belis draconis fabulas, quæ in volumine Hebraico non habentur, Hebræi soleant dicere, qui me criminatur stultum, se sycophantam probat. Non enim quid ipse sentirem, sed quid illi contra nos dicere solent, explicavi. Quorum opinioni si non respondi in prologo, brevitati studens, ne non præfationem, sed librum viderer scribere, puto quod statim subjecerim. Dixi enim: de quo non est hujus temporis disserere.* Hæc Hieronymus. Unde manifestissimo patet, primo, non esse ei heic sermonem (uti quidem Bellarminus existimat) de utraque præfatione, tum illa quæ versioni Danielis Latinæ, tum quæ Commentario in eundem Prophetam præmittitur; sed solummodo de altera. Expresse enim in singulari loquitur, in PROLOGO, inquiens, non, in PROLOGIS. Patet amplius, de illa præfatione ipsum loqvi, quam libro Danielis in Latinum a se converso præfixit. In hac enim, non vero in altera illa, leguntur ista in Apologia citata verba; *de quo non est hujus temporis*

disere-

differere. Patet denique, non esse Hieronymo sermonem de hac præfatione tota, sed de iis tantum, quæ ex cujusdam Magistri Hebraici adversus Danielis adjectiones instituta disputatione annotaverat. Ait quippe, se explicasse in prologo, non quid ipse sentiret, sed quid Judæi CONTRA NOS dicere solerent; & inique eo se nomine culpari, quod ibi referat, quid ADVERSUM Susannæ historiam, & hymnum trium puerorum, & Belis draconis fabulas, HEBRÆI SOLEANT DICERE. Quibus verbis quid aliud vult, quam nude se tantum in præfatione narrasse, quomodo Judæus ille dixerit, historiam Susannæ esse a Græco quodam confictam, idq; apparere ex etymologiis in historia illa occurrentibus; non credibile esse, tantum fuisse otii tribus pueris, ut in camino æstuantis incendii metro luderent, & per ordinem ad laudem DEI omnia elementa provocarent; nec esse miraculum, divinæque aspirationis indicium, vel draconem interfectum offa picis, vel Sacerdotum Belis machinas deprehensas; & hujusmodi alia? Ista itaq;, ceu dixi, tanquam quæ ab Hebræis contra additamenta Danielis urgentur, in prologo suo se retulisse ait Hieronymus. Præter illa vero ibidem etiam asseruerat, Danielem, sive librum Danielis, apud Hebræos nec Susannæ historiam habere, nec hymnum trium puerorum, nec Belis draconis fabulas: asseruerat, se tamen istas fabulas, quæ in toto orbe dispersæ sint, veru ante posito, easque jugulante, libro Danielis subjecisse: asserit denique, se id fecisse ideo, ne videretur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse. Atque hæc ipsa sunt, quæ a nobis contra supplementi Danielis autoritatem canonicam urgentur. Vide supra num. XV.

Num-

xv. Numquid autem de iis loquitur Hieronymus in Apologia contra Ruffinum, quando ait, ſe in prologo explicaſſe, non quid ipſe ſentiret, ſed quid Hebræi contra nos dicere ſolerent? Affirma, ſodes; & affirmandum tibi erit, quod Daniel apud Hebræos nec Suſannæ hiſtoriam habeat, nec hymnum trium puerorum, nec Belis draconis fabulas, id non ex ſua ipſius mente Hieronymum dicere in illa præfatione, ſed ex opinione Judæorum: affirmandum tibi erit, quod Hieronymus iſtas fabulas, veru antepoſito easq; jugulante, libro Danielis ſubjecerit, id non ex ſua mente ipſum dicere, ſed ex opinione Judæorum: affirmandum tibi erit, quod Hieronymus ideo illas fabulas libro Danielis ſubjecerit, ne videretur apud imperitos magnam partem voluminis detruncaſſe, id non ex ſua mente ipſum dicere, ſed ex opinione Judæorum. Et amplius: affirmandum tibi erit, Judæos, antea quam Danielem latinitate abs ſe donatū una cum prologo ederet Hieronymus, contra nos Chriſtianos dixiſſe, Hieronymum iſtas fabulas, quia in toto orbe diſperſæ ſunt, veru antepoſito Danielis libro ſubjeciſſe: affirmandum tibi erit, Judæos tunc, quando nondum vel verſionem Danielis vel prologum publico donaverat Hieronymus, contra nos Chriſtianos dixiſſe, Hieronymum ideo fabulas illas Danieli ſubjeciſſe, ne videretur apud imperitos magnam partem voluminis detruncaſſe: (nam diſerte ait Hieronymus in Apologia, ſe in prologo explicaſſe, *qvid* Hebræi *contra nos dicere ſolerent*;) quæ omnia ſi non ſunt abſurdiſſima, nihil erit abſurdum in toto univerſo.

XIIX. Atque ſic tandem relinquitur, nimium

quantum hallucinari Bellarminum, quando omnia, quæ de additamentis Danielis in prologo suo, imo in utroq; prologo, Hieronymus affert, ex Judæorum sententia ipsum dicere existimat, idq; ex ejus Apologia contra Ruffinum ostendi posse credit. Nam, uti patuit, alterius præfationis ne quidem ulla habetur mentio in ista Apologia; in altera vero fatetur quidem ibidem Hieronymus inveniri quæ non ipse sentiat ita se habere, sed a Judæis sic proferri soleant; interim satis indicat, quænam illa sint: quod nimirum additiones Danielis ita sint ineptæ, ridiculæ & absurdæ, ut ne legi quidem in ecclesia debeant. Quæ autem præterea in illo prologo habentur, utpote quod ait Hieronymus, se jugulasse historiam Susannæ, Belis, hymnumq; trium puerorum, & ideo tantum libro Danielis illa subjecisse, ne videretur apud imperitos magnam partem voluminis detruncasse, ea ex sua ipsius mente profert eruditissimus scriptor. Sed tantum etiam de illo Hieronymi loco: quem eo diligentius expendere voluimus, qvo promptius ad illum provocare solent Pontificii. Qvorum sane nonnulli eo progrediuntur audaciæ, ut ex isto loco ostendere conentur, Hieronymum, quoties libros, de quibus nos inter & ipsos controvertitur, in præfationibus suis a canone rejicit, ex Hebræorum tantum, non vero ex propria sententia loqvi. Videatur inter alios Jacobus a Payva Andradius, libro III defensionis fidei Tridentinæ.

Hieronymus an Susannæ Belisq; historiam fabulas vocet, & quo sensu.

XIX. Amplius sibi objicit Bellarminus, quod Hieronymus in sæpe laudatis præfationibus in Danielem Susannæ & Belis historiam *fabulas* vocet. Respondet autem, *eum, cum dicit fabulas, velle dicere historias, quas*

Judæi

Judæi fabulas vocant. Addit & aliam mox responsionem, nempe, *interdum veteres nomine fabularum non res fictas, sed veras narrationes appellare.* Ad quæ Gretserus: *Mihi*, inquit, *prima responsio maxime placet. Cum enim S. Hieronymus in ea Præfatione explicet judicium Judæorum de partibus illis Danielis, ut ipse diserte adversus Ruffinum fatetur, utiq; non nisi ex Judæorum sententia* fabulas *appellasse existimandus est.* Et subjungit: *Cur hæc non refutavit Hunnius, si poterat?*

col. 159.

XX. Resp. Si quidem hæc talia esse Gretserus autumat, quæ refutari non possint, vehementer fallitur. Ait, Hieronymum in præfatione sua, intellige, quam versioni Danielis Latinæ præmisit, explicare judicium Judæorum de partibus illis Danielis, idq; fateri ipsum diserte adversus Ruffinum. At vero nos paulo ante ὀφθαλμοφανερῶς demonstravimus, Hieronymum in Apologia anti-Ruffiniana solummodo respicere ad ea, quæ ex ore cujusdam Rabbini in prologo annotaverat: præter hæc autem in prologo isto contineri adhuc alia quædam de capitibus Danielis controversis, quæ non ex Judæorum opinione, sed sua ipsius sententia idem Pater proferat. Atque in his ipsis non minus, quam in alteris istis, historiam de Bele & dracone *fabulas* appellat. Verba sic habent: *Hæc idcirco refero* (de stylo Prophetæ erat locutus,) *ut difficultatem vobis Danielis ostenderem: qui apud Hebræos nec Susannæ habet historiam, nec hymnum trium puerorum, nec Belis draconis* FABULAS. En diserte appellat *fabulas*, dum ex propria sententia loquitur. Et quid? annon manifestissima sunt verba Hieronymi sub finem Commentarii in Danielem? *Expositis*, inquit, *ut potuimus, quæ in Danielis libro juxta Hebraicum continentur*

Hier Susannæ ac Belis historiam ex propria mẽte fabulas *appellat.*

tinentur, ponam breviter, quid Origenes in decimo Stromatum suorum libro de Susannæ & Belis FABULIS dixerit. An heic ex Judæorum opinione *fabulas* vocat historiam Susannæ ac Belis? Si dixerit Gretserus, loqui heic Hieronymum ex hypothesi & mente Origenis, nihil minus illis verbis premetur: cogetur quippe tunc concedere, historias istas dictas fuisse *fabulas* ab Origene, quem alias a suis partibus in præsenti Controversia stare contendunt Pontificii. Vide supra num. IV. Denique & in prologo jamjam laudati commentarii hunc in modum loquitur Hieronymus: Porphyrio *& Eusebius & Apollinaris pari sententia responderunt, Susannæ Belisque ac draconis FABULAS non contineri in Hebraico, sed partem esse prophetiæ Habacuc, filii Jesu, de tribu Levi: sicut juxta LXX Interpretes in titulo ejusdem Belis FABULÆ ponitur.* Quæ verba sive quis ita accipiat, ut historiæ Susannæ, Belis, ac draconis, Hieronymo dicantur *fabulæ*, sive, ut sic ab Eusebio & Apollinari vocatæ sint, parum interest: semper enim manet, fuisse ex antiquis ecclesiæ Patribus, qui *fabulas* appellarint, quæ in Danielis additamentis habentur, & quidem non ex Judæorum, sed ex propria sententia.

Bell. responsio ad 2 Protestantium argumentũ.

XXI. Objicit sibi ulterius Bellarminus quasdam difficultates, ætatem Danielis, & tempus quo Susannæ historia contigerit, concernentes; quod nimirum Daniel introducatur ut puer in illa historia, quæ tamen contigisse videatur tempore Cyri, quando Danielem oportuerit virum fuisse XC circiter annorum, ut qui *puer translatus sit cum Rege Jechonia à Nabuchodonosor ex Hierusalem in Babylonem*, Dan. I. Ubi cætera, quæ vel pro hujus argumenti confirmatione, vel pro ejusdem solutione,

tione, Cardinalis affert, suo loco relinquentes, id tantum monemus, memoria ipsum fuisse lapsum, quando scribit, Danielem translatum esse in Babylonem cum Rege JECHONIA, idque dici Dan. 1: cum ibi non legatur Daniel translatus cum JECHONIA, sed cum hujus patre JOJAKIM.

Bell. sphalmate mnemonico Jechoniam *ponit pro* Jojakim.

XXII. Equidem Bellarminum excusare heic satagit ejus hyperaspistes Gretserus, dum scribit, *probabile videri, nomen Jechoniæ non tantum tributum Joachino, nepoti Regis Josiæ, sed & filiis Josiæ. Nam Joachaz*, ait, *qui primus post patrem Josiam regnavit, appellatur Jechonias lib. 3. Esdræ cap. 1. Et ipse Joacim dicitur Jechonias illis S. Matthæi verbis*: Josias autem genuit Jechoniam & fratres ejus, &c. *quæ S. Epiphanii, S. Hieronymi, & Pererii lib. 1. in Danielem, aliorumque non ignobilium auctorum interpretatio est.* Sed quid opus erat in re adeo manifesta tricari? cur non potius Gretserus ingenue heic in Cardinali suo agnoscit σφάλμα μνημονικόν? Num forte ab eo solo putat fuisse aliena, quæ in maximis quibusq; viris subinde notare licet? Quis sibi persvadeat, obsecro, Bellarminum, si vel maxime crediderit, Jojakimum alicubi in sacris literis dici Jechoniam, maluisse, ubi incidenter tantum ejus mentionem facit, nomine ipsum designare, de quo maxime adhuc controvertitur, an unquam ei in Scriptura tributum sit, quam usitato, & quo citra controversiam Spiritus sanctus in sacro codice ordinarie illum appellat? Interim nec ista, quæ pro nomine Jechoniæ, Joachaz etiam & Jojakimo, Josiæ filiis, in Scriptura tributo, Gretserus affert, magni admodum momenti sunt.

Gretseri exceptio. col. 177

Responsio.

XXIII. Nam quantum ad testimonium, quod pro Joachaz

Testimonia ab Gretsero

 Joachaz

laudata expenduntur.

Joachaz adducitur, petitum id eſt ex libro, quem ipſimet Pontificii pro apocrypho habent, quique manifeſte heic contradicit Scripturæ canonicæ, ſi quidem per Jechoniam ſuum Joachazum autor vult intellectum. Jechonias quippe apud hunc pſeudo-Eſdram capite 1, 34. Rex dicitur fuiſſe conſtitutus, *cum eſſet annorum triginta trium*; at de Joachaz legimus II Paral. XXXVI, 2. quod *viginti trium annorum* fuerit, *cum regnare cœpiſſet*.

lib. 3. Eſd. 1, 34.

Matth. 1, 11.

Quod vero attinet ad Matth. I, 11. unde probari debet, Jojakimo etiam hæſiſſe nomen Jechoniæ, plus ſatis notum eſt, quam ſit ille locus controverſus, & quam multi, nixi autoritate, non tantum priſci illius archetypi Græci, cujus mentionem facit Stapulenſis, ſed & vetuſti ejus codicis, quo uſi Robertus & Henricus Stephani, heic legant: Ιωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ιακιμ̀, Ιακιμ̀ δὲ ἐγέννησε τὸν Ιεχονίαμ. Ut ita librarii, Hebraicarum literarum non ſatis gnari, & nominum vicinitate decepti, *Jojakim* & *Jechoniam* confuderiut, eque duobus unum fecerint, quod alterum redundare putarent. Et quanquam Hieronymus, quem pro ſe adducit Gretſerus, *Jechoniam*, cujus comm. 11 fit mentio, diverſum eſſe arbitratur ab eo cujus habetur mentio comm. 12. illum nempe patrem, hunc filium; addit tamen mox, nomina, alias diſtincta, *ſcriptorum vitio & longitudine temporum apud Græcos Latinosque confuſa eſſe.* Sed de his pluribus agere non eſt præſentis loci. Itaque ad inſtitutum revertimur.

Bell. reſponſio ad 3. argumentum Proteſtantium.

XXIV. Profert aliam inſuper objectionem contra Suſannæ hiſtoriam Bellarminus, quod nimirum in illa hiſtoria Daniel dicatur fuiſſe in lacu leonum *diebus ſex*, cum tamen ex Dan. VI conſtet, non niſi unica eum no-

ƈte

cte ibidem eum fuisse. Respondet autem, *bis Danielem missum esse in lacum leonum, semel à Dario Medo, quoniam precatus erat Deum contra præceptum Regis; & tunc fuisse tantum una nocte: & hoc narrari cap. 6. iterum autem missum esse à Cyro propter interfectum Draconem, & tunc fuisse sex diebus, ut dicitur cap. 14.* Sed qui probabile sit, idololatras, cum semel vidissent, quam male sibi cesserint quæ contra Danielem erant machinati, eadem iterata vice adversus ipsum tentaturos? *Examen.*

XXV. Vidit hoc sine dubio Bellarminus, idcirco superioribus addit, *quod non sit improbabile, non eundem esse Danielem istum, qui Susannam liberavit, Bel destruxit, ac draconem interfecit, & in lacu leonum sex diebus fuit, cum eo, de quo agitur in superioribus capitibus.* Verum enim vero si hæc ita se haberent, cur historia Danielis, Susannæ liberatoris Belisque destructoris, immista esset prophetiæ alterius istius Danielis? *Nimirū*, ait Gretserus, *partes illæ rectè ponuntur in libro Danielis, etiāsi ab alio quodam Daniele compositæ essent; quia tum propter argumentū, tum propter nominis similitudinem, nusquam rectius collocantur quam in libro Danielis, qui convenientissima pro illis statio; sicut multi Psalmi rectissime in Psalterio locum tenent, licet non a Davide, sed ab aliis conscripti Deoque decantati fuerint.* Imo vero, inquam ego, sola ista nominis similitudo merito debuisset impedire, ne, quæ abs Daniele Susannæ servatore sunt gesta, recenserentur in libro Danielis Prophetæ; idque ob evitandam historiæ confusionē. Unde enim constabit lectori, quando in eodem libro narratur, v. c. quod Daniel Nabuchodonosor somnium interpretatus sit, & quod Daniel Susannam a morte liberaverit; quando, inquam, in eodem libro narratur, quod utrumque præstiterit Daniel, & vero non additur ullo verbo, alium fuisse Danielem

Alia Bell. responsio. *Examen.* *Gretseri exceptio. col. 172.* *Examen.*

nielem qui prius illud fecerit, alium qui posterius, nec item suppetit alias certum aliquod indicium, ex quo colligere possis, quod personæ distinctæ sint, quorum historia in libro isthoc pertexitur; unde tunc constabit lectori, non esse unum eundemque Danielem, de quo utrumque istud narratur? Quod ad exemplum Psalmorum quorundam Gretserus provocat, qui in Psalterio Davidico ponuntur, licet non abs Davide sint conscripti, sed ab aliis, id nihil ad rem facere in propatulo est. Neque enim ulla heic metuenda venit confusio Psalmorum illorum cum his qui ab ipsomet Davide sunt concinnati, siquidem titulus præfixus genuinos autores satis manifestat.

Bell. responsio ad 4. Protestantium argumentum.

XXVI. Ultimo ad illud argumentum examinandum accedit Bellarminus, quod jam ante multa secula adversus Susannæ historiam ursit Julius Africanus in sua ad Origenem epistola; veluti liquet, tum ex ipsa illa epistola, quæ hodie extat, a Gentiano Herveto ex Græco translata & Origenis operibus annexa, tum ex Hieronymo lib. de Scriptor. eccl. cap. LXXIII: ursit item Porphyrius, teste iterum Hieronymo præfatione Commentarii in Danielem, & Rabbi ille, cujus meminit idem Hieronymus præfatione in Danielem Latine abs se versum. Est vero id desumptum a jucunda illa allusione ad nomina, quibus designabantur arbores, sub quibus Susannam cum adultero abs se repertam dixere Judices illi nequam, indeque nata eleganti paronomasia. Scilicet cum ex delatorum uno interrogaret Daniel, sub qua arbore Susannam invenisset; & vero hic responderet: ὑπὸ σχῖνον, mox Daniel: ἄγγελος, inqvit, τοῦ Θεοῦ σχίσει σε μέσον. Cum idem quæreretur ex sycophantarum altero

tero, isq; reſponderet, *ὑπὸ πρῖνον*, ibi Daniel: *ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ πρίσει σε μέσον.* Ubi vides, alludi voce *σχίσει* ad arborem *σχῖνον*, & voce *πρίσει* ad arborem *πρῖνον*. Qvæ alluſio ſatis evincit, ſcriptam eſſe hanc de Suſanna hiſtoriam lingua Græca, cum in nominibus verbisq; Hebraicis locum non habeat iſtiusmodi paronomaſia. Reſpondet autem Bellarminus ad hoc argumentum ex Origene, *Danielem non dixiſſe ilicem, neq; lentiſcum, ſed aliquid aliud nobis ignotum, cui tamen ſecundum proprietatem lingvæ Hebraicæ vel Chaldaicæ, qua ipſe utebatur, aliqvod verbum ſecandi reſponderet. Plurimas enim*, inqvit, *voces Hebræi habent, qvæ ſignificant ſcindere vel ſecare. Porro interpretem Græcum non vertiſſe ad verbum* ait, *ſed ad ſenſum, &, ut ſervaret alluſionem, accepiſſe alias arbores ſimiles, quibus in Græco reſponderet alluſio ad verbum ſcindendi.* Verum enim vero ſi hæc reſponſio ſibi conſtare deberet, admittendum foret, Græci textus autorem neqvaqvam cordatum fidelemq; interpretem egiſſe, dum ſcilicet non eas arbores nominaverit quæ nominantur in fonte, ſed prorſus alias: quod ſane non eſt ad ſenſum vertere, ſed ſenſum omnino pervertere, & pro vero narrare falſum.

Examen.

XXVII. Equidem Gretſerus obvertit, expreſſionem ſenſus in hoc conſiſtere, *ut oſtendatur, ſenes illos ſciſcitanti Danieli diſſona & male cohærentia dicta reddidiſſe: &, ut vulgo dicitur, alium de alliis, alium de cepis, alium de fræno, alium de equo reſpondiſſe; cum tamen cauſa vel maxime exigeret, ut conſonum reſponſum darent; Danielem vero cum alluſione quadam ad male connexa reſponſa ſententiam adverſus nefarios illos tuliſſe.* Nam (ita pergit) *ſicuti proverbium hoc Germanicum:* der eine ſagt weiß / der ander ſchwartz / *rectè expri-*

Gretſeri exceptio. col. 169.

meres per hoc Latinum: alius de alliis, alius respondet de cepis; *licet, si verba spectes, sibi mutuo non respondeant, ut notum est omnibus illis qui verba hæc intelligunt: ita & in proposito nostro usu venit. Et quemadmodum allusione ad* allia & cepas *potest quis exprimere, si sensum consideremus, allusionem quam cudere liceret ex verbo* weiß/ *hoc est,* candidum *seu* album, *& ex verbo* schwartz/ nigrum *seu* atrum; *licet verbum verbo nec in Latina, nec in Germanica, nec in aliis linguis respondeat; ita Græcus interpres per* πρίσαι *&* σχίσαι *explicavit paronomasiam Danielis, licet alia verba Daniel usurpaverit, & quibus Græca ista non respondeant, si verbum verbo componas; etsi respondeant, si sensum intuearis.* Hæc, inquam, Gretserus: sed quæ nos parum movent. Sane si Daniel locutione aliqua proverbiali fuisset usus, eam vero Græcus cum alio quopiam proverbio, non quidem quoad verba, tamen quoad sensum, Hebræo isti respondente, commutasset, fateor, non magis hoc nomine ipsum reprehensioni obnoxium futurum, quam is qui istud proverbium Germanicum: der eine sagt weiß/ der ander schwartz/ exprimat per hoc Latinum: *alius de alliis, alius respondet de cepis.* Nam in proverbiis, quatenus sunt talia, sensus, qui intenditur, non est is, quem verba, ut sonant, præ se ferunt, sed qui suppeditatur, si in simplicem dictionem convertatur oratio. Ita, v. c. hujus proverbii: *alius de alliis loquitur, alius de cepis,* sensus est, quod personæ, qui loqvuntur, non loqvantur de eadem re, sed de rebus diversis. Quia proinde & hujus proverbii Germanici: der eine saget weiß/ der ander schwartz/ idem plane sonsus est, citra ullum incommodum in versione id exprimi potest per alterum istud Latinum. Ast vero in historia Susannæ nulla plane occurrit proverbialis lo-

Responsio.

lis locutio, sed simplici stylo narratur, quid Danieli inquirenti responderint duo isti judices, & qvid ad ea ille regesserit. Nil ergo ad rhombum isthæc Gretseriana.

CAPUT X.

De libris Tobiæ, Judith, Sapientiæ, Ecclesiastici, & Maccabæorum, in genere.

I.

Libros Tobiæ, Judith, Sapientiæ, Ecclesiastici, Maccabæorum, canonicos esse ac infallibilis veritatis, autoritate Concilii Carthaginensis III, Innocentii item, Gelasii, Augustini, Isidori, Cassiodori, Rabani, probare satagit Bellarminus. Cui ut in occursum eamus, principio dispicere libet, ecqva fuerit magni illius Ecclesiæ doctoris sanctiq; Patris Augustini de controversis istis libris sentẽtia. Id vero discere possumus inter alia ex ipsius libro XVII de Civ. Dei cap. XX, ubi diserte ait: *Adversus contradictiones* (*contradictores*, legunt alii) *non tanta firmitate proferuntur, qvæ scripta non sunt in canone Judæorum.* Etenim si scripta seu libri, qui extra Judæorum canonem sunt, non tanta firmitate adversus contradicentes proferuntur, qvanta videlicet illi, qvos Judæi pro canonicis agnoscunt, utiq; non sunt libri canonici, stricte loqvendo, & prout canonicus liber is dicitur, qui infallibilis est veritatis. Quidquid enim infallibilis veritatis est, id profecto tanta firmitate profertur contra ἀντιλέγοντας, ut majori non possit.

Augustini de libris apocryphis sententia.

II. Porro libro II contra Epistolam Gaudentii cap. XXIII (cum quo heic confer Epist. LXI ad Dulcitium,) nominatim de Maccabæorum libris idem Augustinus: *Hanc quidem*, inquit, *scripturam, qvæ appellatur Maccabæorum, non habent Judæi sicut legem, & Prophetas, & Psalmos,*

In specie de libris Maccabæorum.

qvibus Dominus testimonium perhibet tanquam testibus suis, dicens, oportebat impleri omnia quæ scripta sunt in lege & Prophetis & Psalmis de me: sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobrie legatur vel audiatur. Ubi iterum clarum, non agnovisse libros Maccabæorum pro canonicis magnum doctorem. Quis enim, amabo, de libro, quē indubitato θεόπνευστον crederet ac veritatis infallibilis, ita loqueretur; *receptum esse ab Ecclesia* NON INUTILITER, *si* SOBRIE *legatur vel audiatur*? Quod enim constat infallibilis esse autoritatis, sive, quod ideo Ecclesia recipit, quia novit ab iis autoribus profectum esse, qui errare in rebus fidei non potuerunt, id necessario recipit, non quod ad hoc vel illud utile est: idem etiam non recipit eatenus tantum, ut *sobrie* legatur vel audiatur; cum hæc innuant, non omnia in libro aliquo æque probanda esse; quod de Scripturis proprie canonicis ac infallibilis autoritatis nemo dixerit. Nec est ut excipiat Gretserus, omnes libros canonicos *sobrie* legi debere & audiri. Quanquam enim verissimum omnino sit, sobrie legenda esse omnia, & semper fugiendam temeritatem, istam tamen sobrietatem Augustinus si heic intellexisset, non eam Maccabæorum libros legentibus cautionem peculiariter præscripsisset. Vult ergo, esse qvædam in his libris, qvæ, si ad rectam fidei regulam revocentur, defendi nequeant, ac proinde imitanda non sint: sobrie ergo legendos esse. Et quorsum porro moneret Augustinus, Dominum non perhibere testimonium libris Maccabæorum, sicut perhibet testimonium legi, Prophetis, & Psalmis, si omnes hos libros, Maccabæorum, inquam, & illos cæteros, æqualis autoritatis esse crederet? Neq; illud etiã præter-

Luc. 24, 44.

Gretseri exceptio. col. 187.

prætermittendum, quod & heic, & alibi, nempe libro XIIX de Civ. Dei cap. XXXVI, adeo solicite inculcat sanctus Pater, sæpe memoratos Maccabæorum libros non recipi a Judæis, sed tantum ab Ecclesia. Qvo quid erat opus, si ab ecclesia Christiana ita reciperentur, ut cum reliquis ejusdem essent autoritatis? Sane quia Augustino res heic est cum iis, qui Judæorum judicium non curabant, quatenus discrepabat ab Ecclesiæ judicio, aut frivolam esse oportet illam admonitionem, aut sensus erit, etsi recepti sint ab Ecclesia libri Maccabæorum, non tamen eorum auctoritatem esse tantam, quanta eorum est, quos abs Judæis constat admissos. Confer infra cap. XV, 2.

III. Sed nec Ecclesiasticum pro libro indubitatò canonico abs Augustino fuisse habitum, satis persvadent, quæ leguntur in libro ejus de cura pro mortuis capite XV. Ita videlicet ibi loquitur: *Liber Ecclesiasticus, quem Jesus, filius Sirach, scripsisse traditur, & propter eloquii nonnullam similitudinem Salomonis pronunciatur, continet in laude Patrum, quod Samuel etiam mortuus Prophetaverit. Sed si huic libro ex Hebræorum, quia in eo non est, canone contradicitur, quid de Moyse dicturi sumus; qui certe & in Deuteronomio mortuus, & in Evangelio cum Helia, qui mortuus non est, legitur apparuisse viventibus?* Vides, cum sibimetipsi objecisset Augustinus, contradici posse huic loco ex Siracide producto, quod liber iste non sit in canone Hebræorum, nihil eum opponere aut respondere, sed aliud, cui contradici non poterat, proferre. Confer etiam, quæ de Ecclesiastico, uti & de libro Sapientiæ, habentur apud eundem Augustinum libro XVII de Civ. Dei cap. XX.

Augustinus de Ecclesiastico.

IV. His

Expenditur locus Augustini ex lib. 2. de Doctr. Chr. cap. 8.

IV. His ad eum modum præmissis, nullo nunc negotio patet, quomodo, ne tantus doctor sibi ipsi contradicat, accipiendum sit, quod is libro II de Doctrina Christiana cap. IIX controversos istos libros, de quibus in præsenti agimus, canonicis scriptis annumerat. Scilicet dupliciter liber aliquis dicitur canonicus, (1) stricte: atque sic non nisi illi libri canonicorum nomine veniunt, qui ex immediata inspiratione Spiritus sancti profecti, & sic infallibilis veritatis sunt. Quo sensu vocem accipit Augustinus, tum alibi sæpe, tum nominatim Epistola XIX ad Hieronymum, quando ait: *Ego solis eis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum autorem scribendo aliquid errasse firmissime credam*; (2) latius: atque sic illi etiam libri, qui, licet ad fidei dogmata probanda non sint ex se idonei, ob præclara tamen exempla & præcepta populo Christiano antiquitus in ecclesia prælegi consueverunt, indeque *Ecclesiasticorum* titulum (teste in Expositione Symboli Ruffino) nacti sunt, in canonicorum librorum censum veniunt. Hæc distinctio vocis *canonici* non in Protestantium cerebro primum nata est, ceu Pontificii criminantur; sed eam jam ante quadringentos annos inculcavit doctissimus ille celeberrimusque suo tempore Cardinalis Hugo de S. Caro, ut qui diserte, præfatione in librum Baruch: *Stricte*, inquit, *vocantur canones XXII libri V. T. large dicuntur & hagiographa*, id est, *apocrypha*. Ursit quoque eandem sub initium reformationis Cardinalis Cajetanus; cujus verba habes infra num XIX.

Dupliciter liber aliqvis dicitur canonicus.

τὸ apocryphum qvot

V. Nempe negari non potest, apud vetustos illos scriptores τὸ *apocryphum* interdum ita capi, ut notet libros

bros propter varia falsa & erronea immixta periculosos aut noxios, quæque ab hæreticis sub Prophetarum vel Apostolorum nomine conficti plerumque sint, atq; ideo improbari ac rejici digni: qualium non exiguus numerus recensetur c. *Sancta Romana*; dist. xv; aliquando autem sic adhiberi, ut indicet libros, quos legit quidem & usurpat Ecclesia, non tamen ad confirmationem dogmatum, sed morum tantummodo ædificationem. Priori sensu utitur voce ista Hieronymus Comment. in Es. LXIV, 4. ubi ait: *Apocryphorum deliramenta conticeant. De quibus vere dici potest, quod sedeat Diabolus in insidiis cum divitibus in apocryphis, ut interficiat innocentem. Et iterum: Insidiatur in apocrypho quasi leo in spelunca sua; insidiatur ut rapiat pauperem.* Idem Epistola VII, qua Lætam docet, quomodo instituere debeat filiam: *Caveat omnia apocrypha*, inquit, *& si quando ea, non ad dogmatum veritatem sed ad signorum reverentiam, legere voluerit, sciat, non eorum esse quorũ titulis prænotantur, multaque his admixta vitiosa; & grandis esse prudentiæ, aurum in luto quærere.* Ad eundẽ modũ Augustinus libro xv de Civ. Dei cap. XXIII: *Multa sub nominibus & aliorum Prophetarum, & recentiora sub nominibus Apostolorum, ab hæreticis proferuntur, quæ omnia sub nomine Apocryphorum autoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.* Item lib. XXII contra Faustum Manichæum cap. LXXIX: *Legunt Scripturas apocryphas Manichæi, a nescio quibus sutoribus fabularum sub Apostolorum nomine scriptas.* Confer & lib. XI contra eundem Faustum cap. II, item Quæst. XLII super Numeros. Sensu posteriori *apocryphi* vocem usurpat Hieronymus in Prologo galeato, quando videlicet librum Sapientiæ, Judith, Tobiæ, & Siracidem, inter apocrypha ponendos esse docet.

modus sumatur.

Psal. 10, 8. 9. juxta 70.

VI. Non

Abulensis testimoniũ lib. de scrip. eccl. ann. 1440.

VI. Non possum, quin hæc confirmem verbis Alphonsi Tostati, Episcopi Abulensis, *Viri*, ipsomet Bellarmino judice, *sanctitate & doctrina celeberrimi*, ac de quo merito scriptum sit:

Hic stupor est mundi, qui scibile discutit omne.

Sic vero ille, præfatione in Matthæum, quæst. III: *Libri dicuntur apocryphi dupliciter: uno modo, quia non constat de eorum scriptoribus, an Spiritu sancto dictante scripserint, & etiam non constat de omnibus, quæ in eis habentur, an vera sint: non est tamẽ in eis aliquid quod manifeste falsum sit, vel quod valde suspectũ sit de falsitate. Alio modo dicuntur libri apocryphi, de quorũ auctoribus non constat, an a Deo sint inspirati, & insuper multa, quæ habentur in ipsis libris, vel sunt manifeste falsa, vel de errore valde suspecta. Accipiendo primo modo libros apocryphos, scriptura non ponit illos in canone librorum suorum, ita ut debeat illis fides ex necessitate adhiberi; permittit tamen volentibus legere, quod legant, quia non videtur inde sequi aliquod inconveniens: ipsa quoque Ecclesia illos legit. Accipiendo secundo modo apocryphos libros, non solum Ecclesia non ponit illos in canone, imo nec aliquo modo ponit eos cum libris suis, nec legit, nec legentibus favet; licet non omnino prohibeat. Annunciat tamen, illos libros esse suspectos valde de falso, ut caveant quando legerint, & videant quibus fidem adhibeant. Primo modo sunt apocryphi libri quidam, qui ponuntur extra canonem veteris Testamenti, computantur tamen inter libros sacræ Scripturæ: scilicet liber Sapientiæ, & Ecclesiasticus, & Judith, & Tobias, & libri Machabæorum.* Confer etiam de diversa τῆ *apocryphi* acceptione ipsum Bellarminum infra capite XX.

VII. Hæc ergo cum ita se habeant, cum, inquam, τὸ *apocryphum* nunc pro plane fabuloso aut noxio, nunc tantum

tantum pro inidoneo ad dogmata ſtabilienda capiatur, etiam, quod ei oppoſitum eſt, *canonicum*, nunc tantum pro non fabuloſo & noxio, nunc pro illo, quod ad roboranda dogmata idoneum eſt, accipiatur oportet; idque juxta notiſſimum illum canonem, qui ex libro I Topic. cap. XIII deſumptus eſt: *Quot modis dicitur unum oppoſitorum, tot dicitur & alterum.* Ut igitur ad propoſitum redeamus, dicimus, Auguſtinum ſupra citato libro II de Doctr. Chriſt. capite IIX vocabulum *canonici* in laxiori ſignificatu ſumere, & ita catalogum librorum canonicorum texere, qui non tantum libros indubitato θεοπνεύςυς comprehendat, ſed & eos, quos *Eccleſiaſticos* ab antiquis appellatos fuiſſe ſupra monebamus. Atq; hoc ipſum etiam eopſe loco aperte indicat ſanctus doctor. Nam primo libros non canonicos ibi deſcribit, quod ſint, *qui periculoſis mendaciis atque phantaſmatibus eludentes præjudicant contra ſanam intelligentiam.* Unde patet, vi oppoſitionis, libros canonicos ipſi eſſe, quotquot non ita periculoſis mendaciis atque phantaſmatibus eludunt & contra ſanam intelligentiam præjudicant; atq; ſic vocem *canonici* late eum uſurpare: ut proinde mirum non ſit, libros, qui ad ædificationem populi in Eccleſia publice olim prælegebantur, canonicis ab eodem accenſeri. Deinde manifeſtum quoq; id eſt ex iis, quæ mox ibidem ſeqvuntur: *Tenebit* divinarum Scripturarum indagator *hunc modum in Scripturis canonicis, ut eas, quæ ab omnibus accipiuntur Eccleſiis catholicis, præponat eis, qvas qvædam non accipiunt. In eis vero, quæ non accipiuntur ab omnibus, præponat eas, quas plures gravioresq; accipiunt, eis, qvas pauciores minorisq; autoritatis Eccleſiæ tenent. Si autem alias invenerit*

Auguſtinus qvomodo vocem canonici *accipiat 2. de D. C. c. 8.*

Num. 4.

rit a pluribus, alias a gravioribus haberi, qvamqvam hoc facile inveniri non possit, æqualis tamen auctoritatis eas habendas puto. Qvod si enim omnes illos libros, qui mox ibi enumerantur, pro canonicis stricte sic dictis haberet Augustinus, non potuisset sane monere, unum eorum alteri præponendum esse. Quamvis enim, qvod dignitatem aut necessitatem doctrinæ, quæ proponitur, attinet, discrimen esse possit inter libros vere canonicos, nullum tamen potest esse ratione autoritatis, infallibilitatis, & certitudinis; veluti jam supra capite VI, 5. notavimus. Argumentamur proinde:

Qui librorum Scripturæ unum alteri ratione autoritatis præponendum esse dicit, is non putat, omnes pro indubitato θεοπνεύστοις habendos;

Atqui Augustinus librorum Scripturæ unum alteri ratione autoritatis præponendum esse dicit;

Ergo omnes pro indubitato θεοπνεύστοις habendos esse non putat.

Bell. infirmaturus nostram rationem, candẽ confirmat.

IIX. Ad ultimam hanc rationem, quam in Examine Concilii Tridentini urget noster Chemnitius, responsurus Bellarminus, cum negare non ausit, omnes ab Augustino enumeratos libros vere canonicos esse, & tamen unum eorum alteri præponi, seu, unum altero majorem autoritatem habere, illa vero unà consistere haud posse, cum, inquam, id negare non ausit, talia profert, quæ tantum abest ut Chemnitii nostramq; sententiam infringant, ut evidenter potius eandem confirment. Ait nempe, *Augustinum fuisse certissimum, omnes libros canonicos esse infallibilis veritatis; sed non fuisse æqve certum de omnibus libris, quos enumeraverat, an essent canonici; - quia videlicet de prioribus major tunc fuerit*

certi-

certitudo quam de posterioribus, quod essent canonici. Quod cum dicit, profecto in Chemnitii sententiam planissime concedit. Quid enim ille aliud vult, quam ipsissimum istud, Augustinum non fuisse æque certum de omnibus libris, quos enumerat, an essent canonici? Considera, quæso, ejus verba, & res erit in aprico. *Quæro*, inquit, *num Augustinus affirmet, illorum librorum omnium, quos uno vocabulo canonicos nominat, EANDEM esse CERTITUDINEM, & parem authoritatem? hic enim est status disputationis. Et invenio, Augustinum expressis verbis tradere & exponere hanc distinctionem: quosdam scilicet ex illis libris ab omnibus accipi Ecclesiis Catholicis, quosdam vero non ab omnibus accipi, sed a quibusdam tantum. Et addit, illas Scripturas, quæ ab omnibus Ecclesiis accipiuntur, præponendas esse eis, quas quædam non accipiunt. Et in his rursus, quæ a pluribus & gravioribus accipiuntur, præponendas esse iis, quæ pauciores minorisque autoritatis Ecclesiæ tenent. Sicut igitur tota antiquitas, ita etiam Augustinus distinguit libros Biblicos, & quoad authoritatem & CERTITUDINEM dicit alias aliis præponendas, hoc est, non parem esse omnium authoritatem & CERTITUDINEM, eo quod quædam ab omnibus Ecclesiis accipiantur, quædam non ab omnibus. Et illud est, quod cum tota antiquitate nos etiam dicimus.*

Gretseri effugium. col. 181.

IX. Gretserus ait, Augustinum isto loco alios libros Biblicos non præponere aliis respectu *canonicæ autoritatis*, sed ratione *acceptationis; ita ut, qui ab omnibus orthodoxis acceptati fuerunt, præferantur illis, qui non semper ab omnibus orthodoxis acceptati & approbati fuerunt; inque his ipsis, illi, qui a pluribus & gravioribus recepti fuerunt, anteponantur illis, qui à paucioribus & minore existimatione præditis.*

Responsio.

Sed quid attinebat, rei adeo manifestæ & perspicuæ nebulas offundere? Argumentamur:

 Qui

Quicunque alios libros canonicos præponit aliis ratione *acceptationis*, hoc eſt, ut, qui ab omnibus accipiuntur Eccleſiis Catholicis, præponat eis, quos quædam non accipiunt; &, quos plures gravioresque accipiunt, eis, quos pauciores minorisque autoritatis Eccleſiæ tenent, is alios libros canonicos præponit aliis reſpectu *canonicæ auctoritatis*;

At vero Auguſtinus alios libros canonicos præponit aliis ratione *acceptationis*,

Ergo alios quoque aliis præponit reſpectu *canonicæ auctoritatis*.

Minor ex textu Auguſtini clara eſt,& abs Gretſero admittitur. Sed & Major ſatis liquet. Quæro nimirum ex Gretſero, unde, ſaltim illo tempore, quando ſuos de Doctrina Chriſtiana libros Auguſtinus edidit, Scripturæ libri ſuam habuerint auctoritatem canonicam *in ordine ad nos*, (de eo enim heic unice ſumus ſoliciti) ſive, unde tunc temporis de canonica autoritate librorum Biblicorum homini Chriſtiano conſtiterit? Non poterit reſpondere aliter, quam, conſtitiſſe de ea ex teſtimonio Eccleſiarum, quæ libros illos tanquam canonicos receperint; vel (quod eodem recidit) habuiſſe libros Biblicos canonicam autoritatem ſuam, quoad nos, ab Eccleſiis, quæ illos acceperint ut canonicos. Nam ad deciſionem generalis alicujus Concilii heic confugere ipſi non eſt integrum; ſiquidem, ut Bellarminus fatetur, nondum eo tempore de canone aliquid ab ejusmodi Concilio fuit definitum. Quod ſi vero autoritatem ſuam tunc habuerunt libri canonici a teſtimonio & receptione Eccleſiarum, utique neceſſario infertur, eos,

qui

qui ab omnibus Ecclesiis recepti sunt & canonicæ autoritatis testimonium habuerunt, majoris fuisse ac certioris autoritatis, quam qui non recepti sunt ab omnibus: & iterum, qui a pluribus gravioribusque recepti sunt, autoritate prævaluisse his, qui a paucioribus minorisque autoritatis Ecclesiis fuere recepti. Semper nimirum ita se res habet, ut, quo major est autoritas illius, a quo testimonium aliquod proficiscitur, eo majoris ponderis, certitudinis, & autoritatis sit ipsum illud testimonium; & porro, quo plus ponderis, certitudinis & autoritatis habet aliquod testimonium, eo major sit ac certior autoritas illa, quæ isti testimonio innititur. Quia proinde major est autoritas omnium Ecclesiarum simul, quam quarundam tantum, & rursum major est autoritas Ecclesiarum plurium graviorumque, quam paucarum, & quæ minoris momenti sunt, etiam autoritas testimonii, quod omnes Ecclesiæ simul libro alicui canonico perhibent, major est autoritate testimonii, quod canonico cuidam libro perhibent Ecclesiæ tantum aliquæ, ac ita porro. Et per consequens, autoritas libri, quæ, quoad nos, dependet a testimonio ac receptione omnium Ecclesiarum, longe certior est & firmior autoritate, quæ quarundam tantummodo Ecclesiarum testimonio innititur. Sed quid opus huic rei diutius inhærere? annon penitus Gretseri exceptionem profligat, &, quod ratione ipsius canonicæ autoritatis alios libros aliis præponat, apertissimum indicium facit Augustinus ipsemet, quando monet, si divinarum Scripturarum indagator *alias* Scripturas canonicas *invenerit a pluribus, alias a gravioribus* Ecclesiis *haberi*, *æqualis AUCTORITATIS eas habendas* esse? Dum enim in tali casu *æqualis auctoritatis*

 libros-

libros canonicos habendos judicat, evidenter certe docet, quod in casibus, quales immediate ante memoraverat, *inæqualis auctoritatis* habendi sint; atque sic (quam venerabilis illius Antistitis mentem esse, adeo confidenter negat Gretserus) ratione ipsius *canonicæ auctoritatis* alii aliis præponi debeant.

Bellarminus præter rem carpit Chēnitium.

x. Atque ex hactenus discusis facile nunc judicari potest, quid de sequentibus Bellarmini verbis habendum sit; quando nempe in Chemnitium nostrum ita invehitur: *Certe vanissima est distinctio Kemnitii, qui libros quosdam canonicos dicit esse infallibilis veritatis, & quosdam non esse. Nam, ut ipsemet rectè deducit ex B. Augustino lib. 11. contra Faustum cap. 5. & lib. 2. contra Cresconium cap. 32. dicuntur libri canonici, quia sunt quasi norma & regula, qua imperitiæ nostræ regatur infirmitas, & qua de omnibus aliis libris judicetur. Quomodo ergo erunt norma & regula libri illi, qui non sunt infallibilis veritatis?* Scilicet primo observetur, non aliter hæc a Bellarmino proponi, ac si Chemnitius ex sua ipsius mente istiusmodi librorum canonicorum distinctionem adhibuisset, ut videlicet dixerit, ex illis libris, quos ipse pro canonicis habeat & agnoscat, nonnullos esse infallibilis veritatis, aliquos vero non item: cum tamen ille aliud nihil afferat, quam, illorum librorum omnium, quos (non ipse, sed) AUGUSTINUS uno vocabulo canonicos nominet, ipsomet Augustino judice non esse eandem certitudinem paremque autoritatem, sed alios aliis esse præponendos. Videsis ejus verba, quæ dedimus supra num. IIX. Hæc ergo cum ita sint, porro sponte sua evanescit illa contradictio, cujus Chemnitium insimulat Cardinalis; quod nimirum dicat, libros canonicos esse *quasi normam &*

regu-

regulam, ex qua de omnibus aliis libris judicetur, & tamen eorum aliquos neget *infallibilis* esse *veritatis*. Nam quando Chemnitius libros canonicos ait esse *normam* & *regulam*, imo *certam* & *infallibilem regulam fidei*, (nam & hæc ipsius sunt verba) *τὸ canonicum* accipit proprie & stricte; quemadmodum etiam Augustinus non semel ita usurpat. Dum autem quosdam libros canonicos immotæ certitudinis esse negat, respicit, uti jam dixi, ad laxiorem illum catalogum, quem libro II de Doctrina Christiana cap. IIX instituit Augustinus.

Novum Bell. argumentũ pro voce canonici stricte ab Augustino l. c. sumpta.

XI. Cæterum Bellarminus omnem pergit movere lapidem, ne admittere cogatur, Augustinum statuisse, libros, quos sæpe citato libro II de Doctr. Christ. capite IIX enumerat, inæqualis fuisse autoritatis ac certitudinis. *Quod B. Augustinus revera senserit*, inquit, *omnes eos libros, quos ibi vocat canonicos, esse infallibilis veritatis, patet tum ex Concilio Carthaginensi* III. *cui ipse subscripsit; tum etiam, quia non potest proferri unus locus ex Augustino, ubi librum aliquem vocet canonicum, & tamen de ejus veritate dubitari posse dicat, contra vero possunt infinita loca proferri, ubi dicit, omnes libros, qui canonici vocantur, esse infallibilis veritatis.*

Responsio ad rationem à Concilio Carth. petitam.

XII. Verumenimvero, quantum ad primum attinet, respondemus, tantum abesse, ut ex eo, quod Augustinus Synodo Carthaginensi subscripsit, sequatur, illam omnes libros Biblicos, quos in opere de Doctrina Christiana enumerat, pro stricte sic dictis canonicis habere, ut potius inde cancludi possit, Synodum isthanc voculam *canonici* in lata significatione usurpare; prout nimirum canonici libri non tantum illi dicuntur, qui ex immediata Spiritus sancti inspiratione

scripti

scripti sunt, & e quibus dogmata fidei hauriuntur, sed etiam alii, abs fidelibus & piis profecti, antiqui & utiles, populoq; in Ecclesia prælegi digni, quod ad mores monitis & exemplis formandos multum faciant. Nam quod Augustinus sæpius allegato loco τὸ *canonicum* late accipiat, adeo supra fecimus liquidum, ut nulla de eo superesse amplius possit justa dubitatio. Fac autem, aliam ipsi sententiam postmodum hæsisse, quando scilicet subscripsit Concilio Carthaginensi, (nam huic quando interfuit Episcopus, libri de Doctrina Christiana, utpote quos scripsit adhuc Presbyter, jam erant editi) annon sic retractaturus fuisset illa priora? At vero licet circa alia, quæ eodem libro & capite scripserat, aliquid moneat libro II Retract. cap. IV, tamen illa, quæ de libris canonicis ibi dixerat, plane relinquit immutata. Quia ergo Augustinus omnes illos libros, qui in canone XLVII Synodi Carthaginensis recensentur, pro genuine & stricte canonicis non agnoscit, & vero nihilominus eidem Synodo subscripsit, sequitur sane, nec ipsum illum cononem in aliam sententiam capiendum esse, quam quod loquatur de libris canonicis latius sumptis, quos nimirum in Ecclesiis ad ædificationem plebis fas sit prælegere.

Canon 47. Concilii Carth. expenditur.

XIII. Et certe ipsa quoque canonis verba, quod ad eum modum vox *canonici* heic intelligi debeat, dilucide testantur. Sic enim habent: *Placuit, ut præter Scripturas canonicas nihil IN ECCLESIA LEGATUR.* Et mox, ubi libri Scripturæ essent enumerati: *Hoc etiam fratri & Consacerdoti nostro Bonifacio, vel (&) aliis earum partium Episcopis, pro confirmando isto canone, innotescat, quia a Patribus ista accepimus IN ECCLESIA LEGENDA.* Nec quidquam heic obstat, quod

quod Concilium Carthaginense libros, quos recenset, vocet non solum *canonicos*, sed etiam *divinos*; librum autem esse divinum, nihil aliud sit, quam divinam autoritatem habere, & esse canonicum sit esse infallibilis veritatis; quomodo argumentatur Bellarminus. Nam quod libri *divini* etiam veteribus dicantur, qui non sunt in canone, jam supra ostensum est cap. VII, 6, 8. Quod vero & libri *canonici* interdum ab iis vocentur, qui non statim infallibilis veritatis sunt, hoc ipso capite in superioribus patuit. Nec sane erat, cur voces *divini* & *canonici* adeo heic urgeret Bellarminus, cum ipse alibi, puta libro II de Conciliis cap. XII, asserat, etiam canones Pontificum & Conciliorum, licet Scripturæ postponantur, posse dici scripta *canonica* & *divinitus inspirata*; provocans inter alia ad testimonium VII Synodi, Act. III.

Ipse Bell. fatetur, τὸ divinum *&* canonicum *aliquando late capi.*

XIV. Fac autem, fuisse in Concilio Carthaginensi definitum, quod libri isti controversi in verum ac germanum sacrorum librorum canonem adscribi deberent, illamq; Synodum a tota postmodum ecclesia fuisse approbatam & receptam, ceu contendit Gretserus; quid causæ, obsecro, quod, qui post hujus tempora vixere, tot Doctores & Scriptores, illos libros e V. T. canone excludunt? Videatur Gregorius M. lib. XIX Moralium cap. XIII, Autor mirabilium Scripturæ, qui vulgo, tametsi male, Augustinus credi solet, sub finem libri II, Autor Commentarii in Apocalypsin, qui perperam Victorino Pictaviensi tribuitur, Joh. Damascenus lib. IV de fide orthodoxa cap. XIIX, Nicephorus Constantinopolitanus in fine Chronographiæ, Agobardus, Lugdunensis Archiepiscopus, libro de privilegio

col. 89.

Doctores, qui libros controversos a canone se questrant.

gio & jure Sacerdotii, Præfatio Glossæ ordinariæ, quæ a nonnullis Britoni, ab aliis Alcuino, a Trithemio Strabo Fuldensi adscribitur, Ambrosius Ansbertus lib. III in Apocalypsin, Radulphus Flaviacensis sub initium libri XIV Comment. in Leviticum, Rupertus Tuitiensis lib. III in Genesin cap. XXXI, & lib. de divinis officiis capite ultimo, Honorius Augustodunensis prooemio Expositionis Psalterii, Petrus Cluniacensis, Epistola, aut verius libro, adversus errores Petri de Bruis, Hugo de S. Victore libro de Scripturis & Scriptoribus sacris cap. VI, item Eruditionis didascalicæ lib. IV, cap. II & IIX, Speculo de mysteriis Ecclesiæ cap. II, prologo in librum de Sacramentis fidei cap. VII, Richardus de S. Victore lib. II Exceptionum cap. IX; (quanquam hi IV libri Exceptionum, qui Richardo tribuuntur, non sunt diversi a IV prioribus libris Excerptionum Hugonis) Petrus Comestor præf. in Tobiam & Judith, Hugo de S. Charo prooemio in Josuam, Tobiam, & in Expositione prologi galeati, Nicolaus Liranus præfatione in librum Tobiæ, Brito Expositione prologi galeati, nec non ad prologos Hieronymi in Josuam, Tobiam, Judith, Maccabæorum, Johannes Semeca, Teutonicus, glossa in c. *canones*, dist. XVI, ad verbum *Apocrypha*. Gvilhelmus Occam Dialogi parte III, tract. I, lib. III, cap. XVI, Hervæus Natalis Brito Comment. ad Rom. III, I. Antonius Florentinus parte III Summæ tit. XIIX, cap. VI, Alfonsus Tostatus præfat. in Matthæum, quæst. II ac III, & parte II Defensorii cap. XXIII, Dionysius Carthusianus Enarr. in Genesin, artic. IV, & præfat. Ecclesiastici, Tobiæ, ac libri I Maccabæorum, Autor præfationis in Biblia, cum Postilla

Lira-

Lirani junctisq; glossis ordinaria & interlineari Basileæ anno cIↄ Iↄ VI edita, Franciscus Ximenius præfatione in Biblia Complutensia, itemq; in Apocryphos, Thomas Cajetanus præf. in Josuam, Comment. in Ecclesiasten, sub finem, & in Esther, itidem sub finem, Jodocus Clichtoveus ad Damasceni lib. IV, cap. XIIX, Johannes Driedo lib. I de Ecclesiasticis Scripturis & dogmatibus cap. IV. En tibi scriptores inde a Gregorii M. temporibus usq; ad superius seculum, qui de apocryphis V. T. libris non aliter senserunt atq; hodie Protestantes. Quibus adde insuper, per multa itidem secula post habitum Concilium Carthaginense unanimi quodam Latinæ Ecclesiæ consensu Latinis Bibliis, tum manu exaratis, tum typo, etiam Romæ, editis, præfixum esse prologum galeatum Hieronymi, (qui utiq; libros Ecclesiasticos extra canonem diserte ponit) tanquam qui certus index esse debeat & discriminator librorum sacrorum volumine Biblico comprehensorum. De quo prologo, ut & cæteris Hieronymi præfationibus, F. Leander de S. Martino, præfatione in Biblia cum glossis & Lirano Antverpiæ edita: *Non sine gravissimis*, inqvit, *causis consensus temporum, imò & ipsius jam Ecclesiæ judicium (quod in editione Vaticana innuitur) voluit, ut hi prologi Hieronymiani cum sacro textu conjungerentur.* Ipsa editio Vaticana monet, prologum galeatum *in principio poni, quod librorum sacrorum ordinem contineat.* Hæc ergo cum ita se habeant, qui vero consentaneum sit, quæso, Concilium Carthaginense controversos istos libros in genuinum Scripturæ canonem recepisse, idq; postmodum a tota Ecclesia fuisse approbatum? Confer infra num. XIX, & applica insuper heic, quæ ex Baronio & Lindano observamus capite XII, I.

Gretſeri exceptio. col. 91.

xv. Sane Melchiorem Canum, Epiſcopum Canarienſem, hoc argumentum eo adegit, ut libro II de Locis Theologicis cap. XI ſcribat, Damaſceni tempore nondum fuiſſe aliquid de canone definitum. Quo ſuppoſito, non poteſt utiq; Concilio Carthaginenſi, quippe quod integris aliquot ſeculis ante Damaſceni ætatem eſt habitum, iſtiusmodi determinatio tribui. Gretſerus vero aliter iſti difficultati occurrendum cenſet. Ait nimirum, Doctores illos, qui poſt Carthaginenſem Synodum vixerunt, qua conſtitutionem canonis Biblici ab eadem disſenſiſſe, *qvia hujusmodi decretum ſemper vel aliquandiu ignorarint; vel, ſi non neſcierint, aliter, quam oportebat, intellexerint.* Sed hæc non ſine magna abſurditate dicuntur. Quis enim perſvaderi ſibi patiatur, obſecro, tot tantosq; doctores (quos inter Cardinales, Archiepiſcopi, Epiſcopi) per tot ſecula aut ignoraſſe, aut perperam intellexiſſe, quæ de re tanti momenti decreta fuerint in Synodo, in qua celeberrimos & maximi nominis Epiſcopos fuiſſe, quamq; a tota Eccleſia fuiſſe approbatam ac receptam, ipſemet Gretſerus affirmat? Quod aliter intellexerint, quam hodie intellectum volunt Pontificii, id vero concedimus libenter & adſtruimus ipſi. Nempe animadverterunt, laxiorem librorum Biblicorum catalogum proponere Patres Carthaginenſes, quiq; etiam apocryphos comprehendat, etſi canonicorum titulo inſignitos. Quod ipſum etiam ſenſiſſe Patres Trullanos (a quibus in VI Synodo generali Concilium Carthaginenſe approbatum eſſe Caranza aliiq; Pontificii ſcribunt) facile patet. Neq; enim alia ratione canones, tum Laodicenos, qui ſtrictiorem, tum Carthaginenſes, qui laxiorem catalogum

Reſponſio.

gum contexunt, admittere & probare potueruut, quam hac ipsa.

XVI. Et tantum de argumento priori, quo ostendere conabatur Bellarminus, Augustinum in opere de Doctrina Christiana enumerasse libros, quos crediderit vere strictéq; canonicos esse. Altera, quam pro eodem illo obtinendo urget, ratio ipsius est, quod *non possit proferri unus locus ex Augustino, ubi librum aliquem vocet canonicum, & tamen de ejus veritate dubitari posse dicat; contra vero possint infinita loca proferri, ubi dicat, omnes libros, qui canonici vocantur, esse infallibilis veritatis.* Verum nec hæc ratio alicujus est roboris. Esto enim, non exstet apud Augustinum, præter illum, qui libro II de Doctr. Chr. cap. IIX habetur, ullus locus alius, in quo liber aliquis vocetur canonicus, & tamen non habeatur pro tali, qui sit indubitatæ veritatis, nihilo tamen minus certum manet, in laudato de Doctrina Christiana opere *τὸ canonicum* sic accipi, ut omnino etiam libris, de quorum veritate dubitatur, tribuatur. Sicut enim in iis locis, ad quæ provocat Bellarminus, contextus nos docet, quod vocabulum *canonici* sumatur ibi in propria & stricta significatione, prout scilicet competit libris indubiæ veritatis immotæq; certitudinis: ita non minus libro II de Doctr. Chr. cap. IIX contextus evincit irrefragabiliter, eandem vocem latiori sensus ambitu ibi capi.

Alterum Bell. argumentum pro voce canonici stricte ab Augustino d. l. sumpta.

Responsio.

XVII. Et sane infrequens non est, idem vocabulum, ab eodem autore aliquoties usurpatum, uno in loco significatum obtinere, quem non sustinet in ullo reliquorum. Posset id vel mille ostendi exemplis. Hoc loco non nisi unum alterumve, quod quidem memo-

Eadem vox diversissimo sæpe sensu ab eodem autore usurpatur.

 ria

ria nunc ſuggerit, producimus. Crebro ſatis in Eccleſiaſtico occurrunt voces, προφητεύω, προφητεία, προφήτης. Vide cap. XXXVI, 17, 18. XLIV, 4. XLVI, 1, 16, 18, 23. XLVII, 1. XLIIX, 1, 8, 14, 25. XLIX, 9. 12. Capite XLIIX, 14. de Eliſæo ita legitur: ἐν κοιμήσει προεφήτευσε τὸ σῶμα αὐτοῦ. Dic, ſodes, quid heic notat vox προφητεύειν? id liquet ex commate immediate ſeqventi, ubi de eodem Eliſæo dicitur: ἐν τῇ τελευτῇ αὐτοῦ θαυμάσια τὰ ἔργα αὐτοῦ. Nempe reſpicitur ad hiſtoriam de homine mortuo, ex oſſium Eliſæi contactu vitæ reſtituto, quæ II Reg. XIII, 21. deſcripta extat. Ergo τὸ προφητεύειν heic eſt, *miracula edere*. At vero in tali ſignificatu alias nuſpiam ea vox apud hunc autorem, qui tamen, ceu vidimus, ſatis frequenter illa utitur, occurrit. Sic dudum obſervarunt eruditi, in illis Apoſtoli verbis: κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νῖκος, I. Cor. XV, 54. vocabulum νῖκος notare *æternitatem* vel *perpetuitatem*; ut ſenſus ſit: *abſorpta eſt mors in perpetuum*: ad imitationem videlicet Hebraici נצח, quod non *victoriam* tantum ſignificat, ſed & *perpetuitatem*: & poſterius hoc quidem illo ipſo loco, quem indubie heic exprimere voluit Apoſtolus. (Quidni enim reſpiceret ad Eſ. XXV, 8. ubi diſerte hæc habentur verba: בלע המות לנצח *abſorbebit mortem in ſempiternum*?) Et tamen alibi quando voce νῖκος utitur Paulus, nuſquam ea *perpetuitatem* deſignat ſive *æternitatem*: ſed pro *victoria*, idq; eleganti Atanaclaſi, bis illam uſurpat, eodem, quem citabamus, loco, comm. 55 & 57. Similiter nomen σκεῦος quid aliud ſignificat eidem Apoſtolo, quam *corpus*, (iterum ad modum Hebrææ vocis כלי) dum unumquemq; fidelium jubet τὸ τοῦ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, I Theſſ. IV, 4? neq; tamen alibi, ut Rom. IX, 21, 22, 23. II Cor.

Quid προφητεύειν notet Sir. 48, 14.

τὸ νῖκος quid ſignificet 1 Cor. 15, 54.

σκεῦος quid 1 Theſſ. 4, 4.

II Cor. IV, 7. II Tim. II, 20, 21. tali ſenſu iſtud vocabulum uſurpatur.

XIIX. Atq; ita ſufficienter, credo, patet, ſi vel maxime præter illum locum, qui in ſcripto de Doctrina Chriſtiana habetur, non extaret apud Auguſtinum ullus alius, ubi τὸ *canonicum* in laxiori ſignificatu adhiberetur, quam ut ſolis libris Scripturæ indubitato θεοπνεύστοις competere queat, ſed alias conſtanter vocabulum iſtud ſtrictiori ſenſu ab eodem uſurparetur, nondum tamen inde ſecuturum eſſe id quod vult Bellarminus, ſcilicet etiam in illo, quem diximus, loco, τὸ *canonicum* proprie & ſtricte ſumi debere. Interim nec hoc quidem vero ſatis conſentaneum eſſe arbitramur, quod non extet, præter illud unicum, teſtimonium Auguſtini aliud, qvo comprobari poſſit, cepiſſe ipſum latius aliquando terminum *canonici*. Qvam in rem conſiderandum proponimus locum, qui extat libro XIIX de Civ Dei cap. XXXVI. Is ita habet: *Supputatio temporum*, a reſtituto templo usq; ad Ariſtobulum Regem Judæorum, *non in Scripturis ſanctis, quæ canonicæ appellantur, ſed in aliis invenitur: in quibus ſunt & Machabæorum libri; quos non Judæi, ſed Eccleſia pro canonicis habet, propter quorundam martyrum paſſiones vehementes atq; mirabiles, qui, antequam Chriſtus veniſſet in carnem, usq; ad mortem pro Dei lege certaverunt, & mala graviſſima atq; horribilia pertulerunt.* Dicit, ecce, Maccabæorum libros non eſſe inter Scripturas ſanctas, quæ *canonicæ* appellantur, ſed inter alias; & tamen ſtatim ſubjungit, Eccleſiam habere eos pro *canonicis*. Ergone Eccleſia libros pro canonicis habet, qui inter Scripturas canonicas non ſunt? aut num forte in veſtigio ſemetipſum conficit, ac in

Alius Auguſtini locus, quo vocem canonici *latius accipit.*

uno eodemq; commate sibi contradicit tantus doctor? Scilicet cum negat, libros Maccabæorum inter Scripturas canonicas esse, vocem *canonici* accipit stricte, prout notat id, quod a scriptore θεοπνεύστῳ ac falli nescio profectum est; dum vero ait, eosdem libros ab Ecclesia pro canonicis haberi, vocabulum late sumit, quatenus liber canonicus etiam ille dicitur, qui ob eximia, quæ proponit, pietatis, zeli, & constantiæ exempla, ad ædificationem plebis in Ecclesia legitur. Id quod manifesto innuit, quando sæpe memoratos Maccabæorum libros ab Ecclesia pro canonicis haberi asserit *propter quorundam martyrum passiones*. Idem disertius adhuc proponit libro II contra Epistolam Gaudentii, cap. XXIII, qvum de eadem Maccabæorum scriptura: *Recepta est*, ait, *ab Ecclesia ---- maxime propter illos Maccabæos, qui pro Dei lege, sicut veri martyres, a persecutoribus tam indigna atq; horrenda perpessi sunt: ut etiam hunc populus Christianus adverteret, quoniam non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis.* Viden', asserere Augustinum, receptos esse illos libros ab Ecclesia, non propter θεοπνευστίαν (quæ sane unica est & adæquata causa, ob quam in canonem proprie dictum liber aliquis Biblicus recipitur) sed propter Maccabæorum martyrum historiam? quorum scilicet utile erat exemplum proponi, ut adderet stimulum ad martyrium credentibus in Christum, cum audirent, tantam fuisse constantiam in legis cultoribus, puderetq; eos, nisi pro Evangelio & nomine CHRISTI idem alacriter subirent.

Cajetani testimonium.

XIX. Et huc faciunt illa celeberrimi Cardinalis, Cajetani, quæ leguntur sub finem Commentarii ejus

in

in libros historicos V. T. *Ne turberis novitie*, scribit nimirum, *si alicubi reperies libros istos* (Judith, Tobiæ, Maccabæorum,) *inter canonicos supputari, vel in sacris Conciliis, vel in sacris Doctoribus. Nam ad Hieronymi limam reducenda sunt tam verba Conciliorum, quam Doctorum. Et juxta illius sententiam ad Chromatium & Heliodorum Episcopos, libri isti (& si qui alii sunt in canone Bibliæ similes) non sunt canonici, id est, non sunt regulares, ad firmandum ea, quæ sunt fidei; possunt tamen dici canonici, id est, regulares, ad ædificationem fidelium, utpote in canone Bibliæ ad hoc recepti & authorati.* CUM HAC DISTINCTIONE DISCERNERE POTERIS DICTA AUGUSTINI ET SCRIPTA IN PROVINCIALI CONCILIO CARTHAGINENSI. Ita Thomas de Vio Cajetanus, *vir summi ingenii, nec minoris pietatis* Bellarmino, lib. de Script. ad ann. cIↃ IↃ. *vir de mysteriis fidei bene sentiens, & de Theologia optime meritus* Pererio, in caput I Geneseos; *Theologus incomparabilis, & inter eruditissimos doctissimi sui seculi longe eruditissimus* Sixto Senensi, lib. IV Bibliothecæ, & Antonio Possevino in Apparatu; *vir tam insigniter doctus, ut nulli ex his, qui suo tempore floruerunt, secundus fuerit*, Alphonso de Castro, lib. II adversus hæreses, tit. *Adam*, hær. VI; quique, si Oratori, qui eum laudavit, Sixto item & Possevino, credimus, votis omnium Pontificatui (quem tamen, morte præventus, obtinere haud potuit) fuit destinatus.

Cajetani laudes.

XX. Antequam Augustini locum, in quo explicando & vindicando hactenus laboravimus, & Concilium Carthaginense; ad cujus canonem de Scripturæ libris eadem quasi opera considerandum hac occasione fuimus delapsi, missum faciamus, de uno adhuc lectorem monendum ducimus. Docet Bellarminus supra

Novum argumentum, quod Augustinus & Synodus Carthaginensis voce canoni-

ci in laxiori significatione utantur. pra capite VII, Augustinum & Concilium Carthaginense, quando de libris Biblicis agunt locis hactenus abs nobis discussis, de iis loqui juxta editionem illam Græcam, quam Hieronymus vulgatam appellare solet. Asserit idem infra capite XX, librum, qui in vulgata Latina est tertius Esdræ, esse in Græco primum, & rursus, qui primus sunt & secundus in editione Latina, esse secundum in Græca. Id quod ibidem etiam propugnat, & ex Synopsi Athanasiana confirmat, Bellarmini hyperaspistes Gretserus. *col. 341.* Ex his igitur nunc ita inferimus: Si Augustinus & Concilium Carthaginense, dum libros canonicos recensent, de iis loquuntur juxta editionem Græcam, atque ita, quando duos Esdræ libros nominant, intelligunt illos tres, qui habentur in vulgata Latina, utique necessario sequitur, aut tertium quoq; Esdræ librum esse vere proprieq; dictum canonicum; idque non tantum ex mente Augustini & Concilii Carthaginensis, sed etiam ex mente totius Ecclesiæ, utpote a qua, *col. 89.* juxta Gretseri hypothesin, Synodus Carthaginensis approbata fuit ac recepta: aut Augustinum & Concilium Carthaginense non loqui de genuinis stricteque dictis libris canonicis. Prius juxta ipsosmet Pontificios falsum est. Vide Bellarminum infra capite ultimo. Ergo relinquitur posterius.

Bellarmini objectio ex Hieronymo.

XXI. Sed satis tandem de loco Augustini, quo vocem *canonici* in latiori is significatione usurpat. Monet amplius ipse Bellarminus, pro laxa illa vocabuli hujus acceptione id porro posse urgeri, *quod B. Hieronymus in prologo Galeato dicat, libros canonicos dividi in legem, Prophetas, & hagiographa; & ipse idem præfatione in Tobiam, & præfatione in Judith, dicat, hos libros inter hagiographa etiam*

à Judæis

à Judæis numerari, & tamen non esse idoneos ad fidei dogmata confirmanda. Respondet autem paulo post, *duo genera hagiographorum Judæos habuisse, quædam intra arcam, & quædam extra arcam, ut doceat Epiphanius lib. de mensuris & ponderibus. Quæ erant intra arcam*, inquit, *hagiographa dicebantur, ad distinctionem historicorum & Propheticorum voluminum. Et hæc canonica habebantur. Et de his loquitur Hieronymus in prologo Galeato. Quæ autem erant extra arcam, dicebantur hagiographa, ad distinctionem canonicorum & sacrorum. Et de his loquitur Hieronymus in præfatione Tobiæ & Judith. Ex quo patet*, (sic tandem concludit) *nunquam canonicos dici à Hieronymo eos libros, de quibus dubitari possit.*

Ejusdem ad illam responsio.

XXII. Verumenimvero, licet, quantum ad rem ipsam attinet, nos quidem illi argumento nihil omnino tribuamus, quippe quod, (veluti deinceps ostendemus) falsæ ac depravatæ verborum Hieronymi lectioni innititur: si tamen testimonia, ex præfatione in Tobiam & Judith petita, sic se haberent, uti ea producit Bellarminus, non sane video, quomodo argumento inde formato satisfactura esset illa Cardinalis responsio. Nam quantum ad autoritatem Epiphanii, cui Bellarmini responsio unice superstructa est, ille, ubi recensuisset libros V. T. citra controversiam canonicos, interque eos etiam hagiographa, (quæ esse ait libros Josuæ, Judicum, Ruth, Paralipomenon, Regum,) hæc tandem subjungit: ἐπληρώθησαν οὖν αἱ εἰκοσιδύο βίβλοι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰκοσιδύο στοιχείων παρ' ἑβραίοις· αἱ γὰρ στιχήρεις δύο βίβλοι, ἥτε τοῦ Σολομῶντος, ἡ Πανάρετος λεγομένη, καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, ἐκγόνου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ καὶ τὴν σοφίαν ἑβραϊστὶ γράψαντος, ἣν ὁ ἔκγονος αὐτοῦ Ἰησοῦς ἑρμηνεύσας ἑλληνιστὶ ἔγραψε,

Examen.

καὶ αὐτοὶ χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι, ἀλλ᾽ εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται. διὸ οὐδὲ ἐν τῷ ἀρὼν ἀνετέθησαν, τουτέστι ἐν τῇ τῆς διαθήκης κιβωτῷ, (sic enim heic legendum, recte monet Gretserus. Nec aliter fere in sua editione legit Dionysius Petavius. Et sane mendum apud Epiphanium esse, clare patet ex Damasceno, lib. IV, cap. XIIX, qui, Epiphanii verbis dubio procul inductus, dum de Παναρέτῳ seu Sapientia, & Siracide loquitur: ἐνάρετοι μὲν, inquit, καὶ καλαὶ, ἀλλ᾽ οὐκ ἀριθμοῦνται, οὐδὲ ἔκειντο ἐν τῇ κιβωτῷ.) *Completi itaq; sunt viginti duo libri, juxta numerum viginti duorum apud Hebræos elementorum. Nam duo illi libri versuscripti, Salomonis Sapientia, πανάρετος appellata, & Sapientia Jesu, filii Sirach, nepotis autem Jesu, qui & Sapientiam illam Hebraice scripsit, quam nepos ipsius interpretatus Græce conscripsit, utiles quidem sunt & commodi, sed in numerum dictorum non referuntur. Quare nec in Aron repositi sunt, hoc est, in arca Testamenti.* Sic ergo habet ille Epiphanii locus, cui innititur superius memorata Bellarmini responsio. Sed heic primo manifestum est, hallucinatum esse Epiphanium, quando codicem sacrum in arca federis positum fuisse scribit. Neque enim in arca illa quidquam positum erat præter *duas illas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Moses in Horebo*, Ex. XL, 20. I. Regg. IIX, 9. II Paral. V, 10. neque, exusto templo priore, supererat in posteriore arca federis. Unde etiam dubitat Jesuita Petavius, an ultima isthæc verba, sive, ut vocat, nugæ istæ, sint Epiphanii. Ita nimirum in suis Animadversionibus scribit: *Persvasum habuit Epiphanius, sacros codices in arca reconditos fuisse: si hæc sunt Epiphanii, & non inepti cujuspiam, qui HAS NUGAS ad oram adscripserat.* Deinde nec dicit quidem heic Epiphanius, quod ipsum dicere affirmat Bellarminus; scilicet, *duo genera hagiogra-*

col. 112.

Epiphanii error.

Idem male abs Bellar-

graphorum Judæos habuisse, quædam intra arcam, & quædam extra arcam. Profecto nec vola nec vestigium appareret apud Epiphanium de duplici hagiographorum genere. Sed istis duntaxat libris Hebraicis, quos supra nos recensebamus, hagiographorum titulum ille tribuit; de Sapientia vero & Siracide dicit quidem quod in arca non fuerint, sed quod peculiare hagiographorum genus apud Judæos vel soli, vel una cum reliquis libris apocryphis ei constituerint, id vero nec verbulo innuit.

mino citatus.

XXIII. Alias quod conciliationem prologi galeati cum præfationibus Hieronymi in Tobiam & Judith attinet, notanda sunt verba Autoris, qui præfatus est in Biblia, una cum Glossis interlineari & ordinaria, Commentario, sive Postilla, ut vocant, Lirani, & Additionibus Pauli Burgensis, Replicisque Matthiæ Doringi, Basileæ anno cIↃ IↃ VI edita. Ita vero ille: *Neminem moveat, quod in Judith & Tobiæ prologis dicitur, quod apud Hebræos inter Hagiographa leguntur: quia manifestus est error; & APOCRYPHA, non HAGIOGRAPHA, est legendum. Qui error in omnibus, quos viderim, codicibus invenitur: & inolevit, (ut puto) ex pietate & devotione exscribentium, qui devotissimas historias horrebant annumerare inter apocrypha. Nam quod hic error multis retro annis codices occupaverit, ostendit Magister in historia Judith, ubi dicit: Hic liber apud Chaldæos inter historias computatur; & apud Hebræos inter apocrypha: quod dicit Hieronymus in prologo, qui sic incipit: Viginti & duas literas. Si ergo alicubi in prologo super Judith legitur, inter Hagiographa, vitium scriptoris est. ------ Nam quum Hieronymus in prologo galeato post enumerationem canonicorum librorum dicat: Hic prologus Scripturarum, quasi galeatum principium, omnibus libris, quos de He-*

An Hieronymus apocryphos libros vocaverit hagiographos.

de Hebræo vertimus in Latinum, convenire potest, ut scire valeamus, quicquid extra hos est, intra apocrpypha esse ponendum. Igitur Sapientia, quæ vulgo Salomonis inscribitur, & Jesu filii Sirach liber, & Judith, & Tobias, & Pastor, non sunt in canone. Quomodo credendum est, illum postea in illis prologis scripsisse: INTER HAGIOGRAPHA; *& sibi ipsi contradicere? Si quis præterea libratiori examine Hieronymi verba in dictis prologis perpenderit, animadvertet, illum scripsisse* APOCRYPHA, *non* HAGIOGRAPHA. *Dicit enim in prologo Tobiæ: Exigitis, ut librum Chaldæo sermone conscriptum ad Latinum stilum traham; librum utiq; Tobiæ, quem Hebræi de catalogo divinarum Scripturarum secantes, his, quæ Apocrypha memorant, manciparunt. In Judith autem ait: Apud Hebræos liber Judith inter Apocrypha legitur: cujus auctoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur. Cum itaq; dicat, Hebræos secare Tobiam de catalogo divinarum Scripturarum, & Judith auctoritatem minus idoneam judicari; si inter Hagiographa numeraret, & non inter Apocrypha, contraria videretur in eodem loco scripsisse. Sed, ut dixi, scriptores hoc nomen* APOCRYPHA *horrentes, devotione ac pietate quadam, rejecto* APOCRYPHA, HAGIOGRAPHA *scripserunt.* Ubi notetur, quod per *Magistrum*, ad quem provocat, autor innuat Petrum Comestorem, qui (verba sunt Henrici Gandavensis, libro de Scriptor. cap. XXXII,) *studens utilitati in Theologia studentium, omnes historias Veteris ac Novi Testamenti breviavit in unam historiam, quam vocavit Scholasticam*, indeq; dictus *Magister historiæ Scholasticæ.* Ejusdem Comestoris verba producit quoq; & laudat Brito (qui Expositiones prologis Biblicis Hieronymi addidit) ad prologum in Judith: qui idem etiam scriptor, exponens prologum in Tobiam, ad vocem HAGIOGRAPHA: *Alia*, inquit, *litera habet* APOCRYPHA; *quod*

melius

melius est: quia Hieronymus in prologo galeato, numeratis libris canonicis, inter quos iste non est, infert: Quidquid extra hos est, inter apocrypha est computatum. Confer quoq; Johannem Driedonem, Theologum Lovaniensem, libro I de Ecclesiasticis Scripturis & dogmatibus cap. IV. Consentit porro Leander de S. Martino, Benedictinus, qui in editiones supra dictorum Bibliorum Duacenses & Antverpienses præfatus est, & prologis Hieronymi novas expositiones adjecit. Scribit enim ad prologum galeatum: *Quod dicit* Hieronymus *aliquoties, hos libros ab Hebræis inter hagiographas Scripturas collocari, existimo loca illa esse corrupta, & vocem* HAGIOGRAPHA *pro* APOCRYPHIS *poni.* Simili modo Petrus Garsias Galarsa, Episcopus Cauriensis, libro IV Evangel. Institutionum cap. I fatetur, mendum esse in textu Hieronymi, & pro APOCRYPHIS in præfationibus ad Tobiam & Iudith legi HAGIOGRAPHA. Adde, qui idem conjectat, Card. Hugonem Explicatione prologi Hieronymiani in Judith.

Cætera, quæ pro librorũ controversorum canonica autoritate Bell. urget, testimonia considerantur.

Innocentii testimonium examinatur.

XXIV. Sed tempus est, ut, postea quam cognovimus, quæ Augustini fuerit Synodiq; Carthaginensis de libris canonicis sententia, & quod nullatenus hodiernæ Pontificiorum opinioni illa patrocinetur, paucis nunc etiam, quid reliqua, ad quæ Bellarminus provocat, testimonia in recessu habeant, dispiciamus. Ubi primo loco occurrit testimonium Innocentii, Episcopi Romani: de quo alias affirmare solent Pontificii, quod primus fuerit, qui de canone legitime definiverit, & libros, de quibus nos inter ac ipsos hodie controvertitur, in illum retulerit. Vide inter alios Martinum Becanum in Manuali controversiarum lib. I, cap. I, quæst. I, num. VI; & in Theologia Scholastica parte II, tom. II, tract. I, cap. III, quæst. [illegible], num. [illegible];

item in tractatu de analogia V. ac N. Testamenti cap. I, quæst. I. Quæ opinio sufficienter refellitur ex iis, quæ jam supra num. XIV abs nobis disputata sunt, & heic omnino repeti debent; tum quoque ex ipsiusmet Innocentii verbis. Consultus nimirum ille de libris sacris aliisque nonnullis ab Exuperio, Episcopo Tolosano, respondet in hunc modum: *Consulenti tibi, frater charissime, quid de proposita specie* (quæstione) *unaquaque sentirem; PRO CAPTU INTELLIGENTIÆ MEÆ, quæ sunt visa, respondi, quid sequendum VEL DOCILIS RATIO PERSUADERET, VEL AUTORITAS LECTIONIS OSTENDERET, VEL CUSTODITA SERIES TEMPORUM DEMONSTRARET.* Et paulo post ait: *Mihi quoque ipsi de collatione docilitas accedit, dum perscrutatis rationibus ad propositum respondere compellor: eoque fit, ut SEMPER ALIQUID ADDISCAT, QUI POSTULATUR UT DOCEAT.* Quæ sane non sunt verba Pontificis definientis ex cathedra, & tanquam infallibiliter verum aliquid proponentis, quodque in universum omnes, qui ab Ecclesia catholica extorres audire nolint, amplecti & sequi oporteat: sed ex proprio ingenio, quid sibi potissimum videatur, expromentis. Vide, quæ de hujus generis Pontificum responsis monet ipse Bellarminus lib. IV de Rom. Pontifice cap. XIV, dum de Cælestino ac Innocentio agit. Et sane si Innocentius definivit tanquam Pontifex, libros Ecclesiasticos, quos e canone nos excludimus, pro genuinis canonicis esse habendos, utique hæreticos oportet fuisse Gregorium ceterosque a nobis num. XIV enumeratos doctores omnes, quod isti Pontificiæ determinationi non inhæserunt. Nam juxta Pontificiorum doctrinam, quod a Papa certo ac legitimo definitum est, ei scienter contravenire, sine controversia hæreticum est.

XXV. Quan-

XXV. Quanquam vero Bellarminus non videatur aliis Pontificiis assentiri in eo, quod, quæ de canone Biblico habet Innocentius, ex cathedra ab eodem determinata sint, attamen nec illud quidem admittimus, quod ipse vult, loqui scilicet Innocentium in sua Epistola de libris canonicis proprie & stricte acceptis. Repetimus quippe heic argumentum supra num. xx propositum; quod contra Bellarminum est plane invictum. Deinde ex textu quoque Innocentii manifestum est, quod libros canonicos iis opponat, qui prorsus ex Ecclesia eliminandi sunt & damnandi. Ubi enim recitasset, qui sint in canone Scripturarum, subjungit: *Cætera autem, quæ vel sub nomine Matthiæ, sive Jacobi Minoris, vel sub nomine Petri & Joannis, quæ a quodam Leveio scripta sunt, vel sub nomine Andreæ, quæ a Nexocharide & Leonide Philosophis, vel sub nomine Thomæ, & si qua sunt alia, non solum repudianda, verum etiam noveris esse damnanda.* Atqui hæc est illa vocis *canonici* significatio laxior, de qua supra num. IV, seqq. actum est.

Gelasii testimonium perpenditur.

XXVI. Quæ amplius producit testimonia Cardinalis, minoris sunt momenti. Gelasius sacros, quos recenset, libros haud vocat *canonicos*; sed duntaxat *libros Veteris Testamenti.* Sic enim habet epigraphe, quam suæ enumerationi præmittit: *Ordo librorum Veteris Testamenti, quem sancta Catholica Romana suscipit & veneratur Ecclesia, digesta a Gelasio Papa, cum septuaginta Episcopis.* Possunt autem libri etiam, de quibus contendimus, Veteris Testamenti libri nuncupari, quod nempe sub veteri federe sint scripti. Potest item de ipsis affirmari, quod suscipiat eos & veneretur Ecclesia; quia videlicet ad instructionem populi morumq;

ædificationem publice in ecclesia leguntur. Neque tamen inde sequitur, quod stricte sint & in rigore canonici. Adde, ne quidem satis consentire catalogum, quem pertexit Gelasius, cum Innocentii, Augustini, cæterorumq; Carthaginensium Patrum enumeratione, siquidem non nisi unum Maccabæorum librum ponit, cum illi duos numerent.

Ad Isidori, Rabani, Caßiodori testimonia respondetur.

XXVII. Deniq; Isidorus, ut Augustinum sequitur, hujusq; verba fere usurpat: ita eodem qvoque modo ut Augustinus erit exponendus; quemadmodum item, qui Isidorum exscribit, Rabanus. Sed & Cassiodorus haud dubie Ecclesiasticos libros cæteris alia de causa non annumerat, quam quod conscripti sunt *propter virtutes excellentissimas morum: ut patientiam, ut spem, ut caritatem, ut etiam in fœminis fortitudinem, ut pro DEO contemptam præsentis seculi vitam, vel cætera, quæ illic virtutum genera Domino præstante floruerunt, nostris animis competenter infunderent:* hæc enim ejus verba sunt Institutione sive Introductione in lectionem divinarum Scripturarum capite VI.

Bell. responsio ad argumentum, quod contra autoritatem canonicam librorum ecclesiasticorum urgent Protestantes.

XXIIX. Discussis ita, quæ pro sua sententia stabilienda, & Protestantium adversus ea exceptiones refellendas, affert Bellarminus, restat ut illa, quæ ad nostrum, quod contra librorum ecclesiasticorum canonicam autoritatem urgemus, argumentum respondere conatur, diluamus. Dicit, Protestantes urgere hanc rationem: *Ecclesia, quæ fuit eo tempore, quo libri isti editi sunt, dubia fuit de eorum auctoritate, necessariò igitur etiam Ecclesia posterior de eisdem libris dubia esse debet.* Quod argumentum ex nostra mente rectissime ibidem confirmat Cardinalis. Respondet autem, *Ecclesiam*

siam veterem dubitasse de his libris, duobus modis intelligi posse: uno modo, quod ita fuerit dubia, ut nulli homines ejus temporis essent, qui testari possent, eos libros à Prophetis vel Apostolis editos. Et hoc modo, inquit, *argumentum suas habet vires: ideo enim librum Henoch non recipit Ecclesia, quia nulla habuit testimonia ejus temporis, quo liber scriptus erat, nec etiam temporum proximorum, ut Beatus Augustinus docet lib. 18. de Civit. Dei, cap. 38. Sed negamus hoc modo dubiam fuisse priscam Ecclesiam: Constat enim, semper fuisse aliquos fide dignos, qui hos libros canonicos putarent. Altero modo* (ita pergit,) *potest intelligi, Ecclesiam dubitasse, quia aliqui dubitabant, nec tamen ipsa Ecclesia tunc rem istam definire voluit. Et hoc verissimum est, ut rectè probant testimonia adducta: sed non potest inde colligi, posteriorem Ecclesiam dubiam esse debere. Idq; hoc modo probamus. De libro Judith fuit initiò dubitatum, tamen Nicæna Synodus eum librum in canonem recepit, teste Hieronymo præfatione in Judith, quam Synodum unà cum tribus aliis hæretici recipiunt & magni faciunt. Non igitur cogimur semper dubitare, etiamsi aliquando dubitatum est.*

Examen. Bell. mirè involvit ac pervertit statum controversiæ.

XXIX. Sed isthæc Bellarmini responsio non una ratione impingit. Et primo quidem statum controversiæ miris modis pervertit Cardinalis. Dum enim quæritur: an Ecclesia, *quæ fuit eo tempore, quo*, saltim ex Pontificiorum hypothesi, *libri isti* (Tobiæ, Judith, Sapientiæ, Ecclesiastici, & Maccabæorum) *editi sunt*, dubia fuerit de eorundem autoritate; hoc est, an Synagoga JUDAICA de iis dubitaverit; responsurus ad argumentum nostrum Bellarminus, & distincturus antecedens, ita procedit, ac si in quæstione esset; num de controversis istis libris dubitaverit *Ecclesia vetus* CHRISTIANA.

 Nam

Nam hanc ipsam *Ecclesiæ veteris* nomine Cardinalem innuere, inde manifesto patet, quod paulo post antecedens nostrum falsitatis convincere vult ex eo, quod *semper fuerint aliqui fide digni*, *qui hos libros canonicos* putarent: (ubi non de Judæis ipsum loqui, utpote quorum nullus unquam libros istos controversos putavit canonicos, sed de Christianis, in aprico est, & ostendunt insuper testimonia Patrum, ad quæ mox provocat) imo quod deinde conceptis verbis fatetur, non haberi de illis libris testimonia a *Synagoga Judæorum*, sed ab *Ecclesia Apostolica*. Atque hoc est unum, quod heic notari velim: nempe Bellarminum, cum ipse argumenti nostri antecedens ad hunc modum proposuisset: *Ecclesia*, *quæ fuit eo tempore*, *quo libri isti editi sunt*, (tempore puta Testamenti veteris) *dubia fuit de eorum auctoritate*; & insuper in confirmatione argumenti, quam ex nostra mente subjungit, diserte posuisset, *dubitasse de his libris* SYNAGOGAM JUDÆORUM; e vestigio quæstionis statum ita immutare, ac si antecedens nostrum esset hoc: *Ecclesia primæva* CHRISTIANA *dubia fuit de librorum istorum* controversorum *auctoritate*: quod sane nullatenus decebat virum, qui cordatus haberi vult disputator.

Id amplius ostenditur.

XXX. Porro adhuc alia in Bellarmini responsione occurrunt, quæ & ipsa statum controversiæ non leviter immutant, aut certe eum involvunt, dubiumq; & obscurum reddunt. Quid enim illud est, amabo, quod ait, argumentum nostrum suas habere vires, si antecedens velit, *quod* Ecclesia de libris controversis *ita fuerit dubia*, *ut nulli homines ejus temporis essent*, *qui testari possent*, *eos libros a Prophetis* VEL APOSTOLIS *editos?*

Quorsum

Quorsum heic mentio *Apostolorum?* annon tota controversia, quam hoc capite tractat Cardinalis, est de libris Tobiæ, Judith, Sapientiæ, Ecclesiastici, & Maccabæorum? Sane id ostendit capitis epigraphe, ac res ipsa insuper abunde docet. Quid ergo attinet quærere, an de libris, de quibus in præsenti contendimus, veteres testentur, vel non testentur, quod, sive omnes, sive aliqui eorum, editi fuerint ab APOSTOLIS? Enimvero si ab autoribus θεοπνεύστοις profecti sunt illi libri controversi, a Prophetis scriptos esse oportuit, & non ab Apostolis; cum librorum sacrorum (non Novi, sed) Veteris Testamenti affectent titulum.

XXXI. Sed nondum eorum finis, quibus rei præsenti caliginem offundere satagit Bellarminus. Ostensurus videlicet, quod argumentum nostrum, si sic informetur ut ille informat, suas habeat vires, in exemplum proferens librum Henoch, *ideo enim*, inquit, *librum Henoch non recipit Ecclesia, quia nulla habuit testimonia ejus temporis, quo liber scriptus erat, nec etiam temporum proximorum, ut Beatus Augustinus docet lib. 18. de Civit. Dei, cap. 38.* Ubi transeat, quod scribit Cardinalis, Augustinum citato loco docere, Ecclesiam ideo librum Henoch non recipere, quia nulla habuerit testimonia ejus temporis, quo liber erat scriptus, nec etiam temporum proximorum; cum tamen de illa ratione ne γρῦ quidem ibi legatur, sed Augustinus potius dicat, quo minus in autoritate esset prophetia Henoch, nimiam fecisse antiquitatem; *propter quam*, ait, *videbantur habenda esse suspecta, ne proferrentur falsa pro veris.* Transeant, inquam, hæc. Id vero observet lector, rursum, controversiæ status ut pervertatur, responsioni

Idem demonstratur porro.

ſioni ſuæ Bellarminum inſerere illa verba: NEC ETIAM TEMPORUM PROXIMORUM. Minus profecto candide. Neque enim argumenti noſtri antecedens, cujus ſenſum heic indagat Cardinalis, ſic habet: *Eccleſia, quæ fuit eo tempore, quo libri iſti* controverſi *editi ſunt*, AUT ETIAM TEMPORIBUS PROXIMIS; *dubia fuit de eorum auctoritate*; ſed ipſe Bellarminus ita id proponit: *Eccleſia, quæ fuit eo tempore, quo libri iſti editi ſunt, dubia fuit de eorum auctoritate.* Scilicet Auguſtinum heic ſequimur, qui, quoties agit de quæſtione: unde certi ſimus, hunc vel illum librum hujus eſſe vel illius autoris; ad eorum teſtimonium recurrit, qui illo ipſo tempore, quo ſcriptus eſt liber, in vivis fuere. Ita libro XXIIX contra Fauſtum Manichæum cap. II: *Sicut ego credo*, inquit, *illum librum eſſe Manichæi, quoniam ex ipſo tempore, quo Manichæus vivebat in carne, per diſcipulos ejus certa ſucceſſione Præpoſitorum veſtrorum ad veſtra usque tempora cuſtoditus atq; perductus eſt: ſic & iſtum librum crede eſſe Matthæi, quem ex illo tempore, quo Matthæus in carne vixit, non interrupta ſerie temporum, Eccleſia certa connexionis ſucceſſione usque ad tempora iſta perduxit.* Item libro XXXIII contra eundem cap. VI, ubi adverſus Manichæos, ſcriptorum vere Apoſtolicorum fidem in dubium vocantes, & recipientes contra, qui ſub Apoſtolorum nominibus circumferebantur, libros ſuppoſititios, diſputat; *Quaſi vero*, ait, *& in literis ſecularibus non fuerint certiſſimi autores, ſub quorum nominibus poſtea multa prolata ſunt, & ideo repudiata, quia vel his, quæ ipſorum eſſe conſtaret, minime congruerunt, vel* EO TEMPORE, QUO ILLI SCRIPSERINT, *nequaquam innoteſcere, & per ipſos, vel familiariſſimos eorum, in poſteros prodi commendariq; meruerunt.* Et mox, Hippocratis

Proteſtantes in quæſtione de libris Scripturæ genuinis methodo inſiſtunt Auguſtini.

libros

libros revera esse, inde constare ait, quod *eos* AB IPSO HIPPOCRATIS TEMPORE *usque ad hoc tempus, & deinceps, successionis series commendavit.* Pergit deinde: *Platonis, Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumq; ejusmodi autorum libros, unde noverunt homines quod ipsorum sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium contestatione continua? Multi multa de literis ecclesiasticis conscripserunt, non quidem autoritate canonica, sed aliquo adjuvandi studio sive discendi. Unde constat quid cujus sit, nisi quia* HIS TEMPORIBUS, QUIBUS EA QUISQUE SCRIPSIT, *quibus potuit, insinuavit atque edidit, & inde in alios atque alios continuata notitia latiusq; firmata ad posteros, etiam usque ad nostra tempora pervenerunt, ita ut interrogati, cujusq; quisque liber sit, non hæsitemus, quid respondere debeamus? Sed quid pergam in longe præterita?* addit mox venerabilis Antistes; *Ecce, istas literas, quas habemus in manibus, si post aliquantum tempus vitæ hujus nostræ, vel illas cujusquam Fausti esse, vel has neget esse meas, unde convincitur, nisi quia* ILLI, QUI NUNC ISTA NOVERUNT, *notitiam suam ad longe etiam post futuros continuatis posterorum successionibus trajiciunt?* Ad hunc modum Augustinus.

Argumentum nostrum adversus libros controversos quomodo informandum arbitretur Bell.

XXXII. Vidimus hactenus, qualem in distinguendo antecedente nostri argumenti sese præstiterit Bellarminus, nunc, quid in recessu habeant quæ præterea affert, paucis etiam dispiciamus. Scilicet, quantum ex verbis ejus adeo perplexis assequi licet, argumentum nostrum, si quas debeat vires habere, hoc modo informandum esse putat:

De quibus libris Ecclesia vetus ita dubitavit, ut nulli homines ejus temporis essent, qui testari possent, illos a Prophetis fuisse editos, de iisdem etiam Ecclesia posterior necessario dubia esse debet;

Sed de libris Protestantes inter & Pontificios hodie controversis Ecclesia vetus dubitavit;

Ergo de iisdem etiam Ecclesia posterior necessario dubia esse debet.

Atque ad hanc formam redacto argumento, concessa Majori, negat Cardinalis Minorem. *Negamus*, inquit, *hoc modo dubiam fuisse priscam Ecclesiam: Constat enim, semper fuisse aliquos fide dignos, qui hos libros canonicos putarent.*

An tempore editorum librorum controversorum, vel etiam proxime post, extiterint, qui testimonium autoritatis canonicæ iis perhibuerint.

XXXIII. Ubi si per *Ecclesiam veterem* Cardinalis intelligeret Ecclesiam V. T. seu Synagogam Judaicam, sic ut sensus Majoris esset: De quibus libris Ecclesia Judaica ita dubitavit, ut nulli homines ejus temporis, quo nimirum libri isti sunt editi, essent, qui testari possent, illos a Prophetis fuisse editos, de iisdem etiam Ecclesia posterior necessario dubia esse debet; si, inquam, hic esset sensus Majoris, transire illam juberemus, & quia sublumptam sub ea Minorem Bellarminus negat, illico flagitaremus, ut ergo nominarentur nobis homines fide digni, saltim aliqui, ejus temporis, quo controversi isti libri sunt scripti, imo temporum saltim proximorum, qui eosdem canonicos crediderint. Certe ne unum quidem nominatum iri in propatulo est. Nam quod ad Synagogam Judaicam attinet, illius de ecclesiasticis istis libris testimonia nulla haberi, extra controversiam est, & ipse noster conceptis id verbis fatetur: Ecclesia autem vetus Christiana si vel maxime iis testimonium perhiberet, tamen hoc nec ejus temporis esset testimonium, quo libri illi sunt editi, nec temporum proximorum. Prius in confesso est. Sed & posterius abunde liquet. Sumamus enim, v. g. librum Tobiæ. Is, si Sixto Senensi credimus, scri-

lib. 1. Bibl.

ptus

ptus est ab ipsomet Tobia: vixit autem Tobias tempore Salmanasaris (utpote sub qvo captivus in Assyriam est abductus, Tob. *1*, 2.) atque ita sub Ezechia & Osea, II. Reg. XIIX, 10. seqq. a quo tempore quot anni fluxerint præcise ad passionem Christi, dissentiunt quidem eruditi, cum alii IↃC LXXIII numerent, alii IↃC LXXIIX, alii IↃC LXXXI, alii IↃCC LXVI, alii tandem IↃCC LXXIII. quidquid autem hujus sit, illud semper manet, inter tempus, quo vixit Tobias, & quo vixit Cyprianus, quem de libri Tobiæ autoritate canonica testatum fuisse Bellarminus vult, intercedere plures quam nongentos annos. Idem esto judicium de reliquis libris controversis, ut ut ratione temporum, quibus editi sunt, nonnihil discrepantiæ sit. Relinquitur proinde, prorsus neminem produci posse, aut ejus temporis quo memorati libri ecclesiastici sunt scripti, aut temporis proximi, qui de ipsorum autoritate canonica testetur.

XXXIV. Verumenimvero ostendimus jam ante, *num. 29.* Bellarminum, quando ad argumentum nostrum respondere vult, statum quæstionis prorsus immutare, ita quidem, ut pro *Ecclesia, quæ fuit eo tempore, quo libri* controversi *editi sunt*, hoc est, Ecclesia Judaica, substituat *Ecclesiam veterem* Christianam. Sensus ergo propositionis Majoris in syllogismo num. XXXII ad mentem Bellarmini formato erit hic: De quibus libris Ecclesia vetus Christiana ita dubitavit, ut nulli homines ejus temporis, tempore puta Ecclesiæ priscæ Christianæ, essent, qui testari possent, illos a Prophetis fuisse editos. At hoc pacto, ceu videt quivis, non nostrum illud argumentum, quod sibi objecerat ac refellen-

dum sumpserat Cardinalis, proponitur, sed substituitur plane aliud. Neque enim retinetur idem istud medium probandi, quo nos in illo argumento utimur, sed prorsus immutatur. Quod si ergo vel maxime, quæ ad hujus abs se ita informati argumenti solutionem Bellarminus profert, satis recte se haberent, adhuc tamen firmo talo staret illud alterum, quod a defectu testimonii Synagogæ Judaicæ est petitum. Quamvis vero hæc ad eum modum se habeant, non tamen imus inficias, etiam a negatione testimonii Ecclesiæ primitivæ Christianæ argumentum contra autoritatem librorum ecclesiasticorum canonicam nos desumere solere. Acceptabimus ergo illa, quæ contra nos heic disputat Bellarminus, tanquam quæ adversus nostrum, quod, uti dixi, a negatione testimonii Ecclesiæ priscæ Christianæ petere solemus, argumentum sint directa, & videbimus, quid tunc habeant roboris.

Argumentum nostrum contra autoritatem librorum controversorum canonicam, petitum a negatione testimonii Ecclesiæ priscæ Christianæ.

XXXV. Argumentum istud, uti a nobis proponitur, ita habet:

De quorum librorum autoritate canonica non constitit Ecclesiæ CHRISTI primitivæ, de eorundem autoritate nec Ecclesia posterior certa esse potest;

Atqui de librorum illorum Protestantes inter ac Pontificios controversorum autoritate canonica non constitit Ecclesiæ CHRISTI primitivæ;

Ergo de eorundem autoritate nec Ecclesia posterior certa esse potest.

Ad illud re-

Majorem ita simpliciter positam non admittit Bellarminus, concedit vero eandem, si hoc pacto informetur: De quorum librorum autoritate canonica non consti-

conſtitit Eccleſiæ CHRISTI primitivæ, ita quidem, ut *nulli omnino* in priſca illa Eccleſia fuerint, quibus de eo conſtiterit, de eorundem autoritate nec Eccleſia poſterior certa eſſe poteſt. Sed ita informata Majori, negat Minorem; negat, inquam, verum eſſe, quod de autoritate illorum librorum nulli omnino in Eccleſia primæva conſtiterit. Vult igitur, *ad hoc, ut ſeqvens Eccleſia poſſit decernere, librum aliqvem eſſe canonicum, ſatis eſſe, ſi habeat* ALIQUA *teſtimonia hominum fide dignorum illius temporis, vel certe proximi:* (hæc nimirum ejus verba ſunt) talia vero teſtimonia haud deeſſe ait, cum *conſtet, ſemper* ALIQUOS *fuiſſe fide dignos, qui hos libros canonicos putarent.*

Sponſio Bellarmini.

XXXVI. Heic primo non immerito dubitatur, an, quod affirmat Bellarminus, ad conciliandam libro alicui autoritatem canonicam, quoad nos, ſufficiat unius aut alterius vetuſti ſcriptoris ſuffragium. Si enim, quod infra cap. XVII ipſe Cardinalis noſter aſſerit, inepte dicitur vetuſtas de aliquo ſcripto dubitaſſe, quando unus atque alter tantum, qui dubitaverit, proferri poteſt, & contra longe plures pro contraria ſtant ſententia; quidni etiam parum recte dicatur vetuſtas vel Eccleſia priſca de libro aliquo fuiſſe certa, quando unus atque alter tantum, qui teſtimonium ei perhibeat, proferri poteſt, & contra tot alii dubitant, vel aperte contradicunt? & ſi conſtat ſibi illud ejuſdem Card. Bellarmini, citato loco: *Non debet duorum aut trium dubitatio anteponi certiſſimæ confeſſioni omnium aliorum*; quid vetabit, quo minus æque recte dicam: *Non debet duorum aut trium confeſſio anteponi dubitationi, imo conſtantiſſimæ negationi, omnium aliorum?* Habuerint ſane libros

Examen ejus.

illos, de quibus controvertitur, pro canonicis Clemens Alexandrinus v. c. & Cyprianus, ad quos nominatim provocat Bellarminus; quia tamen eosdem a canone rejecerunt Melito Sardensis, Tertullianus, Origenes, Eusebius, Athanasius, Gregorius Nazianzenus, Cyrillus Jerosolymitanus, Epiphanius, Chrysostomus, Patres Laodiceni, num recte dicetur de illis libris certa fuisse iisq; testimonium perhibuisse antiquitas seu Ecclesia primitiva? Deinde ne hoc quidem admittimus, extare saltem *aliqua* vetustissimorum Ecclesiæ Doctorum testimonia de canonica librorum ecclesiasticorum autoritate. Quod enim Cyprianus & Clemens Alexandrinus, quos nominat Bellarminus, non ita senserint ut ille vult, capite XI, I. & XIV, 2. satis demonstrabitur. Quod item nec cæteri Patres, quos antè se citasse Cardinalis ait, sæpe memoratos libros pro stricte ac proprie sic dictis canonicis habuerint, supra abs nobis fuit evictum. Quanquam nec hi, si vel maxime ita sentirent, ut vult Bellarminus, rem confecturi essent; cum sane Ecclesia primitiva & antiquitas ecclesiastica (cujus heic testimonium quærimus) non incipiat demum a seculo post natum Salvatorem quinto, & illi autores, in hoc præsertim negotio, nihil pronunciare possint sine testimonio seculorum præcedentium.

Exceptio Bellarmini repellitur.

XXXVII. Sed heic duo objicit Bellarminus. Unum est, quod de libro Judith initio fuerit in Ecclesia dubitatum, & tamen, illo non obstante, Nicæna Synodus eum librum postea in canonem receperit: alterum, quod pro canonicis hodie accipiantur Epistola Jacobi, & Judæ, & Apocalypsis, secunda Petri, secunda & ter-

tia

tia Joannis, Epiſtola ad Hebræos, de quibus itidem dubitatum fuerit in prima Eccleſia. Verum quantum ad prius, negamus, Synodum Nicenam librum Judith in canonem recepiſſe: nec unquam probare id poterit Bellarminus. Nam quod ad Hieronymi teſtimonium heic provocat, id fruſtra fieri, infra capite XII, I. ſeqq. reddetur manifeſtum. Quod ad alterum attinet, plane diverſa ratio eſt illorum N. T. ſcriptorum, & librorum apocryphorum T. V. quantum ad incertitudinem, quæ de utriſque fuit in Eccleſia priſca. Nam de poſterioribus his nemo non ex antiquiſſimis Eccleſiæ Doctoribus dubitavit; contra vero de ſcriptis N. T. quæ memorat Cardinalis, licet aliqui dubitaverint, non tamen dubitatum fuit communiter & ab omnibus, ſed receperunt illa ſcripta Patres longe plurimi. Unde v. c. de Epiſtola ad Hebræos Bellarminus ipſemet infra capite XVII inepte ait vetuſtatem dici dubitaſſe, cum unus ſolummodo Cajus ex Græcis, & duo vel tres ex Latinis proferri poſſint qui dubitaverint, contra vero tot Concilia, omnes Græci, uno excepto, & omnes Latini, tribus vel quatuor exceptis, eandem receperint. Sed de his N. T. ſcriptis *ἀντιλεγομένοις* ſuo loco.

An ſint inter Pontificios, qui doceant, Eccleſiam vel Pontificem poſſe facere librum canonicum de non canonico.

XXXIX. Poſſemus nunc præſens caput concludere, ni unum adhuc reſtaret monendum. Scilicet ſcribit Chemnitius noſter in Examine Concilii Tridentini, parte ;, tit. de libris canonicis, doceri in Eccleſia Pontificia, *quod Papa cum ſuis Prælatis poſſit & illis*, de quibus inter nos ac ipſos controvertitur, *& forſan aliis etiam libris, impertiri canonicam authoritatem, quam nec ex ſe, nec ex ſuis authoribus merentur, & quam tempore Apoſtolorum &*

rum & primitivæ ecclesiæ non habuerunt. Idem supra jam notaverat, esse inter Pontificios, *qui non vereantur blasphemare, sacram Scripturam divinitus inspiratam, si authoritate Ecclesiæ deseratur, non plus per se valere quam fabulas Æsopi.* Istis verbis vehementer commotus Bellarminus, Chemnitium impudentissimarum calumniarum ac mendaciorum postulat. *Non dicimus*, inquit, *ut Kemnitius impudentissimè calumniatur, Ecclesiam, id est, Papam, posse pro suo arbitratu, sine ullis veterum testimoniis, facere librum canonicum de non canonico, & de canonico non canonicum; & quod, si Papa vellet, Scriptura divina non plus haberet auctoritatis quàm fabulæ Æsopi: ista enim non sunt nostra asserta, sed ipsorum mendacia. Fatemur enim, Ecclesiam nullo modo posse facere librum canonicum de non canonico, nec contra, sed tantum declarare quis sit habendus canonicus, & hoc non temerè, nec pro arbitratu, sed ex veterum testimoniis, & similitudine librorum, de quibus ambigitur, cum illis de quibus non ambigitur, ac demum ex communi sensu & quasi gustu populi Christiani; quomodo B. Hieronymus libro de Viris illustribus in Jacobo dicit, Epistolam Jacobi paulatim tempore procedente meruisse auctoritatem.*

Chemnitius inique calumniarum & mendaciorum abs Bellarmino arcessitur.

XXXIX. Verumenimvero, quo jure calumniarum heic & mendaciorum Chemnitius abs Bellarmino insimuletur, equidem non video. Ait Chemnitius, doceri apud Pontificios, quod Papa cum suis Prælatis possit libris impertiri canonicam autoritatem, quam nec Ex Se, nec Ex Suis Autoribus mereantur. Et statim nominat aliquem ecclesiæ Pontificiæ scriptorem, qui sic doceat, nempe Pighium. Paulo superius ita scripserat: *Pontificii dicunt, ab Ecclesia Scripturam habere authoritatem: quod Pighius ita interpretatur, authoritatem Ec-*

clesiæ quodammodo superiorem esse authoritate Scripturarum; siquidem Ecclesiæ authoritas Scripturis quibusdam, eisq́ præcipuis, quam neque EX SE, *neque* EX AUTORIBUS SUIS *apud nos habebant, canonicam impartita est authoritatem.* An negabit Bellarminus, hanc esse assertionem Pighii? Evolvat, cuicunque visum fuerit, Alberti Pighii Hierarchiam Ecclesiasticam (quæ Romano Pontifici Paulo III inscripta est) lib. I, cap. II, fol. 9. editionis Coloniensis, anno cIↃ IↃ XXXIIX per Melchiorem Novesianum procuratæ, & verba Chemnitio citata ibi inveniet.

Sixtus Sen. docet, Ecclesiam posse librum canonicum facere de non-canonico.

XXXIX. Nec sane in hanc rem desunt aliorum quoque magni nominis Pontificiorum suffragia. Ita Sixtus Senensis in sua Bibliotheca sancta (quam Papæ Pio V dedicavit) libro IIX, hær. XII, ubi de libris Maccabæorum agit: *Nec quicquam illorum fidei derogat,* inquit, *etiamsi ab auctore prophano scripti sint, cum libri fides* NON AB AUCTORE, *sed ab Ecclesiæ Catholicæ auctoritate pendeat, &, quod illa acceperit, verum & indubitatum esse oportet,* A QUOCUNQUE DICTUM SIT AUCTORE. Quibus quid clarius poterat dici? Profecto si Ecclesia facere potest, ut liber, qui a profano autore, atque sic scriptore minime θεοπνεύστῳ, est profectus, sit canonicus, utique non tantum potest *declarare*, quis liber sit habendus canonicus, sed omnino etiam potest *facere* librum canonicum de non-canonico. Sed ut omnis tollatur dubitatio, justo syllogismo rem proponam. Sic ergo concludimus:

Quicunque facere potest, ut liber, qui non est divinitus inspiratus, fiat canonicus, is potest de libro non canonico facere canonicum;

Atqui, juxta Senensem, Ecclesia facere potest, ut liber,

liber, qui non est divinitus inspiratus, fiat canonicus,

Ergo, juxta eundem, Ecclesia potest de libro non-canonico facere canonicum.

Major evidens est. Si enim, quod ipsimet Pontificii fatentur, liber canonicus in se ideo unice est canonicus, hoc est, infallibilis ac immotæ veritatis, quod a Deo, fallere & falli nescio, immediate est inspiratus, ita ut scriptor, qui illum consignavit, *in eo quidem negotio non tam egerit, quam actus fuerit a Spiritu sancto, plane instar calami, cum usurpatur a scriptore*; quomodo θεοπνευστίαν describit Gregorius de Valentia, Jesuita celeberrimus, Comment. in secundam secundæ, disp. I, quæst. I, puncto VII, §. XLIII: si, inquam, universa ratio autoritatis canonicæ ab immediato istiusmodi afflatu ac dictamine Spiritus sancti unice dependet, utique illum librum, qui non est ad eum modum suo scriptori inspiratus, nullatenus in se canonicum esse oportet; & proinde, qui facere potest, ut talis liber sit canonicus, eum ex non-canonico canonicum efficere posse necessum est. Major ergo supra propositi syllogismi est invicta. Sed & Minorem probamus immoto hoc argumento:

Qui facere potest, ut liber, qui a profano autore est scriptus, fiat canonicus, is facere potest, ut liber, qui non est divinitus inspiratus, fiat canonicus,

At vero, juxta Sixtum, Ecclesia facere potest, ut liber, qui a profano autore est scriptus, fiat canonicus,

Ergo, juxta eundem, Ecclesia facere potest, ut liber, qui non est divinitus inspiratus, fiat canonicus.

Major

Major in confesso est. Quis enim eo prolaberetur dementiæ, ut librum, quem a profano autore scriptum esse constat, divinitus inspiratum diceret?

XL. Sixti Senensis sententiam confirmat quoq; Thomas Stapletonus, Pontificius non minus celebris, dum sub finem libri IX principiorum doctrinalium, itemq; in Relectione controv. V, quæst. II, artic. III & IV, affirmat, Ecclesiam hujus temporis ea pollere potestate, ut possit v. c. Pastorem Hermæ, vel Constitutiones Clementis (de quibus ex ipsis certe Pontificiis hodie nemo dubitat, quod in se non sint scripta canonica) in numerum librorum sacrorum & certo canonicorum referre. *Quod si* Ecclesia *faceret*, inquit, *auctoritatem divinam apud nos illi libri haberent, non secus quam alii, sive sub ipsis Apostolis, sive post illorum tempora, in canonem relati.* Atq; ita patuit, non esse impudentissimam calumniam & mendacium, sed ipsissimam veritatem, quod apud Pontificios doceatur, Ecclesiam posse facere librum canonicum de non-canonico.

Stapletoni suffragium.

XLI. Porro quando scribit Chemnitius, esse inter Pontificios, qui non vereantur blasphemare, Scripturam sacram, si Ecclesiæ autoritas absit, non plus valere quam fabulas Æsopi; licet autores, ad quos digitum intendit, expresse non nominet, haud tamen, ab ipso confictum id esse, statim censendum. Refert sane Sleidanus, de statu religionis libro XXV, ad annum LIII, quendam in Gallia Præfectum hanc diserte vocem emisisse; *nisi Ecclesiæ doctores eam Paulo tribuerent authoritatem, se non pluris facturum ejus Epistolas, quam ÆSOPI FABELLAS.* Johannes Brentius, Prolegomenis in Apologiam Confessionis Ducis Würtembergensis, Petro

Scriptura an Æsopi fabulis comparata abs Pontificiis.

a Soto oppositam, tit. de autoritate sacræ Scripturæ; *Plane*, inquit, *de sacra Scriptura idem se sentire haud obscure significat* Petrus a Soto, *quod alius quispiam Asoticus scripsit, Scripturam valere quantum* FABULÆ ÆSOPI, *si destituatur autoritate Ecclesiæ.* Ad quæ Stanislaus Hosius, Cardinalis, *vir*, judice Bellarmino, *æterna memoria dignus*, libro III eorum, quos istis Prolegomenis opposuit: *Potuit illud pio sensu dici*, ait, *quem homo pius, qui charitatem habet, quæ non cogitat malum, ex iis verbis eliceret. Nam revera, nisi nos Ecclesiæ doceret auctoritas, hanc Scripturam esse canonicam, perexiguum apud nos pondus haberet.* Ita etiam Johannes Pistorius, adversus disputationem Menzeri, falsô DCCCXCIIX, asseverat, Hermannum Wolfgangum, Coloniensem, & Johannem Eckium, (his videlicet illam sacrarum literarum cum fabulis Æsopi comparationem tribuerat Menzerus) *recte putasse, nos, nisi Ecclesia testetur, non habituros* Scripturam *pro divina, nec plus fidei tributuros quam* ÆSOPI *fabulis.* Impudentior adhuc Vitus Miletus, in Discussione errorum, quos Pontificiis tribuerant Heshusius & Olearius; *Dicimus*, inquit, *sacram Scripturam, si auctoritatem tollas Ecclesiæ, nec tantum quidem valituram, quantum* ÆSOPI *valent* FABULÆ. Huc etiam referri potest illud Jesuitæ Gulielmi Baile, quod legitur in Catechismo Controversiarum, jussu Archiepiscopi Burdegalensis edito, & a Johanne Argento, Soc. Jesuiticæ per provinciam Austriæ Præposito provinciali, approbato, tract. I, quæst. XII: *Sine Ecclesiæ autoritate non plus fidei adhiberem Matthæo, quam* TITO LIVIO. Atq; ita plus satis patet, existimo, nihil præter verum dixisse Chemnitium, quando scripsit, esse inter Pontificios, qui affirment, Scripturam sacram, si Ecclesiæ absit

præf in lib. de Concil.

sit

ſit autoritas, non plus valere quã fabulas Æſopi. Et dic, ſodes, quî poſſent aliter de Scriptura ſacra ſentire aut loqui Pontificii, quamdiu inſiſtunt illis ſuis hypotheſibus; quod ſacra Scriptura *robur trahat & auctoritatem a Romana Eccleſia hujusq; Pontifice*; quæ eſt aſſertio Silveſtri illius Prieriatis, qui primus calamum contra Lutherum ſtrinxit, in Dialogo eidem oppoſito, fundam. III; quod Scriptura *non ſit authentica ſine authoritate Eccleſiæ*; uti non ſemel ſub initium ſui adverſus Lutherum Enchiridii affirmat Eckius; imo, quod *NIL QUICQUAM DIVINITATIS inſit Scripturæ, quæ nos ad credendum, quæ in illis continentur, religione aliqua conſtringat, ſed Eccleſiæ tanta vis ſit atq; amplitudo*; quæ ſunt verba Jacobi Payuæ Andradii (qui inter Theologos Concilii Tridentini præcipuam perſonam ſuſtinuit) libro II defenſionis fidei Tridentinæ. Et tantum de calumniis, quas Chemnitio exprobrat Bellarminus.

XLII. Supereſt nunc, ut circa illa etiam, quæ in libris, de quibus inter nos ac Pontificios diſceptatur, canonicis declarandis Eccleſiam (Romanam puta) obſervaſſe ſcribit Cardinalis, pauca moneamus. Ita vero hac de re ille: *Primum habuit de ſingulis veterum teſtimonia. Etſi enim non habeantur teſtimonia a Synagoga Judæorum, tamen habentur ab Eccleſia Apoſtolica. Et hoc ſufficit. Apoſtoli enim poterant ſine aliis teſtimoniis declarare, libros illos eſſe canonicos; quod & fecerunt; alioqui nunquam Cyprianus, & Clemens, & alii, quos citavimus, tam conſtanter dixiſſent, eos eſſe divinos. Deinde viderunt, eſſe conformes aliis. Deniq; obſervarunt, iſtos libros paulatim ab omnibus Chriſtianis pro canonicis receptos; quod argumentum habere non poterant, qui in prima Eccleſia fuerunt.*

Modus, quem in declarandis libris controverſis Eccleſiam ſervaſſe ait Bell.

Examen.

XLIII. Ubi, quod primo asserit autor, Apostolos declarasse, libros istos esse canonicos, perquam est absurdum. Quod si enim id fuisset factum, quomodo non resciverit hoc Melito, vetustissimus ille Sardium in Asia Episcopus, (quem Tertullianus, teste Hieronymo libro de Scriptoribus ecclesiasticis cap. XXXIV, tantæ apud Catholicos auctoritatis fuisse scripsit, ut ab eorum plerisq; Propheta putaretur) veri Scripturarum canonis indagator adeo curiosus & industrius, ut etiam, veluti ex Eusebii libro IV Hist. Eccl. cap. XXVI novimus, iter in orientem eum unice in finem susceperit, quo inquireret accurate, quinam genuini essent V. T. libri? quomodo ignorare idem potuissent tot alii tantæque autoritatis Ecclesiæ primævæ doctores, qui sæpius memoratos illos libros pro genuinis Scripturæ libris non agnoscunt? Quod quia vidit Andradius, idcirco libro III Defensionis fidei Tridentinæ: *Neq; sacrarum literarum testimoniis*, inquit, *neq; certa nobis traditione constat, a* CHRISTO *accepisse Apostolos, quinam* V. T. libri *sacri essent, & qui apocryphi; sed Judæorum tunc id fuit certa traditione exploratum, quorum diligentia in templo asservabantur, & quos Deus voluit fidos esse sacrorum voluminum custodes, quò* CHRISTI *gloria & amplitudo (ut Augustinus ait) hostium testimonio comprobata, magis extaret & emineret.* Quod ait Bellarminus, nisi Apostoli libros istos canonicos esse declarassent, nunquam Cyprianum aliosq; supra a se citatos Patres tam constanter eos *divinos* fuisse dicturos, id nihil difficultatis habet. Nam quod ad Patres jam supra laudatos attinet, sufficienter suo loco ostensum est, esse iis in more positum, etiam illos libros interdum appellare divinos, quos ne ipsi quidem

Andradius contradicit Bellarmino.

Ponti-

Pontificii pro canonicis habent. Quantum vero ad Cyprianum & Clementem, nec ipsos Bellarminum quidquam heic juvare, ex capitibus mox sequentibus XI & XIV patebit. Rectius proinde nos in contrarium ita concludimus: Apostoli non declararunt libros illos controversos esse canonicos: alioqui nunquam Melito, Tertullianus, Origenes, Eusebius, Athanasius, Nazianzenus, Cyrillus, Epiphanius, Chrysostomus, Patres Laodiceni, Hieronymus, Ruffinus, Gregorius M. Damascenus, aliiq; tam constanter a canonicis illos sequestrassent.

Argumentum Bell. invertitur.

XLIV. Atq; per hæc multo magis nunc etiam satisfit iis, quæ urget Erbermannus; scilicet Patres Concilii Carthaginensis, Innocentium item & Gelasium, nunquam fuisse libros controversos cæteris canonicis adnumeraturos, *nisi persvasum habuissent, authoritatem canonicam eorum librorum ab Apostolica traditione promanasse*; vel, ut paulo inferius loquitur, *nisi certissimè fuissent persvasi, illos saltem à CHRISTO & Apostolis canonizatos fuisse.* Quis enim credat, Patres quinti seculi rectius habuisse cognita, quæ ab Apostolica traditione promanarint, & quid CHRISTUS ac Apostoli circa canonem præstiterint, quam Patres seculorum secundi, tertii & quarti? quis credat, prisca illa primorum seculorum lumina ignorasse *dogma fidei a CHRISTO & Apostolis probatum?* quale esse isthanc de librorum controversorum canonica autoritate traditionem, conceptis verbis asserit Erbermannus. Quod de autoritate Epistolarum Jacobi & Judæ, itidem prioribus seculis ignorata, ille movet, consideratum est jam supra num. XXXVII. Sed ad Bellarminum redeamus.

Erbermanni ratio. c. 2. p. 37.

p. 46.

refellitur.

p. 38.

ibid.

An & quousq; similitudinem habeant libri cõtroversi cum non controversis.

XLV. Dicit ille amplius, deprehensos fuisse libros, de quibus ambigitur, similitudinem habere & conformitatem cum illis, de quibus non ambigitur. Argumentum in forma habet ita:

Qui libri conformes sunt libris vere θεοπνεύστοις, illi merito recepti sunt in canonem;

At libri controversi conformes sunt libris vere θεοπνεύστοις;

Ergo merito recepti sunt in canonem.

Resp. Major si de quacunq; intelligatur conformitate, admitti non potest. Nam & libri humano studio conscripti, in quibus de rebus divinis mysteriisque salutis nostræ agitur, siquidem ab orthodoxis autoribus sunt concinnati, similitudinem & conformitatem habent cum libris vere θεοπνεύστοις, neque tamen idcirco merentur in canonem recipi. Sed & Minor falsa est. Etenim libri illi Ecclesiastici tum quoad res ipsas non raro dissentiunt a ceteris, uti suo loco ostenditur, tum ratione styli illis sæpe difformes sunt: veluti patet, v. g. ex clausula libri posterioris Maccabæorum, & Siracidæ prologo; tum insuper non sunt scripti lingua Hebraica, qua omnes libri V. T. canonici sunt consignati. Notari heic potest locus Augustini, ex libro XXXIII contra Faustum Manichæum cap. VI: *Nonne sub Hippocratis, Medici nobilissimi, nomine quidam libri prolati, in autoritatem à Medicis non recepti sunt? Nec eos adjuvat* NONNULLA SIMILITUDO *rerum atq; verborum; quando comparati eis, quos vere Hippocratis esse constaret, impares judicati sunt, & quod ab eo tempore, quo & cætera scripta ejus, non innotuerunt quod vere ejus essent.*

An libri Ec-

XLVI. Deniq; scribit Cardinalis observatum fuisse, libros

libros Ecclesiasticos paulatim ab omnibus Christianis pro canonicis receptos. Sed quodnam illud, obsecro, tempus, quo libri isti ab OMNIBUS Christianis pro canonicis recepti? Imo vero affirmare ausim contra, usq; ad Tridentinæ Synodi tempora ab omnibus Christianis pro apocryphis esse habitos, & fere a nemine pro stricte proprieq; dictis canonicis agnitos. Et si vel maxime excipias perpaucos istos, quos, ex quinto præcipue seculo, pro se allegare solent Pontificii, considera, quæso, illam nubem testium, quam, inde a Gregorii M. ætate per omnia sequentia secula usq; ad ipsum Tridentinum Concilium progredientes, supra num. XIV contra canonicam librorum controversorum autoritatem produximus; ac manifesto apparebit, tantum abesse, ut, quod Bellarminus asserit, illi libri paulatim ab omnibus Christianis pro canonicis recepti fuerint, ut potius successu temporis magis magisq; paulatim e canone explosi sint. Et ut intelligatur insuper, quo loco Græca etiam Ecclesia in hodiernum usq; tempus libros inter nos & Pontificios controversos habeat, addemus nunc Metrophanem Critopulum, Hieromonachum, & Cyrilli, Patriarchæ Constantinopolitani, Protosyngelum; cujus testimonium, ex ipsius Epitome Confessionis Ecclesiæ Orientalis ad Academiam Juliam scripta depromptum, in suo de sacris & divinis Scripturis tractatu, disp. II, quæst. II, num. LXII, producit Conradus Hornejus. Postquam scilicet dixerat Metrophanes, XXII esse V. T. libros canonicos & authenticos; Genesin puta, Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium, librum Jesu Nave, Judices cum Ruth, Regnorum primum & secundum, Regno-

clesiastici paulatim ab omnibus pro canonicis recepti.

Metrophanes Critopulus, Græcus, de canone Scripturæ.

Regnorum tertium & quartum, Paralipomenon primum & secundum, Esdram & Neemiam, Job, Psalterium, Proverbia Salomonis, Ecclesiasten ejusdem, Canticum Canticorum ejusdem, Esaiam, Jeremiam, Ezechielem, Danielem, xii illos Prophetas simul; ubi, inquam, canonica V. T. scripta ad hunc modum recensuerat, sequentia subijcit: Τὰ λοιπὰ δὲ βιβλία, ἅπερ τινὲς βούλονται συγκαταλέγειν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ, οἷον, τὸ τοῦ Τωβὶθ, τὸ τῆς Ἰουδὴθ, Σοφίαν τοῦ Σολομῶντος, Σοφίαν Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, Βαροὺχ, καὶ τὰς τῶν Μακκαβαίων (βίβλους) ἀποβλήτους μὲν οὐχ ἡγούμεθα· πολλὰ γὰρ ἠθικὰ πλείστου ἐπαίνου ἄξια, ἐμπεριέχεται ταύταις· ὡς κανονικὰς δὲ καὶ αὐθεντικὰς οὐδέποτε ἀπεδέξατο ἡ τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία, ὡς μαρτυροῦσι πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, μάλιστα δὲ ὅ, τε ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεόλογος, καὶ ὁ ἅγιος Ἀμφιλόχιος, καὶ τελευταῖος πάντων ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός· διὸ οὐδὲ τὰ δόγματα ἡμῶν πειρώμεθα ἐκ τούτων παραστῆσαι, ἀλλ' ἐκ τῶν τριάκοντα τριῶν κανονικῶν καὶ αὐθεντικῶν βιβλίων, ἃ δὴ καὶ θεόπνευστον καὶ ἁγίαν γραφὴν καλοῦμεν. *Cæteros autem libros, quos aliqui connumerare scripturæ sacræ volunt, ut librum Tobiæ, Judith, Sapientiam Salomonis, Sapientiam Jesu fil. Sirach, Baruch, & Maccabæorum (libros) contemnendos non putamus: multa enim moralia laude plurima digna iis continentur; ut Canonicos autem & authenticos nunquam recepit Christi Ecclesia, sicut testantur cum multi alii, tum maxime S. Gregorius Theologus, & S. Amphilochius, & ultimo omnium S. Joannes Damascenus. Quare nec dogmata nostra ex istis, sed ex XXXIII illis Canonicis & authenticis libris* (tot videlicet utriusque Testamenti libros canonicos numerat Critopulus) *confirmare conamur, quos divinitus inspiratam & sanctam Scripturam appellamus.* Hæc ille Metrophanes.

Caput XI.

De libro TOBIÆ.

1.

LIbrum Tobiæ canonicum esse, autoritate Cypriani, Calixti I, Ambrosii, Basilii, Augustini, probare conatur Bellarminus. Sed frustra. Etenim quantum ad Cypriani locum attinet, non citat ille, in sermone de Eleemosyna, cum encomio *Scripturæ* a *Spiritu sancto* profectæ, librum Tobiæ, ut putat Bellarminus, seductus forte a codicibus, qui in margine lectorem heic amandare solent ad Tob. IV, 11. (ubi in Græco est: Ἐλεεμοσύνη ἐκ θανάτου ῥύεται, apud Vulgatum Latinum: *Eleemosyna ab omni peccato & a morte liberat*) sed desumptus est locus, qui heic allegatur, ex Proverbiis. Ubi quidem in translatione Græca, qua usus est Cyprianus, capite XV, 27. hæc aperte verba leguntur: Ἐλεεμοσύναις καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἁμαρτίαι. Quæ Cyprianus Latine ita reddidit: *Eleemosynis & fide purgantur delicta.* In codice autem Hebræo hic locus habetur capite XVI, 6. ibiq; ad hunc modum proponitur: בחסד ואמת יכפר עון, quod vertit vulgata, Sixti V jussu recognita ac edita: *Misericordia & veritate redimitur iniquitas;* Junius & Tremellius: *Benignitate & veritate expiatur iniquitas.* Frustra itaque pro libri Tobiæ autoritate firmanda ad Cyprianum provocat Cardinalis. Quanquam certe, si vel maxime heic Tobiam ille sic laudasset, nondum ex istis encomiis necessario concludere liceret, fuisse illum librum pro canonico ab eo agnitum. Vide quæ hanc in rem monuimus supra cap. VII, 6. IIX, 6. IX, 2.

Cyprianus perperam allegatus a Bell. pro libro Tobiæ.

Item Calixtus.

11. Ex quibus etiam ipſis facile reſponderi poſſet ad teſtimonium Calixti, dicentis: *Bene ſacra ait Scriptura: Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias;* dummodo prius conſtiterit, & locum illum ex Tobiæ libro verius citari quam ex Matt. VII, 12. aut Luc. VI, 31. & Epiſtolam, ad quam Cardinalis provocat, revera eſſe Calixti. Sane quantum ad prius, Tobiæ IV, 15. vel 16. in textu Græco, qui in antiqua eccleſia frequentabatur, ita legitur: ὃ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσῃς, *Quod oderis, nemini facias.* apud Matthæum vero ſic: Πάντα, ὅσα ἂν θέλητε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιεῖτε αὐτοῖς, *Quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, ſimiliter etiam illis facite.* Apud Lucam: Καθὼς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς ποιεῖτε ὁμοίως, *Prout vultis ut faciant vobis homines, vos quoque facite illis ſimiliter.* Ex quibus Salvatoris verbis natum eſſe omnino credo illuſtrem illam gnomen, quam ſubinde primis Chriſtianis in ore fuiſſe, etiam ex ſcriptore ethnico, Ælio puta Lampridio, licet intelligere: QUOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. Scribit nimirum Lampridius, Alexandrum Mamææ, Imperatorem Romanum, (quem Chriſtianis impenſe faviſſe, & ad horum mores vitam ſuam comparare inſtituiſſe, ex jamjam memorato Lampridio non tantum, ſed & aliunde notum eſt) ipſiſſimum hoc effatum *a quibusdam ſive Judæis ſive Chriſtianis audiviſſe, idque per præconem, qvum aliquem emendaret, dici juſſiſſe;* quin iſthanc *ſententiam usque adeo dilexiſſe, ut & in palatio, & in publicis operibus, præſcribi juberet.* Ubi licet non ſatis certus videatur eſſe Lampridius, utrum a Chriſtianis, num vero abs Judæis gnomen iſtam acceperit Auguſtus, qvin tamen ab illis fuerit mutuatus, nullum eſt dubium, utpote

Gnome: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris; *unde nata.*

utpote cum quibus frequenter ipsum fuisse conversatum, eorundemq; non paucos in familia sua habuisse, (quemadmodum sane & matrem habuit Christiana fide imbutam) ex historia novimus; cum contra de conversatione illius cum Judæis inde nihil nobis constet. Et notum est, quod insolens non sit scriptoribus paganis, nomen *Judæorum* Christianis etiam tribuere, & hos cum illis confundere; quo de aliquid monuimus in tractatu de Persecutionibus Ecclesiæ primitivæ, statim sub initium, num. III, aliisq; locis ibi citatis. Sed quidquid hujus sit, illud profecto manet, non esse satis certum, quod autor Epistolæ, ad quam provocat Bellarminus, dum *sacræ Scripturæ* verba se allaturum pollicetur, ad librum Tobiæ digitum intendat: id quod tamen, tanquam extra omnem dubitationem positum, supponit Bellarminus.

Epistola, quam Calixto tribuit Bell. supposititia.

III. Deinde nec Epistola, quam Calixto tribuit Cardinalis, genuina est, sed supposititia. Idq; agnoverunt selecti illi viri, qui Romæ in emendando Gratiano operam navarunt; dum scilicet *Calixti primi Epistolas rejecerunt*; teste Antonio Augustino, libro II de emendatione Gratiani, dialogo IV. Quin ipse Bellarminus, libro II de Rom. Pontifice cap. XIV, fateri cogitur, aliquos errores in illas epistolas irrepsisse, nec audere se affirmare, quod sint indubitatæ. Et sane, ut non dicam nunc, tractari in iis, quæ minime conveniant statui illorum temporum, ipse stylus fraudem satis prodit. Fuit nimirum Calixtus, uti ex Platina, Damaso, & Anastasio colligitur, natione Romanus; Romanis autem tum Latina lingva erat vernacula. At vero hæ Epistolæ quantam spirant barbariem! quales, obsecro,

obſecro, floſculi: *Hi in nullius accuſationem ſunt recipiendi, nec eorum vel anathematizatorum vox* ULLUM NOCERE *vel accuſare poteſt.* &: *Si* PERSECUTUS FUERIT *in ſua Eccleſia* Epiſcopus, *fugiendum illi eſt ad alteram.* item: *Ponderet unusquisque ſermones ſuos, & quod ſibi* LOQUI *non vult, alteri ne loquatur?* Quis ſibi perſuadeat, Calixtum, virum Romanum, eruditum, & politum, ita inſulſe fuiſſe locutum? cum certe ipſos etiam ſtabularios & cerdones melius illa ætate locutos eſſe omnino credere fas ſit. Præterea in communi de Epiſtolis, quæ illius ætatis Epiſcopis Romanis tribuuntur, quod ſpuriæ ſint ac ſuppoſititiæ, dudum immotis rationibus, tum quoque ex ipſa quorundam Pontificiorum confeſſione, oſtenderunt viri eruditi; ex quibus, præter Centuriatores Magdeburgicos, centur. II, cap. VII, vide cumprimis heic celeberrimum noſtrum Gerhardum in laborioſo illo Confeſſionis Catholicæ opere, libro I, parte II, cap. IX, & Robertum Cocum in Cenſura ſcriptorum ſuppoſititiorum, ac Johannem Rainoldum in Cenſura apocryphorum paſſim, tum quoq; in Collatione cum Joh. Harto, cap. IIX, ſect. III. Sed tantum etiam de teſtimonio Calixti.

De Ambroſii teſtimonio.

IV. Quod Ambroſius librum Tobiæ *Propheticam Scripturam* appellat, id nondum probat, fuiſſe hunc librum pro canonico abs eodem agnitum. Nam & Hilarius, v. c. Enarrat. Pſalmi CXIIX, librum Sapientiæ citat tanquam ſcriptum Propheticum, & Enarr. Pſalmi CXXVII tanquam librum Salomonis: cum tamen, prologo in Explanationem Pſalmorum, librum illum extra canonem ponat. Sic item Hieronymus, qui toties & tam aperte, tum hunc ipſum Sapientiæ librum,

tum Ecclesiasticum, a canone revellit, nihilo tamen secius utrumq; Salomonis titulo allegat: illum quidem Epistola XIII ad Paulinum, hunc vero ad Ecclesiastæ caput X. Et quid? annon Bellarminus ipsemet infra capite XIIX diserte fatetur, librum Enoch a Juda ut Propheticum citari, nec tamen propterea esse canonicum? Ex hujusmodi itaque elogio scripti Prophetici ad autoritatem vere canonicam minus recte concluditur.

Basilii locus expenditur.

V. Pergimus ad locum Basilii. Is vero, Homilia de Avaritia, sive in illud divitis, Luc. XII, 18. *Destruam horrea mea, & majora ædificabo;* ita loquitur: οὐκ ἔσχε τινὰ λόγον τῆς ἐντολῆς. μὴ ἀπόσχῃ εὖ ποιεῖν ἐνδεῆ, καὶ, ἐλεεμοσύναι καὶ πίστεις μὴ ἐκλειπέτωσάν σε, καὶ, διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, *Non habuit rationem* dives iste *præcepti illius: Ne desinas benefacere inopi; &: Misericordia ac Fides ne derelinquant te; &: frange panem tuum esurienti.* Ubi tria citantur dicta, quæ singula totidem verbis leguntur, si nempe Græcum textum, quo Basilius usus est, inspicias, in libris citra controversiam canonicis: primum quidem Prov. III, 27. secundum eodem libro & capite, commate 3. ultimum Es. LIIX, 7. Nullum autem eorum conceptis verbis extat in libro Tobiæ; quanquam cum tertio similitudinem habeat illud Tob. IV, 16. vel 17. ἐκ τοῦ ἄρτου σου δίδου πεινῶντι. Et sane in ipsa editione Basilii, quæ anno hujus seculi XIIX Parisiis cum Frontonis Ducæi, Jesuitæ, notis prodiit, ad locum, de quo agimus, in margine allegatur (sive a Raphaele Volaterrano, qui Græcum textum Latine reddidit, sive a Federico Morello, Professorum Parisiensium Decano, qui versionem illam recensuit, sive ab alio quopiam viro Ponti-

ficio, qui marginalia textui adjecit) non Tobias, ſed Eſaias. Fruſtra proinde ex Baſilio etiam teſtimonium pro Tobiæ libro quærit Bellarminus. Quanquam, ſi vel maxime ille citaſſet aliquid ex Tobia cum *divini præcepti* elogio, nihil tamen inde pro autoritate ejus libri canonica concludi poſſet. Videſis & heic illa, ad quæ num. 1 lectorem remiſimus.

Auguſtini locus perpenditur.

VI. Supereſt teſtimonium Auguſtini, quem dicit Bellarminus in ſuo Speculo præfari, ex canonicis libris ſe ſententias collecturum, nec tamen omittere Tobiam. Ubi non urgemus, quod, ipſomet Bellarmino teſte, de Speculo iſto nonnulli dubitent, an genuinus ſit Auguſtini partus; quodq; inter alios Marc. Anton. de Dominis, vir non minoris judicii quam eruditionis, iſtud Speculum *Auguſtini nomine indignum* eſſe ſcribat, libro VII de Republ. eccleſ. capite I, 37. ſed tantum dicimus, vel accipi heic τὸ *canonicum* in ſignificatu laxiori, & prout etiam Eccleſiaſtici libri eo titulo veniunt, (ita nimirum vocem illam ab antiquis interdum uſurpari, de profeſſo evicimus ſupra capite X) vel, ſi vocabulum iſtud ſtricte ſumatur ac proprie, denominationem fieri a potiori, & polliceri Auguſtinum, ſe collecturum ſuum illud opuſculum ex libris canonicis, quod potiſſima & maxima pars eorum, ex quibus id erat collecturus, eſſent libri canonici.

Antilogia in libro Tobiæ occurrens.

VII. Expendimus hucusque illa Patrum teſtimonia, quibus libro Tobiæ canonicam autoritatem lucrari ſatagit Bellarminus, reſtat, ut paucis nunc etiam videamus, quid ad difficultatem, quæ inter alia adverſus hujus libri αὐθεντίαν a Proteſtantibus moveri ſolet, reſpondere conetur. Nempe ſecum ipſe alicubi pugnat

pugnat iste liber. Etenim capite III, 7. dicitur Sara, quam in uxorem habiturus erat Tobias junior, habitasse in civitate Medorum Rages; postea autem, cum pervenisset Tobias ad illum locum ubi erat Sara, dicitur inde misisse angelum ad Gabelem, in civitatem Medorum Rages, capite IX; ubi etiam Gabelem habitasse, jam supra capite IV, 21. fuerat indicatum. Quomodo ergo potuit Sara habitasse in civitate Rages?

Bellarmini solutio.

IIX. Hunc nodum solvi posse putat Cardinalis, si respondeamus, *in cap. 3. vocari Rages, non ipsam civitatem, sed locum aliqvem vicinum. Dicitur enim*, inquit, *habitare Romæ, qvi Tusculi, vel alibi in agro Romano habitat.* Sed nondum ita sublata est difficultas. Verba Tobiæ, quibus affatur angelum, ita habent: *Obsecro te, ut assumas tibi animalia, sive servitia, & vadas ad Gabelum, in Rages, civitatem Medorum.* Quis credat, si locus, unde mittebatur angelus, adeo fuisset vicinus civitati, ubi habitabat Gabel, dicturum fuisse ad Tobiam: vade in Rages, *civitatem Medorum?* Nemo, opinor, qui Tusculo aliquem mittit Romam, ita eum compellabit: vade Romam, in civitatatem Italorum; nemo, qui Dobberano aliquem mittit Rostochium, dicit: vade Rostochium, in civitatem Meklenburgensium. Cum e contrario, si quem Rostochio v. g. mittam Stetinum, recte eum sic alloquar: proficiscere Stetinum Pomeranorum. Et sane mirari heic subit frontem Gretseri, scribentis: *Dico, illud*, Medorum, *rectè ad nomen urbis Rhages adjectum fuisse, licet locus, in quo Sara morabatur, civitati vicinus esset. Nam si quis ex vicina arce Augustam iter instituens rogetur, quò tendat; quis neget, rectè responsurum, si dicat, se Augustam Vindelicorum tendere. Et tamen jam est*

Examen.

Gretseri exceptio col. 216.

in Vindelicia. Item si quis ex circumjacentibus oppidis Ingolstadium proficiscens, dicat, se Ingolstadium Bojorum iter tenere; non inepte, ut arbitror, respondebit, nisi ineptorum Prædicantium judicio. Imo vero, ut arbitror, ineptissime, judicio omnium, quibus quidem sanum synciput.

Erbermanni effugium. p. 34. 40.

IX. Antequam ad alia progrediamur, operæ pretium est expendere, quod ex suo Bacono heic monet Erbermannus; *Recte*, inquiens, *pronuntiavit P. Thomas Baconus in Analys. Disp. 3. c. 13. num. 193. intolerabilem esse Sectariorum impudentiam & iniquitatem, qui, cùm tot aliàs concoquant in libris canonicis indubitatis occurrentes contradictiones (quarum nonnullæ ibid. relatæ humano ingenio apparent ita insolubiles, ut ex omnibus Fidei nostræ articulis videatur esse difficillimus is ipse, quòd nulla sit in Scripturis aut falsitas, aut contradictio) tamen cùm ad Deutero-Canonicos, Judith, Estheris, Macchabæorum, &c. accedunt, ita moroso sunt stomacho, ut manifestis scatere falsitatibus & antilogiis clamitent.*

Responsio.

X. Verum, si quis par pari heic vellet referre, recte pronunciare posset, intolerabilem esse Baconi ac Erbermanni inscitiam & stupiditatem, quod in disputatione adversus Protestantes a libris canonicis indubitatis ad libros illos controversos procedant. Quia enim libros ὁμολογουμένως canonicos ex θεοπνευστίᾳ seu immediata Spiritus sancti inspiratione profectos, ac proinde prorsus infallibiles esse, immote credimus, nullas profecto in iis falsitates admittere possumus, nullas contradictiones; quam speciosæ etiam sint apparentes illæ, quæ objici inde queunt, antilogiæ. Sed quid hoc ad libros istos controversos? quos quia pro indubitato θεοπνεύστοις haud agnoscimus, cur non notare nobis liceat, quæ in iis hinc inde occurrunt, manifestas

festas falsitates & contradictiones evidentes? Nota sunt illa Augustini, ex Epistola ejus XIX, ad Hieronymum: *Ego solis eis Scripturarum libris, qui Canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque deferre, ut nullum eorum autorem scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac si aliquid in eis offendero literis, quod videatur contrarium veritati, nihil aliud, quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assequutum esse quod dictum est, vel* ME MINIME INTELLEXISSE *non ambigam. Alios autem ita lego, ut, quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos autores canonicos, vel probabili* (proba & firma) *ratione, quod a vero non abhorreat, persvadere potuerunt.* Ac infra: *Sicut paulo ante dixi, tantummodo Scripturis canonicis hanc ingenuam debeo servitutem, qua eas solas ita sequar, ut conscriptores earum nihil in eis omnino errasse, nihil fallaciter posuisse non dubitem.* Pari modo nos, si quid forte in libris citra controversiam canonicis occurrit, quod videatur contrarium veritati, nihilominus, quia a Spiritu sancto novimus profectum, pro verissimo id habemus, intellectus nostri imbecillitatem heic cum Augustino agnoscentes. Idem vero cur in controversorum illorum librorum lectione faciamus, de quorum θεοπνευστίᾳ non constat, nulla nos urget ratio. Quemadmodum ergo, si quid dicitur in libris indubitato canonicis, præcipue attendimus, QUIS dicat: ita, cum in ceteris istis controversis aliquid dicitur, attendimus, QUID dicatur.

Caput XII.

De libro JUDITH.

I.

An ex Hieronymo probari possit, Synodum Nicenam librum Judith inter canonicos retulisse.

LIbrum Judith, inquit Bellarminus, *egregium testimonium habere a Synodo Nicæna* I, *omnium Synodorum generalium prima & celeberrima, testatur Hieronymus præfatione in Judith.* Hic nimirum est ille locus Hieronymi, quo communiter triumphare solent Pontificii: imo ex quo liquidissime constare aliquando putavit Cæsar Baronius, in Concilio Niceno librorum vere θεοπνεύστων editum fuisse canonem. Sic nimirum scribit, ad ann. CCCXXV, 157. *Quis neget, imo quis auctoritate S. Hieronymi non affirmet, atq; tuto confirmet, in eadem magna Synodo de D. Scripturis authenticis editum esse canonem?* Atque mox provocat ad dictum Hieronymi prologum, additq;, *ejusmodi canonem, quo libri canonici* a Patribus Nicenis *numerati erant, penitus excidisse.*

Baronii sententia.

ab ipsomet post correcta.

Quanquam bene habet, quod idem Cardinalis postmodum, re rectius expensa, sententiam mutavit ac emendavit, & iis, quæ jamjam producebamus, sequentia subjecit; quæ primum legebantur in Appendice tomo X adjecta, nunc autem inserta extant ipsi tomo III, loco paulo ante citato, num. CLIIX. *At hæc,* ait, *quantumlibet jure dici posse videantur; tamen considerando, quod, qui post Nicænum Concilium scripti reperiantur canones, sacrorum librorum catalogum continentes, ut a Concilio Laodiceno, sive a Patribus, ut Athanasio, Gregorio Nazianzeno, Amphilochio, vel aliis, in illis liber Iudith inter Hagiographa non numeretur, haud affirmandum omnino existimarem, canonem de libris sacris statutum esse a Nicæno Concilio, a quo neminem ausum fuisse recedere,*

dere, jure debet existimari: sed non ex canone de sacris libris confecto id asseruisse S. Hieronymum, verum potius ex Actis ejus, in quibus OBITER CITATUS *idem inventus fuerit.* Hæc Baronius: quibus similia habet Wilhelmus Lindanus, Episcopus Ruræmundensis (cujus elogia videsis apud modo laudatum Card. Baronium ad ann. LIII, 32.) lib. III Panopliæ Evangelicæ cap. III, qui diserte hinc concludit, *nihil hac de re* (de canonica autoritate libri Judith) *in Concilio Niceno fuisse definitum.*

Baronius & Lindanus eodem modo ut Hunnius argumentantur.

II. Sane istud Baronii & Lindani argumentum quoad rem prorsus idem est cum eo, quod contra Bellarminum urget noster Hunnius. *Certe*, scribit ille, *quia Concilium Nicænum fuit œcumenicum & universale, si tale quid statuit, & si ea est Conciliorum œcumenicorum auctoritas, quam Pontificii prædicant, qui fit, quod Divus Athanasius, qui ei Concilio interfuit, nihilominus librum Iudith extra canonem ponit inter eos, qui Catechumenis tantum legantur? Vixit & Nazianzenus post Concilium Nicænum: cur igitur & ille non œcumenicæ Synodi decreto (si modo tale unquam hac de re factum est) subscribit; sed librum Iudith, atque reliquos omnes, quos non recenset, suppostitiorum loco habet, inquiens: si quid extra hæc invenitur, inter* ADULTERINOS LIBROS *numerandum est? Quid? annon Epiphanius quoque multo post celebratum Nicææ Concilium floruit circa annum Christi 400? Cur ergo non amplectitur decretum synodi œcumenicæ, sed librum Iudith in censu habet apocryphorum?* Porro; *si Nicæna Synodus ita statuit, ut Iudith canonicorum librorum classi adjungeretur, cur ergo Damascenus universali Concilio tam inobediens, ut, decreto hoc æternum seposito, librum istum una cum cæteris, quos apocryphos nuncupamus, arceret a canone, lib. 4. Orthod. fidei cap. 18?* Et *quia Laodicenum Concilium*

cilium multo post Nicænum est habitum, cur hujus Laodicenæ Synodi Patres non vestigia observarent universalis Synodi Nicænæ? Ita Hunnius; ad eundem plane modum, ut vides, quo Baronius & Lindanus. Unde dum Gretserus se heic opponit Hunnio, opponit se simul Baronio & Lindano, Cardinali alteri, alteri Episcopo Pontificio.

Mariani Victorii impudentia.

III. Potuisset autem ille brevibus se expedire, si cum Mariano Victorio, Episcopo Amerino, in nota marginali ad præfationem Hieronymi in Judith, dixisset: *OMNES antiqui Patres post Concilium Nicenum librum Iudith canonicum esse asseruerunt;* vel cum eodem, ex scholiis in Epist. Hieronymi x, ad Furiam: *Nobis de illo* Judithæ libro *nulla est dubitatio, quippe cum, ab Ecclesia eum receptum esse, Nicena Synodus, una cum Carthaginensi & Gelasii, ceterorumque OMNIUM sanctorum autoritas, diserte prodant.* Qua voce dubito an unquam emissa fuerit a quoquam Pontificiorum impudentior. Sed placuit tamen Gretsero paulo aliter heic procedere.

Gretseri exceptio contra testimonium Athanasii. col. 196.

IV. Videamus proinde, quanti momenti sint, quæ is contra affert. Primo ad autoritatem Athanasii; *Respondeo,* inquit, *Prædicantem argumento suo aliquid probabilitatis conciliaturum, si duo demonstret: primum, sanctum Athanasium esse auctorem libelli, qui* Synopsis sacræ scripturæ *inscribitur: de hoc enim multi viri docti non immerito dubitant. Secundum, si S. Athanasius hujus synopseos auctor est, scriptam esse post Nicænam Synodum, non ante. Hæc duo cum Prædicans evidenter demonstraverit, tum non parum verisimilitudinis objectioni suæ conciliaverit. Interea tamen ungves sæpius, opinor, rodet, & caput scabet.* Ita de viro, qui tunc ante aliquot jam annos in vivis esse desierat, Gretserus. Cujus Logicam & processum disputandi

Ratio dispu-

tandi

tandi heic merito miramur. Volebat nimirum duo is excipere contra illuſtre iſtud Athanaſii teſtimonium, quod urget Hunnius; primo, Synopſin illam non eſſe Athanaſii; deinde, ſi vel maxime ejus ſit, fuiſſe tamen ante Nicenam Synodum conſcriptam. Incumbebat igitur ipſi, ut utriusque exceptionis rationes afferret. Quid vero ille? mirabili arte onus probandi transmovet in Hunnium, ab eoq; poſtulat, ut contrarium ejus, quod ipſe, nullo allato argumento, exceperat, evidenter demonſtret. Quis, obſecro, audivit unquam, ſi quis librum autori tribuat, qui inter ejus opera ordinarie numeratur, & a multis ſeculis, nemine unquam contradicente, ſub ipſius nomine fuit lectus, teneri nihilominus illum, & evidenter quidem, demonſtrare, librum iſthunc revera eſſe ejus autoris? Hac ratione profecto poſtulare quis poſſet abs Gretſero, ut evidenter demonſtret, libros de Officiis eſſe Ciceronis, libros Georgicorum Virgilii, libros Metamorphoſeon Ovidii, & ſic deinceps. Gretſeri utique erat, producere argumenta, quibus evinceretur, Synopſin illam non eſſe Athanaſii. Nam quod ait, multos viros doctos de hoc non immerito dubitare, id ſane haud ſufficit. Equidem memini, Dionyſium Petavium, tom. II Theolog. dogmatum, lib. I de Trinitate, cap. IV, ubi Baronium notat, qui, ann. CCCXIIX, 77. Lucianum Martyrem a ſuſpicione ἑτεροδοξίας liberaturus, ad Athanaſii Synopſin provocat, hunc in modum ſcribere: *Sed neque verum illud eſt quod in Annalibus legitur, Athanaſium purgare ab illa hæreſeos ſuſpicione voluiſſe Lucianum eo ipſo, quod in Synopſi hunc enixe collaudavit. Nam Synopsis Ista Non Est Athanasii.* Verum neque

tandi Gretſeriana.

heic ullum invenio fundamentum, quod suæ isti negationi substernat Petavius; sed nude tantum & ipse negat, Synopsin esse Athanasii. Num vero id satis est? Scilicet egregie heic confirmatur id, quod ex ordinaria Pontificiorum praxi præ cæteris observant multisq; exemplis comprobant doctissimi illi Angli, Robert⁹ Cocus, in præfatione suæ Censuræ, Johannes Prideaux, in Oratione IX, quæ subjuncta est XXII ejus lectionibus de totidem religionis capitibus, & Robertus Parkerus, lib. II de Politeia ecclesiastica cap. XII, Pontificios puta, quando ipsis objicitur testimonium aliquod ex priscorum Patrum monumentis, ad quod alias quæ respondeant non inveniunt, illico excipere, librum, unde id depromptum, spurium esse ac suppositititium.

Exceptio Gretseri adversus autoritatem Nazianz. l. c.

V. Porro ad Nazianzeni objectam autoritatem Gretserus: *Nazianzenus*, ait, *omittit etiam Estherem. Qua de causa, Hunni?* Vult dicere: Si cognitum non habuit Nazianzenus, librum Esther ad canonem pertinere, quandoquidem illum omittit, dum ceteros libros canonicos recenset, quid mirum, si idem ignoraverit, quid in in Concilio Niceno de libro Judith fueris decretum? Sed quis non animadvertit imbecillitatem hujus consequentiæ? Esto, non habuerit perspectam satis Gregorius Nazianzenus veterem Hebræorum de Estheræ libro traditionem, num propterea statim vero erit simile, nescivisse eundem, quid in Concilio Niceno tam nuper de libro Judith Ecclesia determinaverit? Revera autem admirabilem iterum disputatorem agit Gretserus, quando tum de Nazianzeno, tum de aliis Patribus, qui post Niceni Concilii tempora li-

Responsio.

Novum exemplum artificii dispu-

ra librum Judith pro non-canonico habuerunt, hunc in modum porro disserit: *Nicenæ Synodi sanctionem Patres istos latuisse quis dubitet affirmare, si, Christiani canonis libros percensere volentes, librum Iudith omiserunt? non omissuri utique, si tanti Concilii, quod ipsi maximi faciebant, constitutionem exploratam habuissent.* Attende, lector cordate. Quæstio est: an Synodus Nicena librum Judith in canonem retulerit? Negat id Hunnius; inter alia hoc usus argumento, quod, si factum illud esset, non exclusuri eum fuissent inde Athanasius, Nazianzenus, Epiphanius, aliiq; Patres vetusti. Ad istud Hunnii argumentum responsurus Gretserus, exclusisse ait Doctores citatos ideo ex canone librum Judith, quod sanctionem Concilii ignorarent. Quia vero facile videbat, rogatum iri, unde constet, ignorasse sanctionem illam Patres? addit, non fuisse alias omissuros illum librum, quem tantum Concilium in canonem retulerat: & ita, ecce, illud ipsum, quod erat in quæstione, quodq; Hunnius allato argumento impugnaverat, scilicet, an Concilium Nicenum librum Judith in canonem retulisset, ut certum ac indubitatum supponit, & fundamentum totius suæ responsionis facit.

tandi Gretseriani. l. 6.

VI. De Epiphanio & Damasceno respondet Gretserus, canonem Hebræum, non Christianum, eos enumerare. Sed vanum & hoc effugium est. Nam quod Epiphanium attinet, ubi canonem veteris instrumenti is exhibuisset, libro, ad quem Gretserus provocat, de mensuris ac ponderibus, de libro Sapientiæ & Ecclesiastico sequentia mox attexit: αἱ στιχήρεις δύο βίβλοι, ἥτε τοῦ Σολομῶντος, ἡ Πανάρετος λεγομένη, καὶ ἡ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ υἱοῦ Σιράχ, ἐκγόνου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ καὶ τὴν Σοφίαν ἑβραϊστὶ γράψαντος,

Gretseri exceptio contra testimonia Epiphanii ac Damasceni. l. c.

Responsio.

ψαλτός, ἣν ὁ ἔκγονος αὐτοῦ Ἰησοῦς ἑρμηνεύσας, ἑλληνιστὶ ἔγραψε, καὶ αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι, ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται; *Quod ad duos illos libros attinet, qui versibus distincti sunt, Salomonis videlicet Sapientiam, quæ Panaretus inscribitur, & librum Iesu, filii Sirach*, Jesu *nepotis, qui Sapientiam Hebraice scripsit, quam nepos ejus Iesus Græce reddidit; tametsi utiles ac fructuosi illi sint, in dictorum numerum nequaquam referri solent.* Gemina leguntur apud Damascenum, qui sine dubio præ oculis heic habuit Epiphanium. Quis vero hinc non animadvertit, falsum esse, quod ex aliena, Iudæorum videlicet, & non ex sua sententia, canonicos libros illi Patres recenseant? Etenim si id facere voluissent, neutiquam dixissent ita absolute, Sapientiæ & Siracidæ libros esse quidem χρησίμους καὶ ὠφελίμους, *utiles & commodos*, sive, ut Damascenus loquitur, ἐναρέτους καὶ καλούς, *bonos & pulchros*, in canonicorum vero librorum numerum haud referri; sed potius, eos pro bonis quidem ac utilibus *ab Hebræis* haberi, in numerum tamen canonicorum *ab illis, uti a nobis Christianis*, non referri.

Concilium Laodicenum quo tempore habitum.

VII. Tandem de Synodo Laodicena Gretserus; *Urget Hunnius*, inquit, *Concilium Laodicenum multo post Synodum Nicænam habitum. At unde probat Prædicans, Laodicenam synodum celebratam post Nicænam, & quidem multo post? Quem hujus suæ assertionis profert auctorem & approbatorem? Nullum, opinor, præter se & suos; qui nobis non tanti, ut absque probatione fidem inveniant.* Sed nimis temerarius est antagonista, quando ait, NULLUM præter Hunnium & Protestantes proferri posse auctorem, qui asserat, Laodicenam Synodum celebratam post Nicenam? Ecce enim, proferimus autorem Pontificium,

eumq;

eumq; non postremæ classis, utpote qui, teste Ant. Possevino, primum Regens fuit Collegii S. Gregorii, ordinis Dominicani, in valle Oletana, deinde Archiepiscopus Toletanus, Bartholomæum videlicet Caranzam; qui in Summa Conciliorum Synodum Laodicenam congregatam fuisse scribit *circa annum Domini 364. sub Papæ Liberii finalibus annis;* atque ita multo post Concilium Nicenum, quippe quod habitum fuit anno CCCXXV, uti in Annalibus suis demonstrat Baronius: proferimus porro Gulielmum Lindanum, Episcopum Ruræmundensem, (illum *hæresum expugnatorem*, juxta Possevinum; *ob egregiam eruditionem toti Christiano orbi spectatum, & mille de prostratis hostibus coronis auctum*, juxta Card. Baronium ad ann. LIII, 32.) qui lib. III Panopliæ cap. III, Synodum Laodicenam ipsos octoginta annos post Nicenam fuisse habitam affirmat: quid? proferimus ipsum Card. Baronium, disertis verbis, iis puta, quæ supra num. I dedimus, fatentem, quod Concilium Carthaginense post Nicenum fuerit celebratum. Equidem non nescio, contrarium aliquando Baronium heic sensisse: ita enim constat ex Appendice tom. IV Annalium; sed ubi animadvertit infirmitatem argumentorum, quibus ibi fuerat usus, sententiam mutavit. Nec quemquam turbet, quod, quæ nos loco laudato produximus, legantur in tertio Annalium tomo, ut sic videri queant potius ipsa corrigi in Appendice tomi quarti: nam, uti jam ibi monuimus, primum exhibita fuere in Appendice tomi decimi, & postea demum in sequentibus editionibus inserta tomo tertio, ut scilicet immediate ea exciperent, quæ per ipsa debebant corrigi. Mirari autem subit, cum

Erbermannus Caranzæ, Lindano, & Baronio contradicit. *p. 43.*

non tantum Caranza & Lindanus profiteantur, Laodicenam Synodum habitam eſſe poſt Nicenam, ſed etiam Baronio id adeo fuerit perſvaſum, ut opinionem, quam antea operoſe defenderat, contrariam ipſe retractarit, Erbermannum nihilominus adeo confidenter ſcribere, eſſe illam Synodum Nicena anteriorem. Quanquam acceptamus, quod idem ait, inter duo illa Concilia, quantum ad ſententiam de autoritate libri Judith, nullam eſſe pugnam. Etenim ſi hoc verum, falſum utique oportet eſſe, quod ipſe tamen Erbermannus tam ſerio alias propugnat, Synodum Nicenam librum Judith in canonem retuliſſe: cum Laodicenam quidem Synodum illum librum inter τὰ ἀκανόνιστα βιβλία referre, nec libris canonicis, quos ordine recenſet, annumerare, ipſa Actorum inſpectio unumquemque docere poſſit.

Erbermanni exceptio contra teſtimonium Synodi Laodicenæ. *p. 38.*

IIX. At, inquit Erbermannus, *Laodicenum* Concilium *libros* controverſos *non rejicit, ſed negativè ſe habet reſpectu illorum.* Mirabilis vero ſubtilitas! Annon, obſecro, Concilio Laodiceno diſerte ἀκανόνιστα βιβλία ſunt, ſeu *libri non-canonici*, quotquot in illo, quem texit, catalogo non recenſentur? annon porro librum habere pro non-canonico, eſt, negare eum eſſe canonicum? annon tandem, librum negare eſſe canonicum, eſt, rejicere eum a canone? Et quid eſt, quod Erbermannus ait, Laodicenam Synodum habere ſe reſpectu librorum controverſorum negative? num forte hoc vult, eam non recipere quidem libros illos in canonem, ſed nec ex eo rejicere? Ita credo eum ludere in re ſeria cum Melchiore Cano, lib. 11 de Locis Theologicis cap. 11, &, qui hunc ſequitur ac operoſe defendit,

col. 103. ſeqq

dit,

dit, Jacobo Gretsero. At illo effugio heic uti non potest. Nam, ut jam monuimus, Laodiceni non nude omittunt in suo canone libros controversos, sed expresse addunt, se illos libros, quos omittunt, vel, quos in canone suo non exprimunt, (& proinde etiam hos, de quibus inter nos ac Pontificios disceptatur) habere pro ἀκανονίστοις. Ita nimirum habet canon LIX: ὅτι οὐ δεῖ ἰδιωτικοὺς ψαλμοὺς λέγεσθαι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, οὐδὲ ἀκανόνιστα βιβλία, ἀλλὰ μόνα τὰ κανονικὰ τῆς καινῆς καὶ παλαιᾶς διαθήκης. Quæ hunc in modum vertit Dionysius Exiguus; cujus editionem Græco convenientiorem esse agnoscit Binius: *Quod non oportet privatos & vulgares aliquot Psalmos dici in Ecclesia, nec* LIBROS NON CANONICOS, *sed* SOLOS *Canonicos Veteris & Novi Testamenti.* Quibus mox subjicitur: *Hæc sunt quæ legi oportet ex veteri Testamento;* & recensentur libri indubitato canonici, omissis controversis. Unde nascitur argumentum invictum:

Quos libros noluit in Ecclesia legi Concilium Laodicenum, illos habuit pro libris non-canonicis,
Atqui libros inter nos & Pontificios controversos noluit in Ecclesia legi,
Ergo illos libros habuit pro libris non-canonicis.

Major ex datis Laodiceni canonis verbis quavis luce clarior est. Sed & Minor inde manifesto deducitur. Quod si enim Concilium legi voluit eos SOLOS, quos in catalogo suo nominat, utique legi noluit, qui ibi non nominantur. Atqui non nominantur libri Protestantes inter ac Pontificios controversi. Ergo illos Concilium Laodicenum in Ecclesia legi noluit. Jam pergo: Si Laodicena Synodus libros controversos habuit pro non canonicis, vel, quod idem est, si negavit

eos esse canonicos, negavit quoque eos esse divinos, & a Spiritu sancto immediate dictatos atque inspiratos; (nam si libri *canonici* tota ratio in ea sita est, quod sit liber *divinus*, *& a Spiritu sancto immediate dictatus & inspiratus*, uti innuit Gretserus, non potest sane liber *non-canonicus* esse hujusmodi;) si hoc, ergo non potuit non a canone illos rejicere, eodemq; indignos habere. Applica huc, quæ disserit Gretserus capite VII; ubi sane idem ipsi sunt *non canonicum & indignum canone*.

col. 104.

col. 103.

Hieronymus an diversas diverso tempore de libro Judith foverit sententias.

IX. Sed revertamur ad Hieronymum; quem testari ait Bellarminus, quod liber Judith egregium habeat testimonium, canonicæ scilicet autoritatis, a Synodo Nicena. Sane Doctorem hunc celeberrimum in prologo galeato & præfatione in Proverbia librum Judith extra canonem ponere, & ipse Bellarminus, & ejus Apologetæ Gretserus ac Erbermann⁹ admittunt: putant vero, ipsum postea mutasse sententiam; adeoq; supponunt, tum quod præfatio in librum Judith scripta sit ab Hieronymo post prologum galeatum & præfationem in Proverbia, tum quod idem S. Pater, quando jamjam memoratos prologos, galeatum, inquam, & Proverbiorum, scribebat, decretum Nicenum de libro Judith nondum habuerit cognitum. Quam in rem Gretserus, ubi recitaverat illa Hunnii: *Hieronymus, non habita ratione ejus sanctionis Synodicæ, diserta voce pronunciat nihilominus, librum Iudith non esse in canone. Vide Prologum Galeatum*; confidenter satis: *Nosse debebat Prædicans*, inquit, *Prologum Galeatum ante fuisse scriptum, quam sanctus Hieronymus decretum synodi Nicænæ cognosceret, & ante præfationem in librum Iudith. Quocirca veritatem postea edoctus, mutavit sententiam in*

col. 190.

Prologo

Prologo Galeato traditam, quod quidem ad librum Iudith attinet. Verum enim vero, quis non videt, alterum, quod heic tanquam certum ſupponitur, nullo modo probari, alterum nullo modo credi poſſe? Unde enim probabitur, prologum galeatum ſcriptum eſſe ante præfationem in Judith? & quis credet, ignoraſſe Hieronymum, quæ in Concilio œcumenico omnium primo & celebratiſſimo fuerint decreta?

x. Excipit Gretſerus; quod Hieronymo definitio Nicenæ Synodi de libro Judith non fuerit ſtatim perſpecta, id mirum non eſſe, in tanta raritate exemplarium, in quibus canones & acta illius Synodi fuerint contenta, quantam ſtatim poſt abſolutam Nicenam Synodum extitiſſe ex hiſtoriis certum ſit. Sed dic, ſodes, quis unquam ſibi perſvaſerit, præcipuis Nicenæ Synodi propugnatoribus ejus de fide decreta fuiſſe ignota, hoc eſt, Patres illos, qui tanto conatu contra veritatis hoſtes fidem Nicenam defendebant, ipſum illud, quod defendebant, non ſatis habuiſſe perſpectum? Sane quam pauca etiam extiterint exemplaria, hæſerunt tamen illa haud dubie potiſſimum in manibus præcipuorum Doctorum, qui omnium rectiſſime iis uti noverant, imo qui absq; præſentiſſimo Eccleſiæ periculo carere illis non poterant. Præterea intervallum temporis, quod inter celebratam Synodum Nicenam & Hieronymum intercedit, non eſt adeo exiguum, ut ſatis commode Hieronymus dici poſſit vixiſſe *ſtatim poſt abſolutam Nicænam Synodum*, ceu quidem innuit Gretſerus. Habita quippe eſt illa Synodus, uti jam ſupra ex Baronio monuimus, anno Domini CCCXXV, Hieronymus vero, ut ipſe de ſe teſtatur in fine

Gretſeri exceptio. col. 195.

Reſponſio.

in fine libri de scriptoribus ecclesiasticis, floruit anno XIV Theodosii: unde inter Concilium Nicenum & Hieronymi ætatem LXX circiter annos intervenisse liquet.

Testimonium Hier. accuratius expenditur.

XI. Sed age, consideremus nunc paulo accuratius illud testimonium Hieronymi, quo exultant adversarii plerique, ac si confecta res esset. Verba ita habent: *Apud Hebræos liber Judith inter hagiographa* (*apocrypha* legi oportere, ostensum supra capite X, 23.) *legitur: cujus auctoritas ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur: Chaldæo tamen sermone conscriptus, inter historias computatur. Sed quia hunc librum Synodus Nicena in numero sanctarum scripturarum legitur computasse, acquievi postulationi vestræ, imo exactioni, & sepositis occupationibus, quibus vehementer artabar, huic unam lucubratiunculam dedi, magis sensum e sensu, quam ex verbo verbum transferens.* Heic primo quæritur: an ex iis verbis certo evinci queat, Hieronymo teste Concilium Nicenum librum Judith revera in sacris Scripturis numerasse? Sane non desunt ex ipsis Doctoribus Pontificiis, qui existimant, Hieronymum heic quidem, quid apud alios legatur, referre, interim ipsum vix credere, fecisse id Nicenam Synodum, quod ita fecisse legatur vel dicatur; siquidem alibi expresse librum Judith a canone excludat, non facturus, si verum esse putasset, illum a tantæ autoritatis Concilio in numero sanctarum scripturarum fuisse computatum. Ita Lindanus lib. III Panopliæ cap. III: *Legitur computasse, ait Hieronymus; quod mihi dubitantis suspicionem subindicare videtur. Nisi fortasse quis hunc de libris canonicis Nicænum canonem — hæreticorum fraude fuisse accisum atque ecclesiis subjectum opinetur. Cui ne suffragemur, cogit pia de sanctissimis*

ſimis Patribus in Concilio Laodicæno congregatis existimatio, non eos illa ætate, qua canonum ſcientia inprimis ornabat Epiſcopos, tam fuiſſe ſui & officii & nominis oblitos, ut illos aut neſcierint, aut deſideratos non requiſierint. *Ad hæc, ſi* VERE *legitur, quod ait Hieronymus, legi Iudith Concilium Nicænum inter canonicos computaſſe, quid ſibi vult, quod idem in librorum Salomonis præfatione ſcribit, eccleſiam libros Iudith, Tobiæ, ac Machabæorum, legere quidem, ſed inter canonicas Scripturas non recipere?* Sic item Stapletonus, lib. IX principiorum fidei doctrinalium cap. XII, dum expendit illud Hieronymi teſtimonium, ſubjungit, videri eum *id referre ex fama tantum: nam alibi*, inquit, *aperte dubitat.*

Qua ratione Synodus Nicena librum Judith in Scripturis ſanctis reputarit.

XII. Interim ſi maxime concedamus, Concilium Nicenum librum Judith vere in ſanctis Scripturis reputaſſe, quæritur amplius, qua ratione id fecerit, & an eo ipſo hunc librum in canonem referre voluerit? Card. Baronius, loco num. I citato, exiſtimat, digitum intendiſſe Hieronymum ad acta Nicenæ Synodi, *in quibus obiter citatus idem liber inventus fuerit.* Quod ſi ita eſt, non magis inde ſequitur, librum Judith eſſe canonicum, quam quod canonici ſint liber aſſumptionis Moſis, ac liber ſermonum myſticorum Moſis, qui in ejusdem Synodi actis, & quidem cum elogio *Scripturæ*, citati reperiuntur. Vide Gelaſii Cyziceni Commentarium actorum hujus Synodi, parte II, cap. XIIX. Et ſane non ſtatim canonicum eſſe cenſendum, quidquid, etiam ſub *Scripturæ* titulo, a veteribus ſive Conciliis ſive Patribus laudatur, abunde jam ſupra oſtenſum eſt cap. VII, 6. 8. IIX, 6. 7. IX, 2.

Liber Judith computatus in nu-

XIII. Card. Hugo, in Expoſitione prologi, de quo nunc agimus, annotat, Synodum Nicenam computaſſe

mero *san-* *ctarum Scri-* *pturarum* *ad informa* *tionem mo-* *rum.*

putasse librum Iudith in numero sanctarum Scripturarum, *ad informatiorem morum.* Atque ita etiam Marcus Anton. de Dominis, doctissimus ille Spalatensium Episcopus, & Dalmatiæ atque Croatiæ Primas, lib. VII de Republ. eccl. cap. 1, 36. Quin & Alfonsus Tostatus, agens de duplicis generis libris apocryphis, præfatione in Matthæum, quæstione III, ubi dixerat, primo modo apocryphos esse, quos quidem Scriptura non ponat in canone librorum suorum, *permittat tamen volentibus legere, quod legant, quia non videatur inde sequi aliquod inconveniens*; unde *Ecclesia legat illos*, & *computet inter libros suos*; (vide supra cap. x, 6.) mox subjungit: *Sic dicit Hieronymus in prologo super Iudith, quod liber Iudith, qui est de apocryphis, ab Ecclesia recipitur, quia Synodus Nicæna legitur eum inter libros sacræ Scripturæ computasse.* Et sane ipse Hieronymus non tantum præfatione in Proverbia hunc librum diserte iis annumerat, quos Ecclesia solum *legit ad ædificationem plebis*, sed & hoc ipso, quem nunc tractamus, loco, eodem haud obscure collimat, cum usum ejusdem sequentibus commendat verbis: *Accipite Iudith, viduam, castitatis exemplum, & triumphali laude perpetuis eam præconiis declarate. Hanc enim non solum feminis, sed & viris imitabilem dedit, qui castitatis ejus remunerator, virtutem ei talem tribuit, ut invictum omnibus hominibus vinceret, & insuperabilem superaret.* Quæ vero ad morum tantummodo ædificationem in Ecclesia legebantur, ea non statim canonica autoritate polluisse, & idem Hieronymus jamjam memorata in Proverbia præfatione conceptis verbis docet, & aliunde item satis superq; constat. Vide Athanasium in Synopsi, Ruffinum in Expositione

Symboli,

Symboli, Philastrium hæres. LXXXIIX, Gregorium M. lib. XIX Moralium cap. XVI; & ex posteriorum seculorum scriptoribus Radulphum Flaviacensem lib. XIV in Levit. cap. I, Hugonem de S. Victore lib. de Scripturis & Scriptoribus sacris cap. VI, & alibi, Richardum de S. Victore lib. II Exceptionum, vel verius Excerptionum, cap. IX, Nicolaum Liranum præfatione in librum Tobiæ, Britonem ad prologum Hieronymi in libros Maccabæorum, Johannem Semecam Teutonicum, gloss. in c. *Canones*, dist. XVI, Wilhelmum Occam Dialogi parte III, tract. I, lib. III, cap. XVI, Alfonsum Tostatum, præfat. in Matthæum, quæst. II, Autorem præfationis Bibliorum, cum Postilla Lirani junctisq; glossis ordinaria & interlineari Basileæ anno cIↄ Iↄ VI editorum, Franciscum Ximenium præfatione in Biblia Complutensia, Johannem Driedonem lib. I de Ecclesiasticis Scripturis & dogmatibus cap. IV, aliosq;. Confer supra cap. IX, I.

Bellarminiana explicatio verborum Hier.

XIV. Bellarminus ex Hieronymi verbis, quæ nunc expendimus, evincere satagit, Synodum Nicenam librum Judith ita in numerum sacrorum librorum retulisse, ut idoneum esse censuerit ad fidei dogmata confirmanda. Hæc enim ejus sunt verba: *Asserit sanctissimus Doctor, apud Hebræos librum Judith numerari in sanctis libris, qui tamen non sint idonei ad dogmata fidei comprobanda: deinde, huic Hebræorum sententiæ opponi Nicænæ Synodi auctoritatem: Igitur, teste Hieronymo, Nicena Synodus librum Judith ita retulit in numerum sacrorum librorum, ut eum idoneum esse censuerit ad fidei dogmata confirmanda.* Verum enim vero, quod hæc sit mens Hieronymi, de eo mihi quidem nullatenus liquet; & longe pro-

examinatur.

ge profecto aliud ipsa S. Patris verba, etiam nude tantum inspecta, quemvis abunde docent. Scilicet non ideo memorat ille, Synodum Nicenam legi librum Judith computasse inter sacras Scripturas, ut autoritate hujus Synodi ostenderet, perperam isthunc librum censeri roborandis fidei dogmatis inidoneum; sed ut indicaret, quamobrem illi libro, qui alias inter apocrypha sit, hunc honorem ipse habuerit, ut in latinam eum lingvam transferret. Ita enim Hieronymi textum fluere evidentissimum est: Tametsi liber Judith ex iis unus sit, qui apud Hebræos pro apocryphis habentur, nec ad firmanda dogmata judicantur idonei, nihilominus illum cum ceteris veteris Testamenti libris in latinum sermonem convertere volui, quia Synodus Nicena eum inter sanctas Scripturas computasse legitur. Quod ergo dignum censeret librum Judith, quem latine verteret, id autoritas Niceni Concilii, inter Scripturas sacras istum librum computantis, apud Hieronymum effecit: quod vero eundem induxerit computatio illa, ut autoritatem isti libro canonicam adversus Judæos assereret, de eo tantum abest ut in Prologo Hieronymi quidquam habeatur, ut potius contrarium inde manifesto eluceat. Si enim librum Judith pro canonico recepit Hieronymus, eccur non ita eum interpretatus est, ut verbum ex verbo transferret, sed tantum, ut sensum e sensu? annon Epistola CI, ad Pammachium, quæ de optimo genere interpretandi agit, ipse hoc discrimen assignat inter suas translationes sacrarum literarum & aliorum scriptorum, quod ibi verbum e verbo exprimere soleat, heic sensum de sensu? Majoris evidentiæ causa sic argumentor:

Quem librum Hieronymus ita transtulit, ut sensum tantum de sensu expresserit, non autem verbum e verbo, illum non habuit pro libro Scripturæ vere canonico;
Atqui librum Iudith Hieronymus ita transtulit;
Ergo eundem non habuit pro libro Scripturæ vere canonico.

Major patet ex laudata ad Pammachium epistola; ubi ita loquitur S. Doctor: *Ego non solum fateor, sed libera voce profiteor, me in interpretatione Græcorum, ABSQUE SCRIPTURIS SANCTIS, UBI ET VERBORUM ORDO ET MYSTERIUM EST, non verbum e verbo, sed sensum exprimere de sensu.* Minor habetur in ipso Prologo Iudith, ubi profitetur Hieronymus, quod huic libro *unam* tantum *lucubratiunculam dederit, magis sensum e sensu, quam ex verbo verbum transferens.* Atque hoc ipsum, quod scilicet libri Iudithæ autoritas canonica ex sæpe laudata Hieronymi in illum librum præfatione non tantum non probari, sed & contrarium inde elici possit, etiam suo tempore observavit Antoninus, Archiepiscopus Florentinus; qui, cum parte III suæ Summæ, tit. XIIX, cap. VI, § II, Sapientiæ, Ecclesiastici, Iudithæ, Tobiæ, & Maccabæorum fecisset mentionem, addit postea: *De his quinque libris dicit Hieronymus in prologo super Judith, quod authoritas horum librorum ad roboranda illa, quæ in contentionem veniunt, minus idonea judicatur, sed tantum Synodus Nicena in numero sanctarum Scripturarum legitur computasse. Hoc dicit Hieronymus de libro Judith, & idem de aliis videtur dicendum. Et de hoc habetur dist. 15. sancta Romana, in Palea. Et idem etiam dicit Thom. 2. 2. & Nic. de Lyra super Tobiam, scil. quod isti non sunt tantæ auctoritatis, quod ex dictis eorum*

Antoninus Florentinus nobis suffragatur.

 posset

possit efficaciter argumentari in his quæ sunt fidei, sicut ex aliis libris S. Scripturæ. Unde forte habent auctoritatem talem, qualem habent dicta Sanctorum approbata ab Ecclesia.

Gretseri exceptio. col. 224.

XV. Excipit Gretserus, dicere tamen Hieronymum, aliquid libro Iudith a Nicena Synodo tributum, quod non tribuerit Synagoga, sive Ecclesia Iudaica. *Quid vero illud,* inquit, *si non canonica & infallibilis auctoritas? Nam Judæi quoque hunc librum sanctis libris annumerabant. Ergo Nicæna Synodus aliquid amplius largiendum declaravit. Quo Synodi decreto excitatus S. Hieronymus, hunc librum Latio donare voluit, sepositis omnibus aliis negotiis.*

Responsio.

Resp. Concedo, si sibi constet illa de Nicena Synodo relatio, cujus Hieronymus meminit, aliquid huic libro a Synodo illa fuisse tributum, quod non tribuebat Synagoga. Fuisse vero istud canonicam & infallibilem auctoritatem, nego. Quid ergo aliud? quærit Gretserus. Nimirum hoc, quod eum inter ceteras Scripturas sanctas computavit, quæ in Ecclesia legebantur *ad informationem morum*, uti Hugo ait: quod utique non faciunt Iudæi, quippe apud quos nude tantum *inter historias computatur*, ceu scribit Hieronymus. Et tantum de prologo in librum Iudith.

Junilius perperam abs Bell. allegatus.

XVI. Provocat præterea Bellarminus ad autoritatem Iunilii Africani ac Isidori; quos & ipsos testari ait, Ecclesiam Christi librum Iudith inter divinos libros honorare & prædicare. Sed quod ad Isidori locum attinet, jam supra capite X, 27. responsum est. Iunilius vero tantum abest ut librum Iudith in canone ponat, (quod tamen ex eo probare intendit Cardinalis) ut potius inde conceptis verbis exterminet. Postquam enim apud eum discipulus, quem cum Magistro loquen-

loquentem introducit, quæsivisset, lib. I de partibus divinæ legis, cap. III: *in quibus libris divina continetur historia?* & Magister nominasset Pentateuchum, librum Iosuæ, Iudicum, Ruth, libros Regum; item IV Evangelistarum scripta, & Acta Apostolica; discipulus autem mox quærere perrexisset: *Nulli alii libri ad divinam historiam pertinent?* respondet Magister: *Adjungunt plures: Paralypomenon II. Job I. Esdræ II. Jud. I. Hester. I. Machab. II.* tum vero instat quærere discipulus: *Quare hi libri non inter canonicas Scripturas currunt?* & respondet Magister: *quoniam apud Hebræos quoque super hac differentia recipiebantur, sicut Hieronymus cæteriq; testantur.* Ubi vides, Junilium librum Judith iis manifesto annumerare, *qui* (ut ille loquitur) *non inter* CANONICAS *Scripturas currunt:* quin & rationem adjungere, quamobrem iste liber non reputetur in canonicis, quia nimirum non admittatur ab Hebræis. Quamvis in eo graviter hallucinetur, quod illuc etiam referat libros Paralipomenon, Esdræ & Esther, scripta citra dubium vere canonica, quodq; idem Hieronymum etiam aliosq; Doctores facere asseveret, quos constat toties & tam aperte contrarium inculcare. Sed hoc nihil ad præsens. Miror ergo, qui Bellarminus suam de libri Iudith canonica autoritate opinionem ex Iunilio tueri conetur. Sed forte respexit is ad sequens caput VII, ubi Iunilius illos etiam libros, quos antea e canonicorum censu excluserat, *divinos libros* vocat? Imo vero neque sic causæ suæ melius consulit, cum diserte ibi Iunilius, quos *divinos* vocat *libros*, illico distingvat in eos qui perfectæ sint autoritatis, & qui mediæ, atque his, quos extra canonem supra locaverat, non nisi

 mediam

mediam autoritatem concedat: quo pacto vere proprieq; canonici, hoc est, θεόπνευστοι, esse non possunt, cum, qui tales sunt, summæ a[ut]oritatis sint ac infallibilis veritatis, uti ipsemet Bellarminus aliiq; Pontificii contendunt. Verba autem Junilii sic habent: *D. Quomodo divinorum librorum consideratur auctoritas? M. Quia quidam perfectæ auctoritatis sunt, quidam mediæ, quidam nullius. D. Qui sunt perfectæ auctoritatis? M. quos canonicos in singulis speciebus absolute enumeravimus. D. Qui mediæ? M. Quos adjungi a pluribus diximus. D. Qui nullius auctoritatis sunt? M. reliqui omnes.* Sed hactenus de argumentis, quibus libri Judith autoritatem canonicam stabiliri posse credit Bellarminus.

Antilogiam in libro Judith occurcurrentem quomodo tollere conetur Bell.

XVII. Fatetur autem ipsemet, superesse magnam quandam difficultatem, quæ contra αὐθεντίαν ejusdem libri soleat urgeri. Illam ipsius Cardinalis verbis proponemus. *Est*, inquit, *adversus hunc librum difficillima quædam objectio. Nam videtur historia ista omnino conficta, cum c. 5. dicatur contigisse post reversionem populi a Babylonica captivitate, & tamen dicatur c. 1. eo tempore Nabuchodonosor Rex Assyriorum pugnasse contra Arphaxad Regem Medorum, qui ædificaverat Ecbatana: quæ nullo modo cohærent. Nam quo tempore populus rediit a captivitate, eversa erat monarchia Assyriorum, & non Nabuchodonosor, sed Cyrus, vel Darius, Assyriis & Persis ac Medis imperabat. Hæc summa difficultas miro modo exercuit ingenia hominum eruditorum.* Ita Bellarminus: qui statim subdit, duas esse de hac difficultate tollenda sententias principales: unam eorum, qui velint, historiam Judith contigisse post captivitatem Babylonicam; quorum aliqui referant eam ad tempora Cambysis,

aliqui

aliqui ad tempora Darii Hystaspis, alii ad regnum Artaxerxis Ochi: alteram illorum, qui doceant, contigisse isthanc historiam ante captivitatem Babylonicam; quorum rursus aliqui eam referant ad tempora Sedeciæ, aliqui ad tempora Josiæ. Quia vero nulla harum sententiarum videtur satis probabilis Cardinali, proinde, iis examinatis & explosis, tandem, secutus Melchiorem Canum lib. II de Locis Theologicis cap. VI, asserit, historiam Judith incidisse in tempora Manassæ Regis Juda, & sic contigisse ante captivitatem Babylonicam.

XIIX. Verum enimvero, utut hæc Bellarmini opinio reliquis istis primo intuitu speciosior aliquanto sit, si tamen diligentius expendatur, apparebit sane luce clarius, posse nec ipsam consistere, & a quamplurimis, quibus obnoxia est, difficultatibus satis liberari: quod superstruatur hypothesibus, dubiis partim omniq; probabilitate destitutis, partim manifeste falsis, & historia, quæ contigisse creditur, circumstantiis ejus temporis, quod Bellarminus assignat, neutiquam accommodari velit.

XIX. Nempe prima Cardinalis hypothesis est, eum, qui in libro Iudith dicitur Nabuchodonosor, quiq; Holofernem cum exercitu scribitur misisse, esse Merodach Baladan illum, qui II Reg. XX, 12. ac alibi in Scriptura memoratur. Unde vero id probabitur? Equidem, ubi dixerat Hunnius, temporibus Regis Manassæ non vixisse ullum Assyriorum Regem, qui Nabuchodonosor fuerit appellatus, sive in sacris, sive in profanis historiis, & a Bellarmino rationes flagitaverat ac testimonia, quibus confirmetur, Merodach Baladan

An Nabuchodonosor idem sit cum Merodach.

Gretſeri mirabile effugium. col. 226.

ladan fuiſſe alio nomine appellatum Nabuchodonoſor, ſtomachoſe Gretſerus; *Aſſerit hæc Prædicans*, inquit, *ſed ne vel unica ratiuncula probat, nullum tempore Regis Manaſſæ vixiſſe Aſſyriorum Regem, qui Nabuchodonoſor nuncuparetur; niſi quod conviciis inceſſit Bellarminum, putantem, Nabuchodonoſorem iſtum eſſe Merodach Baladan, cujus mentio fit 4. Reg. 20. & alibi.* Ac paulo poſt; *Quæſo te, Prædicans*, ait, *legiſtine omnes hiſtorias, tam quæ exſtant, quam quæ interciderunt? perluſtraſtine omnia antiquitatis monumenta, ut tam audacter aſſeveres, Nabuchodonoſorem, de quo in libro Judith, non eſſe Merodach Baladan? Ego ſane nullam micam ullius argumenti cerno, quo hanc opinionem vel leviter tangas.* Verum recordari heic debuiſſet Gretſerus illius triti, quod & ipſe in Colloquio Ratisbonenſi olim repetierat ac inculcaverat: *Affirmanti incumbit probatio.* Et certe ὑπερκαταγέλαστος eſt noſter ille Apologeta, quando abs Hunnio poſtulat, ut probet, nullum tempore Regis Manaſſæ vixiſſe Aſſyriorum Regem qui Nabuchodonoſor nuncuparetur. Quis, obſecro, tale ἄτοπον unquam audivit a tanto diſputatore, quantus utique apud Pontificios habetur, ceu notum eſt, Gretſerus? Inprimis autem obſervet lector cordatus, ipſum Bellarminum, cujus patrocinium heic in ſe ſuſcipit Gretſerus, dum tres priores de præſenti controverſia ſententias excutit, inter duodecim illa, quibus eaſdem oppugnat, argumenta, ſecundo ſtatim loco ponere hoc ipſum: *Nuſquam legimus Reges Perſarum appellatos Nabuchodonoſor, nec in ſacra, nec in profana hiſtoria, ſed ſolum Reges Babylonios: non igitur Cambyſes aut Darius eſt ille Nabuchodonoſor, de quo agitur in hiſtoria Judith.* Numquid ergo & heic dicendum: Aſſerit hoc Cardinalis,

ſeß. 1, p. m. 22.

Gretſerus, dum carpit Hunnium, carpit ſimul Bellarminum.

nalis, ſed ne vel unica ratiuncula probat, nusquam Reges Perſarum appellatos Nabuchodonoſor? item: Quæſo te, Cardinalis, legiſtine omnes hiſtorias, tam quæ extant, quam quæ interciderunt? perluſtraſtine omnia antiquitatis monumenta, ut tam audacter aſſeveres, Nabuchodonoſorem, de quo in libro Judith, non eſſe Cambyſem aut Darium?

XX. Scilicet non potuit prævidere Bellarminus mirabilem illam diſputandi rationem, quæ frequentiſſima eſt ejus defenſoribus & vindicatoribus, ut nimirum, quando ſibi aliquod probandum incumbit, probationem audacter ab antagoniſtis poſtulent. Evidens hujus rei exemplum in Gretſero habuimus jam ſupra, hoc ipſo capite, num. IV. Obiter heic annotamus aliud non minus illuſtre. Nempe argumentatus fuerat Guilielmus Whitakerus, contra canonicam Tobiæ, Judith, ceterorumq; nos inter ac Pontificios controverſorum librorum autoritatem, hunc in modum: *Omnes veteris Teſtamenti canonicos libros vetus Eccleſia Hebræorum recepit & approbavit: Hos illa Eccleſia non recepit: Ergo hi non ſunt canonici.* Quid ad ea Jeſuita Sebaſtianus Heiſſius, qui maledicos Gretſeri pro Bellarmino libros recognovit? *Hic*, referente Gretſero, *conceſſa liberaliter Majore, negat Syllogiſmi Witackeriani Minorem; videlicet hanc:* Sed vetus Eccleſia Judæorum non recepit in canonem libros Tobiæ, Judith, alios; *Quia, ut ait, Prædicantes nunquam probare poterunt, a Synagoga ante Chriſtum natum, vel etiam tempore Chriſti in terris verſati, extra canonem poſitos eſſe Judith, & ceteros libros veteris teſtamenti: quidquid Judæi poſt Chriſtum, tempore ſancti Hieronymi, vel etiam antiquiorum Patrum,*

Proceſſus diſputandi Jeſuiticus.

col. 107.

trum, senserint. Hæc Heissius: quæ approbat & Gretserus & Erbermannus. Attendesis autem, lector cordate. Quæstio est: an Synagoga Judaica ante Christum natum, vel etiam tempore Christi in terris versati, in canone suo habuerit libros, de quorum autoritate inter Protestantes ac Pontificios disceptatur? Hodie quidem in nullo Hebræorum codicum eorum quemquam existere in confesso est. Quod si ergo olim in canone fuerunt, postmodum inde a Iudæis rejectos esse oportet. Id autem vero nequaquam est simile. Nam, ut ipse Bellarminus lib. II de Verbo Dei cap. II observat, *scribit Philo in libro de regressu filiorum Israel ab Ægypto, & citatur etiam ab Eusebio libro 8. cap. 2. præpar. Evangel. usque ad sua tempora, per spatium amplius quam duorum millium annorum, ne verbum quidem fuisse unquam in lege Hebræorum immutatum, & quemlibet Judæum centies potius moriturum, quam ut pateretur, legem in aliquo mutari.* Addit Cardinalis: *De superstitione autem recentiorum Judæorum, qui legem fere ut numen adorant, &, si aliquando in terram ceciderit, jejunium publicum indicunt, vide Johannem Isaac in responsione ad libros Lindani de optimo genere interpretandi Scripturas.* Philonis testimonio junge testimonium Flavii Iosephi, (itidem repetitum Eusebio lib. III Historiæ eccl. cap. x,) qui, ubi recensuisset libros Veteris Testamenti canonicos, quos hodieq; pro talibus agnoscunt Hebræi, libro I contra Apionem, subjungit: *Qvum tantum interea ævi sit elapsum, nemo tamen illis libris vel adjicere quidquam, vel adimere, vel mutare ausus fuit. Nempe omnibus Judæis ab ineunte ætate insitum & quasi innatum est, hæc DEI dogmata existimare, inq; illis permanere, & pro illis cupide, si necesse sit, mori.* Si

p. 45.

An Judæi ante Christum natum in canone suo habuerint libros hodie controversos.

Summum Judæorum studium in custodiendo Codice sacro.

usque ad tempora Philonis & Iosephi (quorum uterq; post Christum in cœlos jam sublatum vixit) per spatium amplius quam MM annorum, ne verbum quidem fuit unquam in lege mutatum; si nemo unquam libris, quos Iosephus enumerat, quidquam vel adjicere, vel adimere fuit ausus; si tanta, ut Bellarminus fatetur, reverentia & religione codicem sacrum recentiores etiam Iudæi prosequvuntur; quî canon Hebræorum complexus olim sit librum Tobiæ, Iudith, Maccabæorum, ceterosq; controversos? quî tot libros rejecerint, & sic canonem Scripturarum quarta sui parte mutilarint Iudæi, etiam post tempora Salvatoris? Porro, si tempore antiquorum Ecclesiæ Patrum canonem truncassent Iudæi, cur illi tanti criminis non meminerint? cur non Iudæos hoc nomine accusarint? Sed tantum abest ut id faciant, ut potius fidem Iudæorum in custodiendo codice magnifice deprædicent. Audiatur in hanc rem Augustinus. *Quid est aliud hodieq;*, ait ille libro XII contra Faustum cap. XXIII, *gens ipsa* Iudæorum, *nisi quædam scriniaria Christianorum, bajulans Legem & Prophetas ad testimonium assertionis Ecclesiæ?* Et Enarratione in Psal. XL: *Iudæi tamquam capsarii nostri sunt: studentibus nobis codices portant. — Apud illos sunt Prophetæ & Lex, in qua Lege & in quibus Prophetis Christus prædicatus est. — Si aliquis perstrepit inimicus, & dicit, vos vobis Prophetas finxistis; proferantur codices Iudæorum.* Item in Psal. LVI: *Propterea adhuc Iudæi sunt, ut libros nostros portent ad confusionem suam. Quando enim volumus ostendere paganis prophetatum Christum, proferimus paganis istas literas: — quia OMNES IPSÆ LITERÆ, QUIBUS CHRISTUS PROPHETATUS EST, APUD IUDÆOS SUNT: OMNES IPSAS*

LITERAS HABENT IUDÆI. Proferimus codices ab inimicis, ut confundamus alios inimicos. Codicem portat Iudæus, unde credat Christianus. Librarii nostri facti sunt, quomodo solent servi post Dominos codices ferre. Confer heic, quæ supra, cap. x, 25. ex Andradio citavimus. Et sane, si Iudæis mutilandi canonem vel animus, vel facultas, exterminassent potius inde Esaiam v. c. & Danielem, ex quibus, quod Messias pridem venerit, potissimum queunt convinci. Tandem, si in canone Iudæorum aliquando fuere illi libri controversi, qua lingva tunc extiterunt? num alia, quam qua ceteri ὁμολόγως canonici conscripti, & quam intelligerent, qui in Palæstina degebant, id est, Hebræa? Si hac ipsa, qui fit, quod interciderent? quod Ecclesia, quemadmodum acceperat, non servaverit? præsertim qvum primi Christiani a Iudæis essent, & quemadmodum reliquos, ita quoque hosce libros, si Hebraice tunc extitissent, tales secum in Ecclesiam transtulissent. Usque adeo scilicet verosimile & credibile non est, Hebræos librum Tobiæ, Iudith, ceterosq; controversos, in suo canone unquam habuisse! Quod cum ita sit, robustissima profecto & omni exceptione majora testimonia afferre oportet Heissium, Gretserum, Erbermannum, siquidem, quod sæpius memorati isti libri in Hebraico canone aliquando fuerint, persvadere nobis velint. At illi, ut supra vidimus, satis se causæ suæ consuluisse putant, si onus probandi, quod ipsis heic in solidum incumbere nemo nisi delirus negaverit, in Prædicantes (ita per contemptum appellant Protestantes; obliti videlicet ejus quod est Marc. I, 39. Luc. IV, 44. *IESUS erat PRÆDICANS*,) inaudito processu, imo incredibili impudentia

pudentia

pudentia ac iniquitate intolerabili, transferre sata-gant. Et Erbermannus quidem in hac disputandi ratione videtur sibi invenisse quod olim in arte sua nova Nihusius. Si qua enim probanda sibi venire animadvertit, quæ probare nullo modo potest, e vestigio oppositi probationem ab antagonista postulat. Ita cum scripsisset Guilielmus Amesius: *A nobis rejiciuntur* libri controversi, *quia non sunt scripti a Prophetis, neque ab iis probati, non Hebraicè, non Ecclesiæ Iudaicæ traditi, aut ab iis recepti, non a Christo & Apostolis ulla ratione approbati;* cum, inquam, in hunc modum scripsisset Amesius, & Erbermannno, siquidem ea destruere vellet, citra controversiam incubuisset, ut demonstraret, esse omnino illos libros scriptos a Prophetis ab iisq; probatos; esse scriptos Hebraice; esse Ecclesiæ Iudaicæ traditos & a Iudæis receptos; esse tandem a Christo & Apostolis approbatos: ille contra mirabili artificio probandi munus in adversam partem devolvit; *Rumpentur citius Puritani omnes*, ajens, *quam illa tam temerè asserta ab Amesio, ulla irrefragabili authoritate vel ratione probare valeant.* Et paulo post: *Unde ostenditur, hos* libros controversos *a nullo Prophetarum aut Apostolo probatos?* Item infra, § III: *Ex qua authoritate aut ratione irrefragabili convincent Lutherani, post tempora Esdræ nullum fuisse canonicum scriptorem? Esdram ita condidisse canonem, ut nefas esset ullum addi librum? Et licet gratis daretur, infra tempora Esdræ & Christi nullum illorum controversorum librorum fuisse saltem sub dubio in canonem a nonnullis Doctoribus vel Scribis relatum; unde probabitur, id a Christo vel Apostolis non factum?* Ecce, *temere asserta* tribuit Amesio, cum tamen hic nihil asserat sive affirmet, sed solummodo neget;

p. 34. 35.

p. 46.

get; contra autem Erbermannus, dum illa Amesiana improbat, eoipso oppositum asserat, & sic affirmans fiat: cui proinde affirmativarum suarum probationem incumbere, nemo in disputandi arte tam rudis est qui nesciat; inprimis cum quæstiones, de quibus heic controvertitur, sint facti: ubi ipsa naturalis ratio dictitat, probationem pertinere ad eum, qui factum aliquid esse affirmat, non ad eum qui negat: quandoquidem hic recte facit ac prudenter, si negationi suæ tamdiu inhæreat, dum id, quod factum esse ipsi non constat, idoneis testibus probetur. Sed hæc obiter & in transcursu. Redeamus ad propositum.

An Arphaxad sit Diocles.

XXI. Secunda Bellarmini hypothesis est, Arphaxad, Regem Medorum, cujus mentio Judithæ I, esse Dioclem seu Dejocem; quippe quem Manassis tempore apud Medos regnasse, testis sit Eusebius in Chronico. Verum neque hoc subsistere ullo modo potest. Scilicet Dejoces, juxta Eusebium (cujus Chronologiæ heic innititur Bellarminus) regnare cœpit anno IV Manassis, & Merodach Baladan, uti vult Bellarminus, ejusdem Manassis anno III. Jam vero Jud. I, 6. legimus, Nabuchodonosorem, sive, ex Bellarmini hypothesi, Merodachum, debellasse Arphaxad, quem Cardinalis credit esse Dioclem seu Dejocem, anno sui regni XII, qui juxta Bellarminum est annus Manassæ XV, Dejocis autem, ex Eusebii computo, XI. Si ergo is, quem apud Juditham prælio vicisse narratur Nabuchodonosor, esset Dejoces, quod vult Bellarminus, sequeretur, Dejocem XI imperii sui anno victum, regno exutum, imo, quod in Græco textu additur, captum jaculisq; confixum esse. At vero hæc manifeste

pugnant

pugnant cum Herodoto & Eusebio; quorum ille Dejocem regnasse scribit annos LIII, hic LIV. Evidens proinde est, Arphaxad non posse esse Dejocem vel Dioclem. Et hæc quidem ex ipsius Bellarmini hypothesibus ita monstrare licet, qui nimirum supponit, cœpisse Merodachum regnare III anno Manassis. Quod si autem cum Funccio v. c. aliisq; Chronologis primum Manassæ annum referas ad annum Merodachi v, & annum primum Dioclis ad annum Manassæ quidem XI, Merodachi vero XV, tum annus ille Nabuchodonosoris XII, quo is regno deturbasse scribitur Arphaxadum, incidit in Manassis annum IIX; sic ut contigerit istud prælium tribus annis ante quam regnare cœpit Diocles. Imo si quis heic sequi velit supputationem Gilberti Genebrardi, Theologi Parisiensis, (qui de opere suo Chronographico in Epistola dedicatoria ad Arnaldum Pontagum, Episcopum Vasatensem, ita scribit: *Cum legerim e nostris præcipuos, qui hoc accurarunt argumentum, volverim, contulerim; quum præter cæteros, quorum hodie quidem recentes Chronologiæ circumferuntur, (absit dicto invidia) Hebræos & Chaldæos consuluerim, verterim, illustraverim; quum hoc quatuor decennium in hoc opus consumpserim; si me propius ad veritatem accessisse dicam, meo jure id videor facere, nec vereri debeo, ut quisquam vel temeritati, vel arrogantiæ, a qua me non haberi sed esse alienissimum semper studui, ac per Dei gratiam studebo in perpetuum, id tribuat, quod summo labore & studio possedi;*) si quis, inquam, hujus Genebrardi supputationem heic sequi velit, quandoquidem is initium Dioclis refert circa primordia Ammonis, finem vero ad tempora Joakimi, reportaverit illam de Arphaxado victoriam

riam Nabuchodonoſor ante Dioclem annis pluribus quam XL.

An Manaßis tempore Pontifex fuerit Eliachimus.

XXII. Tertia hypotheſis Bellarmini eſt, vixiſſe temporibus Manaſſæ Sacerdotem ſummum, cui nomen Eliachim. Hoc vero probare conatur ex Chronologia Nicephori, Patriarchæ Conſtantinopolitani; qui enumerans Pontifices Iudæorum, inter Sobnam, qui fuerit Pontifex tempore Ezechiæ, & Helciam, qui fuerit tempore Ioſiæ, ponat Eliachim; id quod etiam conveniat cum IV Reg. XIIX, ubi Eliachim numeretur inter præcipuos Sacerdotes; & magis etiam quadret cum prophetia Iſaiæ cap. XXII, ubi prædicatur depoſitio Sobnæ impuri Pontificis, & exaltatio Eliachim in locum ejus. Verum quod ad Nicephorum Conſtantinopolitanum attinet, non eſt ſane ejus teſtimonium tanti ponderis, ut opponi poſſit autoritati Ioſephi, qui & ipſe Hebræus, & eo vixit tempore, quo adhuc ſtabat Ieroſolyma, ut longe rectius potuerit cognoſcere, qui fuerint apud Iudæos Sacerdotes, quam veriſimile eſt potuiſſe Nicephorum, qui ipſos DCCC annos poſt vixit. Is vero, quem dixi, Ioſephus, Sacerdotes Iudæorum ſub Achaz, Ezechia, Manaſſe, enumerans, lib. X Antiqu. Iud. cap. XI, nullam plane mentionem facit vel Sobnæ, vel Eliachimi, (quod enim Gretſerus dicit, Eliachimum eſſe, qui vel Ωδέας vel Σαλδοῦμος ab illo vocatur, id quam ſit frivolum, nemo non intelligit) ſeqvunturq; illius heic enumerationem, tum Hebræi in Seder Olam, tum Nicephorus Calliſtus lib. II Hiſt. eccl. cap. IV, & Ioh. Zonaras tom. I Annalium, (qui licet non recenſeat omnes ſigillatim Iudæorum Pontifices, tamen, uti Ioſephus lib. XX, cap. IIX, ait fuiſſe ab

col. 243.

iſſe ab

isse ab Arone usq; ad Phanasum LXXXIII, cum Nicephorus solummodo LXII numeret) ut de recentioribus, iisdemq; Pontificiis, v. c. Genebrardo, Sigonio, ac multis aliis, nil dicam. Et sane in Nicephori Constantinopolitani Chronologia interdum occurrere, quæ nullo plane modo subsistere possint, ipsi illi, qui eandem ediderunt, emendarunt, notisq; illustrarunt, Johannes, inquam, Camerarius & Antonius Contius, dudum observarunt. Et Camerarius quidem in proœmio fatetur, se in Chronologia isthac, quam in Latinum sermonem antea abs se conversam ex veteri ms. primus ediderit, *deprehendisse multa & autoris & librarii errata*: & in Appendice sive notis ad ipsum illum Hebræorum Pontificũ catalogum, in quo Sobnæ ac Joachimi mentio habetur, primo loco lectorem notare jubet, *non esse eum* Pontificum *numerum, qui a Nicephoro exponitur, verum.* Ac in specie quidem de Sobna & Eliacimo; *Quid fiet autem*, inquit, *de Somna & Eliacimo, Sellumi filio, quorum sunt in expositione Nicephori nomina? Ego quid dicam non habeo, & quæro. Qui habuerit, & invenerit, is proferat.* Ita Camerarius. Contius vero inter alia ad caput Chronologiæ ejus XIV, quo colligitur summa annorum ab orbe condito usq; ad Theophilum Imperatorem; *Supervacaneum reor*, inquit, *plura de hac summæ collectione differere aut commentari, cum nihil in illa collectione fere veri, aut superioribus specialibus computationibus cohærentis aut consentanei habeatur. Possem & alia hujusmodi multa superaddere synoptica Chronica, & inter Græcorum Svidæ. Sed quid erit pretii, cum & Svidas æque sit depravatus, & ex Nicephoro ad verbum videatur exscripsisse usq; ad Michaëlem, sequentia vero vel ex se, vel ex aliis recentioribus addidisse? Unde, quæso,*

Nicephori Chronologia cujus autoritatis.

 annum

annum conditæ turris Nembrotæ discere potuerunt, qui profecto ex canonicis libris elici non potest, nec Hebraicis, nec Græcis aut Latinis? Eodem certe jure quæras, unde discere potuerit Nicephorus Pontificatum Sobnæ & Eliakimi, qui nec ipse ex canonicis libris elici potest? Sed conatur tamen inde elicere Bellarminus, afferens in medium duo Scripturæ testimonia. Illa ergo nunc porro consideremus.

An 2. Regg. 18, 15. Eliakim numeretur inter præcipuos Sacerdotes.

XXIII. Primo ait, IV Reg. XIIX Eliachimum nominari inter præcipuos Sacerdotes. Respicit nimirum ad comma 18. ubi ad eos, qui, ut Jerosolymam occuparent, ab Assyriorum Rege erant missi, egressi dicuntur esse *Eliacim, filius Helkiæ* אשר על הבית, *& Sobna* הספר, *Joach, filius Asaph*, המזכיר. Sed ubi heic aliquid de præcipuis Sacerdotibus? Eliakim dicitur *Præfectus domus*. Quod officium fuisse politicum, & titulus ipse indicat, (unde & LXX Eliakimum hunc τὸν οἰκονόμον vocant, sicut Josephus, lib. X Antiqv. cap. I, τὸν τῆς βασιλείας ἐπίτροπον, *regiæ procuratorem*) & fatetur ex Pontificiis Franciscus Forerius, Procurator Generalis Ordinis Prædicatorum Romæ (qui Concilio Tridentino interfuit, a quo etiam Indicem prohibitorum librorum conficere jussus est) Comment. in Es. XXII, 15. quando, *Eliachim*, inquit, *in domo regia post Regem plenam habuit autoritatem, &, postquam venerunt Chaldæi, inter præcipuos Aulicos ad eos emissus est:* fatetur ex eadem schola Augustinus Torniellus in Annalibus ad ann. MMMCCCXXII, 5 ubi, postquam & de Eliachimo & de Sobna, qui heic memorantur, dixerat, quod *laici* fuerint & *ministri Regii*, mox speciatim de Eliacimo subdit: *Eliacim dicitur* (in textu sacro) *fuisse Præpositus domus, nimirum regiæ, vel Procurator.*

curator. Quam ſententiam operoſe etiam in ſuo ad hunc locum Commentario, quæſt. XXXIII, propugnat celeberrimus ille Abulenſium Epiſcopus, Alfonſus Toſtatus. Sobna vocatur *Scriba*; quo quidem nomine legis interpretes in ſacro codice non raro veniunt, interim & politicum munus iſta appellatione ibidem notari ſolere, inter alia ex II Sam. IIX, 17. XX, 25. & I Reg. IV, 2. liquet: ubi cum diſtincte enumerantur qui ab officiis fuere Davidi ac Salomoni Regibus, Scribæ ſane diſtinguuntur a Sacerdotibus, ceterisq; miniſtris civilibus annumerantur. Et quod ejusmodi quidem Scriba Regius (hanc appellationem habes II Reg. XII, 11.) fuerit Sobna, inſinuare poteſt res ipſa, ad quam obeundam a Rege fuit deſtinatus: miſſus nimirum eſt una cum Eliakim & Joach ad pacis ac belli conditiones, & cetera ejus generis munia præſtanda; quæ utiq; Politicis potius quam legis interpretibus & Sacerdotibus ſolent demandari. Unde etiam ex ipſis celebrioribus Pontificiis Torniellus, loco paulo ante citato, Sobnam, qui heic nominatur, laicum fuiſſe ait ac Scribam Regis. Gaſpar Sanctius ad hunc locum; *Scriba*, inquit, *apud Hebræos eſt Doctor in lege, nomen honeſtum valde: ſed fortaſſe hic forenſe nomen eſt, & in regia domo non ignobile; ut nobilis certe Scriba Sobna inter alios Principes legationem iſtam obiit.* Cornelius a Lapide (cui *omnis humanæ divinæq; ſapientiæ vaſtitatem* tribuit Philippus Alegambe) Comment. in Eſ. XXII, 15. Sobnam hunc Scribam fuiſſe dicit *Præfectum aulæ & Oeconomum Ezechiæ Regis:* additq; mox, juxta Sanchez, Sobnam, cujus heic fit mentio, eundem eſſe cum illo, de quo Eſ. XXII, 15. ſed ab officio, quo olim erat functus, dejectum fuiſſe ab

Sobna qualis fuerit Scriba.

Bibl. Jeſ. p. 85.

 Ezechia;

Ezechia, qui in aulam eum aſſumpſerit, ſuumq; Scribam conſtituerit. Tandem Joach in fonte proprie dicitur *a memoria*, ſive *recordator*; quod nomen etiam, locis paulo ante citatis, tribuitur Joſaphat; qui tamen ibi Sacerdotibus contradiſtinguitur, & inter miniſtros ſeculares (ut hodie loquimur) numeratur. Sanctius, ubi ſupra: *A commentariis*, inquit, *ille eſt, qui res geſtas publicis monumentis conſignat, easq;, cum res & tempus exigit, in Principis memoriam revocat; qualis erat, qui Eſther c. 6. factum Mardochæi in publicos Annales retulit, qui, ut putat Lyra, is eſt, qui a nobis* Cancellarius *nominatur*. Et certe etiam ſupra laudatus Forerius Joachum hunc non minus & Sobnam, quam Eliachimum pro Politicis habet: dum enim dicit, Eliachimum miſſum eſſe ad Chaldæos *inter præcipuos Aulicos* (longe profecto aliter atq; Bellarminus, qui eundem ibi *inter præcipuos Sacerdotes* poni ait) ecquos per præcipuos iſtos Aulicos intelligere poſſet niſi Sobnam & Joach? Itaq; II Reg. XIIX, 18. nihil invenitur, quod pro Nicephoro poſſit facere ac Bellarmino.

Joach quis fuerit.

XXIV. Conſideremus vero & alterum, ad quod Cardinalis provocat, Scripturæ teſtimonium. Illud depromit ex Eſ. XXII, 15. ſeqq. ubi prædici ait depoſitionem Sobnæ impuri Pontificis, & exaltationem Eliachim in locum ejus. Verum neq; heic de Pontifice quidquam habetur: ſed dicitur Sobna אשר על הבית, quod male reddidit vulgatus Latinus, *Præpoſitum templi*, (quanquam, ſi maxime ita reddendum, nondum tamen inde aliquid pro Sobnæ Pontificatu elici poſſet. Vide M. A. de Dominis lib. I, cap. VII, II.) cum verti debeat, *qui eſt ſuper domum*, vel *Præpoſitus domus*; uti ipſe Vulgatus

An. Eſ 22, 15. Sobna vocetur Pontifex.

tus alibi exprimere ſolet. Fuiſſe autem iſtud officium
ſeculare, ut vocant, ſeu civile, jam ante diximus, & *num. 23.*
nunc porro ex aliis Scripturæ locis confirmamus. Sic,
v. c. 1 Reg. IV, 6. Ahiſar, unus ex miniſtris Regiis, dici-
tur fuiſſe על בית *ſuper domum:* qui tamen a Sacerdoti-
bus expreſſe ibi diſtinguitur. Confer cap. XVI, 9. XIIX,
3. II. Reg. X, 5. Et quodnam erat munus Joſephi apud
Pharaonem? aulicum ſine dubio & politicum. Jam
vero Pharao, adſciſcens in miniſterium Joſephum
hunc, Gen. XLI, 40. אתה תהיה על ביתי inquit, hoc eſt:
tu eris ſuper domum meam. Ac ipſe Joſephus poſtmodum
Gen. XLIV, 1 præcipit את אשר על ביתו *ei qui ſuper domum*
ſuam. Quis hinc non colligeret, fuiſſe illis tempori-
bus unum e præcipuis miniſtris in aulis Regum vel Pro-
cerum, qui diceretur ὁ ἐπὶ τοῦ οἴκου, eſſetq; veluti quidam
Magiſter palatii, ceu poſteriora ſecula illam dignita-
tem nominarunt? Talis proinde etiam fuit Sobna.
Atq; hoc fateri coguntur e Pontificiis viri primarii.
Etenim Hieronymus Oſorius, Sylvenſis in Luſitania
Epiſcopus, verba Domini, Eſ. XXII, 15. ita παραφράζει:
Vade ad Sobnam, ærarii præfectum, (הסכן eſt in Hebræo,
quod *Theſaurarium* vertit Pagninus, *Præfectum aulæ* Bux-
torfius, LXX ταμίαν) *penes quem modo eſt poteſtas regiæ mo-*
derandæ. Bened. Arias Montanus, qui Tridentinæ Syn-
odo interfuit, in eundem locum, Sobnam vocat *Præ-*
fectum regiæ domus & familiæ. Namq;, ait, *Hebraice &*
Chaldaice eſt, Præpoſitum domus, *videlicet regiæ; quem*
Quæſtorem Latini. Iterum ad eundem locum Corn. a
Lapide: *Non fuiſſe* Sobnam *ſummum Pontificem, ſvaderi*
videtur ex eo, quod vocetur, non Pontifex, ſed Præpoſitus
templi; *& quia Joſephus 10. Antiq. 11. ubi recenſet catalogum*

 ſummo-

summorum Pontificum, non nominat hunc Sobnam. Rursum, quod sub hoc tempus alius fuerit Pontifex, scilicet Azarias, ut patet 2. Paral. 31. 13. Adde, quod Pontificatus a tempore Aaron & Sadoc non sit translatus ad aliam familiam usq; ad tempora Machabæorum: hic autem officium Sobna dicitur translatum ad Eliakim. Sanctius, etsi nihil heic determinare vult de officio Sobnæ, quod tamen pro summo eum Sacerdote haud habuerit, satis indicat. Ita nimirum in locum nostrum commentatur: *Quis fuerit ille Sobna, obscurum est. Foreirus* Thesaurarium *putat, & qui curaret quæ ad templi cultus essent necessaria: consentanee ad translationem* LXX, *qui vertunt* ταμίαν, *id est*, Quæstorem, *seu* dispensatorem. *De hujus munere nihil hic habemus, nisi quod sit* על־הבית hhal-habeth, *id est*, super domum, *sive, ut vertit Hieronymus*, Præpositus templi. *Sed infra cap. 36. & 37. vocatur* סופר Sopher, *id est*, Scriba, *seu, ut aliis placet*, Thesaurarius. *Et ibidem* Eliacim, *ad quem devolvendum esse dicitur Sobnæ munus, vocatur* על־הבית hhal habeth, *sicut hic Sobna; quasi jam ante adventum Senacherib a suo gradu dejectus, expertus fuerit minas, quas in ipsum Isaias intorserat. De munere Sobnæ*, concludit tandem, *nihil arbitror definiri posse magis certum.*

Gretseri exceptio. col. 242.

XXV. Gretserus nihil invenit, quod in re manifesta cum aliqua specie obvertat. Ait tamen primo, LXX Interpretes, ut Sacerdotem Sobnam indicarent, Sacerdotalem ei domum tribuisse, eamq; τὸ παστοφόριον vocasse.

Responsio.

Sed si vel maxime concedatur, παστοφόριον notare domum Sacerdotalem, nondum tamen eo probatum esset, Sobnam Pontificem fuisse vel summum Sacerdotem. Nam de Sacerdotali domo nihil plane habetur in fonte; cui sane opponi nequaquam debet

LXX

¥LXX translatio, quippe quæ virtute convincendi & probandi prorsus destituitur, sicubi non idem dicat & fideliter exprimat, quidquid habetur in codice Hebræo, & olim scriptum fuit ab iis, quorum operam immediate ac infallibiliter Spiritus sanctus moderatus est; veluti suo loco pluribus ostenditur. Deinde, qualecunq; etiam habitaculum Sobnæ assignent Interpretes Græci, certe non possunt ipsum pro Pontifice habere, cum utiq; ταμίας, quo nomine eum appellant, non notet Pontificem.

XXVI. Sed excipit amplius Defensor: etiamsi Sobnas & Eliachim Regis Scribas, aut Cancellarios, aut prætorio præfectos fuisse daretur, exinde tamen haudquaquam effici, Sacerdotes non fuisse, cum hujusmodi etiam munia interdum obierint illius temporis Sacerdotes. At vero hoc pacto manifeste pervertitur status controversiæ. Quæritur nempe inter nos & Bellarminum: an Sobna & Eliachim fuerint summi Sacerdotes? Affirmat Cardinalis, suamq; affirmativam stabilire satagit ex Nicephoro Constantinopolitano. Quia vero facile animadvertit, ejus autoritatem heic non sufficere, quærit illi robur ex Scriptura, in qua Eliachimum nominari ait inter præcipuos Sacerdotes, & Sobnam nuncupari impurum Pontificem. Unde & Gretserus ipse, responsurus Junio, qui dixerat, Nicephorum male ariolatum, cum inter Sobnam & Helciam ponat Eliacim; *criminationem istam*, ait, *in Nicephorum, virum & sanctitate & eruditione præcellentem, refutant loca Scripturæ a Bellarmino allata.* Heic vero nos ostendimus, illa Scripturæ loca, ad quæ Bellarminus provocat, nullo modo probare, vel Eliachimum nominari

Ejusdem exceptio alia. *col. 243.*

Gretserus pervertit statum controversiæ.

ibid.

minari inter præcipuos Sacerdotes, vel Sobnam dici impurum Pontificem; sed titulos, unde id evincere vult Cardinalis, innuere ibi officia politica. Atq; hinc luce clarius est, quæstionem nos inter & Bellarminum non esse, (ut quidem Gretserus lectori vult persvadere) an ex eo, quod Sobnæ & Eliachimo in sacro codice præfecturæ adscribantur seculares, necessario sequatur, non fuisse ipsos Sacerdotes; sed, num in illis Scripturæ locis, quos citat Bellarminus, Sobna & Eliachim nuncupentur Pontifices vel præcipui Sacerdotes. Nihil proinde ad rem faciunt, quæ heic affert Apologeta, indeq; nec opus est, ut in iis amplius exponendis nos detineamus. Unicum illud obiter solummodo monemus, esse inter ipsosmet Pontificios, qui adeo judicent inconveniens, unum eundemq; hominem præesse templo pariter & aulæ, ut nulla alia de causa, nisi ne tale quid cogantur admittere, negent, Sobnam, cujus mentio apud Esaiam, esse eundem cum Sobna Scriba, de quo 1 Reg. XIIX, 18. Vide Corn. a Lapide in Es. XXII, 15.

Num captivitas Manassæ incidat in initium regni ipsius. col. 233.

XXVII. Quarta Bellarmini hypothesis est, captivitatem Manassis accidisse initio regni ipsius. Unde & hæc probabitur? Equidem Cardinalis dicit, id annotasse Josephum lib. X Antiqv. cap. V. Sed ibi profecto nec syllaba nec apex de tempore captivitatis Manassæ. Gretserus excipit, recte heic adduci Josephum, ut qui scribat expresse, quod Manasses piacula illa, ob quæ in Babyloniam abductus est, commiserit νέος ὤν, *in juventute sua*. Verum non quæritur heic de sceleribus Manassis, sed de ejus captivitate: cum potuerit sane ille multo prius fuisse nequam, quam abduceretur captivus,

vus, & fuerit etiam, ut demonstratur alibi. Præterea erudite, ut solet, ac fuse ex variis autoribus ostendit Daniel Chamier, tomo I Panstratiæ Catholicæ, lib. V, cap. VII, 41. seqq. (cum quo heic confer Isaacum Casaubonum Exerc. I anti-Baroniana, num. XXXIV) νέον & νεανίαν porrigere se etiam ad annum usq; quinquagesimum, hoc est, senectutis limen; ut proinde, quæ scelera Manasses admisit ante annum quinquagesimum, adhuc recte dici potuerit a Josepho perpetrasse νέος ὤν.

XXIIX. Quinta hypothesis Bellarmini est, Juditham vixisse non nisi ad annum CV; & sic intelligi debere quod habetur de numero annorum Judith in fine libri. Sed quid ibi habetur? *Mansit* Judith *in domo viri sui annos centum quinq;*. Ex quibus manifestissimum utiq; est, juxta illa, quæ habentur in fine ejus libri, non totum vitæ spatium, quod exegit Juditha, circumscribi annis CV, sed tantum tempus commorationis ejus in domo mariti. Quod agnoscit Sixtus Senensis, lib. I Bibliothecæ sanctæ; *Vixit Iudith*, inquiens, *Philone teste, annos centum viginti quinq; : ex quibus centum & quinq; annis post liberatam a se patriam in sancta viduitate perseveravit.* Et consentit insuper heic Stapletonus. Bellarminus ait, quod liber Iudith putatione sua exprimere voluerit annos totius vitæ, clarius colligi ex Græco textu. Sed quid? an ergo permittet Cardinalis, ut versio vulgata Latina, quam authenticam esse jussit Concilium Tridentinum, & in qua nullo modo id dici, quod ipse vult, meridiana luce clarius est; an permittet, inquam, ut illa versio corrigatur juxta translationem Græcam? Sane aliter heic sentit ejus hyperaspistes Gretserus; qui, cum contra autoritatem libri

Quamdiu vixerit Judith.

col. 246.

Judith objecta esset Græci Latiniq; textuum difformitas, dissidium istud non obstare ait, *quia Ecclesia* Latinam *vulgatam editionem declaraverit authenticam esse, non autem Græcam quæ hodie extat.* Quamquam interim nec video, quid heic discordiæ inter Græcum & Latinum textum. Verba quippe Græca sic habent: ἐγήρασεν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς ἑκατὸν πέντε ἔτη, *consenuit in domo viri sui centum quinq; annis.*

Quot annorum fuerit Judith, quando occidit Holofernem.

XXIX. Sexta denique Bellarmini hypothesis est, Iuditham, quando occidebat Holofernem, fuisse annorum XL. Id quod male convenire videtur cum mirabili ista pulchritudine, qua tunc temporis illa valuisse dicitur Iud. X, & quod a Bagoa Eunucho vocatur παιδίσκη ἡ καλὴ, *pulchra puella*, Iud. XII, 13. quia nempe, ut Bellarminus ait, *ab Assyriis judicata est puella ob incredibilem pulchritudinem*, vel, ut Gretserus cum Serario, *quia ob eximiam pulchritudinis venustatem tenella etiamnum puella videbatur.* Equidem dicit Bellarminus, Dominum Iudithæ contulisse, non sine novo miraculo, quendam eximium splendorem, ut incredibili pulchritudine omnium oculis appareret; idq; probare conatur ex Iud. X. Verum in Græco longe ibi aliter habetur, nempe ita: Ἐκαλλωπίσατο σφόδρα εἰς ἀπάτησιν ὀφθαλμῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἂν ἴδωσιν αὐτὴν, *Ornata est valde in deceptionem oculorum virorum, quicunque vidissent eam.* Ubi sane nihil de forma divinitus, & quidem miraculose, indita. Sed instat Cardinalis, etiam naturaliter aliquas feminas ita conservare formam corporis, ut, quamvis grandævæ sint, tamen juvenculæ judicentur; quomodo, v. c. Sara jam vetula tam juvenis visa fuerit & formosa, ut, quocunque iret, a Regibus adamaretur & raperetur,

fol. 232.

Gen. XII. & XX. Gretſerus & Serarius, qui Iuditham, dum Holofernem interficeret, jam annos habuiſſe quinquaginta aſſerunt, (ſicut Gordonus ei dat LIIX) *Non olim tantum*, inquiunt, *cum fere eſſet hominum vita productior, feminarum nonnullæ ſuam adhuc venuſtatem retinebant anno ætatis quadrageſimo, ſed etiamnum hodie; uti, ſiquidem minus videretur credibile, vivis adhuc & ſpirantibus exemplis comprobari poſſet.* Sed ut non negandum, poſſe in feminis ad tempus bene longum conſervari pulchritudinem ſuo modo: ita vix apparet credibile, tam mirabilem formæ gratiam, a qua quidem heic Iudith commendatur, in tot annorum muliere habuiſſe locum.

XXX. Atque ita vidimus, quam ſint hypotheſes illæ, quas opinioni ſuæ, incidiſſe videlicet hiſtoriam Iudith in tempora Manaſſæ, Bellarminus ſubſternit, partim manifeſto falſæ, partim incertæ admodum & vero nequaquam ſimiles. Diſpiciamus nunc etiam paucis, quid ad difficultates illas, quibus porro ſententia iſta premitur, reſpondeat Cardinalis. Prima difficultas hæc eſt: Si tempore Regis Manaſſæ contigerit hiſtoria Iudith, quare in adornatione belli, quæ narratur in hoc libro, nulla fiat mentio Regis, ſed negotium illud totum tribuatur magno Sacerdoti. Reſpondet Bellarminus; fortaſſe hoc bellum incidiſſe in ipſam captivitatem Manaſſis: & idcirco, Rege abſente, per Pontificem negotia regni procurata fuiſſe; fortaſſe etiam Regis mentionem factam non eſſe, quia non acceſſerit bellum ad ipſam urbem Hieruſalem; fortaſſis denique, cum probabiliſſimum videatur, bellum hoc geſtum eſſe Rege ex captivitate jam reverſo, ſumma negotia

An bellum, de quo in libro Judith agitur, contingere potuerit tempore Manaßis.

 gotia

gotia & periculosa tractata esse per summum Sacerdotem, quando Rex ad Deum serio conversus erat. Quam ultimam conjecturam clarius ex Serario proponit Gretserus, dum causam, quamobrem Regis heic non fiat mentio, esse ait, *quod reversus Babylone Rex, divinoq; beneficio patriæ sibiq; ipsi restitutus, totus, & sub reditus initium maxime, in DEI cultu occupatus erat, adeo ut, penes quos absente ipso fuerat reip. administratio, penes eosdem adhuc maneret: videreturq; Regia sese potestate libenter abdicaturus, si vel illi voluissent, vel filium, quem suum in locum sufficeret, habuisset. Qui enim*, inquit, *tertio & tricesimo regni anno ei natus est, Amon, natus nondum erat. Et quia pessime rem antea pace belloq; gesserat, major gratiorq; apud eos, qui per varias aut Israelis aut Iudææ partes habitabant, Hebræos adhuc erat Eliachimi Pontificis & Seniorum auctoritas.*

col. 227.

Bellarmini opinio examinatur.

XXXI. Verum enim vero, dum ita objectam difficultatem solvere conantur Bellarminus ejusq; propugnatores, in novas se rursum conjiciunt angustias. Sive enim dicatur facta expeditio illa Assyriaca, quo tempore in vinculis adhuc erat Manasses, sive, postquam e captivitate jam fuerat reversus, quî fieri potuisset, obsecro, ut Holoferni adeo plane incognita esset gens Iudaica hujusque conditio? Etenim ubi præter spem Iudæos videbat armatos, convocatis omnibus Principibus Moab & Ducibus Ammon, ita quærit de populo, de regione, de urbibus, de hominum potentia, de genere militiæ, de Duce ac Rege, quasi qui nil unquam de Iudæorum gente audivisset: *Dicite mihi*, inquiens, *quis sit populus iste qui montana obsidet; aut quæ, & quales, & quantæ sint civitates eorum? quæ etiam sit virtus eorum, aut quæ sit multitudo eorum, vel quis Rex militiæ eorum?*

Jud. v, 3. Qui sermo profecto est hominis, cui planissime erat ignota illa natio. Unde etiam Achior totam ejus seriem ab ipso, quod ajunt, ovo ei explicare necessum habet. Ecquis vero credat, ignorare potuisse ita prorsus Assyriorum Principem statum & conditionem populi Judaici, ut ne quidem de ejus Rege aliquid haberet cognitum, si vel illo ipso tempore Iudæorum Rex a Rege Assyriorum Babylone captivus fuisset detentus, vel etiam non nisi ante aliquot menses ex illa captivitate rediisset. Et apprime heic notetur, quod ipse Bellarminus hoc argumento utatur adversus illos, qui historiam Iudith in Monarchiam Persicam ajunt incidisse. Verba ejus sunt: *Holofernes interrogavit, quis esset populus qui habitabat in Judæa, quæ potentia ejus, quis Rex, quæ multitudo. At certe Rex Persarum & Principes ejus nihil horum ignorare poterant, cum paulo ante Judæos a se dimisissent.* Unde perquam imprudens est Gretserus, dum argumentum illud nostrum vocat *inanissimum*, item *futilem argumentationem*, nec advertit, se eo ipso inanissimam ac futilem argumentationem suo tribuere Bellarmino; cujus utiq; rationem concludendi cum nostra plane eandem esse nemo nisi mente captus negaverit.

Quousq; verum sit, interrogare nos etiam de iis interdũ, quæ probe habemus cognita.

XXXII. Sed operæ pretium est audire, quomodo inanitatem ac futilitatem nostræ Bellarminianæq; argumentationis ostendat Bellarmini defensor Gretserus. *Docent Grammatici & Rhetores*, inquit ex Serario suo, *& absq; istis, quotidiani sermonis usus, plurima plurimos interrogare, quæ norunt optime, tantum, ut vel suam aliquam admirationem proponant, ab alio facti alicujus confessionem eliciant, ea, quæ norunt, laudent, vituperent, extollant, & dejiciant*

col. 235.

ciant atq; contemnant. Quod deinde multis probat exemplis, v. c. quod Adamum interroget Dominus: *ubi es? quis indicavit tibi quod nudus esses? quare hoc fecisti?* Gen. III, 9, 11, 13. quod ex Caino idem Dominus quærat: *ubi est Abel frater tuus? quid fecisti?* Gen. IV, 9, 10. quod quærat ex Elia: *quid hic agis?* III Reg. XIX, 9. ex Ieremia: *quid tu vides, Ieremia?* Ier. I, 11. item, quod Moses quærat: *quis est Aron, ut murmuretis contra eum?* Num. XVI, 11. ac similibus; & deinde subjungit: *Non igitur, quisquis interrogat, ideo ignorare, quia interrogat, existimandus. Sicq; absq; ullo veritatis vulnere aut molestia totum Witakeri scandalum removetur. Hæ siquidem Holophernis interrogationes non sunt omnino ignorantis, & de quibus nihil unquam audivisset, prout iste videri vult, exquirentis: sed sunt interrogationes militis, quia præter ipsius opinionem & voluntatem ipsi, tantas copias ductanti, suisq; viribus præsidenti, resistere quidam audeant, mirantis, irascentis, hostes vilipendentis & contemnentis; quasi diceret: Quid istuc novi? tam instructas tamq; innumerabiles copias cum habeam, tot jam urbes, provincias, populos, fulminis instar, tam ocyssime pervaserim, omnes vel solo Assyrii nominis terrore perculerim; dicite, obsecro, quis iste tam stolidus, tamq; ineptus & vecors populus, qui, me ut arceat, montana obsidere, arma parare, meq; contra tueri audet? quæ, quales, & quantæ ipsorum, etiamsi essent iis, quas jam diripuimus, majores & munitiores, civitates? quæ tanta eorum virtus? quæ contra tot peditum equitumq; myriadas eorum multitudo? quis Rex militiæ illorum, suæ ipsius imbecillitatis & fortunæ tam immemor, cum nuper adhuc captus, & e carceribus catenisq; nostris vix pridem effugerit?* Quam esse Holophernis mentem, non negaturum ait Serario, qui adverterit, tum quod similis interrogatio habea-

tur

tur hoc ipso capite vers. 27. & sub initium capitis sequentis, in textu Græco; tum quod exactam vicinorum Judaicæ gentis notitiam Holophernes habuerit, uti manifestum ex Iud. v, 3. vi, 1. adeoq; nec filios Israel potuerit ignorare? Ita Serarius, & cum eo Gretserus: quæ si non inania sunt ac futilia, quid tandem inane dici debeat & futile, non video.

XXXIII. Etenim quod attinet exempla illa Genese-os, quibus introducitur Deus tanquam quærens aliquid ex Adamo & Caino, res ipsa monstrat, ac insuper vetustissimi sacrarum literarum Interpretes docent, institui ejusmodi ab eo interrogationes, ut increpet vel judicet illos, a quibus ad istum modum quærit. Sensum interrogationis divinæ Gen. III ita exprimit Ambrosius libro de Paradiso cap. XIV: *Ubi est illa tua bene sibi conscia confidentia? Timor iste culpam fatetur, latebra prævaricationem. Ubi ergo es? non, in quo loco, quæro, sed in quo statu? Quo te perduxerunt peccata tua, ut fugias* DEUM *tuum, quem ante quærebas? Non ergo interrogatio est, sed* INCREPATIO: *De quibus bonis, de qua beatitudine, de qua gratia, in quam miseriam recidisti!* De interrogatione Gen. IV Augustinus lib. XII contra Faustum Manichæum cap. X; *Interrogat*, inquit, DEUS *Cain, non tanquam ignarus eum a quo discat, sed tanquam* JUDEX *reum quem puniat.* Atq; huc etiam pertinet interrogatio illa, 1 Reg. XIX 9. Sensus quippe est: Tune Propheta es Domini, & fugis mulierem? times mortem? nonne tibi commissum est ut prædices verbum DEI, & vero nunc heic otiaris? Et solemus certe etiam in quotidiano sermone, quando ob perpetratum facinus illaudabile, nobis utiq; non incognitum, alicui metum incutere volumus, & indigna-

Quis sensus interrogationum Gen. 3. & 4?

dignationem nostram prodere, his ac similibus eum formulis affari: quid fecisti? Was hastu ausgerichtet? Harre / du Bube / was hastu gemachet: Quod si ergo ad hunc modum etiam Holofernes dici debeat interrogationem suam instituisse, oporteret utiq; ad Iudæos illam fuisse directam, non vero ad υἱοὺς χαναάν, *filios Chanaan*. Quantum ad loca porro a Serario producta ex Malach. I, 10. Num. XVI, 11. manifestum est, interrogationem ibi importare negationem aliquam, aut etiam insignem extenuationem; quod usitatissimum esse in lingua sancta, & etiam alias, nemo nescit. Videantur quæ in hanc rem congessit exempla plurima Salomon Glassius noster, Philologiæ sacræ lib. IV, tract. I, Observ. I, & cumprimis lib. V, tract. II, cap. IV, pag. m. 1448. seqq. Ita verba ista apud Malachiam: *Quis est in vobis, qui claudat ostium, & incendat altare meum gratuito?* huncin modum interpretatur Hieronymus: *NULLUS in vobis est usq; ad extremum ministerium; non dico Pontifex, non Sacerdos, non Levita, non Cantor; sed nec Janitor quidem, & is qui ignem supponat altari ad cremandum holocausta, qui non a me mercedem accipiat laboris sui.* Pari ratione Moses dum quærit: *quis est Aron, ut murmuretis contra eum?* idem est ac si diceret: Cur murmuratis adversus Aronem, qui nullus utiq; est seu nihil, miser quippe ac mortalis homo? Atq; huc etiam pertinet illa magnatum Holofernis interrogatio: *Quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere Regi Nabuchodonosor?* nil enim volunt aliud, quam Achiorem esse hominem nihili, abjectum, nulliusq; autoritatis; adeoq; tantam non debuisse ejus esse confidentiam, ut in faciem diceret Holoferni, fore ut ipse cum suo exercitu non efficeret quidquam adver-

Quid sibi velit interrogatio Mal. 1. & Num. 16.

adversus Judæos. Jam videat Serarius, quomodo etiam huc trahere velit illam Holofernis quæstionem, Jud. v,3. Convocabat ille omnes Principes Moab, & Duces Ammon, eosque sic affabatur: *Dicite mihi, quis sit populus iste qui montana obsidet, aut quæ, & quales, & quantæ sint civitates eorum; quæ etiam sit virtus eorum, aut quæ sit multitudo eorum, vel quis Rex militiæ eorum: & quare præ omnibus, qui habitant in Oriente, ipsi contempserunt nos, & non exierunt obviam nobis, ut susciperent nos cum pace?* Ubi mox Achior, Dux omnium filiorum Ammon, prolixum incipit habere sermonem, quo, captata primum benevolentia, de professo exponit Judaici populi prosapiam, descensum in Ægyptum, servitutem Ægyptiacam, &, quæ hanc secuta, mirabilem liberationem, commorationem in eremo, occupationem Palæstinæ, adeoq; universum ejus gentis, quem per tot annos fuisset experta, statum ac fortunam. Age, comparemus aliquantum hæc cum illa interrogatione, qua quærebant magnates Holofernis, ad Achiorem respicientes: quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere Regi Nabuchodonosor? Non ignorasse Holofernem ait Serarius statum & conditionem populi Judaici, & nihilominus tamen sic, ut audivimus, interrogasse. Non ignorabant item Holofernis magnates, quis esset Achior: nam, ut ipse Serarius inquit, *videbant* eum; *loquentem diu audierant; Ammonitarum Ducem sciebant.* Pergamus jam. Ubi interrogaverat Holofernes de conditione Judæorum, respondet ad illam interrogationem prolixa oratione Achior, & tum ab Holoferne, tum ab omnibus, qui præterea aderant, patienter auditur, usque dum sub sermonis fi-

nem auguratur, ni forte peccatis DEUM suum offendissent Judæi, nunquam eos victum iri ab Assyriis. Fac, sodes, ubi dixerant Holofernis magnates, quis est iste, qui filios Israel posse dicat resistere Regi Nabuchodonosor? Achiorem pari modo verbosa oratione istis Ducibus exponere voluisse suum nomen, parentes, patriam, quod esset Ammonitarum Dux, & similia; annon putas, Holofernianos judicaturos, Achiorem aut ludos se facere velle, aut etiam, cum paulo ante recte saperet, illico phrenesi fuisse correptum? Scilicet quando *præ ira & contemptu interrogamus*, (utor verbis ipsius Serarii) non solemus exspectare responsum; sicut id insuper etiam patet ex exemplis, quæ præterea afferuntur ex IV Reg. IX, 32. & I Reg. XXV, 10. si quidem certum sit, quod supponitur, Nabali satis notum fuisse Davidem: nam ex iis sane, quæ Serarius urget, nempe Nabalem vocare David *filium Isai*, item *fugitivum servum*, non sufficienter id probari videtur; cum alterum, esse nimirum Davidem filium Isai, Nabal ex servis demum, nomine *Davidis filii Isai* ipsum salutantibus, (quod, ni fallor, contextus omnino etiam svadet,) discere potuerit; alterum convitium sit, quod in quemvis projici queat etiam ignotum; quomodo Germani de validis mendicantibus solemus dicere: es werden jetziger Zeit der Landstreicher viel / die nicht arbeiten wollen. Et considerandum insuper proponimus quod ait Nabal: *Tollam panes meos, & aquas meas, & carnes pecorum quæ occidi tonsoribus meis, & dabo viris, QUOS NESCIO UNDE SINT?*

Gretseri & Serarii in

XXXIV. Sed nolo in re manifesta diutius hærere. Miror autem ac demiror, Serarium, quem *jubar Germaniæ*

niæ Ecclesiæ in ipsis Annalibus ecclesiasticis, ad ann. CIↃ CXXVI, 18. vocat Card. Baronius, quiq; ad explicandas sacras literas omne suum ingenium omnemq; operam ac eruditionem suam contulisse scribitur, heic, ubi sane ipsas Scripturas canonicas videri voluit interpretari, adeo negligenter egisse, ut non consideraverit, quæ interrogationem Holofernis immediate sequuntur, tum etiam quæ proxime antecedunt, nullo modo permittere, ut aliter ea accipiatur, quam quæ ab ignaro earum rerum, de quibus quærit, sit profecta. Hoc enimvero non est, afferre omne suum ingenium, operam, eruditionem, ad sacras literas explicandas, sed ad easdem pervertendas. Quanquam, ut verum fatear, præsens quidem depravatio non videtur postulasse adeo singulare sive ingenium, sive eruditionem, sive industriam; quippe quæ nimis rudis est, sic ut fungum oporteat esse, qui non heic primo statim intuitu adeo manifestam detorsionem animadvertat. Et profecto sic satis simplex fuit Serarius, si existimavit, repertum iri, qui persvaderi sibi paterentur, eum esse sensum hujus loci, quem ille fingit; simplicior, sicubi ipse ex animo senserit ita ut scripsit; omnium vero simplicissimus Gretserus, si vere credidit, esse hæc Serarii talia, ex quibus Whitakeri & Hunnii, quin ipsius Card. Bellarmini, argumentum *tanquam nebula a Sole dispergatur*. Si vero neuter credidit ipse, quæ aliis credenda proposuit, judicet quivis cordatus, quid tandem de hujusmodi Theologis eorundemq; conscientia sit habendum. At mittimus nunc discursum Serario-Gretserianum. Nam quæ amplius proferunt, ea ad præsens nihil omnino spectare quilibet per se videt. Ita cum Deus ad suos

interpretando perversitas.

col. 236.

Prophetas: *quid tu vides, Jeremia? quid tu vides, Amos?* non ſunt hæ interrogationes mirantis, iraſcentis, aut contemnentis, qualem Holofernis eſſe contendit Serarius. Quod vero idem ait, Holofernem vicinos Iſraelitarum probe habuiſſe cognitos, id ſicubi cum eo pugnat, quod non habuit æque notitiam ipſius gentis Iſraeliticæ, nil certe evincit aliud, quam librum Judith multa proponere ἀσύμφωνα & ἀσύστατα; id quod non ſolum libenter concedimus, ſed nunc etiam contra Bellarminum ejusdemq; hyperaſpiſtas ex inſtituto propugnamus. Atque hactenus de primo παραδόξων, quod oritur ex Bellarmini opinione; quaſi nempe Holofernes bellum adverſus Judæos ſuſceperit, quo tempore adhuc captivus tenebatur, vel certe paulo ante tantum ex vinculis liberatus erat, Manaſſes.

An veriſimile ſit, Judæos poſt tempus captivitatis Manaſſæ auſos negare auxilia Aſſyriis.

XXXV. Ulterius nunc expendendum ſiſtimus prudenti lectori, annon procul a veriſimili abhorreat, Judæos illo tempore & ſtatu auſos recuſare auxilia Aſſyriis, auſos violare legatos ejus Regis, a quo paulo ante Rege proprio fuerant ſpoliati? Refer huc proſopopœiam illam ſupra num. XXXII ex Serario transſcriptam, & cumprimis inde nota, quod hunc ad modum ibi locutus introducatur Holofernes: *quis Rex militiæ illorum hominum, ſuæ ipſius imbecillitatis & fortunæ tam immemor, cum nuper adhuc captus, & e carceribus catenisq; noſtris vix pridem effugerit?* Equidem Gretſerus heic; *Quaſi vero,* inquit, *non ſit hoc a natura omnibus populis inſitum, ut jugum alieni domini excutiant, ſi ejus excutiendi ſpes aliqua affulgeat. Erat hoc potiſſimum Judæis innatum, ut multis ſacræ ſcripturæ exemplis planum fieri poſſet, ſi id modo ageremus. Quapropter mirandum non eſt, ſi Judæi legatos Regis Nabuchodonoſor*

col. 241.

nosor sine honore domum remiserunt: credebant enim, se, tam DEI præsidio, quam suis quoque viribus, satis potentes valentesq; futuros reprimendis Assyriorum impressionibus. Sed quid his verbis sibi velit Defensor, non satis divinare possum. Neque enim Judæi tunc temporis erant sub jugo alterius Domini, sed proprium habebant Regem, ex Bellarmini quidem & ipsius Gretseri hypothesi. Et si fuissent, num jugi excutiendi illo tempore spes aliqua affulsisset, quando, ut dicitur in textu Græco, *occurrerant ad Nabuchodonosorem*, suppetias videlicet laturi in bello, *omnes habitantes montana, & omnes habitantes Euphratem, & Tigrim, & Hydaspem, & campum Arioch, Regis Elymæorum*; ita ut tantis tunc viribus tantaq; polleret potentia Nabuchodonosor, quanta quidem antea vix unquam? Nec est ut dicat Gretserus, Assyriorum Regem hoc ipso, quod legatos ad populum Judaicum misit, id egisse, ut sub jugum suum eos redigeret. Contradicit enim ipsa historia Judithæ; quippe ex qua patet, misisse suos legatos Nabuchodonosorem, ut auxilia peterent adversus Regem Medorum; quod utique tantum abest ut aliquid adversi & inimici præ se tulerit, ut potius inde patuerit, Nabuchodonosorem Judæos pro suis amicis agnovisse: neque enim ab hostibus per legatos flagitari solent suppetiæ, sed ab amicis. Manet proinde, non esse credibile, si tempore vixdum ex Assyriorum vinculis egressi Manassæ legatos suos in Judæam miserit Nabuchodonosor, eos ita indigne & contumeliose exceptum iri, partim quod, uti dixi, Assyriorum potentiam paulo ante plus satis essent experti Judæi, partim etiam, quod justa causa ipsis non esset, quamobrem ita offendere voluerint Nabuchodonosorem; qui

qui non tantum satis clementem se illis exhibuerit, dum Regem ipsis reddidisset e captivitate dimissum, sed etiam auxilia ab iis tanquam ab amicis petierit.

Aliæ Bellarmini conjecturæ examinantur.

XXXVI. Hactenus ostendimus, frustra Bellarminum responsionem suam ad dubium propositum, cur nimirum, si Manassis tempore Holofernes Judæis bellum intentaverit, nulla fiat mentio Regis, sed tantum Pontificis, superstruere hypothesi illi, quod turbæ istæ excitatæ fuerint, vel quando adhuc in carcere erat Manasses, vel quando paulo ante inde redierat: videamus nunc etiam paucis, quid in recessu habeant, quæ amplius, ut objectæ isti difficultati occurrat, idem Cardinalis profert. Ait igitur porro, fortasse Regis mentionem factam non esse, quod non accesserit bellum ad ipsam urbem Hierusalem, ubi Rex erat. Sed qualis ille Rex, qui suo se munere satis crederet defunctum, si pro sola metropoli imperiiq; sede vigilet, de ceteris regni partibus nihil solicitus? aut qui id ageret solummodo, ut locum, ubi ipse commoretur, ab hostium incursionibus tutum præstet, reliqua vero, ac si ad suam curam non pertinerent, eorundem injuriis exponi permitteret? Et unde magis certus erit Bellarminus de Rege, quod tunc temporis Jerosolymis substiterit, quam de Pontifice? qui sane nec ipse abesse inde solebat; imo qui post victoriam venisse dicitur *de Jerusalem in Bethuliam, cum universis Presbyteris suis, ut videret Judith*, Jud. XV, 9. Quod si vero Pontifex non minus quam Rex tempore belli commoratus est in urbe Jerusalem, nihil utiq; remanet causæ, quamobrem illius potius in historia fiat mentio quam hujus.

XXXVII. Re-

Exceptio Bellarmini & sociorum.

XXXVII. Regerit tamen Bellarminus, &, qui ejus heic causam defendunt, Serarius ac Gretserus, Regem, ubi ex vinculis esset reversus, divinoq; beneficio patriæ & sibi ipsi restitutus, totum in DEI cultu fuisse occupatum, adeo ut curam belli reiq; publicæ administrationem relinqueret Eliachimo Pontifici ac Senioribus.

Responsio.

Sed quis non videt, perquam absurdum esse, quod heic supponitur, derogare scilicet pietati studioq; cultus divini, si Rex, summa cumprimis necessitate id exigente, de bello administrando suisq; regionibus adversus hostium insultus defendendis cogitet? Imo vero tantum abest ut istiusmodi curæ pietati obstent eamve impediant, ut potius pietas, hoc ipso quod Regem suo recte fungi vult officio, simul tales curas talemq; solicitudinem eum pro regni salute suscipere debere præcipiat. Et si Rex propter singularem pietatem bello abstinendum ratus est, cur non item summus Sacerdos? num forte is procul a vera pietate? Taceo, II Paralip. XXXIII, 14. de Manasse narrari, quod post sui conversionem *ædificaverit murum extra civitatem David, ad occidentem Gihon in convalle, ab introitu portæ piscium, per circuitum usq; ad Ophel; & exaltaverit illum vehementer; constitueritq; Principes exercitus in cunctis civitatibus Juda munitis:* quæ certe si absq; pietatis jactura præstari ab eo potuerunt, quidni & illa, quæ spectabant ad defensionem contra Holofernem? Sed satis de prima difficultate, quam removendam sibi sumebat Bellarminus.

Bellum ab Holoferne adversus Judæos gestum

XXXIIX. Restat altera, eaq; priori etiam major: nempe quod in suo de Judæis ad Holorernem habito sermone Achior diserte, ὅτι ἀπέστησαν, inquit, ἀπὸ τῆς ὁδοῦ, ἧς διέθετο

esse post reditum ex captivitate Bab. textus clare docet.

διέθετο αὐτοῖς, (ὁ Θεὸς) ἐξωλοθρεύθησαν ἐν πολλοῖς πολέμοις ἐπὶ πολὺ σφόδρα, καὶ ᾐχμαλωτεύθησαν εἰς γῆν οὐκ ἰδίαν, καὶ ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ αὐτῶν ἐγενήθη εἰς ἔδαφος, καὶ αἱ πόλεις αὐτῶν ἐκρατήθησαν ὑπὸ τῶν ὑπεναντίων. Καὶ νῦν ἐπιστρέψαντες ἐπὶ τὸν θεὸν αὐτῶν, ἀνέβησαν ἐκ τῆς διασπορᾶς οὗ διεσπάρησαν ἐκεῖ κατέχον τὴν ἱερουσαλὴμ, οὗ τὸ ἁγίασμα αὐτῶν, *Quando recesserunt a via quam proposuit eis* Deus, *exterminati sunt in multis præliis valde nimis, & captivi abducti sunt in terram non propriam, & templum* Dei *eorum factum est in pavimentum, & civitates eorum captæ sunt ab adversariis. Et nunc conversi ad* Deum *suum, adscenderunt de dispersione qua dispersi erant illic, & possederunt Hierusalem, ubi sanctuarium eorum.* Ubi clare significatur, gestum fuisse illud abs Holoferne bellum contra gentem Judaicam, post hujus reditum ex captivitate Babylonica.

Bell. effugium.

Respondet Bellarminus, non esse intelligendum hunc locum de captivitere Babylonica, sed de variis afflictionibus præcedentibus, quas variis temporibꝰ a variis nationibus passus est populus Judaicus, præcipue autem de illa ultima, quæ acciderat cum caperetur Manasses. Quia vero facile videt, responsionem plane nullam futuram, sicubi constet, quod in Græco expresse habetur, de tali heic afflictione sermonem fieri, qua ipsum etiam templum Jerosolymitanum eversum fuerit soloq; æquatum: quod utiq; ante magnam illam captivitatem Babylonicam non contigit;

Ejusdem exceptio contra textum Græcum.

ideo porro Cardinalis, *Nec vero*, ait, *movere quemquam debet, quod in textu Græco additur, etiam templum fuisse solo æquatum, quando dispersi sunt Judæi. Nam illa verba supposititia videntur, quandoquidem sanctus Hieronymꝰ, qui fidelissime transtulit hunc librum ex Chaldæo sermone in Latinum, nihil de eversione templi in sua editione posuit.*

Ita

Ita ille; sed frustra. Etenim quod ad textus Græci autoritatem attinet, primo Bellarmini propugnator Gretserus apud se indubitatum esse ait, fuisse illum ex Hebræo translatum a LXX Interpretibus. Quod si ita est, utique infallibilis eum veritatis oportet esse; siquidem conceptis verbis Bellarminus, lib. II de Verbo Dei cap. VI, affirmat, LXX *peculiari modo Spiritum sanctum assistentem habuisse, ne qua in re errarent, ut non tam Interpretes quam Prophetæ fuisse videantur*: & Gretserus ibidem, *eos, more scriptorum canonicorum, non tam egisse, quam actos esse, fuisseq; instrumenta Scribæ illius velociter scribentis, hoc est, sancti Spiritus*. Deinde quæro ex Bellarmino, cum librum Judith inter canonicos libros numeravit Synodus Nicena, ut ille existimat, annon de textu Græco sit locuta? non poterit utique negare, ut qui tanquam certissimum ac indubitatum supponit supra cap. VII, vetera Concilia veteresq; Patres Græcos ac Latinos, quando librum aliquem inter sacros numerant, de eo loqui, quo tum ipsi, tum Ecclesia universa illo tempore utebatur; usam vero fuisse eo tempore universam Ecclesiam libris sacris juxta editionem Græcam, quam S. Hieronymus vulgatam appellare solet. Unde nascitur argumentum immotum:

Responsio. *col. 246.* *col. 481.*

Quali libro Judith usa est Ecclesia tempore Niceni Concilii, illum inter libros canonicos numeravit istud Concilium;

Atqui Ecclesia tempore Niceni Concilii usa est libro Judith Græco idiomate scripto;

Ergo & illum inter libros canonicos numeravit.

Utraque propositio ex jamjam laudato Bellarmini loco manifestissima est. Et confirmat conclusionem in-

super Sixtus Senensis, lib. 1 Bibliothecæ sanctæ, dum, de libro Judith agens; *Hunc librum*, inquit, *Hieronymus ex Chaldæo Latinum fecit, quem antea Græce ab incerto Interprete editum sacrosancta Nicæna Synodus in canone sanctarum Scripturarum asciverat.* Quod si itaque Nicenum istud Concilium in canonem recepit librum Judith prout Græce scriptus est, qui contra Græcum textum excipere poterit Bellarminus? Obvertit quidem heic Gretserus: *Forte Nicæni Concilii ætate Græca editio propius accedebat ad nostram ex Chaldæo derivatam quam hodie; quia tanto temporis intervallo multa potuerunt vel addi vel detrahi Græco textui.* Sed quod particula illa de excidio templi jam tum Nicenæ Synodi tempore in codice Græco extiterit, supponit ipsemet Bellarminus, quando suspicatur, istam Græci textus particulam in causa fuisse, cur inter alios Patres nonnullos Eusebius (qui utique illius Concilii tempore vixit eidemq; interfuit) in hac Judithæ historia suo tempore collocanda deceptus fuerit. Unde nec Erbermannus diffitetur, juxta Bellarminum verba illa jam tunc in Græco fuisse. Ait quippe: *Quamvis Synodus Nicæna approbarit librum* Judith, *non tamen mendum, si quod irrepserat,* UTI SENSIT BELLARMINUS. Ubi tamen frustra est Erbermannus, quando hoc se effugio elabi posse credit, si dicat, Nicenam Synodum approbasse quidem librum, non tamen mendum quod irrepserit. Si enim illam de excidio templi particulā pro mendo ac errore habuit Synodus, cur non ex Græco eam textu sustulit, quando canonicū hunc pronunciavit? Sane qui librum aliquem in canonem refert, omnia ejus capita, singula commata, pro canonicis & θεοπνεύστοις, adeoq; infallibiliter veris, habere

Gretseri exceptio. col. 246.

Responsio.

p. 44.

Erbermanni periculosum effugium.

habere præſumitur, ni expeſſe moneat, irrepſiſſe in illum quippiam ȣ̓ θεόπνευστον, idq; nominatim exprimat. Et profecto, ſi illa Erbermanni exceptione uti liceret, actum foret de omni certitudine autoritatis canonicæ. Quotiescunq; enim locus aliquis ex libro, etiam citra controverſiam canonico, pro orthodoxia adverſus hæreticos urgeretur, excipere poſſent illi, locum iſtum eſſe ſuppoſititium. Si obverteres, eum jam tum in textu extitiſſe, quando liber in canonem receptus, & ab univerſa Eccleſia approbatus fuit, dicere poſſent, quamvis Eccleſia approbarit librum, non tamen particulam illam ſuppoſitiam quæ irrepſerit.

XXXIX. Unum adhuc notari meretur. Ponamus ſcilicet, Chaldaicum iſtum textum, ex quo librum Judith tranſtuliſſe ſe ait Hieronymus, antiquiorem fuiſſe textu Græco, uti præſupponere videtur Bellarminus; ponamus, fuiſſe eundem profectum abs autore θεοπνεύστῳ; ponamus denique, nunquam illum habuiſſe aliquid de everſione templi, cujus in Græco eſt mentio; nondum per id quidquam adverſum nos obtinebitur. Nam, ſi Gretſero credimus, LXX Interpretes, Græci textus, ut ille quidem vult, autores, *quædam reddiderunt paraphraſtice, & jure non tam interpretum, quàm Vatum, ſingulari Spiritus ſancti impulſu multa adjecerunt.* Si hoc, quidni ex impulſu Spiritus ſancti adjeciſſe etiam dici poſſint illa de everſione templi, poſito, quod non extiterint in fonte? *l. c.*

XL. Tandem, ſi quis dicere velit, ſe quidem haud negare, quidquid in Græco textu jam inde a primo ejus ortu extiterit, adeoq; a genuino illius autore profectum ſit, id omnino indubitatæ veritatis eſſe; interim *Novæ exceptioni occurritur.*

potuisse illam de excidio templi particulam per falsariam manum in textum irrepsisse; respondemus, unde vero certi erimus, non excidisse potius isthanc particulam ex Chaldaico illo exemplari, ad quod versionem suam Latinam expressit Hieronymus; vel etiam ex ipsa vulgata Latina, quam Hieronymi esse supponit Bellarminus? Si enim, quod ait Gretserus, tanto temporis intervallo multa potuerunt vel addi vel detrahi Græco textui, quidni eadem facilitate Latino?

Ad reliquas Bell. rationes responde tur.

XLI. Atq; ex hoc fundamento, quod nimirum autoritatem textus Græci, per ipsius Bellarmini & Gretseri hypotheses, in dubium vocare non liceat, nullo nunc etiam negotio satisfit iis, quæ amplius adhuc movet Cardinalis, dum scilicet ait: *Si sermo esset* (loco ex Judithæ v antea producto) *de Babylonica captivitate, non dicerentur Judæi exterminati a multis nationibus, sed ab una, id est, Chaldæorum; nec dicerentur plurimi abducti captivi, sed omnes: fuit enim generalis captivitas Babylonica; paucissimi enim remanserunt relicti à Nabuchodonosor, & illi ipsi paulo post fugerunt in Ægyptum*, 4. *Reg.* 25 *Ita dispersio ac desolatio plenissima fuit.* Nempe in textu Græco de his nihil. Neq; enim ibi Judæi dicuntur exterminati *a multis nationibus*, sed ἐν πολλοῖς πολέμοις, *in multis bellis*: nec abducti *plurimi*, sed simpliciter, ᾐχμαλωτεύθησαν. Quanquam & illa, quæ in vulgata Latina leguntur, parum juvant Bellarminum. Nam quod ibi dicuntur Judæi exterminati a multis nationibus, nil prohibet, quo minus sermo fiat de solo etiam Chaldæorum exercitu, quippe quem ex variis nationibus, & non ex meris Chaldæis, fuisse conflatum, nemo negaverit. Et annon ipse Esaias Propheta, capite v, 26. de Chaldæo-

rum

rum exercitu loquens, juxta quidem vulgatam Latinam; *Elevabit*, inquit, *signum in* NATIONIBUS *procul?* Quod porro dicuntur *plurimi* abducti, non *omnes*, generalitati captivitatis nihil obstat. Ecquis enim ignorat, *plurimos* sive *multos* in sacris literis identidem notare *omnes*? Vide inter alia Dan. XII, 2. Es. LIII, 12. Matth. XX, 16, 28. XXVI, 28. Rom. V, 15. 19. IIX, 29.

CAPUT XIII.

De libro SAPIENTIÆ.

I.

Librum Sapientiæ canonicum esse, Bellarminus probare satagit tum ex Concilio Sardicensi & Toletano II, tum ex Dionysio, Melitone, Cyrillo, Augustino, Eusebio, Tertulliano, Cypriano, Hilario, Ambrosio, Basilio, Epiphanio. Nos singula testimonia expendemus.

Concilium Sardicense non facit pro αὐθεντίᾳ libri Sapientiæ.

II. Itaq; Concilium Sardicense librum Sapientiæ canonicis scriptis accensere, inde liquere arbitratur Cardinalis, quod in Epistola ad omnes Episcopos, quæ extat apud Theodoretum libro II Hist. Eccles. cap. IIX, ex dicti Sapientiæ libri capite VII probet, filium DEI esse rerum omnium effectorem, ac verum DEUM. Supponit nimirum tanquam certum, ex quo libro testimonia pro fidei dogmatibus petunt Patres vel Concilia, illum pro canonico ab iisdem haberi. At vero hanc hypothesin falsissimam esse, multis exemplis remonstravimus supra capite IX, 2. quibus heic illud addimus, quod, censente ipsomet Bellarmino infra cap. XIIX, Apostolus Judas, agens de supremo judicio in Epistola

 sua

ſua commate 14. teſtimonium petat ex libro Henoch, & tamen ille liber ſit apocryphus. Soluturus quippe argumentum Cardinalis, quod contra Epiſtolæ ejus autoritatem canonicam urgeri ſolet; referri ſcilicet in illa vaticinium quoddam Henoch, & alia nonnulla, quæ non legantur in probatis Scripturis; *Reſpondeo*, ait, *quamvis Tertullianus libro de habitu muliebri contendat, librum Henoch eſſe canonicum, & Beda in hanc epiſtolam dicat, tempore Judæ librum Henoch verum & canonicum in manibus hominum fuiſſe, etſi modò non extet; tamen probabilius videri, librum eſſe apocryphum. Cæterùm, ut Hieronymus in caput primum ad Titum, & Auguſtinus lib. 15. de civitate Dei, cap. 23. & lib. 18. cap. 38. dicunt, etiam in apocryphis eſſe aliquid veri, & hoc Judam protuliſſe, nec tamen propterea totum librum approbaſſe: ſicut etiam Paulus Actor. 17. 1. Cor. 15. & ad Titum 1. profert teſtimonia ex Ethnicis Poëtis, Arato, Menandro, & Epimenide; nec tamen idcirco Poëtas illos conſecravit.* Sic ibi Bellarminus; quibus certe hypotheſin iſtam, quaſi nempe liber ille, ex quo teſtimonium pro aliquo fidei capite deſumitur, ſtatim ſit canonicus, manifeſto deſtruitur. Deinde, non citaſſe aliquid Synodum Sardicenſem ex libro Sapientiæ, tanquam ex libro canonico, etiam inde apparet, quod, qui eidem interfuit, Athanaſius, in Synopſi ſua, & fragmento XXXIX Epiſtolæ ἑορταστικῆς, iſthunc librum aperte inter non-canonicos rejicit, non facturus utiq; ſi in Sardicenſi Concilio, cui ſubſcripſit, pro canonico eum habuiſſet. Ut taceam doctores ceteros, Gregorium videlicet Nazianzenum, Cyrillum, Epiphanium, Ruffinum, Hieronymum, Patres Laodicenſes, alios; qui cum vel ipſo Concilii Sardicenſis tempore vixerint, vel non ita multo

multo poſt, librum Sapientiæ e cenſu canonicarum Scripturarum removent. Unde & ingenue fatetur Sixtus Senenſis libro IIX Bibl. hær. IX, Eccleſiam ætate Hieronymi *non auſam eſſe* librum Sapientiæ *in canonem recipere ad dogmatum probationem*. Quod ſi ita eſt, non potuit utiq; Synodus Sardicenſis, quæ tempore Hieronymi habebatur, aut paulo prius, ex illo libro, tanquam ex libro canonico, teſtimonium ad probationem dogmatis de deitate filii depromere.

Nec Synodus Toletana.

III. In Concilio Toletano II, ad quod itidem Bellarminus provocat, non invenio librum Sapientiæ *Scripturam ſacram* nominatam. Extat duplex ejus editio apud Severinum Binium, tomo II, parte I, ſed in neutra tale quid legitur. Si tamen legeretur, nihil inde pro autoritate illius libri canonica liceret concludere. Repetes ſis, quæ fuſe in hanc rem diſſeruimus ſupra capite VII, 6.

Dionyſii Areopagitæ ſcripta ſuppoſititia.

IV. Inter Patres primo loco Bellarminus ponit Dionyſium Areopagitam; quem ait capite IV divinorum nominum librum Sapientiæ ut librum ſacræ Scripturæ citare. Sed ſcripta, quæ ſub Dionyſii nomine vulgo proſtant, ſuppoſititia eſſe, dudum invictis argumentis demonſtrarunt eruditiſſimi viri, Andreas Rivetus, in Critico ſacro lib. I, cap. IX, & Apologia pro virgine Maria, lib. I, cap. XXI, Robertus Cocus, in Cenſura, pag. m. 94. ſeqq. Nicolaus Vedelius, Exerc. III Ignatiana, cap. X, Joh. Rainoldus, Collat. cum Jo. Harto, cap. IIX, ſect. II, pag. 778. ſeqq. Guilielmus Whitakerus, Contr. I, quæſt. VI, cap. XII, aliiq;. Et omnino notari meretur, cum in collatione illa, quæ anno Domini IↃXXXII, auſpiciis Imperatoris Juſtiniani, Catholicos inter

inter & Severianos hæreticos Constantinopoli est habita, Severiani opinionem suam tueri vellent autoritate ac testimoniis Dionysii Areopagitæ, Hypatium, Archiepiscopum Ephesinum, iis respondisse hunc in modum: *Illa testimonia, quæ vos Dionysii Areopagitæ dicitis, unde potestis ostendere vera esse, sicut vos suspicamini? Si enim ejus erant, non potuissent latere B. Cyrillum. Quid autem de B. Cyrillo dico? quando & B. Athanasius, si pro certo scisset ejus fuisse, ante omnia in Niceno Concilio de consubstantiali Trinitate eadem testimonia protulisset adversus Arii diversæ substantiæ blasphemias. Si autem nullus ex antiquis recordatus est ea, unde nunc potestis ostendere quia illius sint, nescio.* Vide tomũ II Conciliorum, parte I, pag. 659. edit. Binianæ. Antonius quoq; Possevinus, in Apparatu sacro, verbo *Photius*, fatetur, a Photio, Patriarcha Constantinopolitano, *opera Dionisii ut pseudepigrapha videri notari*; inductus, ut opinor, ad hoc credendum, quod Photius, sub ipsum μυριοβίβλȣ sive Bibliothecæ suæ initium, recenset argumenta, utiq; magni roboris, quibus demonstratur, libros, qui sub Dionysii nomine circumferuntur, non esse ab eodem profectos, nec tamen addit, quid ad ea responderit, ex quo recitaverat, Theodorus Presbyter. Et sane ex ipso illo Thedori libro, quem pro operis Dionysiani autoritate eum conscripsisse ait Photius, apparet, jam tum illo tempore de istis scriptis maxime fuisse controversum. Quin ex ipsis Pontificiis Card. Cajetanus, Comment. in Act. XVII, loquens de Dionysio, cujus ibi fit mentio; *an istemet*, inquit, *sit ille Dionysius, qui scripsit libros de divinis nominibus, certum non est.* Et Franciscus Ribera, Comment. in Heb. I, 14. asserit, *Gregorium PP. Dionysii autoritati noluisse acquiescere; ne forte*

Hypatii Ephesini suffragium.

Testimonium Photii, judice Possevino.

Cajetani confessio.

ne forte Scripturæ divinæ verbis adversari videretur. Fatetur proinde, docere autorem operis vulgo Dionysio tributi, quæ adversentur sacris literis: quod de genuino Areopagita, viro ab ipsis Apostolis edocto, nemo facile dixerit. Cumprimus vero heic notetur discursus Dionysii Petavii, viri inter Pontificios celebratissimi, qui legitur tomo ejus II Theologicorũ dogmatum, libro I, cap. III, 3. Ostensurus nimirum ibi Petavius, Expositionem fidei, quæ vulgo Justino Martyri tribuitur, non esse revera ejus, scribit in hæc verba: *Expositio fidei, quæ Justini nomine est inscripta, alterius est omnino. quod non modo stilus ipse persvadere cuivis potest linguæ illius non omnino rudi, sed illud insuper, quod Bellarminum movit, ut de auctore Justino solummodo dubitaret; quod & veteres* ejus non meminerunt, & multo apertius & distinctius disserit de mysteriis Trinitatis & incarnationis, quam scriptores ejus seculi facere soleant. *Quod profecto verum est.* ——— *Quare nemo doctus ac prudens librum istum, qui alioqui elegans est & eruditus, Justino tribuendum existimet.* ——— *Cæterum quod & ex veterum silentio, & nimis enucleata dogmatis explicatione præjudicium de falsa Justini inscriptione operi illi præfixa facit Bellarminus, non animadvertit itidem & de Areopagita Dionysio posse fieri; cujus nec antiquorum mentionem facit quisquam primis quinque, eoque amplius, seculis, & de Trinitatis incarnationisque mysteriis multo, quam ἐκθέσις illa Justini, disertius expressiusque loquitur.* Quibus non tantum notat Petavius imprudentiam Bellarmini, scripta Dionysiana tanquam genuina admittentis, cum tamen eadem illa argumenta, quæ, ut Expositionem Justini suppositiitiam esse agnosceret, apud ipsum effecere, etiam adversus Areopagitæ

Item Petavii.

gitæ libros militent; ſed diſerte prætereaindicat, ſe illud opus, quod Dionyſium jactat autorem, pro ſpurio habere. Sed ne quis de poſteriori iſto dubitet, quod nimirum Petavius, tanti nominis Jeſuita, libros Dionyſii Areopagitæ, pro quibus alias Pontificii tanquam pro aris & focis dimicant, repudiet, rem certo ita ſe habere ad oculum demonſtrabimus. Videlicet repetit Petavius argumentum, quod Bellarminum induxerat, quo minus ἔκθεσιν, ſub Juſtini nomine circumferri ſolitam, pro genuino ejusdem ſcripto agnoſceret. Argumentum iſtud, ſi in juſta forma proponatur, ita habet:

Cujus libri veteres non meminerunt, quiq; multo apertius & diſtinctius diſſerit de myſteriis Trinitatis & incarnationis, quam ſcriptores ejus ſeculi facere ſolent, ille non poteſt eſſe Juſtini;

Atqui Expoſito illa, quæ Juſtini nomen vulgo præfert, eſt talis liber; E.

Hoc, inquam, argumentum ex Bellarmino repetit Petavius, illudq; tanti facit, ut, conceſſa Majori, ac Minori perſpicue inſuper confirmata, tandem concludat, neminem doctum ac prudentem librum iſtum Juſtino tribuendum exiſtimare debere. Deinde idem illud argumentum valere etiam ait contra opus Dionyſii Areopagitæ, idq; miratur non animadvertiſſe Bellarminum, qui ſcilicet pro illo pſeudo-Dionyſio non uno in loco tantopere pugnet. Et ſane res luce clarior eſt. Sit argumentum:

Cujus operis veteres non meminerunt, quodq; multo apertius & diſtinctius diſſerit de myſteriis Trinitatis & incarnationis, quam ſcripto-

re-

res ejus seculi facere solent, illud non potest esse Dionysii;

Atqui opus, quod sub Dionysii nomine vulgo circumfertur, est tale; E.

Majorem esse ejusdem rationis cum Majore syllogismi Bellarminiani jamjam propositi, nemo non videt; agnoscitq;id, ceu dixi, Petavius. Sed & Minorem pro verissima habet idem Petavius. Verum de his satis. Adde nunc porro testimonium Erasmi, qui Epistola præfixa paraphrasi in 1 ad Corinthios, *Dionysius*, ait, *qui in Hierarchia secunda priscos Ecclesiæ ritus satis copiose describit, eruditus recentior quispiam fuisse videtur quam fuerit Areopagites ille Pauli discipulus.* Sic Erasmus; qui & ibidem de Laurentio Valla testatur, quod opera, quæ Dionysio tribuuntur, *ut ejus nomine conficta derideat*, (digitum intendens haud dubie in Annotationes Vallæ in Act. XVII,) quemadmodum etiam, scholiis in Hieronymi librum de scriptoribus ecclesiasticis, & Declaratione ad censuras Theologorum Parisiensium, tit. XXXI, num. XCI, de Gulielmo Grocino, viro, ut ait, magni judicii, eruditionis ac sanctitatis, idem Erasmus refert, quod, cum sub initium suarum in Hierarchiam ecclesiasticam prælectionum stomachatus esset in eos, qui negarent, autorem ejus libri esse illum, cujus nomen operi præponatur, paulo post, ubi propius ac familiarius introspexisset scriptoris ingenium, *non dubitaverit apud eosdem auditores παλινῳδεῖν priorem sententiam, profitens, sibi nequaquam videri Dionysii Areopagitæ.* Quæ cum ita sint, non erat, quare Bellarminus illum pseudo-Dionysium Areopagitam (cujus opus post tempora Valentiniani scriptum esse contendit Jos. Scaliger libro

Erasmi testimonium.

Item Vallæ.

& Grocini.

vide emendatione temporum; circa quartum aut quintum seculum prodiisse censet Walo Messalinus, sive Claudius Salmasius, dissert. de Episcopis & Presbyteris, cap. III, p. m. 162.) inter Patres, quos pro autoritate libri Sapientiæ adducit, primo loco poneret. Et hactenus de Dionysio Voluimus autem de eo heic in occasione aliquanto prolixius disserere, quod sæpe tantæ autoritatis prætextu erroneis suis opinionibus gratiam quandam conciliare satagat Bellarminus. Nunc ipsum porro testimonium, quod ex hoc autore petit Cardinalis, in considerationem vocabimus.

Ipse Dionysii locus expenditur.

V. Scilicet occupatus in commendatione amoris (ἔρωτος) Dionysius, ubi pro se locum adduxerat, ex Proverb. IV, 6. subjungit deinde: *καίτοι ἔδοξέ τισι τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερολόγων, καὶ θειότερον εἶναι τὸ τοῦ ἔρωτος ὄνομα τοῦ τῆς ἀγάπης. γράφει δὲ καὶ ὁ θεῖος Ἰγνάτιος· ὁ ἐμὸς ἔρως ἐσταύρωται, καὶ ἐν ταῖς προεισαγωγαῖς τῶν λογίων εὑρήσεις τινὰ λέγοντα περὶ τῆς θείας σοφίας· ἐραστὴς ἐγενόμην τοῦ κάλλους αὐτῆς.* Extat opus Dionysii Areopagitæ, sub ipsum superioris seculi initium Argentinæ excusum, in quo habetur triplex translatio, vetus nimirum & nova, omnium Dionysii librorum, ac tandem novissima libri de mystica Theologia & de divinis nominibus, Marsilii Ficini. In veteri translatione verba Græca, quæ adscripsimus, ita redduntur: *Quamvis visum fuit quibusdam nostrorum sanctos sermones dicentium, divinius esse amoris nomen nomine dilectionis. Scribit autem & divinus Ignatius: meus amor crucifixus est; & in Introductionibus eloquiorum invenies quendam dicentem de divina sapientia: amator factus sum pulchritudinis ejus.* Translatio nova sic habet; *Atqui visum est plerisque ex tractatoribus nostris, divinius esse amoris quam di-*

lectionis nomen. *Scribit enim & divinus Ignatius: amor meus crucifixus est; & in primis Scripturarum Institutionibus quendam de sapientia divina dixisse comperies: amator factus sum formæ illius.* Marsilius ita vertit: *Jam vero quibusdam ex nostris sacrorum tractatoribus visum est amoris nomen dilectionis Charitatisve nomine dignius esse. Scribit enim & divinus Ignatius: meus amor crucifixus est. Atq; in ipsis instructionibus ad sacra ducentibus quendam de divina sapientia dicentem audies: amator equidem formæ ipsius sum effectus.* Extat præterea versio Joachimi Perionii, Henrici, Galliarum Regis, Interpretis, quæ ita Dionysii verba transfert: *Atqui visum est quibusdam ex nostris, qui de divinis rebus disseruerunt, amoris quam Charitatis nomen etiam esse divinius. Scribit autem & divus Ignatius: meus amor cruci affixus est; & inprimis Scripturæ sanctæ institutionibus invenies quendam hæc dicentem de divina sapientia: amator factus sum pulchritudinis ejus.* Duo autem inprimis circa hunc Dionysii locum veniunt notanda; quæ si probe observentur, luculenter patebit, tantum abesse, ut ille pro sententia Bellarmini faciat, ut potius cum eadem e diametro pugnet. Primum est, quod Dionysius autorem libri Sapientiæ diserte referat inter τὰς ἱερολόγους. Postquam enim ostenderat, a suis partibus stare Scripturam sacram, progreditur mox ad ἱερολόγους, quodq; & illi secum faciant, demonstrat testimonio primo Ignatii, deinde autoris libri Sapientiæ, proferens locum ex hujus capite IIX, 2. Per τὰς ἱερολόγους autem absq; dubio intelligit, quos mox vocat θεολόγους. Marsilius in sua versione *sacrorum tractatores* nuncupat, ut Augustinus v.g. Scripturæ interpretes *divinarum Scripturarum & divinorum eloquiorum tractatores*, libro de præ-

destinatione sanctorum cap. XIV. Translatio nova, quam citabamus, absolute appellat *tractatores*; quo nomine sacrarum literarum interpretes apud antiquos Patres venire notissimum est: Perionius, *qui de divinis rebus disseruerunt*. Quod si ergo autorem libri Sapientiæ ἱερολόγον fuisse credidit Dionysius, hoc est, Scripturæ interpretem, utiq; non habuit eundem pro scriptore θεοπνεύστῳ, nec librum ipsius pro scripto canonico. Alterum, quod observari volumus, est, quod Dionysius librum Sapientiæ accenset ταῖς τῶν λογίων προεισαγωγαῖς, hoc est, ut Marsilius reddit, *instructionibus ad sacra ducentibus*, sive rudimentis iis, quibus informamur, priusquam ad Scripturam veniamus, & quorum cognitione præparamur ad percipiendas sacras literas. Quid enim λόγια sint, ex Rom. III, 2. liquet, ac probe intellexit autor translationis, quæ *nova* in ante laudata editione dicitur, quemadmodum & Perionius. Quid vero sit εἰσαγωγὴ, vel ex sola Isagoge Porphyrii notum est. Quanquam magis emphatice loquatur Dionysius, adhibens vocem προεισαγωγή. Solebant nimirum in Ecclesia prisca certi quidam libri Catechumenis prælegi, quibus ad cognitionem Scripturæ illi præparabantur; veluti manifesto constat ex Athanasio, qui, cum libros V. T. canonicos recensuisset in sua Synopsi; *præter istos*, subjungit, *sunt adhuc alii ejusdem veteris Instrumenti libri, qui non sunt in canone, sed tantum leguntur Catechumenis*. Atq; inter hos primo ibidem loco ponit, de quo nunc agimus, librum Sapientiæ. Eodem modo in fragmento Epistolæ ἑορταστικῆς, iterum post recitatos libros canonicos; *Sunt*, inquit, *alii etiam libri extra hos enumeratos qui ad canonem quidem non pertinent, propositi autem sunt a Patribus*

Catechumenis quinam libri prælegi soliti.

tribus legendi τοῖς ἄρτι προσερχομένοις καὶ βουλομένοις κατηχεῖσθαι τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, *iis, qui primùm ad Christianismum accedunt, & volunt pietatis fundamentis informari.* Et mox rursum nominat librum Sapientiæ. Quod si ergo & Dionysius pro tali scripto isthunc agnovit Sapientiæ librum, manet utiq; , quod supra dicebamus, eum sententiæ Bellarmini, quod ille liber canonicus sit, non tantum non suffragari, sed & nobis argumentum suppeditare, quo eandem feliciter eamus impugnatum. Et tantum de testimonio Dionysii Areopagitæ.

VI. Sequitur testimonium Melitonis; de quo Bellarminus: *Melito Africanus in epistola ad Onesimum in catalogo sanctarum scripturarum Sapientiam ponit.* Verum per Σοφίαν in catalogo Melitonis apud Eusebium libro IV Hist. eccl. cap. XXVI, non intelligi librum Sapientiæ, sed Proverbia Salomonis, apud nos quidem certo certius est. Quod si enim legas: Παροιμίαι, ἡ καὶ Σοφία, uti sane Ruffinus, qui vertit: *Proverbia, quæ est Sapientia*; vel παροιμίαι ἢ Σοφία, ceu legit Nicephori interpres, qui libro IV, cap. X, transfert: *Proverbia sive Sapientia*; manifestum est, eidem Proverbiorum libro duo nomina abs Melitone tribui. Sed & si vulgatam retineas lectionem: Σολομῶνος παροιμίαι, ἡ Σοφία, ex prioribus illis facile liquet, non duos distinctos libros innui, sed unum eundemque, idque per Appositionem Grammaticam, quam vocant. Et huc sine dubio pertinet, quod Amphilochius, Iconii Episcopus, dum tres tantum dicit esse libros Salomonis, Jambis ad Seleucum (prout extant tomo XV Bibliothecæ Patrum, edit. Paris. anni CIↃ IↃCLIV) mox tamen recenset Proverbia, Sapientiam, Ecclesiasten, Canticum canticorum. Ni enim

Melito per Σοφίαν intelligit Proverbia, uti & alii Patres.

enim & heic Proverbiis *Sapientiæ* nomen ſimul dari, atq; ſic Appoſitionem adhiberi dixeris, quî ſibi conſtabit numerus ſcriptorum Salomonis ternarius? Nam quod Gretſerus ait, libros Sapientiæ ac Proverbiorum pro uno volumine olim fuiſſe habitos, ut primus & ſecundus Eſdræ, primus & ſecundus Regum, Ruth & liber Judicum, id commentitium eſſe nemo non videt, cum ne unicum quidem Gretſerus ex tota antiquitate afferre poſſit fundamentum vel indicium, quo inauditæ iſti aſſertioni fidem faciat; ubi contra alterum illud, quod nimirum Proverbiis *Sapientiæ* titulus fuerit inditus, omnium priſcorum Patrum teſtimoniis nitatur. Ita enim diſerte Euſebius libro IV Hiſt. eccl. cap. XXII: οὐ μόνος δὲ οὗτος (Ἡγήσιππος) ἀλλὰ καὶ Εἰρηναῖος, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀρχαίων χορὸς, πανάρετον σοφίαν τὰς Σολομῶνος παροιμίας ἐκάλουν. Wolfgangus Muſculus hæc ita convertit: *Non hic autem* (Hegeſippus) *tantum, ſed & Irenæus, & univerſus veterum chorus, Salomonis Parabolas Sapientiam omnis generis virtute plenam vocarunt.* Johannes Chriſtophorſonus, autor Pontificius, & cujus verſioni multum tribuere ſolent qui eandem cum ipſo fidem tuentur, hunc in modum tranſtulit: *Porro autem non hic ſolus, ſed Irenæus, & tota veterum turba, Proverbia Salomonis librum eſſe præclara eximiaq; ſapientia refertum affirmabant.* Perperam vero expreſſit, more ſuo, Ruffinus, videlicet ita: *Verum & hic ipſe, & Irenæus, & omnis antiquorum chorus, librum, qui adtitulatur Sapientia, Salomonis eſſe dixerunt, ſicut & Proverbia, & cætera.* Nihil profecto ineptius, & ab Euſebii mente magis alienum. Equidem Gretſerus heic; *Nec temere*, ait, *ita Ruffinus vertiſſe cenſendus eſt: fortè enim expreſſit, quæ ſuo in exemplari Græco repererat. Et aliam*

Gretſerus pervertit locum Amphilochii. col. 253.

Gretſerus defendit ineptam verſionem Ruffini. l. c.

aliam fuisse Codicis Græci lectionem inde etiam probabile efficitur, quia Eusebius ex antiquis scriptoribus enotare & excerpere solebat rara quædam & peculiaria, & eam ob caussam singulari observatione digna. Nil autem præter modum rarum est ac singulare, si Dionysius Corinthiorum Episcopus, (de Hegesippo apud Eusebium sermo est, non de Dionysio) *Irenæus, & omnis antiquorum chorus*, Paroemias *seu* Proverbia *Salomonis vocarunt* πανάρετον σοφίαν, Sapientiam omni virtutum genere refertam. *Quis enim hoc ignorat?* Ita, inquam, Gretserus. Sed inane id tantum χρηστοφύγετον esse quis non videt? Et mirum certe, Gretserum candori Ruffini tantum tribuere, ut malit omnium Eusebiani codicis exemplarium Græcorum fidem in dubium vocare, quam in illius translatione errorem agnoscere; cum alias lippis etiam & tonsoribus notum, qualis interpres Ruffinus. Quænam vero illa probatio, aliam fuisse codicis Græci lectionem inde probabile effici, quia Eusebius non nisi rara & peculiari observatione digna ex antiquis scriptoribus enotare & excerpere consveverit? Ergone observatu minus dignum, nomen *Sapientiæ*, quod communiter tantum illi nos inter ac Pontificios controverso Sapientiæ libro titulum & inscriptionem dare solet, etiam Proverbiis ab antiquis tribui? annon, inquam, hoc observatu dignum, ut evitetur confusio libri canonici cum apocrypho, & ne, quoties *Sapientiam* citant veteres, librum illum non-canonicum ab iisdem laudari putemus? Interim bene habet, quod Gretserus fatetur, adeo notum esse omnibus, Proverbia Salomonis ab universo antiquorum choro *Sapientiam* fuisse vocatam, ut ne quidem opus esse judicet de eo quidquam moneri. Nec

 sane

ſane deſunt ex Pontificiis alii etiam, qui hac in parte ipſi ſuffragantur. Sic Leonhardus Marius, prolegom. in ſacram Scripturam quæſt. IV, ſect. VI, num. LXIII, producturus teſtimonia Patrum pro libro Sapientiæ, *in Patrum*, inquit, *teſtimoniis illud hic peculiariter notari debet, quod ea ſeligenda ſint, in quibus citatur ſententia aliqua, quæ in hoc libro continetur. Nam ſi ſolummodo utantur nomine Sapientiæ, aut librum Sapientiæ vocent Canonicum, necdum conſtat eos de hoc libro locutos eſſe, eo quod liber Proverbiorum etiam ab antiquis vocetur Sapientia.* Atq; priſcum iſthunc morem ſua etiam adhuc ætate obſervavit Magiſter Sententiarum Petrus Lombardus, quippe qui libro I, diſt. II, allegans aliquid ex Proverb. IIX, 22. ſcriptum id eſſe ait in *libro Sapientiæ*. Ceterum Melitonem in ſuo catalogo per Σοφίαν haud intelligere librum Sapientiæ, de quo in præſenti controvertimus, id porro ex Euſebio ita confirmamus:

Melitonem per Σοφίαν non intelligere librum Sapientiæ, oſtenditur ex Euſebio.

Qui liber non fuit communi omnium conſenſu in Eccleſia receptus, illum non ponit in catalogo ſuo Melito,

Atqui liber Sapientiæ, de quo nunc diſquiritur, non fuit communi omnium conſenſu in Eccleſia receptus,

Ergo illum non ponit in catalogo ſuo Melito.

Major patet ex Euſebio, qui expreſſe ait, Melitonem confeciſſe τ̃ ὁμολογουμένων τῆς παλαιᾶς διαθήκης γραφῶν κατάλογον, illorum V. T. ſcriptorum catalogum, de quorum autoritate a nemine unquam fuerit dubitatum, ſed quæ conſenſu omnium pro canonicis ſint habita. Minor itidem ex Euſebio manifeſta eſt, ut qui expreſſe librum Sapientiæ non minus quam v. c. ſcripta Barna-

bæ

bæ & Clementis ponit in numero γραφῶν ἀντιλεγομένων, libro VI Hist. eccl. cap. XIII. Addi & hoc potest; si Melitonis mens fuisset, librum Sapientiæ communiter ita nunc dictum in catalogo suo ponere, sine dubio ipsum non præmisisset Ecclesiastæ & Cantico. Constans nimirum mos est Ecclesiæ Doctorum, etiam eorum, qui, Pontificiorum judicio, Sapientiæ librum habent pro canonico, in catalogis, quos texunt, sacrorum librorum hunc ordinem observare, ut, quem dixi, Sapientiæ librum post Proverbia, Ecclesiasten, & Canticum collocent. Quin ipsum Concilium Tridentinum non aliter heic procedit; idemq; ordo servatur in Bibliis editionis Latinæ vulgatæ. Sed nolo huic rei diutius immorari; quam video ita esse liquidam, ut ipse Melchior Canus, tantus inter Pontificios scriptor, a nostris heic stet partibus. Ubi enim sibi objecisset, libro II, cap. X, argum. X, conf. I, Cyprianum, Melitonem, Origenem, Eusebium, Damascenum, Epiphanium, sex illos libros, de quibus nos cum Pontificiis contendimus, a canone semovere, responsurus ad istud argumentum capite sequenti, non sane dicit, quantum ad Melitonis testimonium attinet, excipiendum esse librum Sapientiæ, quem ille canonicis accenseat, sed absolute de omnibus illis sex controversis libris concedit, repudiatos fuisse a memoratis Patribus, nec aliam excusationem affert, quam quod factum id fuerit illo tempore, quo de canone nondum esset aliquid definitum. Et quid de Cano ego dico? Ipse Bellarminus alibi nostræ sententiæ diserte subscribit. Quod ut evidenter pateat, tale formamus argumentum:

Idem porro probatur alia ratione.

Cani suffragium.

Imo ipsius Bellarmini.

Quicunq; in canone exponendo T. V. aperte sequutus

tus est Hebræos, is non posuit in canone librum Sapientiæ Protestantes inter ac Pontificios controversum;

Atqui, juxta Bellarminum, Melito in canone exponendo T. V. aperte sequutus est Hebræos;

Ergo, juxta eundem, Melito in canone exponendo T. V. aperte sequutus est Hebræos.

Major nulla indiget probatione. Quid enim certius & notius, quam in Hebræorum canone non haberi librum Sapientiæ? Minorem invenies apud Bellarminum infra capite XX in fine. Sed tantum etiam de catalogo Melitonis.

VII. Succedunt testimonia Cypriani ac Cyrilli, quos dicit Bellarminus librum Sapientiæ *Scripturam divinam* vocare. Sed quam nullarum virium sit istud a titulo *Scripturæ*, vel *Scripturæ sacræ* aut *divinæ*, desumptum argumentum, sæpissime antehac fuit monitum, inprimis capite VII, 6. 8. IIX, 6.

Cyrilli allegatum non est petitum ex libro Sapientiæ, sed ex Proverbiis.

Etsi, quantum ad Cyrilli locum attinet, in eo insuper fallitur Bellarminus, quod ibi innui putat librum Sapientiæ, cum non in hoc, sed in Proverbiis, citata verba inveniantur. Sic nimirum Cyrillus: DEUM *suis operibus oblectari, Græcorum literæ affirmant. Nos idem asserimus, divina etiam attestante Scriptura. Sapientia enim inquit:* ἐγὼ ἤμην ᾗ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ ηὐφραινόμην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ, ἐν παντὶ καιρῷ ὅτε εὐφραίνετο τὴν οἰκουμένην συντελέσας· καὶ ἐνηυφραίνετο ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων. At ipsissima hæc verba habentur Proverb. IIX, 30. 31 Unde & in nota marginali, tum quoq; in indice locorum Scripturæ, editionis operum Cyrillinorum Parisiensis, anno CIƆ IƆCXXXIIX, per Joannem Aubertum, Laudinensis Ecclesiæ

clesiæ Presbyterum Canonicum, & in Schola Parisiensi Laudinensis Collegii Magistrum ac Interpretem Regium, procuratæ, locum illum, quem allegat Cyrillus, ex Proverbiis petitum esse significatur. Quanquam vero, ceu paulo ante ostensum, nihil antiquis sit usitatius, quam nomine *Sapientiæ* citare Proverbia, hoc tamen loco Cyrillum per Sapientiam non intelligere librum, sed ipsam æternam DEI Sapientiam, quam Salomo laudata illa Cyrillo verba proferentem introducit, meridiana luce clarius est.

IIX. Porro Bellarminus ait, Augustinum ex professo docere & probare, ex libro Sapientiæ posse confirmari dogmata, & librum esse canonicum, libro 1 de Prædestinatione cap. XIV, moxq; Chemnitium nostrum insimulat incredibilis impudentiæ, quod hunc Augustini locum truncate citet, & asserat, aperte inde colligi, librum Sapientiæ non fuisse Augustino divinum ac infallibilis veritatis. Operæ igitur pretium erit dispicere, num ex isto Augustini loco solide probari possit, quod habuerit ille librum Sapientiæ pro scripto vere strícteq; dicto canonico; & an Chemnitius in ejus citatione adeo incredibiliter impudentem se præstiterit, uti quidem scribit noster Cardinalis. Res ita habet. Cum Augustinus ex Sap. IV, II. produxisset illa verba: *Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus*; & vero nonnulli in Galliis (uti indicium fecerat Hilarius, Epistola, quæ tomo VII operum Augustini extat) excepissent, istud testimonium non legi in libro canonico, respondit Augustinus ad hunc modum: *Quasi & excepta hujus libri attestatione res ipsa non clara sit, quam volumus hinc doceri. Quis enim audet negare Christianus, justum, si morte praoc-*

Augustini locus de libro Sapientiæ ex 1. de Præd. 14. expenditur.

praeoccupatus fuerit, in refrigerio futurum? Quilibet hoc dixerit, quis homo sanæ fidei resistendum putabit? Et postquam alia nonnulla interjecisset, addit: *Hæc est tota causa, cur dictum est, a quocunque sit dictum: Raptus est, ne malitia mutaret intellectum ejus.* Ex his verbis Chemnitius colligit, *tempore Augustini istorum librorum, de quibus controversia est, non fuisse parem authoritatem, sicut aliorum vere canonicorum.* Quid vero heic impudentiæ? annon Eusebius toties distinguit inter libros Scripturæ ὁμολογουμένους & ἀντιλογουμένους, atque pro vere canonicis non nisi illos habet, qui prioris sunt ordinis? annon Augustinus ipsemet libro II de Doctr. Christ. cap. IIX inculcat, Scripturas, quæ ab omnibus accipiuntur, præponi debere illis, quæ non recipiuntur ab omnibus? Si ergo Augustini tempore liber Sapientiæ fuit inter τοὺς ἀντιλογουμένους, si non fuit receptus ab omnibus, annon recte asserit Chemnitius, ejus tunc non fuisse *parem autoritatem* cum aliis scriptis vere canonicis? Jam vero ex memorato Augustini loco constat, non fuisse illa ætate librum hunc ut canonicum receptum ab omnibus. Si enim hoc factum, quis crederet, qui *Massiliæ & aliis etiam locis in Gallia* Augustini de Prædestinatione sententiam in dubium vocabant, contra ejus autoritatem fuisse excepturos? Qualesquales enim alias fuerint illi Massilienses, de scriptis tamen canonicis & apocryphis peculiarem eos, & quæ alioqui recepta non esset, opinionem fovisse nemo facile dixerit: nec enim quisquam scriptorum veterum hoc nomine novitatis alicujus vel erroris ipsos postulat. Ergo quod librum Sapientiæ haud canonicum esse asseruerunt, id sine dubio ex communi & recepta Ecclesiæ illius temporis, minimum

Chemnitius inique impudentiæ accusatus abs Bell.

mum Gallicanæ, fecerunt ſententia. Quod vero Bellarminus ait, ſequentibus illis verbis, quæ Chemnitius non adduxit, Auguſtiuum ex profeſſo docere & probare, *ex libro Sapientiæ poſſe confirmari dogmata, & librum eſſe canonicum*; reſpondeo, utut verum ſit, quod cenſeat Auguſtinus, poſſe ex libro Sapientiæ confirmari dogmata, inde tamen non magis ſequitur, eum habuiſſe hunc librũ pro canonico, quam Epiſcopos Catholicos in Concilio Niceno habuiſſe pro canonicis librũ Aſſumptionis & librum Sermonum myſticorũ Moſis, eo quod æternam filii DEI eſſentiam inde adverſus Arianum Philoſophum confirmatum iverint, & quidem tanquam ex Scripturis; vel Irenæum habuiſſe pro canonico Paſtorem Hermæ, quod ex eo, de creatione hujus univerſi agens, itidem tanquam ex Scriptura, teſtimonium petat. Quanquam enim libri apocryphi non ſint idonei probandis ac roborandis dogmatibus, ſi nullum illa habeant fundamentum in Scripturis canonicis, ſi tamen in his primum fundentur, poſſunt utiq; ex illis ulterius confirmari. Vide ſupra cap. IX, 2. Cum itaque Auguſtinus diſerte ſcribat, illud, quod ex libro Sapientiæ ipſe confirmaverat, etiam ſepoſito hujus libri teſtimonio, aliunde clarum eſſe, non licet ex iſtiusmodi allegatione concludere, quod memorato iſti libro canonicam autoritatem tribuerit. At, inquit Cardinalis, Auguſtini verba ſunt, *non debere repudiari ſententiam libri Sapientiæ, qui meruerit in Eccleſia Chriſti de gradu Lectorum Eccleſiæ Chriſti tam longa annoſitate recitari, & ab omnibus Chriſtianis, ab Epiſcopis usq; ad extremos laicos, fideles, pœnitentes, Catechumenos, cum veneratione divinæ auctoritatis audiri*; item, *oportere, ut librum Sapientiæ omnibus tra-*

ctatoribus

ctatoribus anteponant Massilienses, *quoniam sibi eum anteposuerint etiam temporibus proximi Apostolorum egregii tractatores, qui eum testem adhibentes, nihil se adhibere nisi divinum testimonium crediderint.* Verumenimvero quantum ad prius attinet, meruisse videlicet Sapientiæ librum jam inde ab antiquo in Ecclesia recitari sive publice prælegi, id quidē nihil omnino facit ad stabiliendam ejus autoritatem canonicam: quid enim notius, quam consvevisse etiam libros apocryphos in Ecclesia legi? Vide supra capite IX, 1. Sic sane & Athanasius, v. c. tum in Synopsi, tum in Epistola ἑορταστικῇ, scribit, librum Sapientiæ Catechumenis prælegi solitum, & tamen diserte negat eum esse canonicum. Similiter Hieronymus prologo librorum Salomonis. Quod autem porro Augustinus ait, eundem librum ab omnibus Christianis cum veneratione *divinæ auctoritatis* audiri, neque illud satis est ad conciliandam ipsi autoritatem canonicam. Nam & de libris, quos agnoscunt esse apocryphos, veteres Ecclesiæ doctores ad hunc modum loqui solere, supra cap. VII, 6, 8. VIII, 6. ostensum est. Tandem nec illud rem conficit, quod Augustinus urget, esse librum Sapientiæ anteponendum omnibus tractatoribus, hoc est, sacrarum literarum interpretibus. Quamvis enim merito ei major concedatur autoritas quam quæ competit libris ab interpretibus humana opera absque ullo dubio scriptis, non tamen inde sequitur, esse illam autoritatem tantam, quanta est librorum citra controversiam canonicorum & stricte loquendo θεοπνεύστων. Placet coronidis vice de præsente Augustini loco subjungere judicium judiciosissimi M. Ant. de Dominis. Ita vero ille libro

M. A. de Do-

VII de

VII de Republ. eccl. cap. I, 34. *Cum aliquando Augustinus contra Pelagianos libro Sapientiæ usus fuisset, objecerunt ei adversarii in Galliis Catholici, librum sapientiæ non esse canonicum. Non igitur omnes Ecclesiæ librum illum pro divino legebant, neq; illum in canone vere divinorum habebant. Neq; Augustinus respondit, librum illum ab omnibus Ecclesiis ut divinum recipi: sed tantummodo, librum illum sua autoritate non carere, quia multi etiam divinam ei tribuunt autoritatem.* ——————— *Cur non ait, illum librum esse ab omnibus Ecclesiis pro divino receptum? Quia sciebat ita non esse: & consequenter, secundum ipsius regulam,* (puta quam tradit libro II de Doct. Christ. cap. IIX) *non est tantæ autoritatis, quantæ sunt illi libri, qui omnium consensu divini habentur. Aliqua tamen autoritate illum pollere contendit, quia aliqui viri docti illo, tanquam divino, usi sunt: divinam tamen autoritatem non habebit, quia, licet divinus esset, cum ab omnibus pro tali non habeatur, plenam divinam apud nos non obtinebit autoritatem. Et Augustinus illi libro conciliare cupit aliquam autoritatem, ne respuatur, ubi divinæ gratiæ favere ostenditur, divinam tamen illam plenam autoritatem ei tribuere non enititur. Neq; enim objicientibus illum librum non esse canonicum,* (*hoc est, primi ordinis,*) *resistit, nec probat illum à tota Ecclesia esse receptum; sed quia in aliquibus pro divino habetur, hinc vult illum tantam habere autoritatem, quanta sufficit, ut cuicunq; privato tractatori præferatur, non tamen quæ rem absolute faciat de fide.* Et hæc quoq; de testimonio Augustini.

minus judicium de præsente Augustini loco

Vide 2. de D. C. 8.

IX. Ultimo Bellarminus urget, quod omnes veteres librum Sapientiæ Salomonis esse asserant, ex quo manifeste sequatur esse canonicum. Ubi initio observa, illud, quod heic tanquam omnino indubitatum

An ex eo, quod veteres librum Sapientiæ Salomoni tribu-

 supponit

supponit Cardinalis, nimirum, si liber Sapientiæ sit Salomonis, manifeste sequi, esse eundem canonicum, non esse adeo certum, ut ille existimat. Quidni enim fieri potuerit, ut autor, qui hunc vel illum librum ex θεοπνευστία scripsit, alium quendam humana opera & industria concinnarit? Sane Augustinus lib. XIIX de Civ. DEI cap. XXXIIX, *Ego existimo*, inquit, *etiam ipsos, quibus ea, quæ in autoritate religionis esse deberent, sanctus utique Spiritus revelabat, alia, sicut homines, historica diligentia, alia, sicut Prophetas, inspiratione divina, scribere potuisse: atque hæc ita fuisse distincta, ut illa tanquam ipsis, ista vero tanquam DEO per ipsos loquenti judicarentur esse tribuenda: ac sic illa pertinerent ad ubertatem cognitionis, hæc ad religionis autoritatem, in qua autoritate custoditur canon.* Deinde non possumus non mirari temeritatem Bellarmini, adeo audacter scribentis, quod liber Sapientiæ sit Salomonis, id OMNES veteres asserere. Quid enim? an ergo ex veterum numero non est Augustinus? at hic, de Sapientia & Ecclesiastico loquens, lib. XVII de Civ. DEI cap. XX, *Propter eloquii*, ait, *nonnullam similitudinem, ut Salomonis dicantur, obtinuit consvetudo. Non autem esse ipsius, non dubitant doctiores.* Eadem fere leguntur in Speculo. Et libro II de Doct. Christ. cap. IIX, *Illi duo libri*, inquit, *unus qui Sapientia, & alius qui Ecclesiasticus inscribitur, de quadam similitudine Salomonis esse dicuntur. Nam Jesus filius Sirach eos scripsisse constantissime perhibetur.* Et quanquam illud de Jesu Sirach, quasi & ipse libri Sapientiæ autor esset, postmodum retractaverit Augustinus, libro II Retract. cap. IV, in eo tamen perseveravit, non esse illum librum Salomonis. Porro, an ex veteribus non est Hieronymus? Sed & is, præfatione in Pro-

ant, sequatur, eum esse canonicum.

Autor alias θεόπνευστος etiam humana opera scribere aliquid potuit.

Non omnes veteres librum Sap. Salomoni adscribunt.

Non Augustinus;

Non Hieronymus;

Proverbia, conceptis verbis aſſeverat, librum, qui Sapientia Salomonis inſcribitur, eſſe ψευδεπίγραφον. Amplius, annon & inter veteres numeratur Euſebius? ille vero, libro XI de Præpar. Evangel. cap. V, diſerte affirmat, librum Sapientiæ non ab ipſo Salomone, ſed ab alio quopiā ſub illius nomine fuiſſe conſcriptum. Poſtquam enim ex Scriptura ſummam naturalium rerum ſcientiam in Salomone commendaverat, mox, ex libro Sapientiæ quædam citans, ſubjungit: ἐντεῦθεν ὁρμώμενος καὶ ὁ τὴν πανάρετον σοφίαν εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ἀναθεὶς, ἔφη· αὐτὸς γὰρ ἔδωκε γνῶσιν τῶν ὄντων ἀψευδῆ, *Hinc motus, qui librum Sapientiæ in perſona ipſius* (Salomonis) *ſcripſit, dixit: Ipſe enim dedit mihi horum quæ ſunt ſcientiam veram*. Paulo poſt autem, ex Eccleſiaſte aliquid proferens, a *Salomone ipſo* id ſcriptum affirmat. Apud eundem quoque Euſebium lib. VI Hiſt. eccl. cap. XIII, liber Sapientiæ audit ἡ λεγομένη Σαλομῶντος σοφία, *Sapientia quæ Salomonis eſſe dicitur*, & præterea inter Scripturas ἀντιλεγομένους ſeu non-canonicos numeratur: quod, ex Bellarmini quidem hypotheſi, fieri non poſſet, ſi autor ejus eſſet Salomo. Ait quippe, ex eo, quod veteres communiter hunc librum Salomonis eſſe aſſerant, manifeſte ſequi, eum eſſe canonicum. Denique annon ex veteribus eſt Dionyſius Areopagita? Jam autem & ille ipſe in libro de divinis nominibus (quem genuinum ejus ſcriptum eſſe credit Bellarminus) loco quem ſupra num. V produximus & expendimus, luculenter indigitat, ſe non agnoſcere autorem libri Sapientiæ Salomonem, tum quod, uti ſupra demonſtravimus, pro apocrypho eum habet, qualis, ex Bellarmini hypotheſi, non poteſt eſſe liber quia Salomone eſt profectus;

Non Euſebius;

Sap. 7, 17.

Non Dionyſius Areop.

fectus;

fectus; tum quod, ex eo aliquid citaturus, ad hunc modum loquitur: *invenies QUENDAM dicentem.* Patet proinde, falsum esse quod scribit Bellarminus, omnes veteres asserere, librum Sapientiæ esse Salomonis. Neq; est ut Eusebii prætexat autoritatem. Nam quod ille heic non de libro Sapientiæ loquatur, uti quidem fingit Ruffinus, sed de Proverbiis, jam supra num. VI evicimus. Tum quoq; ex locis paulo ante ex eodem productis luce clarius est, non posse ipsius esse mentem, quam putat Cardinalis. Atq; hoc est unum.

An veteres, qui nomine Salomonis librum Sap. citant, eum idcirco pro canonico habeant.

X. Deinde quod ad Patres illos attinet, qui nomine Salomonis librum Sapientiæ citant, eos ideo unice id facere, quia illis temporibus *consuetudo obtinuerat, ut propter eloquii nonnullam similitudinem Salomonis diceretur,* licet *non esse ipsius non dubitarent doctiores*, jam supra capite IIX, 7. ex Augustino ac Isidoro docuimus. Et sane non statim canonicum esse illum librum, qui sub divini alicujus autoris nomine citatur, ipse Bellarminus clare significat infra capite XIIX, quando librum, quem Henochi nomine a Juda Apostolo allegari existimat, eo non obstante apocryphum esse contendit. Et quoties v. c. librum III & IV Esdræ prisci scriptores citant sub nomine Esdræ? qui tamen, ipsomet fatente Bellarmino, ad canonem haudquaquam pertinent. Confer cap. XIV, I. Adde item, esse inter Patres, quos nomine Salomonis Sapientiam citare scribit Bellarminus, de quibus ipse infra sub hujus libri finem fatetur, quod in canone exponendo T. V. aperte sequuti sint Hebræos. Quod si ita, relinquitur utiq;, ex eo, quod veteres quidam librum Sapientiæ nomine Salomonis allegant, non illico sequi, habuisse eos librum istum pro canonico.

XI. Sed

XI. Sed audet Cardinalis, quod Salomo ſit autor Sapientiæ, ex ipſo illo libro probare: cũ ſcilicet, quæ in eo leguntur capite IX, 7. *Tu elegiſti me Regem populo tuo, & dixiſti me ædificare templum in monte ſancto tuo*; alii convenire nequeant præterquam Salomoni. Verumenimvero iſthæc ratio ad convincendos eos, qui librum illum canonicum eſſe negant, prorſus non eſt idonea: id quod evidens evadet, ſi in juſta forma ſyllogiſtica proponatur. Erit quippe tunc argumentum hujusmodi:

An ex ipſo libro Sap. probari poſſit, eſſe eum Salomonis.

Quidquid in libro Sapientiæ dicitur, id neceſſario ita ſe habet;

At vero in libro Sapientiæ dicitur Salomo eſſe autor ejus libri;

Ergo id ita ſe habet; quod nimirum Salomo ejus libri ſit autor.

Ubi quis non videt, Majorem negatum iri ab his, qui de libri iſtius θεοπνευστίᾳ dubitant? Sic in canone LXXXIV ſive ultimo eorum, qui Apoſtolis tribui vulgo ſolent, talia leguntur, quæ nulli convenire queunt niſi Apoſtolis: & tamen ipſe Bellarminus infra capite XX in eo totus eſt, ut oſtendat, hunc canonem non eſſe Apoſtolorum, ſed ſpurium ac ſuppoſititium. Et fac, librum Sapientiæ eſſe θεόπνευστον, nondum tamen neceſſario ſequeretur, verba, quæ ex capite ejus IX paulo ante producebamus, eſſe ipſius Salomonis. Nam &, v. g. in canone Apoſtolorum XXIIX, quem pro genuino agnoſcunt Pontificii, Apoſtolus Petrus introducitur in hæc verba loquens: *Si quis Epiſcopus per pecunias hanc ſit dignitatem aſſecutus, vel Presbyter, vel Diaconus, deponatur & ipſe, & qui eum ordinavit, & a communione omnino exſcindatur, ut Simon Magus A ME PETRO.* An vero idcirco cano-

canonicis iſtius autor eſt Petrus? Imo vero Franciſcus Turrianus, dum pro Apoſtolorum canonibus diſputat, libro XI ſuæ canonum Apoſtolorum adverſus Centuriatores defenſionis, Clementem heic loqui ait, & quidem μιμητικῶς, per repræſentationem perſonæ. Quidni ergo & autor libri Sapientiæ, quisquis tandem ille, dici poſſit loqui in perſona Salomonis? Et ſane ita fieri agnoſcit ex Pontificiis Johannes Driedo, libro I, cap. IV, agnovit etiam longe antea Johannes Capiſtranus (is quantæ in Eccleſia Romana autoritatis ſit, e Poſſevino diſces) qui in præfatione Speculi Clericorum diſerte ſcribit, in perſona Salomonis ibi loqui Philonem. Cui Philoni etiam ab aliis communiter Sapientiæ liber tribui ſolet. Vide inter ceteros Thomam, Abbatem Vercellenſem, ad Dionyſium Areopagitam de divinis nominibus cap. IV, & Marſilium Ficinum in eundem locum, nec non Marianum Victorium Scholiis in præfationem Hieronymi in Proverbia.

Liber Sapientiæ nonnullis creditur eſſe Philonis.

XII. Et quidem nec ipſe Bellarminus adeo diffitetur, Philonem poſſe dici autorem libri Sapientiæ, prout ſcilicet ſententias Salomonis collegerit. Addit autem, non eſſe Philonem hunc illum, qui vixit poſt Chriſtum, ſed alium antiquiorem, qui verbis Græcis Salomonis ſententias complexus ſit, Spiritu ſancto dictante. At hæc opinio ne ipſis quidem Pontificiis aliis probatur. Ex his Sixtus Senenſis, libro I Bibliothecæ ſanctæ, ipſum Joſephum illi ſententiæ apertiſſime reclamare ait; *dum in primo adverſus Apionem libro ſeniorem Philonem non inter Judæos, ſed inter ethnicos Hiſtoricos, & eos præſertim, qui nunquam ſacros legerunt libros, recenſeat.* Confer & ejusdem librum IIX, hær. IX; ubi tamen iſthanc

hanc de seniore Philone opinionem a nonnullis Lutheranis inventam esse perperam asserit. Porro & Jacobus de Valentia, Episcopus Christopolitanus, in præfatione Cantici Canticorum, autorem Sapientiæ facit Philonem, *sapientissimum Judæum*, *Athenis nutritum*, *& in lingua Græca & Chaldaica peritissimum*, *qui tempore Apostolorum surrexit.* Ludovicus Vives, ad Augustini de Civ. Dei librum XVII, cap. XX, librum Sapientiæ credi ait *Philonis*, *Judæi Alexandrini*, *qui vixit temporibus Apostolorum.* Eadem in suo commentario habet Bonaventura. Asserit idem Nicol. Liranus, qui, ubi sub ipsum Commentarii sui initium affirmaverat, quod *Philo*, *disertissimus Judæorum*, *librum* Sapientiæ *Græce scripserit*, & quod hoc *communiter dicant Doctores & Historiographi*, postea in caput XV diserte addit, vixisse Philonem isthunc tempore Caji Imperatoris. Adde Petrum Galatinum lib. I de Arcanis Catholicæ veritatis cap. IV, quanquam is perperam contendat, illum Philonem fuisse Christianum. Sed hoc in præsenti nos non curamus; quibus nempe sufficit, quod Galatinus ut certum supponat ac indubitatum, post Christum vixisse Philonem, a quo liber Sapientiæ perhibetur conscriptus.

Caput XIV.

De Ecclesiastico.

I.

Auctoritatem Ecclesiastici multis veterum testimoniis confirmari posse scribit Bellarminus. Sed videamus, quomodo id probet. Nempe duplici utitur argumento. Unum est, quod Clemens Alexandri-

drinus, Epiphanius, Cyprianus, Ambrosius, Augustinus, hunc librum citent sub titulo *Scripturarum*, *Scripturæ divinæ*, a *Spiritu sancto* profectæ, *divinorum oraculorum*; alterum, quod Clemens, Cyprianus, Sixtus II, Damasus, Basilius, Ambrosius, Hieronymus, Gregorius, eundem librum non solum citent, sed etiam Salomoni tribuant; nunquam autem dubium fuerit, quin Salomonis libri canonici ac divini habendi essent. Verum utriq; isti rationi nullo negotio satisfieri potest ex iis, quæ supra toties inculcata sunt & demonstrata, præprimis cap. VII, 6. 8. IIX, 6. 7. IX, I. XIII, 9. 10. quibus heic non nisi illud addimus, quod Clemens Alexandrinus, libro IV στρωματέων, prolaturus aliquid ex celebri illa Clementis ad Corinthios Epistola, nomine Apostoli autorem istum citet, quemadmodum & Barnabam ita laudat aliquoties libro II; cum tamen nec Clementis nec Barnabæ scripta ad canonem pertinere in aprico sit.

Salomo non potest autor esse Ecclesiastici.

II. Et certe Salomonem nullo modo posse Ecclesiastici autorem esse, non tantum constat ex ejus prologo, sed inde etiam demonstratur efficacissime, quod in libro isthoc capite XLIIX, seqq. referuntur, quæ post Salomonis demum tempora contigerunt, item ex capite LI, 18. ubi ait autor, se, cum esset adolescens, quæsivisse sapientiam, & orasse pro ea ἐναντι ναῦ. quod utiq; Salomo de se dicere non potuit, utpote quo existente adolescente nondum extructum erat templum. Equidem Gretserus hunc nodum solvi posse putat, si dicatur Jesus Sirach sententiis Salomonis divino instinctu aliquas proprias sententias adjecisse: & hujusmodi esse dicta de laudibus sanctorum qui post Salomonem claruerunt.

fuerunt. Sed quia ipse responsioni isti parum fidit, ideo mox subjicit: *Mihi tamen semper magis arrisit eorum sententia, qui & librum Sapientiæ & Ecclesiasticum Salomoni attributum existimant, ob similitudinem sapientiæ, doctrinæ, parabolicæque, seu proverbialis locutionis, quam liber Sapientiæ & Ecclesiasticus cum libris Salomonis habent.*

Gretserus Bell. suum deserit. col. 264.

III. Poteramus ita nunc acquiescere, cum per ea, quæ dicta sunt, argumentis Bellarmini abunde sit satisfactum: placet nihilominus ad unum & alterum abs eo allatum testimonium in specie aliquid monere insuper. Quantum ergo ad Epiphanium attinet, illum Cardinalis ait in hæresi Anomœorum numerare inter sacros ac divinos libros Sapientiam Salomonis & filii Sirach, sive Ecclesiasticum; ex quo liceat intelligere, eundem, cum in libro de mensuris & ponderibus dicit, hos libros non esse receptos, de sententia Judæorum esse loquutum. Verum quod Epiphanius in libro de mensuris ac ponderibus non ex Judæorum, sed ex propria sententia loquatur, quando duos istos libros extra canonem collocat, id jam supra capite XII, 6. evicimus. Imo vero ipse Bellarminus idem manifeste testatur infra cap. XX, dum scilicet fatetur, Epiphanium in canone exponendo Testamenti veteris aperte secutum esse Hebræos. An ergo sibi ipsi contradicit Epiphanius, & aliter de canone in libris de mensuris ac ponderibus scribit, aliter in hæresi Anomœorum? Minime vero. Verba ejus, quæ posteriori illo loco habentur, hæc sunt: *Si ex Spiritu sancto genitus esses, & a Prophetis ac Apostolis edoctus, oportebat, ut pervolutis libris ab initio creationis mundi usque ad Estheris tempora, qui sunt septem & viginti libri Testamenti veteris, & viginti duo numerantur; tum*

Epiphanius an ullibi in canone ponat librum Sapientiæ & Ecclesiasticum.

ſacroſanctis quatuor Evangeliis, & quatuordecim Epiſtolis ſancti Apoſtoli Pauli, nec non & Apoſtolorum Actis, quæ vel ſuperiora illis tempora vel poſteriora continent; Catholicis item Epiſtolis Jacobi, & Petri, & Joannis, & Judæ, & Joannis Apocalypſi; Sapientiæ inſuper libris, Salomonis, inquam, & filii Sirach; omnibus denique omnino ſcripturis divinis; temetipſum damnares. Hæc ſi cum iis contuleris, quæ in libro de menſuris & ponderibus leguntur, ex aſſe illa inter ſe convenire videbis. Nempe dicit heic Epiphanius, eſſe XXVII veteris Inſtrumenti libros, numerari autem XXII. Eadem ratione loco illo altero ait, XXVII eſſe libros, ſed ad XXII, pro literarum Hebraicarum numero, (κατὰ τὴν τοῦ ἀλφαβήτου παρ' Ἑβραίοις στοιχείωσιν) redigi. Quod quo pacto fiat, amplius ibidem Epiphanius exponit. Deinde, poſtquam omnes non tantum Veteris, ſed & Novi Teſtamenti libros canonicos recenſuiſſet, loco ſupra adſcripto, ſubjungit librum Sapientiæ & Eccleſiaſticum. Pari modo & loco illo altero. Tantum id diſcriminis ſupermanet, quod in libro de ponderibus ac menſuris, de duobus illis libris conceptis verbis dicitur: αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι, ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν οὐκ ἀναφέρονται, *Hi utiles quidem ſunt & commodi, ſed in numerum dictorum* (librorum canonicorum) *non referuntur*: quæ totidem ſyllabis haud leguntur in hæreſi Anomœorum. Sed quid inde lucrabitur Bellarminus? annon ſufficit, remipſam heic non minus exprimi quam ibi? quod ſane manifeſto fit, dum duo illi libri ſeorſim ponuntur a libris V. T. canonicis, & non niſi poſt enumeratos omnes N. T. libros nominantur. Quod ſi enim Epiphanius, quando de hæreſi Anomœorum ſcribebat, credidiſſet, librum Sapientiæ & Eccleſiaſti-

ſiaſticum in numerum canonicorum V. T. librorum referendos eſſe, utiq; non ſejunxiſſet eos ab illis usq; adeo, ut omnes libros N. T. inter hos & iſtos interjiceret.

IV. Quod porro ſpectat ad Sixtum II, hujus Epiſtolam ad Gratum adulterinam eſſe vel inde ſufficienter liquet, quod *data* ſcribitur *Calendis Septembris, Valeriano & Decio, viris Clariſſimis, Conſulibus.* Sixti enim II tempore nullos fuiſſe Coſs. ita appellatos, ipſa Annalium Romanorum inſpectio unumquemq; docere poteſt. Nam ſive evolvas Chronicon Aurelii Caſſiodori, viri Senatorii, qui omnes Conſules a Tarquinio ad Juſtinianum, quo regnante Coſs. defecerunt, ordine recenſet, ſive alios, qui eandem pertractant materiam, conſulas, neminem invenies, qui illis temporibus, quibus vel Sixtus II vixit, vel ejus deceſſor, vel ſucceſſor, Conſules aſſignet Valerianum & Decium: imo forte nusquam hos ſimul Coſs. reperias, niſi apud Marianum Scotum, ab ipſa illa pſeudo-Sixti Epiſtola haud dubie in errorem inductum, (tractans enim Sixti vitam, Valerium & Decium Coſs. ab eo commemorari ſcribit) ſed qui ſeipſum confodit, dum Decium, quem quarto Conſulem ponit ad annum Chriſti CCLXII, occiſum memorat anno CCLIV; ſicut Oroſius, Jornandes, Eutropius, Caſſiodorus, ante illum CCLXII annum ipſum interemptum eſſe teſtantur. Ergo dum data eſſe dicitur Epiſtola Sixti Kal. VIIbr. Valeriano & Decio Coſs. perinde eſt ac ſi data diceretur ad Kalendas Græcas. Atque ex ſimili fundamento ſpuria etiam & ſuppoſititia eſſe agnoſcitur, quam itidem Bellarminus adducit, Damaſi ad Epiſcopos Italiæ epiſtola. Nam & hæc

Sixti 2. Epiſtola ſuppoſititia.

Damaſi Epiſtola ſuppoſititia.

hæc data ſcribitur *Syricio & Ardubure Coſſ.* cum Syricium & Arduburem ſimul nec Caſſiodorus ponat, nec Haloander, nec Marianus Scotus, nec ipſe etiam Baronius. Præterea quid in communi de Epiſtolis, quæ priorum temporum Epiſcopis Romanis tribuuntur, eruditi cenſeant, jam ſupra monuimus capite XI, 3.

Baſilius non citat Eccleſiaſticum, ſed Proverbia.

V. De Baſilio affirmat Bellarminus, quod libro IV in Eunomium, Eccleſiaſticum non ſolum citet, ſed etiam Salomoni attribuat; reſpiciens videlicet ad locum, ubi tractat Baſilius illa verba: Κύριος ἔκτισέ με. quæ deſumpta eſſe putat Cardinalis haud dubie ex Eccleſiaſtici XXIV, 13. ubi Sapientia inter alia, *Ab initio*, inquit, *& ante ſecula creata ſum.* Verum quod iſte locus, de quo ibi agit Baſilius, non ſit depromptus ex Eccleſiaſtico, ſed ex Proverbiis, tam manifeſtum eſt, quam Solem lucere in meridie. Etenim primo illa ipſa verba, nec ſyllaba una unave litera mutata, expreſſe leguntur Proverb. IIX, 22. juxta quidem translationem τῶν LXX, qua Patres illius ætatis communiter uſos fuiſſe conſtat; ubi contra locus Eccleſiaſtici ſic habet: Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἀπ' ἀρχῆς ἔκτισέ με. Deinde ipſe Baſilius aperte indicat, ex quo Scripturæ libro petita ſint verba, quæ in conſiderationem ibi vocat; dum ſcilicet autorem ejus appellat παροιμιαστὴν, *Proverbiorum ſcriptorem*. Porro idem Baſilius, eadem verba expendens libro II contra Eunomium, manifeſto innuit, librum, ex quo illa deſumpta, primitus Hebraice eſſe ſcriptum. Ait quippe, *nonnullos Interpretum, qui commodius, quam* LXX, *Hebraicarum vocum ſignificationes aſſequuti ſint*, ἐκτήσατό με *pro* ἔκτισεν *edidiſſe:* quod ipſum etiam monet Epiphanius hæreſi LXIX, contra Ariomanitas, num. XXV. Jam vero Ec-

clesiasticus non est Hebraice scriptus, sed tantum Græce. Unde etiam Epiphanius, memorato loco, num. XII & XIV, non minus quam Basilius ex Salomonis Proverbiis verba isthæc desumpta asseverat; quemadmodum item Athanasius Oratione II & III adversus Arianos, Epistola ad Serapionem, contra eos, qui dicunt, filium creaturam esse, libro de decretis Synodi Nicenæ, de humana natura suscepta, & Sermone contra omnes hæreses: nec nō autor Expositionis fidei, quæ vulgo Athanasio tribui solet: ut de aliis antiquis Patribus, eundem locum ita citantibus, nihil nunc dicam. Atque hocipsum probe observavit, qui editioni Basilii Parisiensi anni CIↃ IↃC XXXIIX, notas marginales & indicem locorum Scripturæ adjecit. Neque enim is ad supra memorata verba Ecclesiasticū citat, sed Proverbia; quemadmodum idem quoque facit in sua Epiphanii editione Petavius. Et quid? annon Bellarminus ipsemet libro I de Christo cap. XIIX fatetur ingenue, verba: *Dominus creavit me*, contra æternam Christi deitatem a veteribus Arianis urgeri solita, prolata esse ex Proverb. IIX? Sed nolo in re tam evidenti esse prolixior. Illud autem non possum non adhuc monere, Bellarminum, dum in quæstione de autoritate canonica Ecclesiastici ad Basilium provocat, ejusque testimonio suam firmare sententiam satagit, novum nobis argumentum monstrare, quo canonicam istius libri autoritatem eamus impugnatum. Ita nimirum colligimus:

Bell. imprudens propria cædit vineta.

Qui liber habet illum locum: Κύριος ἔκτισέ με, nec tamen est liber Proverbiorum Salomonis, is non pertinet ad Scripturam canonicam;

 Atqui

Atqui Ecclesiasticus habet illum locum, nec tamen est liber Proverbiorum Salomonis;

Ergo Ecclesiasticus non pertinet ad Scripturam canonicam.

Major manifestissima est ex Basilio, ut qui libro II contra Eunomium diserte ait, in universa Scriptura (ἐν πάσαις ταῖς γραφαῖς) non nisi semel memoratum isthunc locum legi, nempe in Proverbiis. Quod confirmat Epiphanius hæresi LXIX,20. Si itaq; præter Proverbia etiam Ecclesiasticus locum illum continet, necessario sequitur, ex hypothesi quidem Basilii atq; Epiphanii non esse eum partem Scripturæ canonicæ. Minor est ipsius Bellarmini. Et tantum etiam de Ecclesiastico.

Caput XV.

De libris Maccabæorum.

I.

BEllarminus, solita incedens via, Maccabæorum libris inde autoritatem canonicam lucrari satagit, quod honorifice producantur a Cypriano, Nazianzeno, Ambrosio; quodque disertis verbis *Scriptura divina* appellentur a Cypriano ac Isidoro; quod tandem Augustinus libro XIIX de Civ. DEI cap. XXXVI, & libro II contra Epistolas Gaudentii cap. XXIII, eorundem auctoritatem studiose defendat. Sed quia responsio ad duo priora fundamenta sufficienter peti potest ex supra dictis, videlicet ex cap. VII, 6.8. IIX, 6. IX, 2. XIV, 1. ideo, ne actum agere cogamur, eo benignum lectorem remittimus.

Augustini

II. Augustini loca citata quod attinet, itidem uterque

que a nobis jam supra fuit consideratus capite x, 2. & 18. Quia tamen adeo audacter scribit Bellarminus, Augustinum libro II contra Epistolas Gaudentii cap. XXIII librorum, de quibus agimus, *auctoritatem studiose defendere*, placet denuo istum locum in considerationem heic vocare, &, num pro Pontificiorum sententia, an contra eam potius ille faciat, disquirere. Notum est ex historia ecclesiastica, Donatistas pium putasse martyrium, si quis sibi ipsi necem consisceret. Cum proinde adversus eos edicta promulgata essent Imperialia, ut nimirum ex possessione ecclesiarum, quas tenebant, ejicerentur, inque loca ipsorum succederent Catholici, & hujus decreti executor in Africam mitteretur Dulcitius, Tribunus, scripsit is ad Gaudentium, Tamugadensem Donatistarum Episcopum, unum e septem istis, quos, ut ipsorum causam adversus Catholicos tuerentur, illi hæretici elegerant, exhortans eum ad unitatem Catholicam, & dissvadens incendium, quo seipsum & suos cum universa, in qua erant, Ecclesia se concrematurum minabatur. Legesis Augustinum, libro II Retract. cap. LIX, libro I contra Gaudentii Epistolam, & Epist. LXI ad Dulcitium. Ad istas itaque Dulcitii literas gemina epistola respondit Gaudentius; & in harum quidem posteriori *furiosissimas* illas *mortes* (sic vocat Augustinus) defendere conatur ex II Maccab. XIV, ubi Razias ipse violentas sibi manus intulisse memoratur. Rogatus abs Dulcitio Augustinus, utriusq; Gaudentii epistolæ examen instituit: in quo ubi ad illud e Maccabæorum libris petitum pervenisset argumentum, licet initio totus in eo sit, ut ostendat, Raziam vel ibi non laudari, (siquidem *istam ejus mortem, mirabi-*

locus ex 2. contra Epp. Gaudentii 23. expenditur.

Ep. 61.

rabiliorem quam prudentiorem, narraverit quemadmodum facta esset, non, tanquam facienda esset, Scriptura laudaverit;) vel, si laudetur, laudari ut solent viri fortes hujus seculi in historia gentium, non vero ut martyres Christi; quia tamen advertit, cum nimis manifesta sint autoris verba, vix ea ratione Gaudentium de sua opinione depulsum iri, tandem elevat librorum Maccabæorum autoritatem, *Hanc quidem Scripturam*, inquiens, *quæ appellatur Maccabæorum, non habent Judæi sicut Legem, & Prophetas, & Psalmos, quibus Dominus testimonium perhibet tanquam testibus suis, dicens: oportebat impleri omnia, quæ scripta sunt in Lege, & Prophetis, & Psalmis, de me: sed recepta est ab Ecclesia non inutiliter, si sobrie legatur & audiatur, maxime propter illos Maccabæos, qui pro DEI lege, sicut veri martyres, a persecutoribus tam indigna atq; horrenda perpessi sunt, ut etiam hinc populus Christianus adverteret, quoniam non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, pro quibus passus est Christus.* Ubi vides, quod libri Maccabæorum cum Scripturis citra controversiam canonicis non ejusdem autoritatis sint, id Augustinum duplici ratione probare: primum inde, quod Judæi istos libros non habeant sicut Legem, Prophetas, & Psalmos, hoc est, sicut Scripturam vere canonicam: nomine enim *Legis*, *Prophetarum*, & *Psalmorum*, universas Scripturas θεοπνεύστους innui, ex Luc. XXIV, comm. 44 collato cum comm. 27. (quem locum heic citat Augustinus) manifestum est; deinde hinc etiam, quod Christus iis non perhibeat testimonium tanquam testibus suis; quemadmodum illud perhibeat Legi, Prophetis, ac Psalmis. Quia vero opponi poterat autoritas & consvetudo Ecclesiæ, quæ illos Maccabæorum

rum libros receperat, respondet Augustinus, receptos esse ad ædificationem plebis, ut scilicet inde disceret populus Christianus, nequaquam pares esse præsentis temporis perpessiones gloriæ in nobis revelandæ: quomodo de libris apocryphis vetustiores Ecclesiæ Patres, & recentiores etiam Doctores, communiter loqui solere, nemo, qui vel aliqualiter in ipsorum scriptis versatus est, ignorare potest. Vide supra capite XII, 13. Atque ita arbitrandum nunc relinquimus lectori cordato, qua veritate scribat noster Bellarminus, Augustinum, loco quem hactenus consideravimus, Maccabæorum librorum autoritatem, canonicam puta, *studiose defendere*.

III. Porro de Gregorii etiam Nazianzeni loco necessario heic aliquid monendum est. Eum Bellarminus ait in oratione de Machabæis honorifice producere libros Machabæorum. Equidem si id faceret, nihil tamen pro canonica eorundem librorum autoritate inde liceret concludere. Sed fallitur omnino Cardinalis, dum illos Maccabæorum libros, de quibus nos in præsens disquirimus, ibi citari autumat. Nam digitum intendit Nazianzenus ad librum, quem de Maccabæis conscripsit Josephus. Id ostendimus immoto hoc argumento:

Nazianz. non allegat libros Maccab. heic controversos, sed librum Josephi de Maccabæis.

Qui Maccabæorum liber agit de ratione animi perturbationibus imperante, is autorem agnoscit Josephum,

Atqui liber Maccabæorum, quem citat Nazianzenus, agit de ratione animi perturbationibus imperante, E.

Major manifesta est. Scripsit nimirum Josephus librum

brum περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, *de ratione imperatrice*, in quo Maccabæorum historiam operose pertractat. Ejus mentionem facit Hieronymus libro de Scriptor. eccles. cap. XXIII, his verbis: *Alius quoq; liber ejus* (Josephi) *qui inscribitur* περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, *valde elegans habetur, in quo & Machabæorum sunt digesta martyria.* Quin ob huncipsum librum Josephum *Machabæorum scriptorem historiæ* nuncupat idem Hieronymus libro II in Pelagianos, *Josephus*, inquiens, *Machabæorum scriptor historiæ, frangi & regi posse dixit perturbationes animi, non eradicari.* Minor ex ipsis Nazianzeni verbis evidens est. Sic videlicet illa habent: *Qui fuerint* Maccabæi, *quaq; primum ex institutione in eam virtutis frugem gloriamq; pervenerint, ut anniversariis festis ornentur,* ——— ἡ περὶ αὐτῶν βίβλος δηλώσει τοῖς φιλομαθέσι καὶ φιλοπόνοις, ἡ περὶ τοῦ αὐτοκράτορα εἶναι τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν φιλοσοφοῦσα, *liber de ipsis conscriptus studiosis & diligentibus viris manifeste ostendet; qui & rationem animi perturbationibus imperare docet.* Atque ita constat, deceptum fuisse Bellarminum, quando credidit, librum de Maccabæis, quem laudat Nazianzenus, esse unum ex his, qui in codice Biblico habentur; cum sit liber περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ Flavii Josephi. Quod sane nobiscum fatetur Jacobus Billius, Abbas S. Michaelis in eremo, in Britannia, *vir*, Possevino teste, *solide Catholicus*, id est, Romanæ curiæ addictissimus. Hujus quippe diserta sunt verba in Annotationibus ad Nazianzenum: *Edidit Josephus tractatum pulcherrimum* περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, *in quo fusissime totam Machabæorum historiam persequitur. Quam Nazianzenus ob eam causam repetendam non putavit, ne crambem bis coqueret, sed expolit & amplificat solum eam variis sermocinationibus,*

Suffragium Billii.

IV. At

IV. At videamus nunc, quid ad argumenta contra canonicam libri Maccabæorum autoritatem a Protestantibus urgeri solita respondere conetur Bellarminus. Sic ergo ille incipit: *Primùm objicit Calvinus lib. 3. Instit. cap. 5. §. 8. quòd auctor horum librorum laudat præposterum Zelum & superstitiosum factum Judæ Macchabæi, qui pro mortuis sacrificium offerri jussit, 2. Machab. 12. Nam præterquam quod superstitiosum est pro quibuscunq; mortuis orare, accedit etiam, quod isti, pro quibus Judas orare jussit, decesserant letali crimine obligati, pro qualibus non esse orandum etiam Catholici docent. Sic autem eos decessisse patet: Nam, ut ibidem dicitur*, inventa sunt sub vestibus mortuorum omnium quædam de donariis idolorum, contra prohibitionem Domini, *quæ habetur Deuter. 7.* Ubi sane candorem in Cardinali merito desideramus, quod Calvino affingat, quæ ab ejus mente sunt alienissima. Neq; enim ille l. c. ex eo, quod in Maccabæorum historia laudetur factum Maccabæi, pro mortuis sacrificium offerre jubentis, deducit ac infert, libros illos non esse canonicos; sed plane diversa ratione, quia constat istos libros non esse canonicos, concludit, argumentum, quod inde ad purgatorium & sacrificia pro defunctis stabilienda petunt Pontificii, vix responsionem aliquam mereri. Scilicet, postquam unum atq; alterum Scripturæ testimonium, pro purgatorio urgeri solitum, examinasset Calvinus, subjungit: *Quod ex Machabæorum historia proferunt, responsione non dignabor, ne opus illud videar in sacrorum librorum catalogum referre.* Quia vero objici poterat autoritas Augustini, historiam istam pro canonica recipientis, mox ex hujus libro II contra Gaudentium (quem locum num. II expendimus) de-

Responsiones Bell. ad argumenta contra autoritatem libb. Maccab urgeri solita examinantur.

Bell. plane pervertit mentem Calvini.

 mon-

monstrat, quousq; ille receperit. Deinde provocat ad Hieronymum & Autorem Expositionis Symboli, simpliciter hos Maccabæorum libros e canone dispungentes. Et tandem ipsum historiæ ejus autorem satis ostendere ait, quantum sibi deferendum sit, quum veniam in fine precetur, si quid minus bene dixerit. Ad hunc modum procedit Calvinus: qui quomodo cum eo, quem ipsi Bellarminus tribuit, conveniat, nemo tam obtusæ mentis est qui non intelligat. Nempe Bellarminus ei affingit hoc argumentum: Autor historiæ Maccabæorum laudat superstitiosum factum Judæ Maccabæi, qui pro mortuis sacrificium offerre jussit; ergo libri Maccabæorum non sunt canonici; Calvinus autem ipse sic argumentatur: Libri Maccabæorum non sunt canonici; ergo argumentum, quod inde pro purgatorio petunt Pontificii, nullius valoris est, nec dignum ad quod respondeatur. Ut ita Calvino id sit antecedens, quod Bellarminus fingit ipsi esse consequens seu conclusionem. Atque hoc est primum, quod circa argumentum Pontificiorum e Maccabæorm libris desumptum monet Calvinus. Quo præmisso, pergit deinde ostendere, ne ipsum quidem illud, quod de sacrificio pro mortuis oblato in historia Maccabæorum annotatum extat, Pontificiorum de purgatorio dogma aliquid juvare. Verba ejus hæc sunt: *Adde, quod non alio nomine laudatur Judæ pietas, nisi quia spem firmam de ultima resurrectione habuerit, ubi oblationem misit pro mortuis Hierosolymam. Neq; enim ad pretium redemptionis trahit scriptor historiæ, quod ille egit, sed ut consortes æternæ vitæ essent cum reliquis fidelibus, qui pro patria & religione occubuerant. Superstitione quidem & præpostero Zelo non caruit*

ruit hoc factum, sed plusquam fatui sunt, qui sacrificium legale ad nos usq; trahunt, quando adventu Christi scimus cessare quæ in usu tunc fuerunt. Ubi quidem ait Calvinus, factum Judæ, quod historiæ Maccabæorum scriptor laudat, superstitione & præpostero Zelo non caruisse; nequaquam vero inde concludit, historiam illam non esse canonicam: sed potius, qualecunque tandem fuerit istud factum, nihil ex eo pro sacrificiis in N. T. pro defunctis offerendis concludere licere. Unum præterea heic nota; scilicet rationem, quare factum Judæ superstitiosum fuerit, quam veluti ex citato Calvini loco deprómptam affert Bellarminus, ibi plane non inveniri. Simulac enim Calvinus de isto facto scripserat quæ jamjam apponebamus, misso illo Maccabæorum loco, ad aliud testimonium considerandum pergit. Atq; ita patuit, argumentum, quod contra historiæ Maccabæorum autoritatem canonicam ex Calvino sibi objicit Bellarminus, apud eundem non reperiri; & contra, argumentum, quod ibi reperitur, desumptum videlicet ab autoritate Augustini, Hieronymi, Autoris Expositionis Symboli, quin a confessione ipsius historiæ scriptoris, a Bellarmino, heic quidem, ubi examinanda sibi sumpserat quæ libro III Institutionis Calvini, capite V, §. IIX, contra Maccabæorum libros disputantur, nec verbo tangi.

Bellarmini sphalma mnemonicum.

V. Poteramus ergo nunc ad alia transire, nec opus esset, ut circa responsionem Bellarmini ad argumentum, quod falso Johanni Calvino abs eodem tribui ostendimus, quicquam moneremus. Interim notamus obiter, quando Cardinalis tria ex Augustino loca citat, ubi ille ex libro II Maccab. cap. XII, 43. seqq. pro-

 ber,

bet, pium esse orare pro mortuis, nempe Epist. LXI ad Dulcitium, libro I de moribus Ecclesiæ, cap. XXIII, & libro de cura pro mortuis cap. I, memoriam insigniter ipsi imposuisse. Etenim in duobus prioribus illis memoratis locis de facto Judæ Maccabæi ne γρῦ quidem habetur; sed in primo de Raziæ αὐτοχειρίᾳ, ex II Maccab. XIV, in secundo de illa stupendæ fortitudinis femina martyre, ex II Macc. VII, agitur. Deinde & hoc monemus, ne quidem ex libro de cura pro mortuis probari posse, quod asseverat Cardinalis, *Augustinum, quia libros Machabæorum credat esse canonicos, inde colligere, bonum esse orare pro mortuis.* Nihil quippe ibi habetur aliud, quam hocipsum: *In Machabæorum libris legimus, oblatum pro mortuis sacrificium. Sed etsi nusquam in SCRIPTURIS VETERIBUS omnino legeretur, non parva est universæ Ecclesiæ, quæ in hac consuetudine claret, autoritas.* Ubi nulla mentio autoritatis canonicæ. Quod si forte Bellarminus inde, quod ex Maccabæorum libro testimonium heic petit Augustinus & probationem quandam in quæstione de cura pro mortuis gerenda, liquere putat, habuisse eum hunc librum pro canonico, falsæ ipsum hypothesi inniti, ex iis quæ supra capite IX, 2, dicta sunt, abunde patescit. Ceterum quod ipsam quæstionem & controversiam de oratione ac sacrificiis pro defunctis attinet, de illa operose disquirere non est præsentis loci. Id alio rejicientes itaq;, nunc in proposito pergamus.

Ex Augustini libro de cura pro mortuis probari nequit, ipsum habuisse libros Macc. pro canonicis.

VI. Objicit sibi porro Bellarminus, non posse autorem historiæ Maccabæorum haberi canonicum, cum libro II, capite ultimo, veniam petat erratorum, capite item II dicat: *Et nobis quidem ipsis, qui hoc opus breviandi*

Bell. responsio ad argumentum ab ipsius auto-

andi causa suscepimus, non facilem laborem, imo vero negotium plenum vigiliarum & sudoris assumpsimus. Quibus verbis indicet, se humano more hunc librum composuisse: auctores enim vere sacros non ingenio & labore suo, sed Spiritu sancto revelante scripsisse. Respondet autem Cardinalis, *DEUM quidem esse auctorem omnium divinarum Scripturarum, sed aliter tamen adesse solitum Prophetis, aliter aliis, præsertim Historicis. Nam Prophetis,* inquit, *revelabat futura, & simul assistebat, ne aliquid falsi admiscerent in scribendo, & ideo Prophetæ non alium habuerunt laborem, quam scribendi vel dictandi: aliis autem scriptoribus DEUS non semper revelabat ea quæ scripturi erant, sed excitabat, ut scriberent ea, quæ viderant, vel audierant, quorum recordabantur, & simul assistebat, ne falsi aliquid scriberent: quæ assistentia non faciebat, ne laborarent in cogitando, & quærendo, quid & quomodo scripturi essent.* Pergit deinde: *Quod autem ad veniam attinet, non petit veniam iste auctor erratorum, quippe qui nulla esse sciebat, sed orationis minus politæ; quemadmodum etiam B. Paulus se imperitum sermone confitetur 2. Cor. 11.*

II Macc. confessione desumptum responsio.

VII. Sed huic Bellarmini discursui primo opponimus discursum illius *Doctoris Doctorum* (sic ab ipsomet Pontifice Clemente IIX eum fuisse appellatum, refert Ad. Conzen lib. V Polit. cap. I, & ex hoc Philippus Alegambe in Bibliotheca scriptorum Soc. Jesu) Gregorii de Valentia: qui, de omni in universum Scriptura canonica agens, Comment. in secundam secundæ, disp. I, quæst. I, puncto VII, § XLIII, *Cum,* inquit, *doctrinam hanc Spiritu sancto dictante esse à sacris auctoribus exceptam literisque mandatam dicimus, non utcunque significare volumus Spiritu sancto dirigente sacros auctores illam infallibiliter scripsisse.*

Examen.

p. 167.

Greg. de Valentia de θεοπνευστία.

psisse. Nam & Pontifices summi certam quandam Spiritus sancti assistentiam habent, cum definiunt controversias fidei, neq; tamen illorum definitiones, quantumvis ab ipsis conscriptæ, Scriptura sacra sunt aut esse dicuntur, sicut nunc quidem loquimur de Scriptura sacra. Auctores igitur Canonicos scribere Spiritu sancto dictante, ob eam rem proprie dicimus, quoniam in doctrina scripto tradenda sic illorum opera Spiritus sanctus utitur, ut in eo quidem negotio non tam illi agant, quam agantur à Spiritu-sancto, plane instar calami, cum usurpatur à scriptore. ——— *Porro sacrum scriptorem agi potius à Spiritu sancto quam agere, asserimus; primo propter* FACILITATEM, *qua is, Spiritu sancto docente ac dirigente, cognoscit ac scribit omnia etiam minutissima verissime: cum tamen Pontifex, ut recte, hoc est, sine culpa definiat, studio ac diligentia majore opus habeat, nec etiam omnia sint certa ac infallibilia, quæ obiter ille inter definiendum asserit.* ——— *Deinde ob eam causam quoq; scriptorem sacrum agi potius a Spiritu sancto asserimus, quia, etsi sponte quidem scribat, at scribit tamen omnino necessario, ita ut (Spiritu sancto sic efficaciter volente) minime in ipsius arbitrio sit positum, aut non scribere, aut* ALIO MODO, ALIIS VERBIS *scribere: cum tamen summus Pontifex (quod ad eas quidem attinet definitionis circumstantias) arbitrio suo libero in definiendo utatur.* Gemina legas apud eundem libro IIX Analys. fidei cap. V.

c Scriptoribus θεοπνεύστοις illa etiam, quæ jam ante ipsis erant nota, divinitus fuere inspirata.

IIX. Et sane, quantumvis certum sit, multa a scriptoribus sacris in literas fuisse relata, quæ ut supernaturaliter a DEO ipsis revelarentur, quantum quidem ad res ipsas attinebat, nil erat opus, cum satis nota iis essent, vel ex lumine naturæ, vel ex oculari inspectione & propria experientia, vel ex aliorum relatione, vel etiam (uti cumprimis Prophetis) ex visione;

nih.I-

nihilominus tamen & hæc ipsa divinitus illis inspirata sunt, quando literis debuerunt consignari: siquidem autores illi θεόπνευστοι in concinnanda Scriptura sacra habuerunt se tanquam amanuenses, quibus non est integrum quidquam, nisi quod ad calamum ipsis dictatur, literis mandare; sive illa, quæ ex alterius ore excipiunt, jam ante iis nota fuerint, sive minus. Atque hoc alibi, libro nempe II de Conciliis cap. XII, agnoscit Bellarminus ipsemet, dum diserte ait, DEUM illa etiam scriptoribus sacris *immediate inspirasse*, quæ viderant vel audierant; & mox addit: *Ut dicitur verè epistola Principis, quæ à Principe dictatur, etiamsi is, qui eam scripsit, antea sciebat, quæ scripturus erat: ita dicitur & est immediatum* DEI *verbum, quod scriptum est ab Evangelistis* DEO *inspirante & dirigente, licet scripserint ea, quæ viderant vel audierant.*

Confessio ipsius Bellarmini.

Sic ibi Bellarminus; qui & paulo post inter scriptores θεοπνεύστους & Patres in Concilio aliquo congregatos discrimen assignaturus, *Scriptores sacri*, ait, *non debuerunt multum laborare in suis libris edendis: satis enim erat, si laborarent scribendo, vel dictando, si edebant vaticinia; vel ad summum revocando ad memoriam, quæ viderant, vel audierant, & cogitarent verba, quibus ea scriberent, si scribebant historias, vel epistolas, vel aliquid simile. At Patres in Conciliis debent rem ipsam quærere, id est, conclusiones investigare, disputando, legendo, cogitando. Unde Actor. 15. legimus, in primo Concilio magnam conquisitionem fuisse factam. Idem testatur de Niceno Concilio Ruffinus lib. 10. c. 5. hist. Ecclesiasticæ. Quocirca Act. 15 dicunt Patres Concilii:* VISUM EST SPIRITUI SANCTO, ET NOBIS, *id est, Spiritu sancto nostram industriam & diligentiam adjuvante. At scriptores sacri soli* DEO *tribuunt quæ scribunt, ac propterea tam sæpe repete-*

bant Prophetæ illud: DICIT DOMINUS. Ex quibus verbis ita argumentamur:

Qui autor MULTUM LABORAVIT in ſuis libris edendis; & non tantum opus habuit cogitare verba, quibus eos ſcriberet, ſed inſuper REM IPSAM QUÆRERE & COGITARE; qui denique non SOLI DEO tribuit ea quæ ſcribit; ille non eſt ſcriptor θεόπνευστος,

Jam vero autor hiſtoriæ Maccabæorum eſt talis,

E.

Major ex jamjam citatis Bellarmini verbis manifeſtiſſima. Minor æque eſt evidens ex ipſomet hiſtoriæ autore; ut qui conceptis fatetur verbis, ſe, dum ſuum iſthunc librum edere ſit aggreſſus, NON FACILEM LABOREM, imo vero NEGOTIUM PLENUM VIGILIARUM ET SUDORIS aſſumpſiſſe: fatetur, ſibi non tantum cogitandum fuiſſe de verbis, ſed inſuper *rem ipſam quærendam*, quando videlicet ſua illa tam oneroſa induſtria & diligentia, quæ quinque libris tractaſſet Jaſon Cyrenæus, in epitomen ſe redegiſſe ait; denique *non ſoli DEO tribuit ea quæ ſcribit*, quandoquidem, ſub libri epilogum, dubitat, an *bene* ſcripſerit, *& ut hiſtoriæ competit*, an vero *minus digne*: petitque *SIBI concedi* ſeu ignoſci, ſicubi minus digne ſcripſerit; in Græco eſt: εἰ δὲ εὐτελῶς καὶ μετρίως, τοῦτ' ἐφικτὸν ἦν μοι, *quod ſi exiliter tenuiterq; præſtiti, tantum eſt, quantum potui pertingere*) qualia utique non ſine blaſphemia protuliſſet, ſi ſoli DEO, quæ ſcripſerat, tribuenda crediddiſſet.

IX. Atque ita patuit, fruſtra omnino eſſe Bellarminum, & ſecum pugnare ipſo, quando ad argumentum, quod ex II Maccab. II adverſus canonicam ejus voluminis

luminis

luminis autoritatem Proteſtantes petere ſolent, reſpondere conatur. Imo eadem quoque opera ſatisfactum eſt illis, quæ præterea Cardinalis movebat, ut non opus ſit peculiariter aliquid circa ea monere. Nam quod ait, autorem Maccabæorum non petere veniam *erratorum*, (neq; id dixerat Calvinus, ex quo hoc objicit Bellarminus; ſed verba ejus in Antidoto Concilii Tridentini ita habent: *Quisquis Machabæorum ſcripſit hiſtoriam, in fine optat, ut ſi bene & congruenter ſcripſerit: ſin minus, veniam deprecatur*) ſed *orationis minus politæ*, cauſam ipſius parum juvat. Manet quippe nihilominus, ſcriptorem illum non poſſe eſſe θεόπνευστον, cum, qui hujusmodi ſunt, ſatis ſciant, ſe in conſignandis ſuis ſcriptis per ſpecialem Spiritus ſancti gratiam & aſſiſtentiam ſic gubernari, ut non tantum in reipſa non labantur, ſed & verbis ſtyloque idoneo omnia exprimant. Quod niſi ita, quî ſibi conſtiturum eſſet, quod libro II de Conciliis cap. XII affirmat noſter Cardinalis, *in Scriptura non ſolum ſententias, ſed etiam* VERBA OMNIA ET SINGULA *ad fidem pertinere?* S. Paulus quid velit, quando ſe vocat ἰδιώτην τῷ λόγῳ, II Cor. XI, 6. omnium optime exponit ipſemet 1 Cor. II, 13. dũ videlicet proteſtatur, ſe τὰ πνευματικὰ loqui, *non ſermonibus quos docet humana ſapientia, ſed quos docet* (ſuppeditat, ſuggerit) *Spiritus ſanctus*; hoc eſt, ſe fucos & lenocinia verborum, aut blanditias ſermonis, (in quibus videlicet omne eloquentiæ momentum ponebant, ad quorum opinionem heic Apoſtolum loqui, Aquinas, Lyranus, Catharinus, aliique obſervant, pſeudapoſtoli) nõ affectare, ſed propriis, & ad id, de quo agitur, accommodatis vocabulis ac formulis uti, ſicque in tradendis fidei myſteriis non huma-

Paulus quî ἰδιώτης τῷ λόγῳ, 2. Cor. 11, 6.

nam, ſed divinam eloquentiam uſurpare. Num vero ullibi dubitavit Paulus, an ita loqueretur vel ſcriberet, ut Theologiæ ſeu doctrinæ fidei competit; quemadmodum ſane dubitat autor Maccabæorum, an ſcripſerit *ut hiſtoriæ competit*? Sed ad alia nunc progrediamur.

Bell. reſponſio ad Proteſtantium argumentũ ex 2. Macc. 1.

X. Objicit ſibi Bellarminus amplius, quod II Maccab. I dicatur: *Cum in Perſidem captivi ducerentur patres noſtri*; certum vero ſit, non in Perſidem, ſed in Babyloniam, abductos fuiſſe Judæos. Reſpondet autem, auctorem hujus libri *Perſidem* vocare, non ſolum eam regionem quæ proprie ita dicitur, ſed etiam alias finitimas: id quod patere ait ex I Maccab. VI, ubi nuncius, qui venit in Babylonem ad Antiochum, dicatur veniſſe ad eum in Perſidem. Addit, iſtum loquendi modum etiam ab aliis ſcriptoribus alienum non eſſe; cum Chryſoſtomus homil. VI in Matthæum dicat, Judæos ex captivitate Perſica liberatos.

Examen.

Sed vix apparet veroſimile, ſi a ſcriptore θεοπνεύστῳ editus eſſet ille liber, ejus ſtylum tam longe receſſurum a ceterorum ſacrorum ſcriptorum ſtylo, ut, cum alibi in Scriptura canonica Spiritus ſanctus nuſpiam Judæos dicat abductos fuiſſe in Perſidem, ſed ſemper in Babyloniam, in ſolis Maccabæorum libris aliter loqui voluerit. Quanquam locus ille alter ex priori Maccabæorum libro male adducitur abs Bellarmino. Neque enim ibi dicitur nuncius veniſſe Babylonem; ſed verba ſic habent: *Antiochus fugit inde* (e Perſide) *& abiit in triſtitia magna, & reverſus eſt in Babylonem. Et venit qui nunciaret in Perſide, quia fugata ſunt caſtra quæ erant in terra Juda.* Græcus textus ita: ἔφυγε καὶ ἀπῆρεν ἐκεῖθεν μετὰ λύπης μεγάλης, ἀποστρέψαι

εἰς

εἰς Βαβυλῶνα, *fugit & profectus est illinc cum tristitia magna,* UT REVERTERETUR *in Babylonem.* Ubi quis non videt, sensum esse, cum Antiochus iter ingressus esset ut rediret Babylonem, pervenisse ad eum, puta, quando in itinere adhuc erat, Persidisque limites nondum egressus, nuncium. Verba igitur Latina: *reversus est in Babylonem*, sicubi Græco respondere debent, non vertenda sunt: er kam zu Babylon wieder an; sed (uti rectissime noster transfert Lutherus) er kehret umb gegen Babylon. Chrysostomus si vel maxime, dum Judæos liberatos fuisse dicit captivitate Persica, ad celebrem illam captivitatem Babylonicam respiceret, nihil tamen id ad stylum Scripturæ. Verum si recte expendatur contextus, nondum satis liquidum esse videtur, an sermo ibidem sit magno illi Doctori de captivitate Babylonica. Supponens quippe ille, Magos, qui, ut recens natum Judæorum Regem adorarent, Jerosolymam venisse dicuntur ex oriente, Matth. II, I. advenisse ex Persia, Judæos ait advertere debuisse, quantum sibi accessisset dignitatis ex tanti Regis nativitate, *qui Persarum ad se regionem ortu suo triumphante traxisset:* sed illos ne sic quidem mutatos esse in melius, *cum paulo ante captivitate fuissent Persica liberati.* Ubi si intelligi debeat captivitas Babylonica, qua veritate dicuntur inde Judæi fuisse liberati *paulo ante* nativitatem Christi, cum sane inter Salvatoris incarnationem & tempora Cyri, Judæorum ex Babylonica captivitate liberatoris, anni intercesserint plures quam quingenti? Et præterea, quod *Persiæ* vocem in genuino suo proprioq; significatu heic usurpet Chrysostomus, inde videtur svaderi posse, quod de ista loquitur Persia, ex qua venisse arbitratur

Chrysostomus an Babyloniam vocet Persiam.

tur Magos Christi adoratores: per quam quidem non aliam nisi illam proprie sic dictam Persiam intelligere potest; cùm ea sola respectu Palæstinæ, &, quæ hujus metropolis, Jerosolymæ, ad orientem (unde videlicet Magi adventasse dicuntur) sita sit. Ceterum quamnam captivitatem Persicam heic intelligat Chrysostomus, si non illam Babylonicam, de eo nos in præsentia non magnopere laboramus; quibus sufficit ostendisse, locum, quem pro sua opinione adducit Bellarminus, non ita esse clarum, uti quidem ipse putat. Quanquam sane, multa Judæos post libertatem a Cyro concessam passos a Persis, ex historia notum.

Argumentum Protestantium ex 2. Macc. 2. abs Bell. propositum.

XI. Ulterius sibi Bellarminus objicit, quod II Macc. II dicatur Hieremias, cum spoliaretur & incenderetur Hierusalem & templum a Chaldæis, abscondisse tabernaculum & arcam fœderis in spelunca quadam montis Nebo, & dixisse, locum illum fore occultum, donec DEus iterum congregaret populum suum. Ubi duo mendacia contineantur: unum, quod Hieremias illud fecerit; qui tamen nec ante nec post urbem a Chaldæis captam id præstare potuerit: non ante, quia tunc semper fuerit in carcere, & invisus pene omnibus Hierusalem, Jer. XXXVII & XXXIIX; ut ita nec per se, nec per alios, potuerit id efficere: non post, siquidem tunc Chaldæi omnia diripuerint, IV Regg. ult. atq; ita non remanserit aliquid, quod Hieremias posset abscondere: alterum, quod iterum revertentes a captivitate, essent arcam & tabernaculum habituri: neq; enim unquam eam postea ipsos habuisse. Ad hunc modum argumentum illud nostrum proponit Bellarminus. Qui si veritati manus heic dare voluisset ac potuisset, non minus

minus ob Judaicum iſtud de abſcondita ſuoq; tempore reſtituenda federis arca commentum poſteriorem Maccabæorum librum a canone ſequeſtraſſet, quam ob ſimilia Rabbinorum Talmudiſtarum ſomnia infra capite xx librum IV Eſdræ rejicit. Neque enim ullibi apud Prophetam Jeremiam (quod tamen libenter perſuaderet autor hiſtoriæ Maccabæorum) ſed apud Rabbinos legas, quæ II Maccab. II, I. ſeqq. de arca narrantur. Sic R. Juda in Gemara ad tit. Talmudicum Joma, cap. v, aſſeverat, arcam cum reliquis vaſis nequaquam abreptam fuiſſe, ſed de induſtria ante templi excidium occultatam. Similiter R. Abarbenel Comment. in Danielem, pag. 64. confidenter ſatis, *Nos novimus*, inquit, *arcam cum reliquis vaſis, quæ Rex Babylonis abſtulit, non fuiſſe abductam.* Etſi de eo non ſatis inter illos Magiſtros convenit, cujus auſpiciis arca fuerit abſcondita. Nam modo citatus Abarbenel, Comment. in I Regg. IIX, juxta traditionem Doctorum ſuorum Regem Joſiam id feciſſe ait. Idem aſſeritur in Jalkut, parte II, fol. 162. ubi etiam cauſa aſſignatur, quamobrem arcam & reliqua vaſa abſcondere voluerit Joſias, quia videlicet ſcriptum invenerit, Deuter. puta XXIIX, 36. *abducet te & Regem tuum*: quin provocatur quoque ad verba II Paral. XXXV, 3. quem poſteriorem locum non minus de arcæ occultatione interpretatur celeberrimus ille R. Moſes ben Maimon (cui alioqui hoc elogium impertitur P. Cunæus lib. I de Republ. Hebræorum cap. II, quod *fato quodam & ſorte naſcenai primus ſolusq; in illa gente recte intellexerit, quid ſit, non ineptire*) tomo III operis Jad, Hilkot Beth Habechira, cap. IV, §. I; ubi etiam addit, Salomonem, quando ædificaret templum, minime ignarum,

De arca abſcondita Rabbinorum commenta.

ignarum, aliquando id destructum iri, peculiarem exstruxisse locum ad abscondendam arcam infra in profunda & tortuosa specu: atq; in istam postmodum, jussu Josiæ, arcam fuisse repositam. Subscribit insuper jam memoratæ verborum II Paral. XXXV explicationi R. Abarbenel, loco paulo ante citato. Quanquam non probetur illa R. Davidi Kimchi, nec etiam (qui Talmudistis alioqui addictissimus) R. Salomoni; uti ex eorum in sæpe laudatum locum commentariis patescit. R. vero Gorionides cum autore libri II Maccabæorum arcæ occultationem Prophetæ Jeremiæ tribuit, & cetera quoq; cum scriptore isto egregie conspirat. Sic nimirum scribit libro I, cap. III: *Et fuit super altari ignis subinde usq; ad alteram captivitatem: sed arca non erat ibi, quippe quam Jeremias Propheta, super quem sit pax, cum omnibus tentoriis, quæ fecerat Moses in deserto, in montem Nebo tulerat. Ibi inventa est spelunca, in quam abdidit arcam. Cum vero Sacerdotes id temporis viventes Jeremiam sequerentur, ut viderent, quid arca & tentoriis esset futurum, & locum observarent; Jeremias respexit, iisq; visis succensuit, & juravit dicendo: vivit Dominus, non innotescet hic locus ulli illorum, donec veniat Elias, servus Domini, diebus posterioribus. Ille arcam in locum suum in sanctum sanctorum sub alas Cherubim referet.* Sed missis istis Rabbinorum fabulis, quid Bellarminus ad supra propositum argumentum respondere conetur, videamus.

Bell. responsio ad propositi argumenti membrum I.

XII. Quantum ergo ad prius objectionis illius membrum attinet, quod nimirum Jeremias nec ante nec post urbem Jerusalem a Chaldæis captam, arcam potuerit abscondere, respondet, *potuisse illud optimè fieri, & ante spoliationem urbis & templi (ut Epiphanius sentit in vita*

in vita Hieremiæ) *& etiam postea, ut alii volunt. Ante quidem, non tempore Sedeciæ, sed Joachin. Ter enim*, inquit, *Nabuchodonosor venit in Judæam, & abduxit inde captivum Regem & populum: primùm tempore Joachim, ut habetur 2. Paralip. ultimo; secundò tempore Joachin, ut habetur 4. Reg. 24. & tertiò tempore Sedechiæ, 4. Reg. 25. Tametsi autem tempore Sedechiæ Hieremias fuerit fere semper in carcere, & omnibus invisus, tamen tempore* Joachin *liber erat, & magnæ auctoritatis, ita ut credibile sit, ad ejus persvasionem Joachin sponte se tradidisse Regi Babylonis. Constat enim, Hieremiam hoc svavisse, Hierem. 27. & simul constat, Joachin id fecisse, Hieremiæ 29. Potuit igitur Rege consentiente arcam & tabernaculum asportare, potuit etiam, posteaquam civitas capta est. Nam Hieremias à Nabuchodonosor maximi fiebat, ut patet Hier. 39. Non fuisse autem à militibus, diripientibus urbem Hierosolymam, ablatam arcam aut tabernaculum, satis patet ex Hier. 52. ubi enumerantur omnia, quæ ex templo Domini Chaldæi abstulerunt, usque ad phialas & mortariola, & arcæ ac tabernaculi nulla mentio fit.* Ita Bellarminus. Ad cujus discursum initio notamus, quod ad librum de vitis Prophetarum in hac controversia ita provocet, ac si is genuinus Epiphanii esset partus; *quem* tamen ψευδεπίγραφον *esse, sexcentæ mendaciorum nugæ persvadent, quibus ille refertus est*; veluti in præfatione tomi II Epiphanii ingenue fatetur ipse Jesuita Petavius. Quantæ, obsecro, nugæ, quod in ipsa illa Jeremiæ vita, quam heic citat Bellarminus, ille pseudo-Epiphanius, ex mente quasi & ore Jeremiæ, scribit: *In resurrectione primum resurget arca, & prodibit e saxo* (a quo nimirum Jeremias absorberi eam curaverat) *inque Sina monte locabitur, & omnes sancti ad eam confluent.* Nempe juxta effatum Apostoli

Liber de vitis Prophetarum non est Epiphanii.

1 Theſſal. IV, 16. 17. Et quis ille *mons*, in quo Moſen jacere ſepultum ibidem Epiphanius iſte memorat? num forte *vallis* terræ Moab, de qua Deuter. XXXIV, 6.? Sed ad ipſum Bellarmini diſcurſum conſiderandum propius accedamus.

Examen reſponſionis Bellarmin.

XIII. Ait ille primo, Jeremiam tempore Joachin ſeu Jechoniæ liberum fuiſſe & magnæ autoritatis; potuiſſe ergo eum Rege conſentiente arcam & tabernaculum aſportare atque abſcondere. Sed unde probabit Cardinalis, fuiſſe Jeremiam adeo magnæ autoritatis ſub Jechonia? Nam quod credibile dicit eſſe, ad ejus perſvaſionem Joachimum ſponte ſe tradidiſſe Regi Babylonis, mera conjectura eſt, (neq; enim ex citatis ab ipſo locis, Jerem. XXVII & XXIX ulla id ratione poteſt evinci) cui nos opponimus conjecturam aliam; videlicet, cum Jeremias tam exoſus fuerit Joakimo, minime eſſe probabile, eum tantæ fuiſſe autoritatis apud Jechoniam, quippe quem patris Joakimi veſtigia preſſiſſe, & feciſſe quæ mala erant in oculis Domini, ex II Regg. XXIV, 9 & II Chron. XXXVI, 9. novimus. At eſto, æſtimaverit Jeremiam Jechonias, & tanti quidem, ut ipſo conſentiente arcam potuiſſet & tabernaculum abſcondere, nondum per id ſublata eſt objecta difficultas. Si enim vel maxime per Regem id licuiſſet Prophetæ, num conſenſuri fuiſſent Sacerdotes? Certe quando Rex Ozias ingredi vellet in templum, ut adoleret ſuper altare ſuffitus, obſtiterunt ei Sacerdotes, dicentes: *Non eſt tuum, o Ozia, adolere Jhovæ, ſed Sacerdotum filiorum Aaronis, qui conſecrati ſunt ad adolendum*; atque ita e ſanctuario exire ipſum juſſerunt, II Chron. XXVI, 16. ſeqq. Quis ergo credet, paſſuros fuiſſe Sacerdotes

dotes ac Levitas, ut Jechonias, vel, hujus jussu aut permissu Jeremias (quem tanto odio prosequebantur) non solùm sanctuarium ingrederetur, sed & inde asportaret arcam aramq; thymiamatis, in qua ex lege Mosis oportebat quotidie adoleri incensum?

XIV. Deinde scribit Bellarminus, potuisse etiam Jeremiam abscondere arcam & tabernaculum, posteaquam civitas esset capta, cum ex Jerem. XXXIX constet, eum maximi fuisse factum a Nabuchodonosor. Sed & hæc conjectura parum habet momenti. De Jeremia quid factum fuerit, postquam expugnata esset Jerusalem, continua narratione prosequitur ipse Propheta cap. XXXIX & XL. Nempe præcepit Nabuchodonosor Nabuzaradano, Præfecto militum, daret operam, ne Jeremias malo afficeretur. Factum tamen nihilominus est, nescio quo casu, ut in vincula conjiceretur Propheta; donec tandem Præfectus satellitum liberam ei faceret potestatem abeundi quocunq; vellet, datoq; viatico & munere eum dimitteret. Qui postquam ad Gedaliam, Judæorum Præfectum, Mizpam est reversus, inde postea, occiso Gedalia, abductus est in Ægyptum. Nihil ibi de arca & ara suffitus ipsi tradita, nihil de his in montem Nebo abs Jeremia deportatis. Nec ullibi dicit Propheta, se in conspectum venisse Regis, ut ab eo quidquam posset aut petere aut obtinere. Imo ne quidem venit Jerosolymam Rex ipse: quin ad eum Zedekias adductus est Riblam, Jer. XXXIX, 5.

An arca & tabernaculum fuerint asportata abs Chaldæis.

XV. Sed pergit Bellarminus: *Non fuisse à militibus, diripientibus urbem Hierosolymam, ablatam arcam aut tabernaculum, satis patet ex Hier. 52. ubi enumerantur omnia, quæ ex templo Domini Chaldæi abstulerunt, usq; ad phialas & mortario-*

tariola, & arca ac tabernaculi nulla mentio fit. Quibus quidem, ni fallor, in occursum ire vult illorum argumento, qui ex hoc, quod arca & tabernaculum sint a militibus ablata, falsum esse concludunt, fuisse occultata abs Jeremia. Utut autem perinde sit, sive tabernaculum & altare una cum aliis Babylonem abducta dicamus tempore Zedekiæ, sive tempore Joakimi, aut Jechoniæ, (nam & tunc vasa quædam ac instrumenta domus Dei asportata fuisse ex II Chron. XXXVI, 7. & 10. constat) sive etiam una cum templo incensa & combusta, Bellarmini tamen ratio infirmior est, quam ut primum illud factum haud esse persvadere valeat. Nempe argumentum ejus hoc est: Non fit mentio arcæ & tabernaculi Jer. LII, ubi tamen enumerantur reliqua omnia usque ad res minutissimas; ergo arca & tabernaculum cum ceteris istis asportata non sunt. Ubi quis non videt consequentiam esse nullam? Quod si enim non nisi illa ablata sunt, quæ ibi commemorantur, ablata quoque non erit mensa illa auro puro obducta, aureoque limbo ornata, cui imponebantur panes propositionis, Exod. XXV, 23. seqq. ablatum non erit sacrum pectorale juris, non ex auro tantum, sed gemmis etiam pretiosissimis confectum; non erit ablatum item amiculum ex auro confectum, non pallium amiculi aureis ornatum tintinnabulis, nec bractea aurea, cui insculpta erat *sanctitas Ihovæ*; quæ recensentur Exodi XXIIX: horum, inquam, nihil, si quidem Bellarminiana constare sibi debet consequentia, erit asportatum, cum eorum nullum commemoretur Jerem. LII. Idemque dicendum erit de altari aureo, aureaque mensa, & aliis nonnullis rebus pretiosissimis, quæ

quæ a Salomone ſcribuntur fabrefactæ 1 Regg VII: nam nec horum ulla apud Jeremiam ibidem mentio. Scilicet enumerantur apud Prophetam minutiora, non expreſſis nominatim majoribus, quippe quæ multo magis fuiſſe ablata, ex conſequenti facile erat colligere. Eccui enim appareat veriſimile, qui viliora abſtulerunt, eos præſtantiora prætermiſſuros? Et tantum de priori membro objectionis ſupra num. XI ex Bellarmino propoſitæ.

XVI. Alterum membrum erat, quod II Maccab. II Jeremias ſcribatur dixiſſe, locum illum, ubi tabernaculum & arcã federis abſcondiſſet, fore occultum, donec DEUS iterum congregaret populum ſuum, id verum eſſe non poſſe, cum nunquam tabernaculum & arcam habuerint Judæi ex captivitate reverſi. Reſpondet autem Cardinalis, non fuiſſe Jeremiam locutum *de illa congregatione, quæ fuit tempore Cyri; ſed vel de tempore noviſſimo, quod proximè diem judicii præcedet, vel myſticè intelligendum eſſe, arcam apparituram, i. e. Chriſtum in carne venturum in nova populi congregatione.* Verum, ut taceamus, omnes textus circumſtantias clamare, congregationem, de qua libri autor loquitur, eam eſſe quæ facta eſt ante Chriſtum paſſum; quod dicitur arca rurſum invenienda tempore noviſſimo proximeque diem judicii anteceſſuro, nonne commentum eſt, illi exacte reſpondens, quod legitur apud R. Gorionidem loco num. XI citato: *Jeremias juravit, dicendo: vivit Dominus, non innoteſcet hic locus ulli illorum, donec veniat Elias, ſervus Domini, diebus poſterioribus. Ille arcam in locum ſuum in ſanctum ſanctorum ſub alas Cherubim referet*; aut iſti, quod eſt apud Abarbenelem in 1 Regg. IIX: *Juxta traditionem*

Reſponſio Bell ad alterum membrum argumenti ſupra propoſiti.

Examen.

 Dd. no-

Dd. nostrorum Josias *Rex arcam abscondidit tempore desolationis domus sanctitatis nostræ, & decoris nostri; quæ iterum revelabitur, ubi Messias noster apparuerit.* Et quorsum, obsecro, aut cui usui arca in die judicii? *Id fiet*, inquit Gretserus, *non ut Judaismus restauretur, sed ut Judæi, arca visa, & Jeremiæ prophetia completa, magis ad verissimam arcam* CHRISTUM *Dominum, & verissimum tabernaculum,* ECCLESIAM CATHOLICAM, *adducantur, invitantibus Enoch & Elia.* Sed figmento figmentũ cumulat, & sua isthac responsione nihil aliud efficit, quam ut veritatem invictã, illam vero Jeremiæ prophetiam confictam esse, magis magisq; demonstret. Altera Bellarmini responsio, quod mystice intelligendum sit, arcam apparituram, ut nimirum hoc ipso innuatur, Christum in carne venturum in nova populi congregatione; nihilo melior est. Neque enim Jeremiam in vaticinio, quod illi autor libri Maccabæorum tribuit, de eo agere quod per arcam significabatur, sed de arca ipsa, textus omnesq; ejus circumstantiæ docent manifestissime.

Gretseri commentum col. 276.

XVII. Ulterius sibi opponit Cardinalis, quod 1 Maccab. IIX Romani dicantur singulis annis committere uni homini magistratum suum, & omnes uni obedire; cum tamen duo Consules eo tempore fuerint creati. Respondet autem, *unius tantum Consulis mentionem fieri, quia in more apud Romanos positum erat, ut alternis diebus Consules imperarent. Cujus rei*, inquit, *testis esse potest infœlix exitus pugnæ Cannensis; cujus causa temeritas fuit alterius Consulis, penes quem eo die imperium erat. Itaq; licet duo Consules essent, uni tamen commissa esse respublica videbatur. Itaq; institutum est ab ipso primo exortu Consularis dignitatis, ne videlicet (ut ait Livius lib. 2.) si duo simul Consules imperarent,*

Responsio Bell. ad locum ex 1. Macc. 8.

rent, Regibus exactis, non remotus, sed duplicatus terror videretur.

XIIX. Verumenimvero, quod tam confidenter Bellarminus asseverat, fuisse scilicet apud Romanos in more positum, ut alternis diebus Coss. imperarent, id sane ab antiquitate manifesto refellitur; quippe quæ testatur, ita Consulum tempore, penes duos fuisse potestatem, ut alter alteri potuerit obsistere, si forte injuriam civium cuiquam esset illaturus. Id inprimis constat ex illo Ciceronis, Oratione post reditum in Senatum: *Audieram ex sapientissimo homine atq; optimo cive & viro, Qv. Catulo, non sæpe unum Consulem improbum, duos vero nunquam, excepto illo Cinnano tempore, fuisse. Quare meam causam semper fore firmissimam dicere solebat, dum vel unus in republica esset Consul.* Innuit nimirum Catulus, etiamsi voluisset alter Consulum injuriam inferre Tullio, potuisse tamen illum abs Collega coerceri. Quod utique inepte fuisset dictum, si alternis diebus Coss. imperassent: tum enim quisq; suo die inferre injuriam Ciceroni potuisset. Pertinet quoque huc illud Salustii in Catilina: *Ubi Regium imperium, quod initio conservandæ libertatis atq; augendæ reipubl. fuerat, in superbiam dominationemq; convertit, immutato more, annua imperia, binos Imperatores, sibi fecere. Eo modo minime posse putabant* PER LICENTIAM *insolescere animum humanum.* Etenim si alternis diebus tota potestas fuisset apud unum Consulem, non sane sublatum fuisset periculum, quod Regii imperii tempore metuebatur, nec apta imperantis licentiæ frena fuissent injecta, cum, saltim iis diebus quibus summa rerum esset penes ipsum, æque pro lubitu agere potuisset Consul, atque olim Rex. Adde amplius,

Examen. An apud Romanos in more positum, ut Coss. alternis diebus imperarent.

amplius, quæ leguntur apud Dionysium Halicarnasseum, Antiqv. Roman. libro IV; ubi causa, quamobrem, exactis Regibus, supremam potestatem duobus committere visum sit, hæc ipsa affertur, quod eo pacto, divisa nempe potestate bifariam, ambobus eandem vim obtinentibus, futurum esset, ut alter alterum revereretur, & vicissim revocaret a licentia. Atque hæc ita se habere, ipsimet Pontificii scriptores alias non diffitentur. In his Jacobus Pontanus, Jesuita eruditus, libro IV Progymnasmatum, prog. XVI, ubi quæsivisset: *Quid caussæ, cur duo* Consules *crearentur?* *Justissima caussa*, respondet, *ut, si alter superbius ageret, à Collega, cujus par potestas, cohiberetur*. Confer etiam Onufrium, Commentar. in Fastos Consul. libro I. Præterea cumprimis huc facit, quod Appianus libro II de bello civili testatur, ne Senatum quidem licuisse habere, nisi autore utroque Consule. Ob quam caussam, cum simul essent Coss. Cæsar & Bibulus, Patres in ædibus Bibuli privatim convenire consueverint.

Fundamenta sententiæ Bell. discutiuntur.

XIX. Videamus interim, qua ratione sententiam suam, quod moris fuerit apud Romanos, ut alternis diebus Coss. imperarent, stabilire nitatur Bellarminus. Urget nimirum locum illum ex Livii libro XXII, ubi culpa infelicis exitus pugnæ Cannensis conjicitur in temeritatem alterius Consulis, penes quem eo die summa erat imperii. Sed nulla est consequentia: Consules interdum, periculo videlicet ingruente, & quando adversus potentes hostes pugnandum erat, copias suas conjunxere (cum alioqui, extra talem casum, suum uterque peculiarem exercitum haberet, eoque arbitratu proprio uteretur) iisdemque sic conjunctis

Quo in casu Coss. aliquando imperaverint alternis diebus.

alternis

alternis diebus præfuere; ergo in more positum fuit apud Romanos, ut ordinarie Coss: alternis diebus imperarent, & universæ reipublicæ vicissim præessent. Prius in tali, quem diximus, casu aliquando contigisse, & nominatim in ipsa illa pugna Cannensi, ex Polybio discere possumus, qui in hanc rem videatur libro III. Posteriori reclamat universa antiquitas. Et notari potest loquendi modus, quo Polybius utitur: *Ea die* (NAM ALTERNIS IMPERABANT) *Varronis imperium fuit.* Quod si enim ordinarie alternis diebus Coss. apud Romanos imperassent, ad quid illa heic admonitio? Observari item potest, Plutarchum in Fabio Maximo indigitare, Varronem extorsisse, ut alterius diebus imperarent ipse & Æmilius.

Livii locus perperam intellectus a Bell.

XX. Sed provocat amplius Bellarminus ad testimonium Livii, quod habetur libro II ejus Historiæ, ubi illum non tantum asserere putat, quod ab ipso primo exortu Consularis dignitatis ille mos per vices imperandi fuerit institutus, sed & causam hujus rei exprimere; *ne videlicet, si duo simul Consules imperarent, Regibus exactis non remotus, sed duplicatus terror videretur.* Verum si evolvatur Livius, & ipsa hujus verba inspiciantur, apparebit sane illico, frustra rursum esse Cardinalem nostrum, quando in iis causæ suæ præsidium quærit. Conferens nimirum Livius potestatem Consularem cum potestate Regia, qualis ante apud Romanos obtinuerat, *Libertatis*, inquit, *originem inde magis, quia annuum imperium Consulare factum est, quam quod diminutum quicquam sit ex Regia potestate, numeres. Omnia jura, omnia* INSIGNIA, *primi Consules tenuere. Id modo cautum est, ne, si ambo* FASCES *haberent, duplicatus terror videretur.* Quæ

 postre-

postrema verba Bellarminus accipit, quasi nimirum *fasces habere* idem heic sit quod *imperare*. At palam est, non tropice, sed proprie loqui Historicum, de insignibus, inquam, potestatis ac imperii, non de imperio ipso. Confer in hanc rem Svetonium in Julio Cæsare, cap. XX, Gellium libro II, cap. XV, ac inprimis Dionysium Halicarnasseum libro V. Ex quibus autoribus etiam hoc patet, Coss. non alternis diebus, sed mensibus alternis, fasces habere vicissim consvevisse. Nihil ergo Livius pro Bellarmino. Cujus argumentum si in justa forma proponendum, Major habitura esset ita: *Qui Consules habuerunt fasces alternis mensibus, illi imperarunt alternis diebus.* Qua propositione nihil absurdius. Nam neq; ab insignibus imperii statim ad imperium ipsum, nec a mensibus ad dies procedere convenit.

Bell responsio ad dissonantiam capitis 4 libri 1 & cap 10. libri 2. Maccab.

XXI. Porro examinandum sibi sumit Bellarminus, quod contra autoritatem librorum Maccabæorum opponi solet de dissonantia capitis IV libri I, & capitis X libri II, ubi nempe priori loco Judas legitur purgasse templum anno CXLIIX, id est, uno anno ante obitum Antiochi, qui obiit anno CXLIX, ut dicitur I Macc. VI; cum tamen loco posteriori idem Judas legatur purgasse templum triennio post mortem Antiochi. Respondet autem Cardinalis, negando, quod posteriori illo loco asseratur purgatio facta post mortem Antiochi. *Quod* enim *dicitur facta post biennium*, ait, *non significatur, post biennium à morte Antiochi, sed post biennium à profanatione. Nam profanatum fuit templum anno 145. ut dicitur lib. 1 cap. 1. & post biennium exactum anno 148. repurgatum fuit, ut habetur lib. 1. ca. 4. Quare recte Eusebius in Chronico,*

co, & Josephus lib. 12. antiquit. c. 10. scribunt, templum repurgatum tertio anno à profanatione, id est, post biennium jam exactum.

XXII. Sed in hac solutione non unum occurrit quod reprehensionem meretur. Et primo quidem, dum Cardinalis putat, inter profanationem & purificationem templi non nisi biennium intercessisse, fefellerunt ipsum calculi. Etenim profanatio templi dicitur contigisse die XXV mensis Casleu, I Macc I, 57. & repurgatio facta scribitur eodem illo die, II Macc. X, 5. ubi hæc diserte verba leguntur: *Qua die templum ab alienigenis pollutum fuerat, contigit eadem die purificationem fieri, vigesimaquinta mensis, qui fuit Casleu.* Jam vero a die XXV mensis Casleu anni XLV, usque ad eundem diem ejusdem mensis anni XLIIX, anni utique tres sunt exacti. Ergo repurgatum fuit templum, non, ut Bellarminus supputat, post biennium exactum, sed post exactum ipsum triennium. Nam dies XXV mensis Casleu seu Novembris anni CXLIIX, est primus dies anni quarti a templo profanato, uti palam. Deinde falso Bellarminus tribuit Eusebio ac Josepho, quasi scribant, templum repurgatum *tertio anno à profanatione.* Scilicet Eusebii verba habent: *Judæorum dux Juda, qui & Maccabæus, filius Matthatiæ, Antiochi duces de Judæa expellens, & templum ab idolorum imaginibus emundans, patrias leges* POST TRIENNIUM *suis civibus reddidit.* Similiter Josephus, de purificatione templi loquens, ἔτυχε ταῦτα, inquit, κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην γίνεσθαι, καθ' ἣν καὶ μετέπεσεν αὐτῶν ἡ ἁγία θρησκεία εἰς βέβηλον καὶ κοινὴν συνήθειαν, μετὰ ἔτη τρία. An forte, fieri *tertio anno*, &, fieri *post triennium*, sive μετὰ τὰ ἔτη τρία, Bellarmino idem sunt?

Examen.

Contradictio de morte Antiochi.

XXIII. Objicit sibi præterea Bellarminus, quod libro I Maccab. cap. VI dicatur Antiochus Illustris mortuus in Babylonia in lecto suo præ dolore animi, quia non successerant ei negotia sicut optaverat; at libro II, cap. I, idem membratim cæsus dicatur cum multis ex suis in templo Nanneæ: & rursum libro II, cap. IX, dicatur mortuus, cum dolore interno viscerum, tum quia de curru in itinere deciderat. Quæ male inter se cohæreant.

Bellarmini solutio.

XXIV. Respondet Cardinalis: *Conveniunt ferè omnes, eundem esse Antiochum, Epiphanem videlicet, cujus mors describitur lib. 1. cap. 6. & lib. 2. c. 9. nam potuit in itinere corripi doloribus viscerum, & cadere ex curru, ut dicitur lib. 2. cap. 9. & postea sic æger pervenire in Babylonem, & ibi addito dolore animi ex nuntio ad se allato rei male gestæ in Judæa à suis, tandem mori.*

Examen.

Sed quid est, quod ait, potuisse Epiphanem, posteaquam dolore viscerum correptus esset, ac de curru cecidisset, ægrum sic pervenire in Babylonem, & ibi mori? annon diserte homicida ille & blasphemus scribitur *peregre in montibus miserabili* OBITU VITA FUNCTUS *esse*, (οἰκτίστῳ μόρῳ κατέστρεψε τὸν βίον, est in Græco) & Philippus corpus ejus transtulisse? II Macc. IX, 28. 29. Si vita functus est, vel, ut Græcus ait, vitam cum morte commutavit, peregre in montibus, quomodo æger pervenire potuit in Babylonem? Et quorsum translatio corporis, si non mortuus in montibus? Equidem

Gretseri figmentum. col. 281.

Gretserus hanc difficultatem talem judicat esse, *quæ tribus verbulis facillimè depellatur; nempe verè mortuum Babylone in lecto, ut dicit liber primus: & mortuum etiam peregrè in montibus; quia peregrè in montibus lethali morbo correptus est; sicque in his mors inchoata, & in Babylone consummata ac terminata.*

terminata. Sed mente captum oportet esse, quisquis strophæ adeo ineptæ non animadvertit absurditatem. Enimvero isti homines manifesto cum ratione insanire malunt, quam veritati cedere, & agnoscere errorem.

XXV. Ad alterum dubium de Epiphane in templo Nannææ interfecto, ita respondet Bellarminus: Non *necesse est affirmare, illic eum interiisse, ubi dicitur cecidisse: cecidisse enim dici potest, quoniam exercitus ejus fusus fugatusq; est. Quemadmodum Gen. 14. Regem Sodomorum in prælio cecidisse narrat Scriptura divina, & tamen paulò post eum viventem & Abrahæ occurrentem introducit. Itaq; Antiochus in eo sensu dicitur cecidisse, quoniam exercitus ejus cæsus percussusq; fuerat, & ipse turpi fuga elapsus, fortè etiam vulneratus, in ipso itinere de curru cecidit, & paulo post mortuus est.*

Responsio Bell. ad dubium de Epiphane in templo interfecto.

Sed heic primo Cardinali in memoriam revocamus, quod monet ipsemet libro II de Verbo Dei cap. XI, si quando in Latino verbum occurrat anceps, recurrendum esse ad fontes, si forte ibi non sit ambiguitas. Quia ergo hoc loco occurrit vocabulum Latinum *cecidit*, quod æquivocum, age, consulamus textum Græcum, nec amplius nos morabitur ambuguitas. Habetur quippe ibi vox κατεκόπησαν, quæ non solum notat *occidere* aut *obtruncare*, sed ita etiam occidere, ut membratim conscindatur & in minutas partes, qui obtruncatur. Videsis Thesaurum Henr. Stephani, ubi ex ipso etiam Thucydide id probatum reperies. Et agit sane suum ipsius interpretem historiæ Maccabæorum autor, quando paulo post diserte scribit: *Cum* Antiochus *cum paucis ingressus esset intra ambitum fani, clauserunt templum, cum intrasset Antiochus: apertoq; occulto aditu templi, mittentes lapides PERCUSSERUNT* (συνεκεραύνωσαν, quasi fulmine percu-

Examen.

 lerunt)

lerunt) *Ducem, & eos qui cum eo erant, & DIVISERUNT MEMBRATIM, & CAPITIBUS AMPUTATIS foras projecerunt.* Ubi quidem lectori persvadere vult Bellarminus, quasi posteria illa verba: *diviserunt membratim, & capitibus amputatis foras projecerunt*, de militibus tantum Antiochi dicantur, & ad ipsum Ducem non pertineant. Sed quam hoc sit frivolum, neminem, qui quidem sanæ mentis, præterire potest.

De loco Gen. 14, 10.

XXVI. Quod attinet ad locum Gen. XIV, ex quo probare vult Cardinalis, τὸ *cadere* nonnunquam in sacris ita usurpari, ut cladem solummodo notet, quam quis acceperit v. c. in fuso fugatoq; exercitu, licet ipse manserit superstes: quamvis nostra in præsens parum intersit, an, sive in hoc Geneseos loco, sive alibi in Scriptura, vox *cadere* istiusmodi significatum obtineat, (neque enim sequitur: in Scriptura aliquando dicuntur *cecidisse*, qui tamen evaserunt vivi; ergo &, quando Antiochus II Macc. I *cecidisse* dicitur, illa vox ita potest accipi. Nam quo minus Antiochus hoc sensu *cecidisse* intelligatur, obstat, ceu vidimus, & contextus, & fons Græcus, qui forsan alibi non obstant. Ut taceam, vix usquam autorem hujus Maccabæorum libri vocabulo *cadere*, loquendo scilicet de his qui in prælio cadunt, aliter uti quam de iis qui interficiuntur. Vide cap. X, 30. XII, 44.) nihilominus falsum esse arbitramur, Gen. XIV, 10. Regem Sodomorum idcirco dici *cecidisse*, quod ejus exercitus fusus fugatusque sit. Dicitur enim incidisse in puteos bituminis. Nam ita Moses: *In valle Siddim erant multi putei bituminis; & fugientes Rex Sodomæ ac Gomorrhæ ceciderunt illuc*, ἐνέπεσον, habet textus Græcus, non ἔπεσον. Et solet sane Hebræum שמה cum ה paragogico

gogico significare motum ad locum. Videantur heic interpretes doctissimi quique, & in his Lyranus.

Responsio Bell. ad ἀντιλογίαν cap. 9. libri 1. & cap. 1. lib. 2.

XXVII. Superest difficultas adhuc alia, videlicet, quod libro I Maccab. cap. IX, Judas mortuus esse dicitur anno CLII, at libro II cap. I idem epistolam dicitur scripsisse anno CLXXXIIX. Hunc nodum Bellarminus ita existimat solvendum, *ut dicamus, illa verba, anno 188. non esse principium epistolæ sequentis, quam Judas scripsit, sed finem præcedentis, quæ scripta est à toto populo Judæorum, duce Joanne Hircano.* Id, inquit, *aperte indicant Græci codices, qui post illa verba: anno 188 distinctionem constituunt. Et ratio certè id exigit, ut, cum sint illa verba inter initium unius epistolæ & finem alterius, & numerus annorum in fine potius quam in principio poni soleat, ea nos ad epistolam præcedentem, non ad sequentem referamus.*

Examen.

XXIIX. Verumenimvero, quod ad prius attinet, fidem scilicet Græcorum codicum, nominandi utique Cardinali fuissent illi codices, qui ita, ut ipse ait, distinguunt; ut arbitrari licuerit, essetne eorũ autoritas tanta, ut præponderare possit autoritati tot codicum, partim autoritate publica, partim alias, procurantibus viris Pontificiis, editorum, qui aliter heic distinctionem constituunt. De aliis nihil ut nunc dicamus, annon in ipsa illa V. T. editione Græca, quæ Sixti V Pontificis prodiit auspiciis, quamque ille in suo diplomate *ullâ ex parte immutare* prohibuit, interpunctio ita constituitur, ut verba: *anno CLXXXIIX*, referantur ad epistolam sequentem, non ad præcedentem? annon idem quoque fit in editione vulgatæ Latinæ, itidem Sixti V jussu procuratæ, cui ipse Bellarminus inter alios præfuit, teste Jacobo Fuligatto, Jesuita; qui, de hac editione

editione agens libro II vitæ Bellarmini, cap. IX, *In opere obeundo*, ait, *fuit Bellarmini præcipuus labor, & in eum quoq; sententiæ redibant omnium, siquidem ejus Collegæ experimento didicerant, instar oraculi haberi posse, quæcunq; ipse decerneret. Præfationem item composuit, quæ impressa ante eandem Xisti V Biblia hodieq; prælegitur.* In qua præfatione inter alia asseritur, isthanc editionem *ceteris omnibus, quæ ad eum usq; diem prodierunt, emendatiorem purioremq; esse, minime dubitandum.*

An tempus datarum epistolarum semper ponatur in fine eorum, nunquam in principio.

XXIX. Quantum ad posterius attinet, quod urget Bellarminus, scilicet, numerum annorum in fine potius quam in principio poni solere, & sic rationem exigere, ut verba illa: *anno CLXXXIIX*, cùm sint inter initium unius epistolæ & finem alterius, ad præcedentem referantur; primo dicimus, quod tempus datarum epistolarum in fine ponatur, non esse perpetuum. Contrarium inter alia patet (ut de hodierna mercatorum praxi ordinaria nihil dicam) ex duabus illis epistolis Constantini ad Episcopos Romanum & Constantinopolitanum, quæ leguntur sub initium actorum Synodi VI œcumenicæ, sive Constantinopolitanæ III, tomo III Conciliorum. Confer etiam Esdr. VII, 12. juxta interterpretationem quidem Tremellio-Junianam. Deinde recte attendendum est, quid proprie heic in contentionem veniat. Id enim controvertitur: an autores Epistolæ posterioris tempus, quo data illa fuit, in principio suarum literarum expresserint, num vero autores prioris epistolæ id posuerint in fine. Ubi sane, ut videt quivis, non quæritur, quid magis conveniens fuerit ab illis autoribus fieri, sive, quid facere illi, ex conscribendarum epistolarum præceptis, debuerint; sed quid

quid fecerint. Quæstio ergo, si cum JCtis loqui velimus, non est Juris, sed facti, sive historica. Jam vero, juxta ipsius Bellarmini pronunciatum libro III de translatione imperii capite III, *quæstio historica a testium idoneorum fide & multitudine pendet*; hoc est, si disquiratur, an hoc vel illud factum fuerit, an vero non, & sint qui factum esse affirment, sint item qui negent, tunc potioribus ac pluribus fides adhibenda. Cum itaque in præsenti negotio, dum scilicet quæritur: utrum autores posterioris epistolæ verba illa: *anno* CLXXXIIX, in frontispicio suarum literarum posuerint, an minus? cum, inquam, pro affirmativa heic stent, tanquam testes, tot codices ac editiones, & tales quidem, quarum fidem in dubium vocare Pontificiis nefas; contra vero pro negativa vix ullum produci possit exemplar, quod alicujus fidei sit & autoritatis, quis non judicabit, veram esse affirmativam, pertinere videlicet illa verba: *anno* CLXXXIIX, ad principium posterioris epistolæ, & non ad finem prioris?

Bell. responsio ad argumentum de αὐτοχειρίᾳ in lib. Macc. laudata.

XXX. Tandem quoque Bellarminus tangit objectionem, quæ contra Maccabæorum libros inde fieri solet, quod in iis commendentur, qui semetipsos occiderunt; qualis Eleazarus, libro I, cap. VI, & Razias, libro II, cap. XIV. Respondet autem, isthanc objectionem jam dudum diluisse S. Augustinum in epistola LXI ad Dulcitium, & libro II contra epistolam Gaudentii cap. XXIII. *Et summa*, inquit, *responsionis est*, *mortes horum hominum narrari in Scriptura, non laudari, vel certè non ita laudari, quasi piè & sanctè fecerint quod fecerunt, quamvis audacter & viriliter, & hominum judicio fortiter eos fecisse negari non possit.* Sed quam parum suæ illi responsioni

Examen.

 ipse

ipse Augustinus fidat, & quod tandem, ut arctius Gaudentium premeret, librorum Maccabæorum autoritatem elevet, id jam supra in hoc ipso capite num. 11 abs nobis fuit ostensum: unde actum heic agere nolumus. Et sane quantumcunque etiam in excusando illo de Raziæ αὐτοχειρίᾳ loco sudet Augustinus, fateri tamen fuit coactus, Raziam *non plane sapientiæ, sed insipientiæ dedisse exemplum, non Christi martyribus, sed Donati Circumcellionibus imitandum.* Unde certe sequitur, ipsum nullo modo, nulla ratione, laudem mereri. Quod ubi monuisset Hunnius, responsurus ipsi Gretserus, *Fatemur & nos*, ait, *Raziam* (*si peculiari Spiritus sancti impulsu non egit ea quæ egit;* Et quis vero id crederet?) *non sapientiæ, sed insipientiæ dedisse exemplum, nulli hominum imitandum. An propterea censes, sanctum Augustinum libros Machabæorum habuisse pro Apocryphis? Etiam Loth & Ammon incestum committentes, dederunt non sapientiæ, sed insipientiæ exemplum nulli bono imitandum. An ideo Genesin & libros Regum repudiabimus, quia ista insipientiæ exempla prodiderunt?* Ita Gretserus, plane antiquum heic obtinens, hoc est, petulanter pervertens omnia. Neque enim libris Maccabæorum ideo autoritas canonica abjudicatur, quod in iis narratur ac memoriæ proditur exemplum Raziæ αὐτόχειρος, sed quod ita narratur, ut simul approbetur & commendetur. Coronidis loco annectimus hoc argumentum:

l. 2. contra ep. Gaud.

Gretserus mutat statum controversiæ. col. 286.

In quibus libris permissum reperitur, ut sibimetipsi necem quis inferat, illi, ex confessione Augustini, non sunt canonici,

Atqui in Maccabæorum libris permissum reperitur, ut sibimetipsi necem quis inferat,

Ergo

Ergo Maccabæorum libri, ex confessione Augustini, non sunt canonici.

Major constat ex libro 1 de Civ. Dei cap. xx, ubi ita scribit Augustinus: *In sanctis canonicis libris nusquam nobis divinitus præceptum permissumve reperiri potest, ut vel ipsius adipiscendæ immortalitatis, vel ullius carendi cavendiq; mali causa, nobismetipsis necem inferamus.* Minor ex ipsa Maccabæorum historia liquet.

Caput XVI.

De quibusdam partibus librorum Marci, Lucæ, Joannis.

I.

Ultimi capitis Marci, historiæ de sudore Christi sanguineo, & Angelica apparitione atque consolatione, Luc. xxii, historiæ adulteræ, Joh. iix, & dicti Johannis 1 Joh. v, 7. autoritatem canonicam aliquando in dubium fuisse vocatam, scribit Bellarminus. Sed de his Scripturæ partibus ambigere haud licere, id Cardinalis inter alia inde probat, quod publice legantur in Ecclesia. Quam rationem & alibi, dum de canonica alicujus scripti autoritate agitur, non semel urget. Vide supra capp. vii, iix, ix. Quamvis autem de ipsa illarum particularum autoritate nullam heic controversiam moveamus, illa tamen Bellarmini ratione recte eam stabiliri omnino negamus. Etenim canonica non statim autoritate pollere quæ in Ecclesia leguntur, multis & veterum & recentiorum testimoniis probavimus jam supra cap. ix, 1. xii, 13.

Bell. bonam causam non satis bene tuetur.

Gretſeri in Lutherum iniquitas. col. 290.

11. Gretſerus heic in Lutherum invehitur, quod comma illud Johannis: *Tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo*; in ſua translatione omiſerit, dicens, ſe, cur id fecerit, *cauſam non reperire aliam, quam quia, præter cætera, hoc etiam publicum monumentum ſui in Arianos amoris ſpectari voluerit.* Verum, ſi ideo Arianos amavit Lutherus, quod iſthæc Johannis verba in ſua verſione non expreſſit, amaverit quoque eosdem Cyrillus, Nazianzenus, Ambroſius, Auguſtinus; qui, ſi illud comma legiſſent & agnoviſſent, omni procul dubio in ſuis adverſum Arianos diſputationibus non, ut fecerunt, prætermiſiſſent, inprimis cum proxima apud Johannem verba afferant. Vide Cyrillum in Theſauro lib. XIV, cap. V, Nazianzenum Orat. XXXVII, quæ eſt de Theologia V, Ambroſium libro I de Spiritu ſancto cap. VI, & libro III, cap. XI, nec non libro de initiandis cap. IV, Auguſtinum libro III contra Maximinum, Arianorum Epiſcopum, cap. XXII. Ita nec in celebratiſſimo illo vetuſtiſſimoque utriusque federis exemplari, ex oriente abs Cyrillo, Patriarcha Conſtantinopolitano, ad Carolum Angliæ Regem dono miſſo, quod manu Theclæ, nobilis feminæ Ægyptiæ, circa primi Concilii Niceni tempora exaratum eſſe vulgo credunt, locum Johannis, de quo in præſenti agimus, reperiri, teſtis eſt Johannes Seldenus, libro II de Synedriis veterum Ebræorum, capite IV; qui & ibidem commemorat, eundem nec in mſs. binis bibliothecæ Oxonienſis publicæ haberi, nec quidem in Græcis aliquot editionibus N. T. veluti Aldina, quæ prodiit Venetiis anno ſuperioris ſeculi XIIX, Wolfii Cephalæi, quæ Argentorati ejusdem ſeculi anno XXIIX, Simonis Colinæi, quæ non multo

multo post Parisiis anno XXXIV: nec in versione Latina vetustiore, nec in codicibus mss. miræ vetustatis editionis vulgatæ, quos consuluit Erasmus in bibliotheca Brugis D. Donatiani, uti nec in Latinis aliquot Oxoniensis Bibliothecæ, nec in nonnullis, unde Lovanienses ediderunt Epistolam hanc, nec in codicibus priscæ versionis Syriacæ e mss. vetustis fideliter editis, tam a Pontificiis, quam a Reformatis, uti nec in ms. Syriaco bibliothecæ Oxoniensis publicæ, nec in Arabicis sive Erpenianæ sive Jajanæ editionis. Apparet ergo, quam sit in Lutherum nostrum iniquus Gretserus, dum ex eo, quod illud comma in sua translatione omisit, amoris in Arianos ipsum insimulat; cum, si hæc sibi constaret collectio, eodem jure omnes jamjam memorati Patres & codicum editores, imo ipse etiam Cardin. Cajetanus, (quem, uti & Bedam, vide in Comment. ad hunc locum) Arianis favisse censendi forent. Quod si Arianorum amicum quærere Pontificiis volupe est, domi eum invenient in suo Papa Liberio, non apud nos. Interim, quantum ad rem ipsam attinet, de canonica loci Johannei autoritate non dubitamus. Sed de hoc alibi. Nunc nobis sufficit Gretserianæ calumniæ obviam ivisse.

Caput XVII.

De Epistola ad Hebræos.

I.

Epistolam ad Hebræos canonicam esse & Pauli Apostoli, post alia (quæ cujus valoris sint, ex supra disputatis nullo negotio intelligitur. Vide cap. VII, 6. 8. IIX, 6.

IIX, 6, 7. IX, 2. X, 13.) inde probat Bellarminus, quod recepta fuerit ſemper ab omnibus Patribus Græcis, uno ſolo Cajo excepto, & ab omnibus Latinis poſt Lactantium. *Soli enim*, ait, *Tertullianus*, *Cyprianus*, *Lactantius*, *Arnobius*, *hanc epiſtolam non videntur agnoſcere: nec enim eam unquam citant, quod ſciam.* Ubi non ſatis accurate calculos ſubduxit Cardinalis. Nam ex Græcis præter Cajum Epiſtolam hanc Pauli eſſe negavit inclytus ille martyr Hippolytus, Irænei (ſi Photio credimus) diſcipulus, primum Arabiæ Metropolitanus, Portuenſis exinde Epiſcopus Eccleſiæ, (quanquam Voſſius, libro IV de Hiſtoricis Græcis cap. X, Portuenſem hunc a Metropolitano diverſum exiſtimat) de quo Card. Baronius ad ann. CCXXIX, 5. *Certe quidem*, ait, *magnæ exiſtimationis fuiſſe virum*, *ſtatua illa*, *qua ejus memoria illuſtrata tunc fuit*, *locuples teſtis eſt*, *de qua ſuperius actum*; videlicet ad ann. CCXXIV, 10. ubi commemorat Cardinalis, quod ante XL annos (ſupputando a tempore quo illa edidit) in agro Verano ſimulacrum, Hippolyti præferens imaginem, effoſſum fuerit, & in Vaticanam Bibliothecam translatum. Is ergo Hippolytus in ſuo contra XXXII hæreſes libro aſſeruit, ὅτι ἡ πρὸς ἑβραίους ἐπιστολὴ οὐκ ἔστι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, *quod Epiſtola ad Hebræos non ſit Apoſtoli Pauli*; uti nos docet in ſua Bibliotheca Photius, cod. CXXI; cui conſonat, apud eundem Photium cod. CCXXXII, Stephanus Gobarus, hæreticus quidem Tritheita, ſed, quantum ex his, quæ apud Photium leguntur, apparet, vir laborioſus, inque priſcorum Patrum monumentis ſatis verſatus; qui Hippolyto ipſum etiam Irenæum heic jungit, Ἱππόλυτος, ſcribens, καὶ Εἰρηναῖος τὴν πρὸς ἑβραίους ἐπιστολὴν Παύλου, οὐκ ἐκείνου εἶναί φασι. *Hippolytus & Irenæus*

An ex Græcis ſolus Cajus Epiſtolam ad Hebræos negaverit eſſe Pauli.

& Irenæus Epistolam Pauli ad Hebræos, illius esse negant. Porro nec ipse quidem Origenes Epistolam hanc a Paulo scriptam credidit. Quanquam enim res ipsas, quæ in ea proponuntur, Apostolo tribuit, ab alio tamen illas in literas fuisse missas persvasum sibi habet. Verba ejus apud Eusebium libro VI Hist. eccles. cap. XXV hæc sunt: ἐγὼ δὲ ἀποφαινόμενος εἴποιμ᾽ ἂν, ὅτι τὰ μὲν νοήματα τοῦ ἀποστόλου ἐστὶν, ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις ἀπομνημονεύσαντός τινος τὰ ἀποστολικὰ, καὶ ὥσπερ σχολιογραφήσαντος τὰ εἰρημένα ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Quæ sic vertit Musculus: *Ego vero, ut meam sententiam proferam, dixerim, sensus hujus epistolæ esse Apostoli, phrasin vero & structuram alterius cujuspiam esse, qui dicta Apostolica annotarit, & veluti in scholia quædam, quæ a Præceptore audivit, redegerit.* Subdit deinde: τίς δὲ ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν, τὸ μὲν ἀληθὲς θεὸς οἶδεν, *Quis Epistolam illam scripserit, vere DEUS novit.* Quam Origenis sententiam fere sequitur Estius, prolegomenis in hanc Epistolam. Hieronymus autem libro de Scriptor. eccles. cap. XV monet, juxta quosdam Clementem Romanum *sententias Pauli proprio ordinasse sermone.*

Cardd. Bellarminus & Baronius male concordes.

II. Quantum porro ad Latinos attinet, magis heic candidum se præstat Card. Bellarminus quam ejus Collega Card. Baronius. Cum enim ille fateatur, Tertullianum, Cyprianum, Lactantium, Arnobium, Epistolam ad Hebræos non agnovisse pro canonica; hic, ad annum LX, 49. seqq. totus in eo est, ut lectori persvadeat, nec de autoritate, nec de autore hujus Epistolæ ullum unquam in Ecclesia dubitasse præter unum Cajum, invehiturque, more suo, in Eusebium, quasi is per calumniam Ecclesiæ Romanæ affinxisset, quod Epistolam illam repudiaverit: quin & ipsum Hieronymum,

num. 53.

mum, quod facile nimis Eusebio fidem heic habuerit, reprehendit. Conatur item respondere ad id, quod de Tertulliano, Lactantio, & Arnobio objicitur, eos nempe Epistolam hanc non agnovisse. Et Tertullianum quidem ait non nisi in illo libro, quem scripsit postquam est factus hæreticus, libro videlicet de Pudicitia, suam de Epistola ad Hebræos sententiam, puta quod Pauli illa non sit, prodidisse. Sed si vel maxime hoc ita se habeat, num propterea aliquid decedit valori testimonii Tertulliani in quæstione præsenti, quæ nihil ad controversias Montanistarum? Quanquam nec vero satis consonum, Tertullianum non nisi in illo libro intimare, quod Epistolam ad Hebræos pro Paulina non habeat. Etenim cum libro v adversus Marcionem omnes Pauli Epistolas (exceptis quæ ad Titum & Timotheum sunt scriptæ; quippe quas non admittebat Marcion) percurrat, indeque, non alium DEUM prædicari ab Apostolo, quam Creatorem, & CHRISTUM Creatoris filium, probatum eat, illius, quæ est ad Hebræos, nullus meminit. Quid causæ? Id indicat Beatus Rhenanus, scriptor Pontificius, in argumento ejus libri, *Quod*, inquiens, *omnibus Epistolis excussis (præter eas quæ sunt ad Titum & Timotheum, quas rejiciebat Marcion) illius quæ ad Hebræos inscribitur non est facta mentio, satis declarat, ea ætate Paulo fortassis non fuisse tributam.* Porro *de Cypriano haud mirandum* scribit Baronius, *si, qui semper præ manibus Tertullianum habuit, eumq; Magistrum nominare consuevit, Tertulliano in opinione de Epistola ad Hebræos fuerit obsecutus.* Sed esto, fuerit Cyprianus heic secutus Tertullianum, quid inde? num propterea falsum non erit, quod asseverat Cardinalis, unicū Cajum

cap. 20.

Hieron. de Script. c. 53.

jum negasse Epistolam ad Hebræos esse Pauli? Pergit Baronius: *De Arnobio, Minutio Felice, & Lactantio, nihil est, quod, licet* Epistolam ad Hebræos *non citarint, ab eis rejecta dici possit; quippe qui, cum scripserint adversus Gentes, nequaquam usi sint divinæ Scripturæ, cui illæ minime crederent, testimoniis, sed Gentilium potius scriptis ac rationibus.* Quid audio? Lactantius in libris suis non usus est divinæ Scripturæ testimoniis? Heic vero memoria nimis imposuit Cardinali. Evolvatur vel solus liber IV divinarum Institutionum; qui est de vera sapientia, & tot ibi invenientur testimonia citata ex Mose, Prophetis, Psalmis, quot pene liber iste habet lineas. . Sed mittamus Baronium, & ad Bellarminum nostrum revertamur.

Patres Latini, qui de Epistola ad Hebræos dubitarunt.

III. Ait ille, receptam fuisse Epistolam ad Hebræos (puta tanquam canonicam & Pauli Apostoli: id enim demonstrandum suscepit Cardinalis) ab omnibus Latinis post Lactantium. Secus visum Ludovico Vivi, qui in Notis ad Augustini libr. XVI de Civ. Dei cap. XXII, *ante ætatem Hieronymi*, inquit, *a Latinis ea Epistola recepta non erat inter sacras.* Quin addit, ipsum Hieronymum ac Augustinum dubitare an sit Pauli. Et Hieronymus quidem dubitanter omnino de autore loquitur Comment. in Amos IIX, 8. quando hunc in modum scribit: *Jurantem DEUM sæpius Scriptura describit.* ——— *In centesimo nono Psalmo: Juravit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec. Quod, QUICUNQUE EST ILLE QUI AD HEBRÆOS SCRIPSIT EPISTOLAM, differens ait: Quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per semetipsum.* Idem libro de Scriptor. eccles. cap. XV: *Scripsit* Paulus *novem ad septem*

Ecclesias epistolas. ——— *Epistola autem quæ fertur ad Hebræos, non ejus creditur, propter styli sermonisq; dissonantiam.* Et Epistola CIII ad Paulinũ, ubi libros canonicos tum V. tũ N. Testamenti ordine recenset; *Paulus*, inquit, *Apostolus ad septem scribit Ecclesias: octava enim ad Hebræos a plerisq; extra numerum ponitur.* Adde Comment. in Es. VI, 10. ubi sanctus Doctor, *Pauli*, ait, *idcirco ad Hebræos Epistolæ contradicitur, quod, ad Hebræos scribens, utatur testimoniis, quæ in Hebræis voluminibus non habentur.* Confer Comment. in Zach. IIX, 23. Ubi non est ut dicas, Apostolum heic non ex sua mente loqui, sed tantum dicere, quid sentiant alii. Sufficit enim, ipsum allegatis locis non ausum esse Epistolam ad Hebræos ceteris Paulinis annumerare: id quod satis est ad ostendendum, non fuisse eum de autore Paulo certo persvasum. Et sane quotiescunq; doctissimus ille Scripturarum interpres ejus Epistolæ meminit, toties fere παρενθέτως interserit: *si quis tamen eam recipit.* * Vide Comment. in Ezech. XXIIX, 14. in Zach. IIX, 3. & in Ephes. II, 15. Tandem quoq; indicat Hieronymus, controversiam hanc de autore Epistolæ ad Hebræos non esse adeo magni momenti. Dum enim dixerat, epistola CXXIX, ad Dardanum, quod *plerique eam vel Barnabæ vel Clementis esse arbitrentur*, mox subjicit, *nihil interesse cujus sit, cum Ecclesiastici viri sit, & quotidie Ecclesiarum lectione celebretur.* Sic ergo de hac re Hieronymus. Sed & Augustinus non semel indigitat, se de hujus Epistolæ autore nil certi asserere posse. Producturus enim inde aliquid libro X de Civ. Dei cap. V, non designato Paulo, *In Epistola*, inquit, *quæ inscribitur ad Hebræos* (sicut Hieronymus in Es. LIIX, 13. *Mons sanctus DEI ille intelligendus est, de quo ad Hebræos loquitur qui scribit*

scribit Epistolam) Et rursum libro XVI, cap. XXII: *De quo in Epistola, quæ inscribitur ad Hebræos: quam plures Apostoli esse dicunt, quidam vero negant.* Sed nec alios defuisse post Lactantium, qui vel Paulum hujus Epistolæ autorem negaverint, vel certe de genuino ejus autore pronunciare non ausi sint, docere potest Commentarius ille in Paulinas Epistolas, qui Ambrosii titulo prænotari, illiusque operibus solet attexi, (uti sane eidem quoque tribuit Sixtus Senensis libro IV Bibliothecæ) Bellarmino autem, libro de Script. eccles. & Fr. Lucæ Brugensi, in Rom. II, 15. putatur Hilarii Diaconi, Maldonato, in Johann. III, 3. Remigii Lugdunensis: de quo David Blondellus, Apologia pro sententia Hieronymi de Episcopis & Presbyteris, sect. II, 21. *Germanum*, inquit, *Romanæ Ecclesiæ alumnum arguit, quod, enarratis præcedentibus omnibus Pauli Epistolis, ab ea, quam ad Hebræos Roma dedit Apostolus, adeo manum abstinuit, ut vix semel ejusdem meminisse dignatus sit. Id autem ὡς ἐν παρόδῳ monendum putavi, ne mutila in Epistolam ad Hebræos ex Hieronymo, Chrysostomo, &c. compaginata farrago, Hilariano syntagmati in nuperis Ambrosii editionibus assuta, cuiquam imponat.* Sic item Commentarius, qui Hieronymo olim adscriptus est, hodie autem plerisque Pelagii esse creditur, non nisi XIII Epistolas enarrat, seclusa videlicet illa quæ est ad Hebræos. Imo Hieronymus de Latina Ecclesia in genere asserit, quod Epistolam hanc non recipiat; *Epistola*, inquiens, *ad Hebræos, quam Latina consvetudo non recipit*, Comment. in Es. VI, 2. & rursum in caput IIX, 18. *Eam Latina consvetudo inter canonicas Scripturas non recipit.* Gemina habentur in Epistola CXXIX ad Dardanum, & in Zach. IIX, 3. quomodo ineptissime profecto loqueretur

venerabilis Doctor, si, quod vult Bellarminus, tres tantum quatuorve ex Latinis hanc Epistolam non recepissent, imo si, quod idem affirmat, recepta fuisset ab omnibus Latinis post Lactantium. Vide item Eusebium libro III Hist. eccles. cap. III.

An Petri testimonio possit probari, Epistolam ad Hebræos esse Pauli.

IV. Quanquam autem propositum nobis non sit, sæpius memoratæ ad Hebræos Epistolæ canonicam autoritatem heic impugnare, vel Paulo illam abjudicare, circa ea tamen, quæ pro utroq; firmando & vindicando Bellarminus affert, unum esse alterumque monendum ducimus. Arbitratur ergo is porro, quod Epistola hæc Paulina sit, etiam Apostoli Petri testimonio posse probari. *Petrus enim*, inquit, *priorem epistolam scripsit ad Hebræos inter Gentes dispersos, ut patet ex titulo, utq; Oecumenius docet, & ipse etiam Erasmus ad initium annotationum in hanc epistolam contendit: posteriorem ad eosdem scripsit, ut colligitur ex verbis ca. 3.* Hanc vobis, carissimi, secundam scribo epistolam. *In eodem capite postea subjungit:* Sicut & carissimus frater noster Paulus scripsit vobis. *Scripsit igitur Paulus, Petro teste, epistolam aliquam ad Hebræos.* Sed primo, si vel maxime Epistola ad Hebræos illo citato loco innueretur, non video tamen, qui pondus hoc argumentum possit habere apud eos, qui de memorata ista ad Hebræos Epistola dubitant. Etenim cum, ut ipse Bellarminus annotat cap. XIIX, horum plerique non minus dubitent de posteriori Petri, annon petitio erit ejus quod in principio, ex posteriori hac priori illi fidem facere velle apud istos, qui neutram indubitato admittunt? Deinde, an prior Petri Epistola Hebræis sit inscripta, quod putat Bellarminus, adhuc in quæstione est. Nec desunt sane rationes

An prior Petri Epistola Hebræis sit inscripta.

oppido

oppido prægnantes, quibus contrarium, esse nimirum eam ad gentes datam, non immerito alicui persvaderi possit. Unde ipse Bellarmini πρόμαχος Gretserus agnoscere cogitur, *sententiam, quæ epistolam hanc ad gentes, vel ad Judæos simul & gentes, scriptam asserit, probabilitate non destitui, & ab insigni doctrina & pietate viris defendi.* col. 298. Scilicet in ipsa illa Epistola capite IV, 3. ita loquitur Apostolus: *Sufficit nobis præteritum vitæ tempus, quod, quæ libent GENTIBUS, patraverimus, quum incessimus in lasciviis, cupiditatibus, vinolentiis, comessationibus, compotationibus, & nefariis SIMULACRORUM CULTIBUS.* Ubi miror exceptionem Gretseri; col. 299. qui, cum aliud, quod heic obverteret, non inveniret; *Vana*, scribit, *conversatio, à qua capite primo* electos illos advenas *ereptos ait* Petrus, *non describitur capite quarto, ut absq; probatione assumit Prædicans*, (Hunnius,) *nisi dicere velit, ipsum etiam S. Petrum fuisse idolorum cultorem; quia se etiam in suo illo sermone includit, ut quidem Græcus textus habet:* ἀρκετὸς γὰρ ἡμῖν. ——— *Arbitror Hunnium tam insanum non fore, ut S. Petrum dicat fuisse idololatram ante vocationem ad Apostolatum. Sicut ergo illud de idolorum cultura non pertinet ad Petrum, ita nec ad illos, ad quos proprie S. Petrus suam illam Epistolam destinarat.* Miror, inquam, ita excipere Gretserum, prorsusq; dissimulare, quæ statim subjungit Hunnius: *Loquitur quidem Apostolus Petrus in prima persona, sed per κοινωνίαν, ut acerbitatem exprobrationis mitigaret. Neq; enim ipse fuit aliquando simulachrorum cultor, sed advenæ illi gentium*; cum certe Gretserus ipsemet paulo post, supponens, de peccatis mundi in genere Petrum loqui, ne & hoc pacto ipse idololatriæ aliorumque ibi enumeratorum criminum reus agatur, diserte scribat: *Quod*

mundus agebat, id per κοινωνίησιν *SIBI & illis, ad quos scribebat, tribuit, more non inusitato scriptoribus & Concionatoribus.* Etenim si κοινωνίησιν in Apostoli verbis agnoscit ipse, cur reprehendit, qui æque illam heic agnoscit, Hunnium nostrum? Sic item capite II, 10. eos, ad quos directa est Epistola, ita affatur Petrus: *Qui quondam eratis non populus, nunc estis populus DEI*: respiciens videlicet ad Os. II, 23. Jam autem ex hoc Oseæ loco vocationem gentium firmat Apostolus Paulus Rom. IX, 25. seq. Adde, si vel maxime detur, Epistolam Petrinam scriptam esse ad Hebræos inter gentes dispersos, scripsisse item ad eosdem Paulum, nondum tamen secuturum, Epistolam, quam ad illos miserit Paulus, esse hancipsam ad Hebræos, qua de in præsenti agimus, cum constet, extare ad Galatas, Ephesios, Colossenses, Asiæ minoris incolas, alias ejusdem Epistolas. Sed nolumus huic rei diutius inhærere, cum ipse Bellarminus isti ex Epistola Petrina desumpto argumento parum fidat. Dubitanter enim loquitur; *VIDETUR*, inquiens, *beatus Petrus hujus Epistolæ mentionem facere.*

Bell. Centuriatorum sententiam minus sincere proponit.

V. Porro examinaturus in hoc capite Bellarminus, quæ circa Epistolam ad Hebræos monent Centuriatores Magdæburgenses Cent. I, libro II, cap. IV, *Contra hanc epistolam*, ait, *quinq; argumenta proferunt Magdeburgenses, quibus argumenta Lutheri & Erasmi simul complectuntur. Primum est, quia prudens vetustas de hac epistola dubitavit.* ——— *Secundum argumentum est, quia non habet adjectum initio nomen Pauli, ut habent omnes aliæ epistolæ.* ——— *Tertium argumentum sumunt à diversitate styli, siquidem oratio hujus epistolæ longè gravior, copiosior, ornatior est, quam cæterarum.* Ad hunc modum Cardinalis: qui

quam

quam accurate Centuriatorum heic proponat sententiam, neminem, qui vel obiter ipsorum verba inspexerit, fugere potest. Scilicet illi, postquam præmisissent, quid de Epistola ad Hebræos Eusebius scribat, ita pergunt: *Nicephorus lib. 2. cap. 46. causam dubitationis* (de illa Epistola) *fuisse dicit, quod non esset adjectum nomen Pauli, pro more aliarum Epistolarum ejus. Sed videtur antiquitas graviores habuisse rationes. Nam eam phrasin Pauli non referre, facile fuit animadvertere: quemadmodum & Origenes scribit, referente Euseb. lib. 6. cap. 25. Nec latere potuit legentes id, quod cap. 2. dicitur: Quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem, quæ cùm primum enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab iis qui audierant in nos confirmata fuit, attestante DEO, & signis & prodigiis simul, variisq; virtutibus & Spiritus sancti distributionibus, juxta ipsius voluntatem. Ex his quis non colligat, epistolam hanc Pauli non esse, cum Paulus Galat. 1. testetur, se non ab homine suum Evangelium accepisse, neq; didicisse, sed per revelationem Jesu Christi? Præterea non fuit difficile judicare, quòd ea, quæ in cap. 7. & 10. apertè in eam proferuntur sententiam, quòd semel ad Christum conversi, si iterum labantur, per seriam etiam pœnitentiam non possint recuperari; neq; doctrinæ Pauli, neq; aliorum Apostolorum, multo minus Christi, dicentis, Venite ad me omnes, &c. consentiant. His & similibus rationibus mota prudens vetustas, quæ omnia ad ἀναλογίαν fidei examinare solita est, de epistola ad Ebræos jure dubitasse videtur.* Ubi vides, non nisi tria abs Magdæburgensibus urgeri. Primum est, Epistolam ad Hebræos phrasin Pauli non referre: secundum, autorem hujus Epistolæ iis se annumerare, qui ab Apostolis fidei mysteria sint edocti; cum Paulus protestetur, se Evangelium suum ab ho-

ab hominibus non accepisse: tertium, occurrere in eadem Epistola, quæ Pauli Christique doctrinæ minus videantur conformia. Ceterum licet minime inepti fuissent autores illi, si dixissent, dubitare se de Epistola ad Hebræos, quod dubitaverit de ea prudens vetustas, non tamen id agunt hoc loco, sed tantum indicant, dubitasse de hac Epistola antiquitatem, & rationem, ob quas videatur dubitasse, adjiciunt. Deinde nec urgent iidem argumentum ab omissione nominis Pauli, sed tantum dicunt, Nicephorum causam, quamobrem de Epistola illa antiquitas dubitaverit, hanc assignare, quod non præferat nomen Pauli.

Causa, quare nomen suum Epistolæ ad Hebræos Paulum præfigere noluisse, censet Bell. expenditur.

VI. Sed expendamus adhuc alia quædam Bellarmini. Redditurus ille causas, quamobrem nomen suum Epistolæ ad Hebræos Paulus non addiderit, inter cetera ait, fecisse id ipsum, *quia sciebat, nomen suum invisum Hebræis esse, quamvis ad fidem jam conversis, propterea quòd ipse præ cæteris, legem veterem esse abrogatam, acerrimè disputabat; cujus legis illi adhuc æmulatores erant.* Verum hæc conjectura nimis profecto improbabilis est. Ecquis enim persvaderi sibi patiatur, missam ad Hebræos fuisse Epistolam sine intimatione autoris? cum certe hoc pacto ludos fecisset Hebræos autor, quando sub finem promittit, se mox affuturum ipsis, salutem item dicere jubet omnibus eorum ductoribus omnibusque sanctis. Neque enim scire potuissent Hebræi, quem exspectare, & cujus nomine sanctos salutare deberent, si, qui adventum pollicetur, quique salutem transmittit, nomen suum occultasset.

Ratio, cur idem non

VII. Porro Cardinalis; *Quia*, inquit, *in hac epist. ad Hebr. cap. 3. dicturus erat, Christum esse Apostolum confessionis*

nis nostræ, noluit initio se more solito Paulum Apostolum nominare, ne videretur se cum Christo aliqua ex parte conferre. Sed primo nihil hæc ad præsens; ubi nempe non quæritur: cur Paulus, si Epistolæ ad Hebræos autor sit, titulum *Apostoli* dissimulaverit; sed cur occultaverit nomen proprium? Neque enim ordinarie in suis Epistolis se nuncupat *Paulum Apostolum*, sed etiam, prætermisso Apostoli elogio, *Paulum, servum Jesu Christi*, ut in Epistola ad Philippenses, *Paulum, vinctum Christi Jesu*, ut in Epistola ad Philemonem, imo absolute *Paulum*, ut in utraque ad Thessalonicenses. Deinde, quis credat, Hebræos jam conversos ignorasse, quid sibi vellet titulus *Apostoli*, tributus discipulis Domini Ecclesiarumque plantatoribus, cum ille celebratissimus jam esset per orbem? Et si titulus hic Paulo potuit sinistram concitare suspicionem exæquationis cum filio DEI, cur non æque Petro, Jacobo, Johanni, ceterisq; eundem palam usurpantibus?

usurpare voluerit titulum Apostoli, *consideratur.*

IIX. Pergit Bellarminus, dici etiam posse Paulum omisisse titulum *Apostoli*, quod non fuerit Apostolus Hebræorum, sed gentium. Verum, ut non dicam, rursus heic mutari statum quæstionis, cum de prætermisso Pauli nomine proprio in præsentia sermo sit, non de titulo Apostoli, hypothesis illa, quasi Paulus gentium solummodo fuerit Apostolus, & non simul Hebræorum, falsa est. Neque id diffitetur ipse Gretserus. Et si vel maxime verum esset, Paulum nullo modo fuisse Hebræorum Apostolum, sed tantummodo gentium, omni tamen adhuc verisimilitudine careret, quod propterea, dum ad Hebræos scripsit, Apostoli noluerit usurpare titulum. Quid enim? num v.c. Ar-

Alia ratio examinatur.

col. 305.

chiepiſcopus Moguntinus, ſcribens forte ad Hamburgenſes, non appellabit ſe in literis ſuis Archiepiſcopum, quod non ſit Hamburgenſium Archiepiſcopus, ſed Moguntinorum? Verum his diutius immorari nil attinet. Quæ ſuperſunt in hoc capite animadverſionem merentia, partim minoris ſunt momenti, partim alio loco, ſi DEUS voluerit, in conſiderationem vocabuntur.

Caput XIIX.

De Epiſtola Jacobi, Judæ, ſecunda Petri, ſecunda & tertia Johannis.

I.

An Lutherus, Brentius, Chemnitius, & Centuriatores, Epiſt. Jacobi ac Judæ penitus contemnant.

ASſerit Bellarminus, Lutherum, Brentium, Chemnitium, & Centuriatores Magdæburgicos, Epiſtolam Jacobi ac Judæ *penitus contemnere.* Sed qua veritate, ipſa locorum, ad quæ Cardinalis provocat, inſpectio abunde unumquemvis docere poteſt. Lutheri verba in præfatione Epiſtolis Jacobi & Judæ premiſſa, hæc ſunt: Dieſe Epiſtel S. Jacobi / wiewol ſie von den alten verworffen iſt / lobe ich / und halte ſie doch für gut / darumb daß ſie gar keine Menſchen Lehre ſetzet / und GOttes Geſetz hart treibet. Aber / das ich meine Meinung drauff ſtelle / doch ohn jedermans nachtheil / achte ich ſie für keines Apoſtels Schrifft / *Hanc Jacobi Epiſtolam, etſi a veteribus rejectam, laudo nihilominus & bonam judico, quod ab humanis doctrinis tradendis prorſus abſtineat, legemq; DEI ſevere inculcet. Sed ut meum de ea judicium, citra tamen ullum alterius præjudicium, exponam, pro Apoſtoli alicujus ſcripto illam non habeo.* Num Epiſtolam Jacobi laudare, bonamq;

namque illam judicare, eſt penitus eandem contemnere? Sic Judæ quoque Epiſtolam laudare ſe idem affirmat Lutherus, cenſetque compendium eſſe ſecundæ Petrinæ: ſaltim ait, carere poſſe Eccleſiam hac Epiſtola citra fundamenti læſionem. Qua vero fronte, obſecro, Brentium & Chemnitium Bellarminus inſimulat, quod Epiſtolas Jacobi & Judæ penitus contemnant? cum ſane neuter, locis Cardinali citatis, aliud quid de memoratis Epiſtolis afferat, quam ut Euſebii ac Hieronymi de iis teſtimonia nude producat. Centuriatores denique id tantum agunt, ut oſtendant, ſæpe indigitatas Epiſtolas ex cenſu illorum ſcriptorum eſſe, *quæ in medio, propter quorundam dubitationem, ſunt aliquandiu relicta, poſtea vero in numerum Catholicorum ſcriptorum recepta*; item, eſſe haud obſcura indicia, unde colligi poſſit, earum autores non eſſe Apoſtolos Jacobum & Judam.

Num Jacobus Juſtus idem ſit cum Jacobo Alphæi.

II. Porro in quæſtione: cujusnam Jacobi ſit Epiſtola illa de qua agimus? occupatus Bellarminus, eſſe eam ſcribit Jacobi iſtius, qui fuit primus Jeroſolymorum Epiſcopus; hunc vero eundem eſſe cum Jacobo Alphæi. Et hanc quidem opinionem, quod nimirum Jacobus ille Juſtus, Epiſcopus Ieroſolymitanus, idem ſit cum Jacobo Alphæi ſive Minore, Apôſtolo, præter Bellarminum tuetur etiam Card. Baronius. Impugnat vero ſententiam iſthanc operoſe, & contrarium demonſtrare ſatagit, M. Antonius de Dominis, libro II de Republ. Eccleſ. cap. II, 21. ſeqq. ubi etiam argumentum, quo Bellarminus militat, ſibi ſumit conſiderandum. Id ita habet: *Si non eſt Jacobus hic noſter* (qui Epiſtolam ſcripſit) *unus ex numero duodecim Apoſtolorum,*

unius Apostoli ex duodecim nullam fieri memoriam in Ecclesia. Constat enim, inquit, *ex Evangelio Matthæi 10. duos fuisse Jacobos inter duodecim, Jacobum Zebedæi, & Jacobum Alphæi: in Ecclesia autem non fit memoria nisi Jacobi fratris Joannis, die 25. Julii, & hujus Jacobi, qui scripsit hanc epistolam, & fuit Episcopus primus Hierosolymæ, die 1. Maji: si ergo iste non est ille Jacobus Alphæi, sequitur, illius nullam prorsus fieri memoriam, quod certè est absurdissimum.* Respondet Marcus Antonius laudato loco num. XLVI: *Quamnam quærit, quæso, memoriam* Bellarminus *in Ecclesia? num quod ipsius acta ignorantur? Anne novum hoc in Ecclesia? & quorum Apostolorum acta habentur, quæ extra id, quod in divina Scriptura de ipsis narratur, sint authentica? sane pauca, Apocryphis omnia plena. Nonnullorum ex Apostolis vix potuit unica & brevis lectio in Breviario Romano confici, & ea satis infirma parumq; probata; & de aliquo nihil, ut de Matthia, & Thaddæo. An diem passionis & genus mortis poscit hæc memoria? sic nulla est memoria Joannis dilecti à Domino, cum præsertim non desint, qui adhuc vivum censeant. An requiritur dies festus? si dies mortis ignoratur, non potest in ipsius memoriam celebrari. Posset tamen Ecclesia aliquem ei diem dedicare, ut fecit* Joanni *Evangelistæ. Dices: Ecclesia celebrat primo die Maji ejus memoriam, tanquam Jacobi Apostoli, qui fuit filius Alphæi, eo tamen die legitur de Jacobo fratre Domini. Respondeo, Ecclesiam etiam universalem, nedum Romanam solam, posse, in iis quæ facti sunt, errare. Mutet ergo Legendam, sive in nocturno, sive in Martyrologio; & non Jacobi Justi, sed Jacobi Alphæi acta inveniat ac recitet: atq; ita dies festus & memoria Jacobi Alphæi, juxta Ecclesiæ intentionem, primo die Maij celebrabitur: siquidem frequentes cernimus & Breviariorum, & Martyrologiorum correctiones ac perpetuas*

refor-

reformationes. Subdit deinde num. XLVII: *Sed vera Jacobi Apostoli memoria in Ecclesia est, quod ipsa optime novit, quotidie legit & recordatur, duodecim fuisse à Christo Apostolos primum electos, hujus ecclesiæ duces ac magistros: & in his duodecim fuisse Jacobum Alphæi. Non enim expunctus est ex albo Apostolorum, etiamsi diem proprium festum non haberet, neq; actiones ipsius in Ecclesiis recitarentur.* Hæc doctissimus ille Spalatensium Archiepiscopus.

III. Amplius Centuriatores Magdæburgicos mendacii reos agit Bellarminus, quod scribant, Eusebium libro II Histor. Eccles. cap. XXIII affirmare, Epistolam Jacobi & Judæ esse adulterinas; cum ejus verba hæc sint: *Sciendum est, quod à nonnullis non recipiantur*; & deinde: *Nos tamen scimus, etiam istas cum cæteris ab omnibus pene Ecclesiis recipi.* Verum si Græcum potius ipsius Eusebii textum, quam futilissimam translationem Ruffini, consuluisset Cardinalis, non ita invectus fuisset in Magdæburgenses. Diserte enim Eusebius, de Jacobea Epistola loquens, ἰστέον, inquit, ὡς νοθεύεται μέν. Ubi quidem Gretserus: *Νοθεύομαι non est, esse* spurium & suppositititium, *sed est, notari, argui, & accusari tanquam spurium. Aliud autem est esse spurium, aliud accusari & notari tanquam spurium: nam hoc etiam legitimo accidere potest, & accidit quotidie, ut docet experientia. At esse nothum & adulterinum, non potest accidere legitimo.* Sed nimis temerarius est Apologeta, dum ita absolute negat, νοθεύεσθαι notare spurium & supposititium esse. Aliud sane in Thesauro suo ostendit doctissimus vir Henricus Stephanus, cum quo heic possunt conferri Hesychius ac Svidas. Et quid, quæso, sibi vult τὸ νοθεύεσθαι, quando Marcellinus in vita Thucydidis scribit: λέγουσι δέ τινες,

Bellarminus in Centuriatores injurius.

col. 319.

Νοθεύεσθαι *quid notet.*

τὴν ὀγδόην ἱστορίαν νοθεύεσθαι, καὶ μὴ εἶναι Θουκυδίδου; annon, ὀγδόην ἱστορίαν νοθεύεσθαι, idem heic valere quod notham, adulterinam esse, satis evincit interpretamentum, quod subjungitur, ἐξηγητικὸν, καὶ μὴ εἶναι Θουκυδίδου; Falsum ergo est, quod tam audacter Gretserus affirmat, νοθεύεσθαι non notare spurium & supposititium esse. Quanquam vero non eamus inficias, idem vocabulum aliquando etiam significare, pro adulterino, notho, spurio vel supposititio haberi, nondum tamen evidenter evictum est, citato Eusebii loco in posteriori isthoc significatu id adhiberi, & non in priori. Unde non ita confidenter mendacii arguendi erant Centuriatores, quod, priori modo vocem capientes, Eusebium Jacobi Epistolam pro adulterina habere scribant. Et tantum de Epistola Jacobi. Circa quam quæ præterea affert Bellarminus consideratione digna, ea suo loco reservamus. Quid vero de argumento, quo tum hujus, tum Judæ, II Petri, II & III Johannis Epistolarum autoritatem canonicam Cardinalis stabilire satagit, desumpto scilicet ab earundem citatione & lectione publica, habendum sit, ex iis quæ supra capp. VII, 6. 8. IIX, 6. 7, IX, 2. X, 13. fuerunt monita, plus satis liquet.

Caput XIX.

De Apocalypsi.

I.

Lutherus, scribit Bellarminus, *in præfatione antiquiore Testamenti novi* ait, *se Apocalypsim neq; pro Prophetico, neq; pro Apostolico libro recipere, sed similem judicare libro quarto Esdræ. Brentius*, pergit, *& Kemnitius locis notatis Luthero subscribunt.*

II. Lu-

II. Lutherum quod attinet, quidquid olim ille scripserit in veteri præfatione, in ea sane, quæ hodie in codicibus legitur, nihil de Apocalypsi asserit aliud, quam in dubio se relinquere, utrum sit Johannis Apostoli, quod nonnulli ex vetustioribus Patribus id inficiati sint, nil tamen hocipso præjudicare velle aliis. Verba ejus hæc sunt: Umb der ungewissen außlegung und verborgenen Verstandes willen haben wir (dis Buch) bißher auch lassen liegen / sonderlich weil es auch bey etlichen alten Vätern geachtet daß nicht S. Johannis des Apostels sey / wie in lib. 3. Hist. Eccl. c. 25. stehet. in welchem zweiffel wirs für uns auch noch lassen bleiben. Damit doch niemand gewehret seyn soll / daß ers halte für S. Johannis des Apostels / oder wie er will. Ita Lutherus: qui deinde hujus libri usum didacticum, paracleticum, & epanorthoticum, prolixe exponit.

Lutherus quid de Apocalypsi sentiat.

III. Sed qua fronte Cardinalis affirmat, Brentium & Chemnitium in eo, quod Apocalypsis neque Propheticus neque Apostolicus liber sit, sed similis libro quarto Esdræ, Luthero subscribere? Evolvat quis Brentii, evolvat Chemnitii loca Bellarmino citata, & res in aprico erit. Brentius, ubi Eusebii ac Hieronymi de libris tũ Veteris tũ Novi Testamenti ἀντιλεγομένοις testimonia ordine produxisset, ad Apocalypsin perveniens, *Vide*, inquit, *testimonium Eusebii paulo ante de Epistola Judæ, & lib. 5. cap.* 8. Citaverat autem de Epistola Judæ librum III Hist. Eccles. cap. XXV, ubi Eusebius de Apocalypsi scribit, quod a nonnullis repudietur, ab aliis pro indubitato Scripturæ libro habeatur. Loco posteriori, libro nempe V cap. IIX, Eusebius de eadem Apocalypsi producit testimonium Irenæi, scribentis, conti-

Quid Brentius & Chemnitius.

gisse

gisse hanc visionem sub finem Imperatoris Domitiani. Chemnitius itidem, præmissis de aliis N. T. libris ὀκ ὁμολεγομένοις (ut Eusebius loqui solet) veterum judiciis ac testimoniis, quid de sæpius memorata Apocalypsi illi senserint indicaturus, duo Eusebii loca profert; unum ex libro III Hist. Eccl. cap. XXIV, alterum ex ejusdem libri capite XXXIX. Prior sic habet: *De Apocalypsi etiamnum apud multos dispar est opinio, probantibus illam aliis, aliis vero reprobantibus.* Posterior ita: *Verisimile est, alterum* Johannem, *qui inter Seniores numeratur, nisi quis primum malit, qui inter Apostolos nominatur, Apocalypsin illam vidisse, quæ sub nomine* Johannis *circumfertur.* Subjungit deinde, Irenæum & Origenem Apocalypsin tribuere Johanni Apostolo. Num hoc est, Apocalypsin neque pro Prophetico neque pro Apostolico libro agnoscere, sed similem eum judicare libro quarto Esdræ?

IV. Argumenta, quæ pro Apocalypsi Bellarminus affert, non omnia sat justi sunt ponderis. Nec enim sequitur, v. c. Clemens Alexandrinus Apocalypsin citat; ergo Apocalypsis est scriptum canonicum; item: hoc vel illud Concilium, hic vel ille priscus Ecclesiæ Doctor, librum istum laudat nomine Johannis Apostoli; ergo credidit quoque revera eum esse abs Johanne Apostolo scriptum. Quid enim de istiusmodi ratiocinationibus sit habendum, ex his quæ supra multoties, cumprimis capp. VII, §. 8. IIX, §. 7. inculcata sunt, nemini obscurum amplius esse potest.

Observatio de Apocalypsi. 2. Ep. Petri, 2. &

V. Coronidis loco huc transscribemus, quæ observat vir eruditissimus Ludovicus de Dieu, præfatione in Apocalypsin Syriacam abs se editam: *Mirum sane,* inquit,

inqvit ille, *cum N. Testamentum ab Ignatio, Patriarcha Antiocheno, per Mosen Meridinæum, è Mesopotamia Sacerdotem, in occidentem mitteretur, in Syriam reportandum, imo in gratiam Syriacarum Ecclesiarum Viennæ anno* 1555. *imprimeretur, Apocalypsin, una cum* 2. *Epistola Petri, secunda ac tertia Johannis, nec non Epistola Judæ, defuisse; fortasse quod, ut olim, ita & tum, apud omnes orientis Ecclesias istæ S. Scripturarum partes communiter nondum receptæ essent.*

3 Johannis, Epist. Judæ, Lud. de Dieu.

CAPUT XX.

Circa ea, quæ de libris, ipsorummet Pontificiorum confessione apocryphis, Bellarminus commentatur, nonnulla monentur.

1.

Occasione tertii Maccabæorum libri, quem canones, qui Apostolorum nomen præferunt, canone LXXXIV, scriptis canonicis accensent, disputationem Bellarminus instituit de isto canone LXXXIV, eumq; supposititium esse demonstrat, imo non sine causa Gelasium in genere istos Apostolorum canones inter apocrypha posuisse fatetur. Ubi amplissima sane nobis materia suppeteret, de illis canonibus heic differendi, eorumq; autoritatem invictis rationibus impugnandi. Sed quia hoc labore dudum defuncti sunt viri doctissimi quamplurimi, nolumus actum agere. Videantur præ ceteris, Magdæburgenses, Cent. 1, lib. II, cap. VII, Lucas Osiander, Epitome Historiæ Ecclesiasticæ Cent. 1, lib. III, cap. IV, Martinus Chemnitius Examine Concilii Tridentini, tit. de Abstinentia & Jejunio, p. m. 782. seq. Johannes Gerhardus in Confessione

De canonibus Apostolorum.

Catholica libro I, parte II, cap. VI, Johannes Rainoldus in Censura, prælect. XLIV, Gvilielmus Whitackerus de Scriptura sacra quæst. I, cap. IV, Andreas Rivetus in Critico sacro libro I, cap. I, Robertus Cocus in Censura pag. m. 4. Robertus Parkerus in Politia Ecclef. libro II, cap. XIII.

Locus Hieronymi ex præf. in Esdram explicatur.

II. Porro sub finem capitis scribit Cardinalis, Hieronymum præfatione in Esdram aperte significare, tertium & quartum Esdræ librum non solum apud Hebræos non haberi, sed ne apud LXX quidem. At fugit eum ratio. Hieronymi verba, quæ quidem ad præsens faciunt, hæc sunt: *Nec quemquam moveat, quod unus a nobis liber editus est: nec apocryphorum tertii & qvarti libri somniis delectetur: quia & apud Hebræos Esdræ Neemiæq; sermones in unum volumen coartantur: & quæ non habentur apud illos, nec de viginti quatuor senibus sunt, procul abjicienda. Si quis autem LXX vobis opposuerit Interpretes, quorum exemplaria varietas ipsa lacerata & inversa demonstrat, nec potest utique verum asseri quod diversum est, mittite eum ad Evangelia, in quibus multa ponuntur quasi de veteri Testamento, quæ apud LXX Interpretes non habentur.* Heic si per XXIV senes Hieronymum LXX Interpretes indigitare credidit Bellarminus, omnino deceptus est. Ipse enim sanctus Doctor, qvosnam per XXIV senes velit intellectos, clare indicat in prologo galeato. Postquam enim ibi dixerat, esse libros V. T. numero XXII, subjungit: *Quanquam nonnulli Ruth & Kinoth inter hagiographa scriptitent, & hos libros in suo putent numero supputandos; ac per hoc esse priscæ legis libros viginti quatuor, quos sub numero viginti quatuor seniorum Apocalypsis Joannis inducit, adorantes agnum, & coronas suas prostratis vultibus offerentes.* Scilicet

Apoc. 4.

per

per libros, qui de XXIV senibus sunt, totidem V. T. libros canonicos heic significari in aprico est. Sin ad verba subsequentia, ubi diserta τ̃ LXX habetur mentio, digitum Bellarminus intendit, nihilominus frustra est. Loquitur nimirum ibi Hieronymus, uti ex contextu facile liquet, de toto corpore Biblico, nihilq; aliud vult, quam exemplaria Græca miris modis vitiata esse, omissis quibusdam, quibusdam male versis. Verum de his quoque satis.

SOLI DEO GLORIA!

INDEX.

A.

Laodi-

Otho

Ruffini

CORRIGENDA.

Quandoquidem, Lector candide, ob inevitabilia, quæ, dum tractatus hic meus sub prælo sudavit, semel iterumq; intervenere, impedimenta, emendationi paginarum ut semper vacarem ipsemet, integrum mihi non fuit, factum est, ut nec pauca, nec levia irrepserint sphalmata. Quæ ut tollere tua industria haud graveris, rogo. Potiora autem, quæ inter relegendum observavi, hæc sunt: pag. 3. lin. 24. lege, ignotius. *pag. 16. lin. ult. lege*, non esse nisi opinionis. *pag 9. lin.* 21. Complutensibus. *pag. 21. lin.* 24. annon. *pag. 24. lin* 21. nonnulla. *pag. 27. lin.* 14. nomen. *pag. 39. lin. 26.* quod. *pag. 46. lin.* 18. veris. *pag. 47. lin. 19.* Pamphilo. *pag. 50. lin. 13. pro* ex, *lege*, &. *pag. 51. lin.* 18. parentes. *pag. 52. lin.* 2. *post*, notissimus, *deleatur comma. Ibid. lin.* 14. propositio. *pag. 53. lin.* 15. codicem. *pag. 55. lin.* 15. immutata. *Ibid. lin.* 21. *pro*, addimus, *lege*, admittimus. *pag. 56. lin. 6.* permansisse. *pag. 65. lin.* 26. Evangelia. *pag.* 71. *lin.* 12. *pro* 7. *lege* 8. *pag. 72. lin.* 13.

pro

pro 7. *lege* 12. *pag.* 73. *lin.* 23. Scripturæ. *pag.* 79. *lin.* 7. *pro* 2. *lege* 4. *pag.* 82. *lin.* c2. extitiſſe. *ibid. lin.* 15. ſumpſiſſe. *ibid. lin.* 21. extitiſſet. *ibid. lin.* 22. Bibliorum. *pag.* 83. *lin.* 5. *a fine*, Mardochæo. *pag.* 86. *lin.* 13. copioſius. *pag.* 91. *lin. antep.* glorioſiſſimus. *pag.* 95. *lin. pen. poſt vocem*, reverſi, *adde*, (ſuppoſito nimirum, quod vult Bell. Jeſuam natum eſſe in captivitate) *pag.* 96. *in fine, in marg. deleantur verba*: Gretſerus notatur. *pag.* 101. *lin.* 13. efficit. *pag.* 102. *lin.* 16. *pro* 2. *lege* 1. *pag.* 103. *lin.* 2. canone. *pag.* 104. *lin.* 13. innuuntur. *pag.* 105. *lin.* 4. *pro* 12. *lege* 13. *pag.* 107. *lin.* 1. prolaturos. *ibid. lin.* 6. omnis. *ibid. lin. pen.* quas. *pag.* 115. *lin.* 1. *poſt*, Pſalmi, *dele comma*. *pag.* 116. *lin.* 17. num. IIX. *pag.* 118. *lin.* 21. abs ſe. *pag.* 125. *lin.* 18. *dele* a. *pag.* 127. *lin.* 1. *dele*, eum. *pag.* 128. *lin.* 3. quarum. *pag.* 130. *lin. antep.* ſenſus. *ibid.* incommodum. *pag.* 135. *lin.* 2. quique. *pag.* 142. *lin.* 7. diſcuſſis. *pag.* 143. *lin.* 28. concludi. *pag.* 144. *lin.* 20. canonem. *pag.* 150. *lin.* 16. æternitatem. *ibid. lin.* 26. Antanaclaſi. *pag.* 153. *lin.* 8. canonici. *pag.* 158. *lin.* 9. Apocrypha. *pag.* 162. *lin.* 22. & ad Proteſtantium. *pag.* 167. *lin.* 1. revera ipſius eſſe. *pag.* 168. *lin. ult. adde:* quin ipſi etiam Bellarmino in libro de Scriptor. eccleſ. *pag.* 172. *lin* 14. *pro* 2. *lege* 1. *pag.* 184. *lin.* 8. Συγκαταλέγειν. *pag.* 208. *lin.* 2. informationem. *pag.* 248. *lin.* 16. captivitate. *pag.* 251. *lin.* 1. expreſſe. *pag.* 253. *lin.* 18. *in marg.* αὐθεντία. *pag.* 257. *lin* 5. cumprimis. *pag.* 263. *lin.* 18. quæ & Sapientia. *pag.* 268. *lin.* 6. Melito non poſuit in canone librum Sapientiæ Proteſtantes inter ac Pontificios controverſum. *pag.* 278. *lin.* 1. canonis. *ibid. lin.* 3. libro II, cap. XI. *pag.* 286. *lin.* 7. πόσεως. *pag.* 295. *lin.* 4. *in marg. dele*, reſponſio. *pag.* 298. *lin.* 24. (in Græco &c. *pag.* 313. *lin.* 13. alternis. *pag.* 318. *lin* 4. poſteriora. *pag.* 320. *lin.* 15. *in marg.* earum. *pag.* 330. *lin.* 11. *pro*, Apoſtolum, *lege*, Hieronymum. *pag.* 334. *lin. pen.* gravior. *pag.* 338. *lin.* 17. præmiſſa.

005267013